

ОСНОВИ ТРГОВАЧКОГ ПРАВА, 1922.

Садржај

УВОД

А) О праву у опште

Шта је право?

Како се дели право?

Б) Трговачко право

Шта је трговачко право?

Деоба трговачког права

Историјски развитак трговачког права

Извори трговачког права

Веза између трговачког и грађанског права и њихов међусобни однос

Књижевност о српском трговачком праву

ДЕО I

ТРГОВИНА И ТРГОВАЧКИ ПОСЛОВИ

I Трговина

II Трговачки послови

- а) Основни трговачки послови
- б) Споредни трговачки послови

ДЕО II
ЛИЦА У ТРГОВАЧКОМ ПРАВУ

ОДЕЉАК I
Трговци

- I Ко је трговац
- II Малолетници
- III Удате жене
- IV Слободна трговања
- V Особни правни положај трговаца
  - 1. Радња трговачка
  - 2. Трговачко име (фирма)
  - 3. Фабрички и трговачки жигови (марке)
  - 4. Обзнана брачног уговора
  - 5. Трговачке књиге

ОДЕЉАК II
Трговачка друштва
Одсек I
О друштвима у опште

I Друштво. Уговор о њему и битни саставци тога уговора

II Деоба друштва на грађанска и трговачка друштва

Одсек II

Облици или видови трговачких друштава

Глава I

ЈАВНО ДРУШТВО

I Одредба и особени битни услови јавног друштва

II Облик (форма) уговора о јавном друштву

III Уређење јавног друштва

а) Међусобни односи другара

б) Односи јавног друштва и његових чланова према трећим лицима

IV Постанак јавног друштва

Глава II

КОМАНДИТНО (МЕШОВИТО) ДРУШТВО

I Одредба и особени битни услови командитног друштва

II Облик (форма) уговора о командитном друштву

III Уређење командитног друштва

а) Међусобни односи друштва

б) Односи командитног др. и његових чланова према трећим лицима

IV Престанак командитног друштва

Глава III

АКЦИОНАРСКО ДРУШТВО

I Одредба и особени битни услови акционарског друштва

II Економски значај акционарског друштва

III Основна главница (капитал) акционарског друштва

1. Акције (удеонице)

Одредба (појам) речи акција

Врсте акција

Важност разликовања акција на име и на доносиоца

2. Повећање друштвене главнице

Издање нових акција

Издање обвезница

3. Смањење друштвене главнице

4. Резервни фонд

IV Оснивање акционарског друштва

V Обавезе и права акционара

A) Обавезе акционарске

Б) Права акционарска

а) Право на дивиденду

б) Право на учешће и глас на акционарским зборовима

в) Право на деобу друштвене имовине

VI Органи и управа акционарског друштва

A) Управни одбор

Б) Надзорни одбор

В) Збор акционара

VII Престанак и ликвидација акционарског друштва

Глава IV

ДРУШТВО ЗА ПОЧЕСНЕ ШПЕКУЛАЦИЈЕ

Одсек III

Страна и трговачка друштва

ДЕО III

ТРГОВАЧКИ УГОВОРИ

ОДЕЉАК I

О трговачким уговорима у опште

Одсек I

Општа правила о трговачким друштвима

I Одредба (појам) уговора, тражбине и обавезе

II Главне врсте уговора

III Битни саставни делови (захтеви) уговора

IV Закључење уговора

V Главне врсте обавеза

VI Извршење обавеза (уговора) и последице њиховог неизвршења

A) Извршење обавеза

B) Средства неизвршења обавезе

Одсек II

Доказна средства у трговачким делима

ОДЕЉАК II

О трговачким уговорима посебно

Одсек I

Куповина и продаја

Одсек II

Трговачко посредништво (сензалство)

Одсек III

Комисион

Одсек IV

Берзански послови

Глава I

БЕРЗА

Глава II

БЕРЗАНСКИ ПОСЛОВИ

Одсек V

Уговор о преносу

Одсек VI

Менични уговор (менично право)

Глава I

ПРАВИЛА КОЈА СУ ЗАЈЕДНИЧКА СВИМА МЕНИЧНИМ УГОВОРИМА

I Одредбе и врсте меничних уговора. Меница и менична изјашњења. Менично право

а) Сопствена меница

б) Вучена меница

II Правна природа меничних уговора

III Данашње задаће менице у трговачком промету

IV Кратка историја менице и меничног права

V Менична способност

VI Заступање у закључивању меничних уговора

Глава II

ПРАВИЛА КОЈА СУ ЗАСЕБНА ПОЈЕДИНИМ МЕНИЧНИМ УГОВОРИМА

Меница

Менични пренос (жиро)

A) Прави менични пренос

Б) Неправи менични пренос

В) Менични наставак

Менични пријем (Акцепт)

Менично јемство (Авал)

Глава III

ПРЕСТАНАК МЕНИЧНИХ ПРАВА И ОБАВЕЗА

Чланак I

Престанак меничне обавезе исплатом

A) Исплата менице

Б) Наплата менице

В) Посредовање у наплати менице

Чланак II

Престанак меничне обавезе застарењем

Глава VI

СТРАНЕ МЕНИЦЕ (СУКОБ ЗАКОНА)

Одсек VII

Банке и банкарски послови

Глава I

БАНКАРИ И БАНКЕ. ВРСТЕ БАНАКА

Глава II

БАНКАРСКИ ПОСЛОВИ

Одсек VII

Грађански уговор

Трговачки Суд

Коморе

Јанков

ОСНОВИ ТРГОВАЧКОГ ПРАВА

Диско

ОД

СПАСОЈА РАДОЈИЧИЋА

х професора Универзитета, судије Касационог Суда.

✓

НУБ. БР.
900

ЧЕТВРТО ПРЕГЛЕДАНО И ДОПУЊЕНО ИЗДАЊЕ

— — — — — 36 — — — — —

БЕОГРАД

ИЗДАВАЧ: КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА

1 КНЕЗ МИХАИЛОВА 1

1922.

II 900

Предговор првом издању

Од када је наша трговина, услед трговинских уговора и железнице, дошла у тешњу везу са западом, у нас се од то доба живо осећа потреба да се наш трговачки подмладак што боље спреми за свој позив, како би српска трговина остала у српским рукама. Београдска се трговачка омладина одмах удружила и основала своју недељно-празничну трговачку школу, која, благодарећи устаљаштву неколико интелегентних млађих трговаца, напредује стално у сваком погледу. По њеном примеру такве су школе убрзо основане и у многим местима у унутрашњости наше земље. И држава наша, увидевши и сама ту потребу, основала је пре неколико година у Београду *Државну Трговачку Школу* за теоријско и практично стручно спремање у трговачкој и финансијској струци.

Трговачко је право у програму свих тих школа истакнуто као један од главних предмета а међутим за њега у њима немамо никаквог штампаног уџбеника. Сматрајући да сам, по положају који заузима у државној служби, најпозванији за израду таквог уџбеника, ја сам се прошле године одлучио, да за време прекинем рад на већем делу о трговачком праву, које спремам за своје слушаоце, и да израдим ове: *Основе трговачког права Краљевине Србије*.

Као што се даје видети већ на први поглед, ја сам свом уџбенику дао прилично широк обим, јер сам сматрао да ће он само тако моћи послужити и најбоље и у највећем кругу: ученицима *Државне Трговачке Школе*, *трговцима* и ученицима *недељно-празничних трговачких школа*.

У Државној Трговачкој Школи он се може употребити у целом његовом обиму. У тој школи, — која треба да буде наша Трговачка Академија, у коју улазе ученици који су већ свршили 4 разреда гимназије или реалке, и у којој се трговачко право, према програму, има да учи пуне две, и то последње, године, — држим, да има најмање места полутанском учењу ма ког предмета, а најмање трговачкога права, које се може с разумевањем изучити само онда кад се учи темељно.

У том истом обиму он је потребан и трговцу, који није имао прилике да трговачко право у школи научи, јер ће и он моћи само тако да га чита с разумевањем и с вољом, и да размишља о оном што је прочитао.

У недељно-празничним пак трговачким школама наставник може у њему и скратити по што год, ако баш не буде имао времена да га целог прође у том обиму; али он ипак треба да ученицима у школи објасни и оно што је изоставио.

Пошто трговачко право позајмљује знатан део права од грађанског права, а имајући у виду да је ова књига намењена у првом реду неправницима, ја сам, где год ми се учинило потребно, попуњавао празнине трговачког права грађанским правом, што се обично не чини за правнике, који изучавају трговачко право тек пошто потпуно науче грађанско.

На завршетку имам да напоменем још и то да ова књига може послужити корисно и самим *правницима*, као основица за њихово веће стручно правничко знање из трговачког права.

4. јула 1899 године
у Београду.

Спасоје Радојичић.

Предговор овом издању

Ово друго издање потекло је на предлог Г. Геце Кона, нашег вредног и предузимљивог књижара-издавача.

Прво издање, које је изишло 1899 године, било је са свим исцрпено после три године, а последњих година књига је набављана као нека реткост и плаћана троструком ценом.

У овом новом издању узети су у обзир сви закони који су издани после 1899 године по Трговачком Праву, и по њима су учињене у тексту потребне исправке. У одељку о меницама унесен је и кратак преглед историје меничнога права. На завршетку књиге у најкрупнијим цртама обележена је нова установа Комора, која је створена Законом о радњама.

6. фебруара 1912 године
у Београду.

Сп. Радојичић.

ОСНОВИ ТРГОВАЧКОГ ПРАВА

368.4.92

УВОД

А.) О ПРАВУ УОПШТЕ.

Шта је право?

Људи, где год их налазимо и од кад историја за њих зна, нигде не живе одвојено један од другог, него су свуда у мањим или већим уређеним групама — у мањим и већим заједницама (друштвима). Тај друштвени живот одговара самој природи човековој, јер је он људима потребан не само за њихово развиће већ и за сам њихов опстанак.

Најужа, а уједно и најприроднија заједница људска, јесте породица коју сачињавају отац и мати са децом. То је заједница кроз коју је прошао готово сваки од нас. За њом, као веће заједнице, као већа друштва, долазе: породица у ширем значењу (фамилија, задруга), племе, народ или држава.

Али и ако је заједнички (друштвени) живот људима једино природан, опет они никако не би могли бити у друштву кад би свакоме било допуштено да живи како хоће и да ради шта хоће. Под утицајем нагона самоодржања, који је свакоме човеку урођен, сваки би тежио да себи прибави погодбе и средства за што бољи живот, макар то било и на штету другог слабијега. Тада би се одржали само они који су јачи, али ни они сами не би били увек сигурни, јер би се кад тад нашао јачи и од њих, који би потчинио својој власти како њих тако и њихову имовину и употребио на своју корист. Лако је увидети, да би у таквом стању међу људима морала постојати непрекидна борба, да би морао непрестано владати рат, и да би они један од другог са страхом зазирали и бежали. Због тога се у свакој заједници људској, нарочито у држави, морала

вољи и слободи рада и кретања свакога од нас одредити једна крајња граница, преко које не смемо прелазити и другога штетити. Другим речима, у држави се мора завести један ред и поредак којим се, ради слободе и безбедности свију, државном влашћу стално сузбија самовоља сваког појединог члана друштва. Тај се поредак зове п р а в н и п о р е д а к, а заведен је извесним прописима и правилима која уређују спољашње односе људи између себе и према држави. Та се правила зову п р а в о¹⁾.

Према томе, право је скуп свију правила која у држави постоје ради уређења њеног и ради сређења спољашњих односа појединих људи између себе и према држави. С р п с к о п р а в о јесте скуп свих таквих правила која данас постоје у Краљевини Србији.

Колико је право људима потребно најбољи је доказ то, што се оно налази где год људи живе у друштву. Њега има свака држава. Оно постоји стално и непрекидно тако, да ни у једном моменту историјском није потпуно укинато. И одиста докле год можемо сагледати у историји, ми видимо да није било, као што ни данас нема, ни једног народа на земљи, у кога нема права или не би било бар почетка или клице његове. У своме почетку право може бити врло грубо и недотерано, може бити са непотпуним правним установама, али њега ипак има, оно ипак постоји. Оно је увек противстајало свима кризама, јер га и у највећим државним превратима није сасвим нестајало.

Како се дели право?

Ова правила, која се тако у њиховом скупу зову право, не представљају неку несређену масу. Напротив, међуњима постоји извесна ближа или удаљенија веза и сродност, према којима се она деле у групе. Тако се та правила сва скупа, дакле цело право, пре свега деле на двоје: на јавно и на приватно право,

¹⁾ То је појам права у тако званом објективном значењу те речи (објективно право).

Али под речи право разуме се још и овлашћење или власт, коју објективно право признаје у држави сваком поједином лицу. У том се смислу та реч разуме кад се, на пример, каже: *имам право својине на тој кући*, *имам право избора народних посланика* и т. д. То је право у субјективном значењу (субјективно право).

Под речи право разуме се и сама правна наука, т. ј. наука, која проучава садржину правила објективног права, та правила сређује по извесном систему и показује начела из којих она потичу. У том се смислу каже: *учава право* (у место: *правну науку*). Ми ћемо у овој књизи изучити *Трговачко право* као науку.

Јавно право обухвата сва она правила, којима је циљ уређење државе и државних власти и сређивање односа који се у општем интересу заснивају између државе, државних власти и појединих лица.

Приватно право, пак, састављају сва она правила, која уређују односе, у које дослазе међу собом поједина лица (појединци) ради својих приватних потреба и циљева, и то, било ради одржања рода људског (породични одношаји), било ради свога личног одржања (имовински одношаји).

Оба ова дела, јавно и приватно право, деле се даље сваки на неколико засебних делова, опет према узајамној сродности правила која их састављају.

Тако се јавно право дели на : д р ж а в н о (садржи правила која одређују облик и уређење државе и државних власти, њихово деловање, као и учешће приватних лица у јавним пословима); а д м и н и с т р а т и в н о (скуп правила, која одређују у појединостима, уређење управних власти и њихово деловање), к р и в и ч н о (скуп правила која одређују која су дела забрањена и како ће се казнити ко их изврши) и п р о ц е с н о п р а в о (скуп правила која одређују како се долази до оспореног приватног права, — грађански поступак; као и скуп правила, којима се одређује како се има кривац пронаћи, судити и казнити, — кривични поступак).

Приватно се право дели само на два дела: на г р а ђ а н с к о и на т р г о в а ч к о право. Грађанско право обухвата највећи део његов. Оно уређује правне одношаје, у којима се појединци (поједина лица) јављају или као чланови породице, или као сопственици каквог имања. У обим пак трговачког права, као што ћемо мало час видети, улазе у главном правила, која уређују само једну извесну врсту од оних правних одношаја, у којима се приватна лица јављају као сопственици имања.

Издајући појам и деобу права, ми смо до сад непрестано имали у виду само право једне државе и то наше, (национално или народно право). Али поред Србије има још много других држава, мањих и већих од ње. И оне, као год и поједини људи, не могу опстати сасвим одвојене једна од друге, него скоро све стоје у ближој или у удаљенијој вези једна с другом, — у тако званој међународној заједници. Као чланови те велике заједнице ни оне, не могу радити шта која хоће ни како хоће, него се имају у своме понашању, једна на спрам друге и наспрам држављана сваке од њих, придржавати неких правила, која су у односима између њих или

опште уобичајена или нарочитим уговорима утврђена. Та су правила сваке године многобројнија, и државе их све више поштују. Скуп свију тих правила зове се међународно право и то јавно у колико уређује однос између самих држава, а приватно, у колико сређује приватне одношаје међу држављанима разних држава.

Б). ТРГОВАЧКО ПРАВО.

Шта је трговачко право?

У трговини се заснивају многобројни и разноврсни правни одношаји (послови), било само међу појединцима, било између њих и власти једне државе, било између више држава, или најзад између држављана разних држава. За све те одношаје постоје нарочита правила која уређују сваки од њих, прописујући свакоме његову правну природу и његова правна дејства.

Та би се правила у скупу њиховом могла назвати једним општим именом: трговачко право, али правна наука тако не чини. Она том изразу даје далеко уже значење, јер од свију тих правила у трговачко право обухвата углавном само она која уређују односе, у које поводом трговине долазе сами поједињци између себе, дакле узима само она, која, према предњој деоби права на јавно и приватно, улазе у обим приватнога права. Од правила пак, која имају карактер јавног права, она узима у обим трговачког права само нека, и то само она што стоје у ближој неразлучној вези са правима. Сва пак остала правила јавног карактера, при свем том што се непосредно и искључиво тичу трговине, правна наука издваја из трговачког права и увршћује или у административно (н. пр: закон о радњама, царинске законе, порезе на трговачке радње и т. д.) или у међународно (н. пр: трговински уговори и т. д.) или у процесно (н. пр: уређење и надлежност трговачког суда) или у кривично право (н. пр: банкротство, превара у мери или у каквоћи робе и т. д.)

Према томе може се рећи да је: трговачко право онај део приватног права, који садржи посебна правила о трговцима и правним одношајима у које појединци један с другим долазе поводом трговине. Или краће: трговачко је право скуп посебних правила о трговцима и трговачким пословима.

Деоба трговачког права.

Трговачко се право код нас обично дели на два дела: на трговачко право у ужем смислу и на менично право.

Трговачко право у ужем смислу, или укратко трговачко право, обухвата правила, која се односе на трговце и на све трговачке послове осем меница.

Менично право садржи сва она правила, која се посебно тичу само оног трговачког посла који се зове меница.

Наш законодавац, међутим, није усвојио ту деобу, јер он у трговачком закону и менично право сматра као обичан саставни део трговачког права и ни у чем га нарочито не одваја од осталих делова истог.

Историјски развитак трговачког права.

Ми ћемо овде укратко изложити само постанак и историјски развитак трговачког права сувоземне трговине, јер поморско трговачко право још немамо потребе изучавати.

И ако је трговине било много раније, ипак се правила, која састављају данашње трговачко право, почињу јављати пре 7—800 година. Најпре су се јавила у северној Италији у тадашњим чувеним трговачким градовима; Ђенови, Млетцима, Флоренцији, Амалфи, Анкони, Луки и т. д. где је онда било средиште целе светске трговине. Они су ту постала у крилу трговачких удружења и еснафа занатлијских, а на име у уредбама (статутима) тих удружења и еснафа и у пресудама њихових судова. Доцније се појављују и у пресудама т. зв. вишарских судова, који су судили трговачке спорове на великим светским вашарима (у Лиону, Безансону, Паризу, Орлеану и т. д.), као и пресудама судова трговачких народно-них удружења,¹ који су судили спорове међу члановима свога удружења.

Али за постанак трговачког права од одсудног су значаја трговачка удружења и занатлијски еснафи. Као у нас данас, тако су у то доба у италијанским трговачким градовима трговци и занатлије сваке поједине врсте имали своја посебна удружења и своје еснафе. Сваком удружењу и сваком еснафу припадало је право, да себи готово самостално прописују уредбу. На својим скуповима, које су

¹) Трговачка народносна удружења састављали су у већим трговачким местима трговци из појединих страних земаља.

држали врло често, чланови удружења и еснафа доносили су правила по којима ће се управљати у узајамним односима и пословима са другим лицима. Сва та правила постепено су уносили у своје уредбе, те су оне из године у годину биле све опширније.

Осим тога, удружења и еснафи имали су и право, да сами суде спорове, који би се између њихових чланова појавили поводом каквог трговачког посла. Доцније су они то судство проширили и на спорове, у којима би и нетрговац тужио трговца због трговине. Судови су се њихови састојали од старешине удружења или еснафа и још два члана. Они су судили на основу уредбе свога удружења или еснафа, а ако у њој не би било правила за какав правни случај, исти су пресуђивали онако како су држали да је право. На тај начин стварали су нека нова правила, по којима се и у доцнијим сличним приликама увек судило. Та су нова правила редовно унашана и у саме уредбе, те су се и због тога уредбе непрестано проширивале.

Сва та правила, било да су створена непосредно на скуповима удружења или еснафа, или да су на суђењу постављена, звала су се трговачки обичаји.

Кад је пронађена Америка (1492), велика светска трговина убрзо је напустила Италију и раширила се на западу и северу Јевропе дуж Атланског Океана. У новом веку заједно са њом прелази из Италије и даљи развој трговачког права. Од то доба у обради трговачког права предњачи Француска. Две знамените уредбе, које је издао француски краљ Лудвик XIV, једну за сувоземну (1673), а другу за морску трговину (1681), извршују одсудан прекрет у развоју трговачког права. Од тада стварање нових правила трговачког права престаје бити искључиво дело трговачких удружења, занатлијских еснафа и т. д., него за најважнији део то прелази у руке владаоца, који та правила од тада издаје у облику закона. Другим речима, трговачко право, које је дотле било искључиво састављено из трговачких обичаја, т. ј. обичајног права, од тада постаје законско. Осим тога, трговачко право од тада раширује круг свога важења, јер право од тада важи у целој држави, а не као дотле само у појединим трговачким градовима, а друго, оно престаје бити право само трговачког staleжа и проширује се и на нетрговце за све трговачке послове, у којима би они учествовали.

Почетком данашњег столећа (1807. године) ове су две важне трговачке уредбе у Француској преуређене, и тада су допуњене

новим трговачким обичајима, који су се дотле појавили. У место њих двеју, за трговину, како сувоземну тако и поморску, издат је један општи велики законик, који се зове : трговачки законик. Тај француски трговачки законик од особите је важности по развоју трговачког права, јер су по њему, у току прошлог столећа, све образоване државе, и старог и новог света, израдиле своје трговачке законике. Наш трговачки законик само је скраћени превод тог француског закона.

Извори трговачког права.

У правној се науци под извором права разумеју начини и облици у којима се правна правила могу јавити. Трговачко право има два извора : закон и трговачке правне обичаје, те је према начину свога постанка или законско или обичајно.

а). Законско трговачко право. Ми данас имамо у главном ове трговачке законе :¹

1. Трговачки законик од 26 јануара 1860 године. То је највећи и најважнији од свију наших данашњих трговачких закона. Он је подељен на седам глава и 170 засебних законских правила (параграф — §). У њему се налазе законска правила из оба дела трговачког права; у главама I до V излажу се правила трговачког права у ужем смислу, а у главама VI и VII правила меничног права.

2. Закон о устројству трговачког суда од 12 децембра 1859 године ;

3. Закон о акционарским друштвима од 10 децембра 1896 године, којим се замењују §§ 31 — 38, 41 и 44 трг. законика.

4. Уредба о превозу путника и робе на железницама у Краљевини Србији од 1 јануара 1903 године ;

5. Закон о јавним берзама од 3 новембра 1886 године ;

6. Закон о фабричким и трговачким жиговима од 30 маја 1884 год. (Зборник 40) ;

¹) Закон је свако правно правило, које је законодавна власт (законодавац) једне државе прописала као обавезно за све у земљи. У Србији законодавну власт врши Краљ са Народном Скупштином.

Осим тога, под речи закон разуме се и срећен скуп великог броја законских правила која се односе на један исти предмет. На пр. Закон о државној трговачкој школи, закон о јавним берзама итд. Ако је скуп тих законских правила врло велики а нарочито ако обухвата читаву једну грану права, он се зове Законик, на пр. законик трговачки, грађански законик, казнени законик и т. д.

7. Закон о радњама од 29 јуна 1910 године.

8. Закон о стедишном поступку од 17 марта 1861 године.

б). Обичајно трговачко право. Трговачки правни обичаји или краће трговачки обичаји, јесу она правна правила, која су у самој трговини постала као непосредни производ правне свести трговачког света и као таква се у њој стално врше и одржавају као такав обичај. У прво време свога постојања цело трговачко право било је само обичајно, јер су га састављали једино трговачки обичаји. Данас је готово сасвим обрнуто, јер је данашње трговачко право без мало цело законско. Али, при свем том, трговачки су обичаји и сада важан извор трговачког права; они га стално обнављају и подмлађују.

Трговина је организам који се непрестано мења. У њој се готово сваки дан јављају нове појаве, које су често пута биле дотле сасвим непознате. И саме оне чињенице, које већ постоје, сваки час узимају друге облике. Због тога се трговачки закони, макар да су у тренутку издања свога потпуно одговарали потребама које су их изазвале, убрзо показују недовољни да те потребе и даље подмирују како треба. Законодавац пак сувише је спор да појављене промене у трговини одмах уочи и да за времена изда њима пригодне законе, или да старе законе према њима измени или допуни. Ту празнину, међутим, у трговини врло лепо попуњују трговачки обичаји, јер се они јављају у корак са новим трговинским појавама и чињеницама на које се односе.

Као трговачки правни обичај сматра се само онај обичај, код кога се налазе испуњена ова три услова:

1. да садржи какво правило, које је правна свест трговаца истакла као нужно за трговачки саобраћај.
2. да се то правило у трговачком саобраћају врши кроз извесно дуже време стално и без икакве промене; дакле да постоји као обичај.
3. да оно није противно моралу или каквом законском пропису од кога се не сме одступити (заповедном закону),

Трговачки се обичаји зову општи кад важе у целој држави, или када се примењују у свима гранама трговине; местни (локални), кад вреде само у једном трговачком месту или пределу, на пр. само на Београдској Берзи, на смедеревском тргу, и т. д. или најзад посебни, када се налазе само у једној извесној грани трговине, на пр. у житарској, колонијалној, банкарској трговини.

То разликовање трговачких обичаја на опште, местне и посебне нема по правилу никаквог утицаја на њихову правну важност; јер сви они имају једнаку обавезну снагу. Али кад дође у сукоб какав месни или посебни трговачки обичај са каквим општим трговачким обичајем, јачи је први од овог последњег, јер се мора узети да су уговорне стране пре имале у виду који од њих, пошто су им свакојако познатији и пошто више одговарају закљученоме послу.

Трговачки обичаји имају за правне одношаје, на које се односе, ону исту обавезну снагу коју и сами закони за своје правне одношаје. Они се од закона разликују само у томе, што за њих не важи, као за закон, правило (§ 14 грађ. зак.) да су свакоме познати, па због тога парничар, који се у спору позове на какав трговачки обичај, мора суду доказати да тај обичај одиста постоји и како гласи, ако жели да га суд узме у обзир при изрицању пресуде.

Доказ тај може се наћи или у каквој ранијој судској пресуди, која је изречена на основу дотичног трговачког обичаја, или у уверењу трговачке коморе или у сведоци виђених трговаца, који потврђују да тај трговачки обичај постоји. Али ако наведени трговачки обичај буде суду и иначе познат, он га може применити при изрицању пресуде, не тражећи да му се његово постојање нарочито (формално) доказује.

Ако би суд у чему изрекао пресуду противно трговачком обичају, чија је садржина пред њим потпуно утврђена, парнична страна, која је тим оштећена, може се жалити касационом суду и тражити да поништи такву пресуду; јер и трговачки обичаји, као што већ рекосмо напред, имају, за правне одношаје које уређују, ону исту правну важност коју и закон за своје.

Веза између трговачког и грађанског права и њихов међусобни однос

Трговачко и грађанско право истина образују два самостална дела приватног права, две засебне целине, али опет они нису сасвим одвојени један од другог, него између њих постоји јака узајамна веза.

Правни одношаји (послови), који се у трговини заснивају међу појединцима (т. зв. трговачки правни одношаји или трговачки послови), истина имају своју засебну природу, због које су им и неопходно потребна она нарочита правна правила што састављају трговачко право, али, при свој тој њиховој засебној правној природи, они се у основи и суштини својој ипак слажу са грађанским правним

одношајима, т. ј. одношајима, у које ступају појединци један с другим у обичном грађанском саобраћају. Због те њихове основне једнакости са грађанским правним одношајима, трговачко право које је за њих засебно (специјално) право, и не сређује их све из реда стране, него већину уређује само колико то захтева њихова засебна трговачка природа, т. ј. у колико се разилазе са одговарајућим грађанским правним одношајима, а све остало што им је заједничко — а то је њихова правна суштина и њихови битни саставци — оставља у старање грађанском праву, које је због тога, и у тој мери, опште приватно право. На тај су начин трговачки одношаји (послови) потчињени како правилима трговачког тако и правилима грађанскога права, и то у првом реду првима, а другима само у колико за који од њих не буде нарочитог прописа у трговачком праву. Због тога се трговачки правни случаји имају судити у првом реду по трговачком праву, т. ј. по трговачким законима и трговачким обичајима, а по грађанском законнику само у колико дотични правни случај не би био потпуно обухваћен и уређен трговачким правом.

Чим је трговачко право себи поставило тако ограничен задатак и са грађанским правом поделило уређење трговачких правних одношаја, одмах се даје лако разумети, да оно може бити потпуна и заокружена целина само односно оних правних одношаја, који су искључна творевина трговине, те их оно само уређује без помоћи грађанскога права. На против, у свима осталим правним установама, које су му заједничке са грађанским правом, трговачко право мора, где више где мање, узети облик само неке врсте допуне или измене грађанског права. Та непотпуност и незаокруженост трговачкога права јасно се огледа у врло многим деловима нашег трговачког законика. Тако на пр. у глави III, у којој су изложена правила о трговачким друштвима, никако се не одређују међусобни односи другара (ортака), јер је то остављено глави XXVII грађ. законика, у којој се налазе правила о ортаклуку. Тако је исто непотпуно и оделење II главе IV, где је реч о набављачима или комисионарима. Оно се има допунити са одговарајућим прописима главе XXII грађ. законика о пуномоћству и деловодству. За уговор, пак, о куповини и продаји, који је најчешћи и најважнији трговачки уговор, у трговачком законнику нема ни једне једине одредбе, него се, у колико односно њега не буде трговачких обичаја, имамо послужити одредбама главе XXIV грађ. законика о продаји и куповини, и т. д.

Истина ова непотпуност и незаокруженост трговачког права, као што напред већ рекосмо, потиче из саме његове природе, али опет се мора признати, да је наш трговачки законик претерао сваку меру, па своју бригу сувише пребацио на грађански законик и онде где не треба.

Наше је грађанско право изложено у грађанском законнику од 11 марта 1844 године. Објашњење пак тога законика може се наћи у делу: Систем приватнога (грађанског) права, од Андре Ђорђевића, где се могу сазнати (стр. 46, бр. 24) и сва друга дела, која говоре о том важном законнику за трговачко право.

Књижевност о српском трговачком праву.

Она је сасвим мала. О нашем трговачком праву ми имамо само ова већа дела од научне вредности:

Објашњење трговачкога законика за књажевство Србију. 1866 године од г. Др. Стојана Јов. Вељковића;

Менично право у Краљевини Србији — 1905 године од Андре Ђорђевића;

Менично право. 1896 од г. Милоша Туцаковића;

Домилирана меница — 1894 од г. Милоша Туцаковића; и

Менично право у теорији и судској пракси — 1909, од г. Ђ. Б. Несторовића.

	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25
срп.	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
лат.	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
и	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
л	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
—	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24

ДЕО I.

ТРГОВИНА И ТРГОВАЧКИ ПОСЛОВИ.

1.) -- Трговина

Човек није кадар да сам собом производи ни све оне предмете који су му потребни да подмири најпрече потребе, као што су: храна, одело, стан, посуђе итд. Због тога се људи, још од најнижега ступња друштвеног развитка, узајамно помажу у привредноме раду. Већ се тада опажа како се међу њима послови почињу делити. Једни се све више одају само производњи хране, други само изради одела, трећи грађењу станова итд. — сваки се посвећује само једном послу, који је потребан и користан за живот људски. Радећи тако, сваки од оне врсте добара, чијој се изради посветио, израђује не само колико треба за њега и његову породицу, него што више може. Оно, што је израдио више, размењује са другим посленицима, узимајући од њих у размену друга потребна добра, која су они произвели више него што им треба. Сваки, на тај начин, и ако производи само једну врсту добара, средством те опште поделе рада и путем тог размењивања, долази до свију предмета који му требају за живот.

Подела рада, као врло корисна и потребна, појавила се у људском друштву сама од себе готово још првих дана када се човек морао побринути за одржање свога живота. Размена пак произведених добара, која је нераздвојна последица поделе рада, настала је одмах са појавом личне (индивидуалне) својине. Али и једна и друга могле су се јавити у пуној мери тек кад је усвојен новац као средство размене. Тада је размена добара, која се дотле вршила само у облику промене или трампе, узела нов, далеко по-

деснији и савршенији облик, она је се претворила у куповину и продају.

Тај њен преображај од огромне је важности у развићу друштва људског, јер је он размену сасвим олакшао и дао је могућности да се она потпуно развије и да се радови поделе до крајњих граница. Размена је њиме постала посредном у два правца. Пре свега, уместо непосредног размењивања производа један за други, које се могло извршити само кад су се нашли баш они којима су њихови производи били ујазамно потребни, наступило је далеко лакше размењивање средством новца, тј. размена, у којој се производи прво размењују (продају) за новац, за који се доцније може лако добити у размену (купити) сваки производ који се хоће. Затим друго, а за нас је то овде нарочито важно, старање за извршење размене, које је дотле било посао самих произвођача и потрошача и излагало их грдном труду, трошку и губитку времена, прешло је убрзо на једна друга лица, која су му посветила све своје време и сву своју спрему. Та лица јесу трговци. Они учествују у размени као посредници између произвођача и потрошача: од потрошача купују производе, преносе их у места где ће се потрошити и ту их распродају потрошачима. Тај њихов посреднички рад зове се трговина.

У прво време трговци су сами вршили како размену тако и пренос производа. Доцније, кад се трговина развила јаче и послови се поделили, они су пренос предали лицима, која су се само њему одали, а то су возари или кириџије. Још доцније јавили су им се и други помоћници, као што су: трговачки посредници (сензали), банкари (мењачи), комисионари итд.

Према свему томе, с гледишта економског, можемо рећи, да је трговина она привредна делатност, која се састоји у посредовању на размени добара, било непосредном, било посредном. Трговцима је посредовање средство, а зарада циљ. У трговачким се пословима обично налазе оба та карактерна знака трговине: посредовање и шпекулација (тежња за добити).

II. Трговачки послови.

У трговачком је праву врло потребно што тачније утврдити законско значење речи трговина, јер се тек тако може довољно одређено да уочи обим тога права. Осим тога, то је значење нужно

одредити још и зато, што се само тада може поуздано знати: прво ко се по нашем закону има сматрати као трговац, јер, као што ћемо доцније видети, као такав се сматра само онај, чије је занимање трговина; друго, који спорови спадају у надлежност трговачког суда, јер трговачки судови могу судити само спорове, који су потекли из каквог трговачког посла; и треће, кад се могу употребити она доказна средства која су усвојена само у трговачком праву.

При свем том, наш законодавац није ни у једном закону изречно казао шта разуме под том речи. Али што није учинио изречно и непосредно, он је извршио посредним путем; јер је, у § 17 закона о устројству трговачког суда и још у неким другим доцнијим законима казао који се послови у нас имају сматрати као трговачки послови. Поједини трговачки послови, пак, само су разни облици или видови у којима се трговина јавља. Због тога кад се знају сви ти послови, онда се уједно, с правног или законског гледишта, зна и појам трговине, у свима њеним разним облицима.

Сви ти послови, које је наш законодавац означио као трговачке послове, могу се поделити на две групе; на основне и на споредне трговачке послове. Ми ћемо се овде упознати само са појмом (одредбом) свију тих послова, а доцније ћемо посебно проучити правну природу и садржину сваког од њих за себе.

а). Основни трговачки послови.

Сви су ти послови већ по самој својој природи трговачки, у већој или мањој мери. Ти су послови ови: куповина, продаја, берзански послови, банкарски послови, меница, предузећа на бављања, предузећа преноса на суви и наводи, предузећа сензалства, предузећа комисионарства и предузећа грађевина.

Ти трговачки послови нису сви једнаки по јачини своје трговачке природе, него једни (и то: куповина, продаја, берзански послови, банкарски послови и меница) имају ту природу у потпуној мери, а код других се она налази у много мањем степену, јер се они за трговачке сматрају само кад се њихов извршилац њима редовно бави и врши их у већој размери, а не само у приликама које му се случајно јаве. Наш законодавац те последње трговачке послове зове предузећа.

1. Куповина

(тач. 1. § 17. зак. о устр. трг. суда).

Куповина и продаја јесте уговор, који закључују два лица о размени какве робе за извесну суму новца. По том се уговору једна уговорна страна (продавац) обвезује уступити у својину другој уговорној страни какву робу у размену за извесну суму новца (цену), коју се та друга уговорна странка (купац) њој обвезује дати. Тај је уговор састављен из два правна чина: један врши купац, и он се зове куповина, а други продавац и овај се зове продаја.

Да проучимо сада услове, који су потребни да би се сваки од њих могао сматрати као трговачки посао.

Тако, да би се куповина могла сматрати као трговачки посао, треба да се испуне ови услови:

Прво: њен предмет треба да су покретне ствари,¹⁾ као на пр. храна, стока, роба, акције, обвезнице, менице и т. д., јер само такве ствари служе као предмет трговине.

Са непокретним стварима не води се права трговина зато, што је њихов прелаз из имовине једног лица у имовину другога врло спор и скопчан с великим трошком (§ 292 грађ. зак.), а трговини, којој је задатак посредовање у размени добара, неопходно потробује велика брзина и што мањи трошак. Осим тога, са непокретностима се не тргује и зато, што код њих обично не може бити честих и знатних промена у цени, које много постичу трговину.

Међутим, необорена дрва у шуми и старе зграде, које се имају порушити, ако се купе без земљишта на коме се налазе и у намери да се од њега одвоје, не сматрају се као непокретне ствари. Они дакле, под тим условом, могу бити предмет трговачке куповине.

Друго: купац треба да је узео купљене ствари у намери да их другом препрода, а не да их задржи за себе или са своју домаћу потребу.

Потребно је, да је та намера постојала код њега у самом тренутку куповања, а ништа не мари ако би је он доцније променио и купљене ствари задржао за себе, јер би и тада куповина тих ствари

¹⁾ Ствари се деле на покретне и непокретне. Непокретне су оне, које се не могу с једног места на друго кренути или преместити, а да се у својим саставним деловима и изгледу не наруше (на пр. земље, куће, дрва не одвојена од земље и т. д.) Ствари пак, које се у целисти својој могу преместити, јесу покретне, (§§ 185—190 грађанског закона).

била трговачка. Али, напротив, ако у тренутку куповања купац није имао намеру да купљене ствари препрода, куповина није трговачка; она је грађанска, баш да би се доцније купац и предомислио, па купљену ствар препродао, не употребивши је никако.

Кад купац одриче, да је купљене ствари набавио ради препродаје, тада је на продавца да поднесе доказ за своје противно тврђење. Али он је ослобођен доказивања, кад год је купац по занимању трговац, а при том је купио баш ону робу којом тргује, јер у том случају, докле год купац противно не докаже, закон претпоставља, да је роба купљена ради трговине, т. ј. ради препродаје.

Куповина неће изгубити свој трговачки карактер услед тога што купац не мисли препродати купљену робу онакву какву је сам набавио, него је намеран најпре прерадити, на пр. од купљене вуне изаткати штоф, од купљеног ораховог дрвета направити ормане, од купљеног штофа сашити одело, од купљеног брашна умесити хлеб, и т. д. па штоф, ормане, одело, хлеб и т. д. препродати. Такав је случај редован при куповини сировина, које купац у својој радионици или фабрици прерађује у какву прерађевину (фабрикат), па после исту продаје као свој производ. Такво се прерађивање у Народној Економији зове мануфактурна или индустријска радиност, и сматра се као привредно занимање, које је сасвим одвојено од трговине. Наш законодавац, међутим, као што видимо из напред реченог, тако не чини; он ту радиност не одваја од осталих трговачких радња, кад год се врши на стварима које су купљене ради препродаје. Према томе, наш законодавац даје трговини много шире значење него што га она има у науци о Народној Економији. Али ако је прерада таква, да је купљени материјал према њеној вредности само од споредне важности, онда изузетно куповина није трговачки посао него је грађански. Н. пр. кад девојка купи калем конца да од њега изрази скупочену чипку; кад вајар купи стену белог мрамора да из њега изреже уметничку статуу; кад живописац купи платно и боје да са њима изрази уметничку слику, — тада је како куповина материјала тако и продаја: чипке, статуе, слике, грађански посао, а не трговачки. Тако је зато што је тада рад главна ствар, а материјал и његова куповина и продаја само споредне вредности.

Исто се тако карактер трговачке куповине неће ни у колико изменити услед тога, што купац не мисли препродати купљене ствари саме за се, него их жели отуђити као споредне делове какве друге ствари. На пример, винарски трговац купује бурад или флаше, да у

њих успе вино и да их заједно са њим препрода; млинар купује џакове, да их препрода заједно с брашном и т. д. Али ваља нам напоменути, да у таквом случају главна ствар, уз коју се купљене ствари имају препродати као споредне, мора бити предмет какве трговачке радње, јер би се иначе куповина њених споредних делова, и ако је извршена с намером препродаје, морала сматрати као грађанска куповина. Н. пр. грађанска је куповина, када пољопривредник купује бурад или флаше, да у њих сипа вино из свог винограда, па да их препрода заједно с вином. Тако исто, кад земљоделац купује џакове, да у њих успе жито са своје њиве, па да их заједно са житом препрода и т. д. То је зато што је пољопривреда у сваком случају нетрговачка радња.

Треће: купац треба да на препродаји купљених ствари тежи постићи трговачку добит или зараду, али је сасвим све једно хоће ли се та његова тежња доцније и остварити.

Тако се, само због тога што купац при њима није тежио да дође до зараде, следеће куповине не сматрају као трговачке, и ако испуњавају оба предња услова:

1. кад фабрикант купи храну у великој количини с намером да је препрода својим радницима по коштању;

2. кад потрошачка дружина купи робу на велико, да је распрода својим члановима по коштању;

4. кад управа држ. монопола купује монополисане предмете: дуван, со, петролеум, жигице и т. д. Она, истина, на њиховој препродаји постиже велику зараду, али та добит није трговачка добит него монополска такса, која се на тај начин прибира.

2. Продаја.

(§ 19. зак. о устр. трг. суда)

Продаја се само онда сматра као трговачки посао кад се појављује као извршење какве трговачке куповине, која јој претходи. Другим речима, она је трговачка само онда када се њом отуђује роба, коју је продавац ранијом трговачком куповином набавио ради препродаје. Према томе није трговачка продаја: кад земљоделац продаје своје производе; кад когод продаје ствари које је нашао, које је наследио, добио, из земље ископао, као што су: угљен, руда и т. д., јер све те ствари, које се продају, нису пре тога купљене. Исто тако није трговачка продаја кад ко продаје ствари

које је истина пре тога купио, али не за препродају, него за домаћу потребу своју, јер та куповина није трговачка.

3. Берзански послови.

(чл. 16. о јавн. берзама).

Берзе су особита врста тргова, на којима трговци закључују трговачке погодбе, које се зову берзански послови.

По закону о јавним берзама (чл. 14.) као берзански се послови сматрају сви они правни послови (уговори), који се закључе у јавној берзанској дворани у одређено време на берзи а о предметима који се на дотичној берзи смеју бележити (нотирати).

Као што ћемо видети доцније, берзански послови, строго узевши, само су неке особите врсте уговора о куповини и продаји б уговори о набављању.

4. Банкарски послови.

(тач. 5. § 17. вак. о устр. трг. суда).

Банке су трговачке радње, које раде с новцем, хартијама од вредности (меницама, чековима, варантима, акцијама, обвезницама . т. д.) и кредитом. Оне узимљу новац на зајам од појединих лица па га потом другима, на разне начине, позајмљују под већу камату. Правни послови (уговори), које оне закључују ради тога, зову се анкарски послови.

5. Меница.

(тач. 6 § 17 зак. о устр. трг. суда).

Меница је писмено, написано у законом прописаној форми, којим се извесна лица обвезују, да ће се о означеноме року платити тадашњем правном притежаоцу његовом у њему назначена сума новца.

Меница има две врсте; она или је сопствена или вучена. Сопствена је меница она којом се у првом реду само њен издавач обавезује да о року плати суму новца која је означена у писмену меничном.

Уговори, који се закључују поводом меница (о издању менице, о преносу, пријему и меничном јемству), зову се менични уговори, и наш закон сваки од њих у сваком случају проглашава за трговачки посао.

6. Предузеће набављања.

(тач. 4. § 17. зак. о устр. трг. суда).

Набављање (лифровање) јесте погодба између два лица, којом се једно од њих (набављач, лиферант) обвезује, да другоме у уговореном року и за уговорену цену преда у својину какву робу.

Да би се ова погодба могла сматрати као трговачки посао, потребно је да код ње буду испуњени сви ови услови:

прво: да се имају набавити покретне ствари, јер непокретности, као што смо већ видели код трговачке куповине и продаје, не могу никако бити предмет праве трговине, па следствено ни онога трговачког посла.

друго: да набављач уступа набављене ствари поручиоцу у својину, а не да му их даје само на послугу.

Због тога се у нас не може сматрати као трговачки посао погодба, којом се ко обвезе да даде на послугу декорације за балску салу, или да даде на послугу посмртничку опрему за погребе каквом удружењу и т. д.

треће: да набављач није имамо продате ствари у тренутку када је закључио погодбу о њиховом набављању, него да их доцније куповином прибави. Ако би набављач тада већ имамо продате ствари, онда погодба, којом их продаје, није погодба о набављању него погодба о продаји, и то трговачка, ако је ствари купио ради препродаје, а грађанска, ако их је прибавио обелавањем свога имања.

Као што се види из овог услова, између погодбе о набављању и трговачке продаје постоји врло мала разлика. На име, код трговачке продаје продавац отуђује ствари, које је пре тога већ купио ради препродаје, а погодбом о набављању набављач продаје ствари које тада још нема али се обвезује да их средством куповине набави у уговореном року. Трговачкој продаји, дакле, претходи трговачка куповина, а погодби о набављању та куповина следи. Строго узевши, оба су та уговора један исти правни посао.

четврто: да се набављач редовно бави закључивањем ове погодбе (погодбе о набављању), јер иначе не би било предузећа набављања.

7. Предузеће преноса робе на суву и на води.

(тач. 3. § 17. зак. о устр. трг. суда).

То предузеће постоји онда, кад ко стално за новчану награду преноси туђу робу из једног места у друго.

Лице, које врши такав пренос, наш закон зове возар или кариџија, не гледајући на средства којима се оно служи за вршење преноса (железницом, лађом, колима, коњима итд.).

Пошто и код тог трговачког посла закон тражи да постоји предузеће, то је и код њега потребно да возар врши пренос као стално занимање и у већој размери; јер иначе његов рад не би био трговачки рад, него рад обичног најамника или радника, исто онако као што је на пр. рад таљигаша, амала итд.

8. Предузеће трговачког посредништва (сензалства).

(§ 51. трг. закона).

Трговачко је посредовање кад ко доводи у везу лица, која су вољна да једно с другим закључе какву трговачку погодбу, и уз то им својим услугама помаже, да она ту своју намеру и остваре.

Лице, које такав посао врши стално и у виду занимања, зове се трговачки посредник или сензал.

9. Предузеће комисионарства.

(тач. 3. § 17. зак. о устр. трг. суда).

Комисион је уговор између два лица, којим једно од њих прима на себе обавезу, да сврши у своје име какав трговачки посао оног другог лица, и то за извесну награду коју му се то лице обвезује дати.

Лице, које се обвезује да посао сврши, зове се комисионар а лице, чији посао свршава — комитенат.

И комисионар треба стално да се бави вршењем туђих послова а своје име, јер и код њега закон тражи да постоји предузеће.

10. Предузеће грађевина.

(тач. 7. § 17. зак. о устр. трг. суда).

То предузеће постоји, кад се когод стално и у виду занимања упушта у погодбе, да другима за уговорену цену подиже грађевине, било својим, било њиховим материјалом.

То се лице зове грађевинар или предузимач.

Под речи грађевина разуме се сваки предузимачки посао, дакле, како зграде, тако и мостови, насипи, друмови, железнички путеви, тунели, канали итд.

6.) Споредни трговачки послови.

(тач. 2. § 17 зак. о устр. трг суда).

Ти су послови нетрговачки (грађански) по својој правној природи, али их закон ипак увршћује међу трговачке само зато, што су у тесној вези с трговином.

Да би се какав правни посао могао сматрати као споредан трговачки посао, код њега треба да се испуне ова три услова, и то :

1. да га је извршио трговац;
2. да га је он предузео ради своје трговачке радње;

3. да је то такав посао који уопште може бити трговачки, н. пр да се не тиче какве непокретне ствари,

Кад год се испуни први услов, наш закон и сам претпоставља да је испуњен и други; али трговцу је ипак допуштено да доказује противно и да обори ту законску претпоставку, показавши, да дотични посао није предузео ради своје трговачке радње, него ради домаће потребе, па према томе да исти није трговачки.

Најчешћи споредни трговачки послови јесу набавке ствари, које су потребне трговачкој радњи, као на пр. куповина дућанских рафова, тезги, кантара, машина за фабрику и т. д. Даље, као споредни трговачки послови сматрају се и погодба дућанске послуге, узајмљивања новаца за радњу и т. д. Али није никакав трговачки посао куповина куће за радњу или погодба с каквим грађевинаром (није само за трговца, а јесте за грађевинара) о грађењу такве куће: а то зато, што те погодбе имају за предмет непокретност, макар да је она намењена за трговаку радњу.

* * *

Са овим смо, колико нам је за сад требало, познали трговачке послове, како основне тако и споредне. Сад нам ваља још напоменути, да ти трговачки послови, изузимајући само меницу и берзанске послове, не морају увек бити трговачки за обадве уговорне стране, него неки пут могу бити за једну страну трговачки а за другу нетрговачки или грађански посао. Кад год је такав случај, тај се трговачки посао зове једиостран или мешовит трговачки посао, за разлику од двостраног трговачког посла, који је трговачки за обадве уговорне стране. Тако уговор о куповини и продаји двостран је трговачки посао када га закључе два трговца, и њиме један другоме прода какву робу којом оба тргују; а једиостран је и то само за трговца, кад житарски трговац купи

од сељака жито, или кад жито из своје магацине прода ономе који га купује за храну себи и својој породици. Предузеће набављања, преноса, трговачког посредништва, комисионарства и грађевина, трговачки су увек за набављача, возара, сензала, комисионара и грађевинара, а за другу уговорну страну такви су само онда, кад она тај посао закључује ради трговине.

Ова деоба трговачких послова има своје важности у погледу надлежности суда, јер се на основу јединостраног трговачког посла може тужба поднети трговачком суду само кад се подиже против оне уговорне стране за коју је тај посао трговачки. Тако исто и у погледу доказа, јер се доказним средствима трг. права може послужити само против стране за коју је посао трговачки.

19/11/1923
1923

19/11/1923
1923

ДЕО II.

ЛИЦА У ТРГОВАЧКОМ ПРАВУ.

У праву се под лицем разуме свако оно биће које је способно да има права и обвезе.

Лица су двојака: природна (физичка) и правна (морална).

Природно је лице сваки човечји створ, био он рођен или тек зачет, мали или велики, или разуман или безуман. (§ 36. став 1 грађ. зак.)

Правно пак лице јесте биће, које је само замишљено и вештачки створено. Њега образује скуп више природних лица, удружених да заједнички врше какав посао, али тако да при том стечена права и узете обвезе припадају скупу, а не појединим његовим члановима. Правна се лица, према циљу коме теже и ради кога су основана, разликују на јавна и приватна. Јавна су: држава, окрузи, општине (политичке, црквене, школске) и сва друга удружења, која имају задатак јавног карактера. Приватна су пак сва она која су основана у приватном интересу њихових чланова, као што су: сва трговачка друштва, штедионице, потрошачке дружине и т. д.

Трговачке послове могу вршити како природна тако и правна лица. Природна лица, која редовно врше такве послове, зову се трговци, а таква правна лица трговачка друштва.

ОДЕЉАК I.

ТРГОВЦИ.

I. Ко је трговац?

У обичном се говору под речи трговац подразумевају само лица, чије се занимање састоји у куповању и продавању какве робе.

У трговачком се пак праву тој речи даје да чео шире значење јер се у њему, поред тих лица, за трговце сматрају још и многа друга која се у обичном говору означавају сасвим другим именом.

По нашем трговачком закону (§ 1.), да се неко природно лице сматра за трговца треба да се испуне ова три услова:

1. Оно треба да тргује под својим именом. То значи, да оно има да врши у своје име бар један од оних послова, које смо напред означили као основне трговачке послове.

Према послу који врши, то се лице зове: трговац (у ужем смислу), ако само купује и робу продаје онакву какву је купио; фабрикант, ако купљену неуратуену робу у својој фабрици прерађује машинама у какав други производ, па тај последњи продаје; занатлија,¹ кад ради то исто што и фабрикант само без машина, обичним алатима;² берзијанац, банкар, лиферант, возар трговачки посредник (сензал), комисионар, предузимач (грађевинар) кад ради одговарајући основни трговачки посао, т. ј. берзанске послове, банкарске, набављање (лиферовање), превоз и т. д. Али ипак свако од тих лица, у смислу трговачког законика јесте трговац.

Трговачки помоћници (калфе) и деловође какве трговачке радње не могу се никако сматрати за трговце; јер они врше трговачке послове у име господара радње а не своје.

Од трговца закон само тражи да у своје име тргује, али не и то да сам собом врши трговачке послове. Према томе, за трговца се има сматрати и онај који, у својој трговачкој радњи, лично ништа не ради (н. пр. в. зда путује по свету ради задовољства), него му све послове свршава деловођа са најмљеним трговачким помоћницима, по општим упутствима која је добио од њега. С правног гледишта, све што буде у радњи свршио деловођа, сматра се као да је извршио сам трговац.

2. Њему треба да је трговина занимање. То значи, да за

¹ Занатлија није трговац него обичан радник, кад год сам не набавља материјал од кога израђује своју робу, већ га добија од својих поручилаца. Н. пр. кројач, који израђује одело само из донетог му штофа, макар и да сам набавља споредне делове, као поставу, дугмета, конце и т. д.

² И ако су, према овоме, и фабриканти и занатлије трговци, опет наш законодавац њих понеки пут погрешно издваја од трговаца. Тако, у § 17. зак. трг., пошто је изложио правила по којима трговци морају водити своје трговачке књиге, вели: „Ово разумети треба и о књигама фабриканата, апотекара и занатлија“. То је, међутим, излишно било рећи, јер се то разуме већ по појму који је о трговцу дао § 1. трг. зак.

појам трговца није довољно да когод макар како тргује, него је потребно, да намерно и стално врши који од основних трговачких послова, и то са тежњом да отуда добије сталну зараду, којом ће се издржавати и повећавати своју имовину. Само такав рад зове се занимање. Према томе не може се сматрати за трговца онај, који истина врло често врши какав трговачки посао, али му се при свем том није намерно и стално одао, него га предузима само кад се укаже згодна прилика.

Наш закон не тражи од трговца да му је трговање једино занимање, него је задовољан ако му је оно и само обично занимање. Према томе, у нас се за трговца има сматрати и онај, који поред трговања, којим се обично занима, има још једну или више нетрговачких радњи, макар му ове биле и много знатније и веће од трговачке радње, и макар му било и забрањено, да се поред њих бави и трговином. Н. пр. сматраће се за трговца и земљорадник, који обично тргује стоком и храном; чиновник, правозаступник, који стално тргује; инжињер, који се бави стално предузимачким послом и т. д.

У нас се законом за појам трговца не тражи да се тргује јавно, па према томе има се сматрати као трговац и онај који нема својега дућана, који није објавио фирму и т. д., уопште онај који врши тајно своје трговачке послове. Али и ако је тако по закону опет се мора признати, да је такав трговац врло редак (н. пр.: такав може бити чиновник или правозаступник, који се крију, јер им је законом забрањено трговање). Обично је трговцу баш у интересу да се његова трговачка радња што више прочује, како би стекао што већу клијентелу и што шире пословне везе.

3. Оно треба да је правно способно за трговца.

Правило је, да ту способност имају сва пунолетна лица, т. ј. она која су навршила 21 годину живота, била мушка или женска, а да је немају малолетници, т. ј. они који су још испод те године живота (§ 2. трг. зак. и став 1. чл. 4. зак. о радњама). Али, изузетно од тога правила, те способности немају ни ова пунолетна лица:

- а), умно оболела лица;
- б), лица судом проглашена за расипнике;
- в), глуво-нема; сва та лица стоје под старатељством, и за њих потребне правне послове врши њихов старатељ;
- г), удате жене, јер се налазе под влашћу свога мужа, па само с његовим одобрењем могу закључивати правне послове (уговоре)

Ова лица, која немају правну способност за трговање, треба разликовати од оних, којима је забрањено трговати (као што су н. пр.: чиновници, јавни правозаступници итд.). Неспособна лица, макар колико да су трговала докле су неспособна, никако се не могу сматрати као трговци, нити трговачки послови, које су извршила, за њих садржавају правну обавезу. Напротив, лица којима је само забрањено трговати, ако ипак тргују и при том још испуњавају сва три напред означена услова, прави су трговци и као такви обвезни су да у свему изврше све своје трговачке обавезе. То, пак, што су повредили пропис који им забрањује трговати, за њих може изазвати само какву дисциплинску казну.

Ну за рачун лица, које не може слободно располагати својом имовином (те по томе ни бити трговац по сопственом раду), радњу трговачку може водити, по одобрењу његових законских заступника или старалаца, нарочити деловођа или закупац (Став. 2. чл. 4. зак. о радњама).

II. Малолетници.

И за малолетника, у извесним приликама, може бити врло корисно да тргује сам у своје име. Такав је случај н. пр. кад је какав имућан и потпуно умно развијен малолетник сасвим изучио трговину, дугогодишњом службом у каквој трговачкој радњи. Тада би за њега било врло штетно, ако би морао и даље радити у туђој радњи и губити драгоцено време само зато што још није навршио 21 годину узраста. Потребно да малолетник сам за себе ради јавља се нарочито онда, кад овако спреман младић наследи очеву трговачку радњу, у којој је и сам радио под надзором преминулога родитеља. По себи се разуме, да је тада далеко корисније поверити радњу таквом малолетнику (сину или кћери покојниковој), него је затворити и робу распродати у бесцење, или предати је на продужење старатељима, који су увек више или мање непоуздани за тај посао.

У таквој и њој сличним приликама наш закон (§ 2. трг. зак.) изузетно допушта да малолетно лице може изићи из реда неспособних лица, за себе отворити трговачку радњу и сматрати се као трговац. Али он зато поставља ове услове:

1. Малолетник мора имати пуних 17 година; јер пре тога узраста човек нема довољне увиђавности и уопште потребну умну развијеност за вођење трговине.

Њему треба да допусте отварање трговачке радње лица, под чијим се надзором и старањем налази. Та су лица његов отац, а ако је он умро или му је одузета очинска власт над малолетником, онда стратељ, који може бити и мати малолетникова.

То допуштење закон тражи зато што је трговина врло ризичан посао, а та лица, која су малолетнику најближа и кроз га познају, најбоље могу знати и казати, да ли је он доиста спреман за тако опасан посао, у коме се ставља на коцку част и цела имовина.

3. Њега, најзад, треба његов надлежни суд да прогласи за способног да тргује.

Тај трећи услов закон поставља ради веће сигурности, да се неспособни и неискусни малолетници безумно не упуштају у трговаштво и доводе се до пропасти. Због тога је дужност суду, да се сам увери о спреми малолетниковој пре него што му учини по молби. Тога му ради закон (§§ 75. и 94. зак. о старатељству) наређује, да најпре, поред главног старатеља, саслуша и спомоћног старатеља и малолетникове најближе сроднике.

Ово проглашавање малолетника за трговца наш је закон ставио у дужност старатељском судији (судији за неспорна дела, ако је малолетник још под очинском влашћу) оног првостепеног суда под чију надлежност припада малолетник према месту пребивања.

Кад испуни све ове услове, малолетник се сматра као потпуно способан трговац, те се, ради својих трговачких послова, може пуноважно задужити, а овлашћен је и да, без ичијег одобрења, залаже или отуђује и своје непокретно имање, баш онако исто као и свако способно пунолетно лице (§ 4. трг. зак.).

Али ако се малолетник, коме је одобрено трговати, на делу покаже недовољно спреман за тај посао, па се још појави и опасност да ће својом невештином упропастити имање, суд му тада може, на захтев оца, бившег старатеља или ближе родбине, све докле још није навршио 21 годину, одузети дато одобрење и тиме га уједно лишити и права да се даље сматра за трговца. Таква ће судска одлука важити наспрам трећих лица тек онда кад у „Српским Новинама“, изиђе проглас о престанку фирме малолетнога трговца.

III. Удате жене.

И за удату се жену врло често може јавити потреба да напусти свој повучени домаћи живот и да се ода трговини. То је на

пр. случај кад муж није у стању да сам својом зарадом издржава породицу и тече имање. Ако је жена пре удаје била у каквој трговачкој радњи, тада нема сумње да је за целу породицу корисно, да и она својим радом што привреди. Таква потреба наступа у пуној мери нарочито онда, кад муж онеспособи за рад услед какве болести или отумара у свет, па цело старање о породици падне на жену. С обзиром на такав случај и њему сличне случаје, наш је закон (§ 3. трг. зак.) и удатој жени допустио, да под извесним условима може трговати као сваки други способан трговац.

Пошто правна неспособност удате жене која је пунолетна не потиче, као код малолетника, од умне незрелости и неразвијености, него поглавито од потчињеног положаја, у коме се она налази према своме мужу за све време док брак траје, то је закон и оставио једино мужу да реши: хоће ли му жена трговати и да ли ће бити трговац.

Муж може дати својој жени одобрење да води трговину или изрично или прећутно. Он јој га даје изрично, ако јој у брачном уговору одобри трговати или ако то учини код суда приликом протоколисања њене фирме. Сматра се да га је прећутно дао када зна да она води трговачку радњу, па ипак ништа не предузима против тога, ма да у томе није ничим спречен.

Закон има два разлога с којих оставља једино мужу да реши да ли ће му жена трговати. Он то питање оставља само мужу прво зато, што овај најбоље познаје способност и искуственост своје жене, па је једини и у стању да најпоузданије зна је ли за њу тај посао и да ли се неће упропастити. Он га њему оставља друго и поглавито зато, што жена, која води трговину, мора да напусти онај уски породични и домаћи круг, у коме се према нашим данашњим појмовима и обичајима треба да креће као супруга и као мати, па да ступи у блиски додир с другим људима, а само муж њен може рећи, да ли ће му се свидети тај слободнији живот женин који јој иначе, као што већ рекосмо, не приличи. Са тих врло важних разлога закон по правилу не допушта ни самом суду, да се меша у ову ствар и мимо мужа жени даје одобрење за трговаштво. Али у случају крајње потребе, када се нема куд, суд има право да и то учини. Сматра се само онда да постоји таква потреба, кад је удатој жени трговина остала једино подесан начин за издржавање њено и њене породице, а муж је умно оболео или некуда отумарао, или јој очито из ината и пуне пакости не одобрава да тргује. Ну, како се судско одобрење оправдава само крајњом нуждом и одржањем

породице, то оно само собом престаје да важи чим се битно измене прилике, које су га изазвале, т. ј. чим удата жена толико побољша своје материјално стање, да се може с породицом својом издржавати и без трговачке радње (н. пр. добила наследство или велики згодитак на лутрији и т. д.); или чим муж оздрави или се дома врати и почне се бринути о издржању породице.

Удата жена, која је добила одобрење да тргује, сматра се као потпуно способан трговац и, ради својих трговачких послова, може се без нарочитог одобрења свога мужа, задужити, па и цело своје непокретно имање заложити или сасвим отуђити (§ 4. трг. зак.). Ну овака удата жена није власна без особеног одобрења мужевљега ступити у какво трговачко друштво као јаван другар (ортак); јер се сматра, да јој је муж, давши јој одобрење за трговање, само одобрио да сама тргује, а не и у друштву са другима.

Муж је по правилу власан у свако доба одузети жени дато одобрење, макар да је и уговорио с њом да јој га никако не одузима, јер се по закону (§ 107. грађ. зак.) он не може обавезно уговором одрећи своје мужевље власти. То одузимање одобрења за трећа ће лица важити тек од кад им се огласом у „Српским Новинама“ објави да је престала женина трговачка фирма.

IV Слобода трговања

У Србији је, по правилу, сваком способном лицу признато право да се стално ода вршењу кога хоће трговачкога посла (чл. 4. Закона о радњама) и да тако испуни услове који се законом траже за трговца. Али ипак из извесних обзира јавних или приватних, та се слобода трговања ограничава до извесне мере. Тако је она ограничена у главном овим законима:

а) Законом о радњама, по коме (чл. 10.) сваки онај ко жели упражњавати радњу индустријску (фабричку) или занатску мора имати спремност за такву радњу.

Као доказ о спремности за радње еснафских заната (абаџиски, кројачки, терзиски и т. д. свију оних заната који су побројани у чл. 12. закона о радњама) служи: или 1-во сведочење о свршеној стручној школи у земљи (занатској школи) или таквој школи на страни коју Министар Трг. и Индустрије као довољну призна, или 2-го мајсторски испит. О спремности пак за упражњавање индустријских (фабричких) предузећа доказ су сведочења како трговачких тако и

занатских и других средњих и виших школа. За остале индустријске и занатске радње, као доказ спремности је то што се дотично лице занимало том врстом рада најмање шест месеца.

Мајсторски испит полаже се пред комисијама, које постоје при окружним еснафским управама и у местима где има првостепених судова. Испитни Одбор састоји се из пет чланова: из четири стална члана, постављена за 2 године, од којих двојицу одређује Министар Трговине и Инд. (једног судског чиновника и једног наставника занатске или трговачке школе у дотичном месту, односно друго погодно лице, ако таква школа не постоји у месту), двојицу дотична окружна управа која од мајстора сваког еснафског заната именује по двојицу, па се од њих позивају они, из чијег се заната полаже испит, а најзад, петог који се одређује за поједини случај означаје сам кандидат између признатих мајстора дотичног заната.

На мајсторски испит пушта се само онај који докаже да је провео најмање 3 године као помоћник у дотичном или коме другом занату или у каквом индустријском предузећу, а тако исто и онај који докаже да је као самоук радио дотични занат најмање 3 године. Онај пак који је већ произведен за мајстора једног заната има права одмах да полаже мајсторски испит и из другог каквог заната.

Мајсторски се испит састоји из два дела: из теоријског и из практичног испита. На теоријском испиту кандидат има да покаже стручна знања из свога заната, а на практичном има да сам изради какав предмет из тог заната који му буде одредио испитни одбор.

Ко постане мајстор једног заната признаје се за таквог у целој земљи. Он има права да израђује све послове који спадају у делокруг његовог заната, али не сме да ради послове других заната, осим ако су ти послови споредни и служе као неопходна допуна предметима који се у његовој радњи израђују.

Ко нема ових доказа о спремности за индустријску или занатску радњу, може такву радњу водити ако узме деловођу или директора који тај услов испуњава (став. 2. чл. 10. зак. о радњама). Изузетно могу радњу продужити и без деловође: удовица умрлог власника радње и жена власника који је по закону привремено изгубио право на упражњавање радње.

За обичну трговачку радњу (у којој се купљена реба продаје без прерађивања) не постоји по правилу никакво ограничење; за такву се радњу не тражи доказ о спреми.

б) Законом о сеоским дућанима (од 25. окт. 1870. и 20. феб. 1891. год.), по коме се (чл. 1.) на селу могу отворити дућани само са извесном робом, која је преко потребна сељацима;

в) Законом о уређењу санитарске струке (од 30. марта 1881.), којим је право продавања лекарија и отровних материјала искључиво дато апотекарима и дрогеристима, од којих се тражи да докажу извесну способност за трговање таквим предметима;

г) Законом о чиновницима грађанскога реда (§ 26.) и законом о правозаступницима (§ 5.) и т. д. који забрањују чиновницима и адвокатима да се баве трговином.

Слободу трговања могу до извесне мере својим уговором ограничити и сама приватна лица. Тако се при продаји целе трговачке радње, продавац обично обвезује купцу, да у извесном одстојању и за извесно време неће отворити другу такву исту радњу. Исто тако старији трговачки помоћници, ступајући у службу, могу се обвезати своме газди, да извесно време, од кад иступе из његове радње неће за свој рачун отворати такву радњу у његовој близини.

Страним поданицима није забрањено трговати у Србији, ако њихова држава то не забрањује Србима у својој земљи. У случају сумње, страни ће поданик бити дужан то доказати (§ 47 грађ. зак. и став. 1. чл. 7. зак. о радњама).

Поданици, пак, оних држава с којима смо закључили трговинске уговоре (Аустрија, Немачка, Француска) имају, на основу тих уговора, право слободног трговања у нашој земљи (став 2. чл. 7 зак. о радњама).

Али странци, који тргују у Србији, нису ипак потпуно изједначени са српским држављанима, јер они немају права, која улазе у ред јавних трговачких права, н. пр.: да буду судије у трг. суду и да бирају и т. д. и ако им се радња налази у земљи.

V. Особени правни положај трговаца.

Ма да данас трговци не сачињавају неки одвојени друштвени ред, њима је ипак наш закон, у колико се тиче њиховог трговачког занимања, дао извесан особен правни положај. При својој тежњи, да смо сви једнаки пред законом, њима се ипак морао одредити такав положај, јер би им без њега била јако отежана и скучена њихова трговачка делатност, која је врло корисна по народну при-

вреду. У тај особени положај трговце постављају извесне дужности и извесна права, које обични грађани никако немају.

У закону се истина не чине никаква ограничења, али се опет, по самој природи ствари, мора узети, да се у овом особеном правном положају налазе само трговци чија је трговачка радња од већег значаја. Сасвим незнатним трговцима, као што су на пр. пиљари, мали бакали, телали итд., тај би правни положај био врло штетан и отежавао би им јако рад без икакве потребе. Уосталом, по смислу става 4. чл. 2 закона о радњама ти ситничари, — сви они који раде сами или само уз припомоћ чланова своје породице или без ученика или помоћника изван породице, и не сматрају се за праве трговце, нити су њихове радње праве трговачке радње.

У томе особеном правном положају налазе се сви трговци, чије су трговачке радње у Србији, без икаквог обзира на то, јесу ли они наши поданици или су странци. Наш је законодавац тај положај одредио трговцима из извесних обзира јавног поретка у земљи, а правило је да су такви закони обавезни за све у држави, било то домородци или странци.

Ми ћемо овде проучити најважније правне установе, у којима се садржавају те особене трговачке дужности и права.

1. Радња трговачка.

Под тим се називом (у ширем значењу) разуме целокупна трговачева привредна делатност и сва имовина која је њој посвећена.

И ако је састављена из врло многих и врло разних предмета, трговачка радња ипак сачињава само једну правну целину, — једну збирну ствар (§ 191. грађ. зак.), која се као таква може уговором или наследством и на другога пренети. Али ваља нам приметити, да пренос целе трговачке радње, ако се врши уговором, важи само онда, кад се учини са одобрењем неподмирених поверитеља или када ее они претходно измире или обезбеде. Пренос, који би био учињен без њиховог одобрења, по закону не вреди, а суд је дужан (по § 25. зак. о стец. поступку) одмах отворити стечај над имањем преносиоца и уз то га осудити као лажног банкрота на робију до 10 година, ако се само докаже да је пренос учинио познавајући своје презадужено стање а у намери преваре и оштећења својих поверилаца (§ 261. тачка 5. крив. зак.)

Трговачка радња, ма да сачињава засебан део трговачке имовине, с правног гледишта ипак није сасвим одвојени део те имовине.

(Код трговачких друштава видећемо да је друкчије). У случају презадужености трговчеве, повериоци његове трговачке радње немају права да се из исте првенствено наплате, него се и из ње имају с њима заједно наплаћивати и остали лични повериоци презадуженога трговца.

Трговац може имати у исто време више трговачких радња. Те његове радње могу бити или сасвим самосталне једна од друге, или могу једна према другој стојати у потчињеном положају тако, да је једна главна а друга да је само споредна за његову привредну делатност. У овом последњем случају, радња која је од главног значаја зове се главна радња, а оне друге споредне радње или филијали. За две радње можемо рећи да су у таквом односу само онда кад се код њих налазе ове погодбе:

а) да су обе не само радње него и да су једне исте врсте, на пр. мануфактурна и мануфактурна, а не једна мануфактурна а друга гвожђарска. Као филијал не могу се сматрати: просте радионице, магацини у којима се роба само чува итд.

б) да су те две радње одвојене једна од друге, тј. да су бар смештене у два разна локала. С правног гледишта нарочито је од значаја кад се оне налазе у два трговачка места.

в) да је власник обе радње једно исто лице и да је непосредну управу филијала поверио нарочитом деловођи.

Стално место пребивања трговчево налази се по правилу само у месту где му је главна радња, али трговац има споредно трговачко седиште и у свима другим местима, у којима му се налазе споредне радње, но оно важи само за послове, који се закључе у тим споредним радњама.

Ко жели да упражњава ма какву трговачку радњу (трговачку у ужем значењу те речи, индустријску или фабричку и занатску) дужан је, пре него што је отвори, да се обрати дотичној комори трговачкој, индустријској, занатској са доказима да има све законске услове за то. Комора је дужна, најдаље у року од 15 дана од дана пријема пријаве, издати му одобрење, ако испуњава све законске погодбе, или га одбити од тог тражења. Ако не донесе никакву одлуку, по истеку овог рока молилац може отворити радњу и упражњавати је и без изречног одобрења комориног.

По отварању радње власник је дужан да о томе написмено извести месну полицијску власт, и уз акт да приложи или одобрење коморе у препису или рецепис о благовременој предаји пријаве ко-

мори. Пријава учињена преко месне поште на повратни рецепис пуноважна је (чл. 5 зак. о радњама).

2. Трговачко име (фирма).

Одредба и састав фирме.

Сваки трговац мора имати своје трговачко име или фирму. (§ 5. трг. зак.)

Фирма је име под којим трговац води своју трговачку радњу и којим потписује своје трговачке обавезе.

Фирма је у трговини потребна, да би се трговци могли сигурно разликовати један од другог у својим трговачким односима, а тако исто и да би се поуздано могле распознати њихове трговачке обавезе (менице). И одиста би било сасвим неправо и штетно по трговце, када сваки од њих не би био сигуран, да сам ужива онај добар глас који је код света стекао своје имену дугогодишњим савесним радом, и када би његово часно име могао присвојити и последњи неваљалац, па га несавесним радом срамотити. Исто би тако било штетно, када би се морало за потпис, који се налази на једној меници, погађати коме припада од свију оних трговаца, који у једном месту под тим именом воде трговину исте врсте.

Фирма се сматра као искључива својина онога који је први усвоји на начин законом прописан. Њу не сме нико присвојити и њоме се служити на штету њеног правог сопственика, јер иначе може бити кажњен новчано до 50 талира или затвором до 3 месеца, а поред тога и осуђен да сопственику фирме накнади сву штету, коју му је нанео неовлашћеним служењем са њом.

Фирма се по правилу саставља из грађанског имена (целог или скраћеног) и презимена сопственика радње. Али ако трговац у месту, у коме жели отворити радњу, има имењака, који у том месту већ води исту такву радњу под протоколисаном фирмом, он је дужан тада своју фирму тако удесити да се јасно разликује од фирме тога имењака, кад год би се услед једнакости фирми њихових могла појавити каква пометња¹⁾ У таквом случају може бити довољно, ако између свога имена и презимена уметне име свога оца,

¹⁾ Н. пр.: неће бити никакве незгоде од једнакости фирме, ако су објекта неважни трговци, а радње су им у разним крајевима вароши, н. пр. једнога на Врачару, а другог на Дорћолу.

или почетно писмено тог имена, или ако после презимена дода место свога рођења, н. пр. изразом: Шапчанин, Пироћанац и т. д. Због овог правила један исти трговац мора имати у исто време више разних фирма, ако отвори нове радње у местима, у којима његови имењаци већ воде такве исте радње.

Само по изузетку фирма може бити сасвим различна од имена господара радње, и то у ова два случаја:

- а) кад је трговац фирму с радњом наследио; и
- б) кад је фирму заједно с радњом купио.

Ако су пређашњи сопственици радње уживали добар глас у трговини, њихова се фирма обично и даље задржава, бар за најкраће време, да би се тај добар глас пренео и на новог сопственика. Ови се изузетци према томе правдају тиме, што се на тај начин даје могућност да се не изгуби она материјална вредност, коју код трговачког света представљају старе чувене трговачке фирме саме по себи. Оне ту вредност имају пак зато, што се за добру трговачку фирму увек везују велика клијентела и велики кредит, а то се обоје у трговини јако цени.

Кад год се фирма на другог преноси, било то уговором или наследством, мора се пренети и сама радња на коју се она односи, јер су оне нераздвојно скопчане једна с другом.

Обзнана фирме

Наш закон налаже трговцима не само да уопште имају фирму, него и да је обзнане, како би се за њу могло знати. Исто тако они су дужни да обзнане и сваку промену фирме, њен пренос на другог и њен престанак. (§ 6. трг. зак.). Ову дужност имају за сваку самосталну радњу.

Обзнана фирме има се извршити на начин, који је законом (§ 5. трг. зак.) прописан, а он се састоји у следећем. Трговац мора сам лично, или преко нарочитог помоћника, своју фирму пријавити надлежном суду. Кад је суд протоколише (потврди), дужан је објавити преко „Српских Новина“. Малолетник има да објави уз фирму и одобрење судско које је је добио за тровање. Удата жена, пак, може протоколсати фирму само с одобрењем свога мужа.

Трговци из Београда и из округа београдског имају своју фирму протоколсати код београдског Трговачког Суда, а трговци из унутрашњости сваки код свог првостепеног суда. Ко има трговачке радње у више места, дужан је сваку протоколсати код прво-

степеног суда, у чијем се кругу налази место у коме је радња, била ова самостална радња или само филијал.

На сличан начин има се извршити и обзнана промене, преноса или престанка фирме.

Како се свака фирма у Србији има протоколсати код нашег суда, кога је службени језик само српски језик писан ћирилицом, то и све фирме у Србији имају бити на српском језику и исписане ћирилицом. То је правило, као што ћемо видети доцније, законом изрично усвојено и за трговачке књиге.

Ко не протоколише фирму кад је отворио трговачку радњу, има да плати, на име казне, троструку таксу за протоколсање (чл. 52. зак. о таксама) поред редовне таксе.¹⁾ Осим тога, он по правилу, нема права да са својим повериоцима закључи принудно поравнање, ако код суда није пријавио фирму бар на 2 године пре отвореног стечаја (§ 69. т. 2, под а зак. о стец. пост.)

Знак дућански (шилд, узва.)

У обичноме се говору фирмом назива и онај знак који трговци имају обичај иставити над вратима своје радње, да би што боље обележили радњу, и на тај начин дали свакоме могућности, да је распозна од свију сличних радња у тој улици или у томе месту. У трговачком се праву, међутим, између праве фирме и тога знака (узве, шилда) прави велика разлика. Права фирма, као што већ знамо јесте име трговца, име господара радње, а дућански је знак само белега или назив трговачке радње.

Као дућански знак може се употребити или какав натпис или каква слика. Кад се употреби какав натпис, онда се обично бира такав, који представља или какав замишљен појам или какву другу представу, која јако привлачи пажњу својом особеношћу. (Н. пр. „код пролећа“, „код сунца“, „код златног анђела“, „код седам шваба“ и т. д.). Али као дућански натпис не могу се сматрати

¹⁾ По таксној тарифи (бр. 156 и след.) плаћа се за обзнану и протоколсање трговачке радње.

а) у Београд — 100;

б) у окружним варошима — 60;

в) у варошицама и селима — 30;

а) кад жена обзнањује и протоколише трговачку фирму, 500 динара.

За обзнану и протоколсање промене трговачке фирме плаћа се половина горње таксе.

речи: књижарница, гостионица, фабрика, и т. д., јер оне означавају читаву једну врсту рада, дакле сувише широк појам, који је неупотребљив за натпис. Данас кад је писменост увелико раширена, највише се као дућански натпис употребљава само име сопственика радње (т. ј. права фирма), исписано над радњом с означањем врсте радње или без икаквог додатка (н. пр. бакалска радња Срећка Срећковића). Ето, то је узрок због чега се дућански натпис у обичноме говору готово увек меша са правом фирмом.²⁾

За дућански знак се може узети ма каква слика, само ако није противна јавном моралу или јавном поретку, н. пр. не сме бити каква срамна фигура, нечија карикатура и т. д. Трговац може као знак употребити и своју сопствену слику, но обично се узима каква друга фигура, н. пр. лик морнара, црн пас, златан коњ, три лепе селанке и т. д.

И дућански је знак, као год и права фирма, сопственост оног трговца који га је први усвојио. Због тога нико други нема права без његовога одобрења, истаћи такав исти или сличан знак над радњом, која се налази у непосредној близини радње правог сопственика тога знака, ако су само обе радње једне исте врсте и ако услед тога може бити какве пометње. И дућански знак као год и права фирма, може представљати велику новчану вредност, јер се нарочито код детаљиста за њега јако везује клијентела.

Пошто је дућански знак само белега или знак трговачке радње, то из тога следује прво, да с преносом радње на купца прелази и без изричне погодбе и он као саставни део радње; од тога се само изузима случај кад је за натпис узета права фирма; и друго, да, при сеоби радње из једне зграде у другу, трговац има права пренети свој знак на нов локал и забранити да се за неко време употреби на старом локалу, кад год се у њега усели радња која је једнака с његовом.

Фабрички и трговачки жигови (марке).

Марка је знак или скуп знакова, које фабриканти и други трговци међу на своје производе или на своју робу ради бољег

²⁾ По чл. 2. Закона о радњама радње морају бити означене нарочитим натписом, који ће се ставити на спољној страни радње на самом улазу или на каквом другом видном месту. Тај натпис мора садржавати јуно име и презиме сопственика. Ако се протоколирана фирма састоји из имена и презимена сопственика радње, онда је довољно да се та фирма истакне на радњу,

обележја фабрике или трговачке радње из које излазе, како би се њихова роба могла увек поуздано разликовати од сличне робе других фабрика или трговачких радња. Као год што је фирми задаћа да означи трговца, а дућанском знаку да покаже трговачку радњу, тако је исто и марки циљ, да тачно обележи фабричке производе и трговачку робу.

Марке су моћно средство за раширење трговачког промета способних и свесних фабриканата и трговаца, који се својом добром и солидном робом препоручују и теку клијентелу. Оне су у исто време и добра заштита потрошачима робе, јер им служе као поуздан знак, по коме ће моћи распознавати добру робу од сумњиве. Због те њене драгоцене и двостране услуге, марка је данас у свима државама нарочито заштићена законом, па и ми за њену заштиту имамо закон од 30. маја 1884. године (зборник 40).

По своме спољном облику, марка може бити врло различна, јер закон, по правилу, оставља трговцима потпуну слободу за њен избор. Но најчешћи облици марке јесу ови: каква симболичка слика (на пр. звезда, сунце, крст, слон, лав итд.); какав цртеж (вигнет); какав жиг или печат, какав испупчени цртеж (рељеф); какав број од неколико цифара, какав особен завој итд. За марку се може узети и каква реч, на пр. свеће „Аполо“, прашак „Симон“, шампањско вино „Марки де Лорм“ итд. а може и сама фирма. Али за њу се не смеју узети: 1. државни грб, 2. поједина писмена, или оне речи које означавају само обележену ствар, или поједине цифре, 3. слике неморалне (срамне) и противне јавном поретку; и 4. имена и слике, које имају општу употребу у саобраћају, као на пр. реч свећа, швајцарски сир, шампањер, прашак, круг, квадрат итд.

Облик, који је когод у Србији већ узео за своју марку, може и други узети, али то само онда кад хоће њиме да обележава какав други производ; јер у Србији не могу двојица један исти производ или једну исту робу у исто време обележавати једном истом марком. Искључиво право на марку припада само оном, који је марку први прибавио за дотични производ.

С обзиром на свог сопственика, марке се разликују на фабричке и на трговачке. Прве су оне које фабриканти међу на своје производе, а друге оне које трговци стављају на своју робу. да би муштеријама својим показали како кроз њихову радњу прелази само солидна роба, за коју они могу да гарантују. Фабричке

су марке много чешће. На једној истој роби могу бити обадве марке, али то је редак случај.

У Србији се искључиво право на марку добија кад се марка протоколише код надлежнога суда, а то је првостепени суд оног округа у коме се налази радња сопственика марке, а београдски трговачки суд, ако је радња у Београду или ако марку пријављује какав страни фабрикант или трговац.

Искључиво право на марку у нас траје највише 10 година од дана уписа, али се оно може продужити и даље, ако се, по истеку тога рока, понова упише код суда.

За намерну злоупотребу туђе протоколисане марке, наш закон казни затвором од 5 година, поред осуде на накнаду штете, која је сопственику марке нанета том злоупотребом. За нехотичну пак злоупотребу марке осуђује се само на накнаду штете; а у оба случаја забрањује се даље неовлашћено служење туђом марком.

Пошто је Србија члан међународног Савеза за заштиту индустријске својине,¹⁾ то сваки наш трговац има права да тражи заштиту у свима државама тога савеза код надлежне власти (у Француској, Белгији, Шпанији, Португалији, Швајцарској, Италији, Енглеској Немачкој, Аустро-Угарској и др), али он треба најпре да марку протоколише у држави у којој то тражи.

Закон, по правилу, оставља трговцима на вољу, да имају марку и да се њоме служе; али он ипак овлашћује Министра Народне Привреде, да може наредити обавезну употребу марке за предмете, код којих то изискује општи интерес, на пр. код златних и сребрних ствари, код тканина које су проткане златом или сребром, код кадифе, оружја, вештачке минералне воде, отровних лекарија, коса за кошење ливада итд.

4. Обзнана брачног уговора.

Наш трговачки закон (§ 6.) наређује трговцима, да, на начин који је прописан за обзнану фирме, објаве колики им је мираз жена донела у почетку брака или доцније, а тако исто да обзнане и извод из брачног уговора, који су закључили са својом супругом, у колико се тај уговор тиче имања. Ако би због тога имања или

¹⁾ Индустријска својина зове се искључиво право: на марку на патент, на фабрички цртеж или индустријски модел и на трговачко име.

мираза имали с киме спор, трговци су дужни објавити и извршну пресуду, којом би се што односно тога имања располагало.

Та је обзнана потребна, како би трећа лица, која ступају у пословне везе са трговцем, поуздано знала колико је његово право имање и каква права он има наспрам жениног имања, како би могла према томе оценити колики кредит заслужује да му даду. Код ожењеног трговца то је врло тешко сазнати нарочито људима који не живе у месту (а повериоци једног трговца готово сви су из другог места), јер ожењен човек, било на основу самог закона било на основу брачног уговора, управља са имањем своје жене као са својим сопственим, са њега прибира приходе и троши тако да би се сваки, који није ближе обавештен, могао преварити и сасвим погрешно узети, да је све то имање његова права сопственост.

Осим тога, по нашем закону (§ 776. грађ. зак.) жена има у наплати мираза из имања мужа њеног право првенства наспрам свију мужевљевих неинтабулисаних поверилаца, чије су тражбине постале пре њене удаје. Према таком њеном законском привилегованом праву, сви онакви повериоци, — трговци махом и имају такве повериоце, пошто је у трговини најчешће лични кредит, — јако су заинтересовани, да што раније тачно сазнаду суму, са којом ће им претходити у наплати жена њиховог дужника, како би за времена тражили наплату или нарочито какво осигурање, ако нађу да им примање, услед тог жениног права, може бити у опасности.

Најзад у животу је дугим искуством доказано, да трговци пред свој пад под стечај издају својим женама лажне обвезнице, најчешће на име примљеног мираза, те тиме јако штете истините своје повериоце, који се сигурно не би никако ни упуштали с њима у какав посао, да су само могли знати за то њихово дуговање. Ова обзнана има за задатак и да те лажне тражбине сузбије.

5. Трговачке књиге.

Важност њихова

Трећа дужност коју трговци имају по трговачком закону јесте да воде трговачке књиге.

Закон им је ту дужност прописао из важних разлога од којих су најглавнија ова три:

а) Трговцима је врло потребно да знају у свако доба какве

су послове предузимали, а тако исто и да знају какво им је укупно стање радње, како би, према томе, могли оценити, да ли им у будуће ваља сузити или проширити обим њихових трговачких послова. Због велике множине послова, њима никако није могућно то знати на памет, већ морају ради тога бележити сваки вршен посао, — дакле, имати трговачке књиге.

б) У трговини је неопходно потребно да се послови могу свршавати брзо. Због тога трговци немају времена да за сваки уговор, који се има тек доцније извршити, праве писмену исправу или набављају сведоке. Како закон признаје извесну доказну снагу уредно вођеним трговачким књигама, то су оне врло подесне за доказивање таквих уговора.

в) Кад трговац падне под стечај, његови многобројни повериоци трпе врло велику штету од презадужености његове. У таквом је случају врло потребно знати узрок пропасти, јер закон казни строго дужника, који се својом кривицом упропастио. Ако је у презадуженост пао услед своје немарности, дужник се сматра као прост банкрот и казни затвором до 2 године; а ако је у њу дошао из пакосне намере да своје повериоце оштети, он се као лажан банкрот казни робијом до 10 година. Је ли пак дужник који је трговац, одиста крив за своје упропашћење, најбоље се може видети из његових трговачких књига.

Са тих важних разлога наш закон не ослобођава вођења трговачких књига ни једног трговца у Србији. Ту дужност имају и сами они, који не знају ни читати ни писати.

Које је књиге трговац дужан водити?

По закону (§§ 8., 9 и 10. трг. зак.) сваки трговац мора водити најмање три књиге, и то: дневник, књигу преписа писама и књигу преписа годишњих пописа (инвентар) Поред те три књиге, он може водити и друге помоћне, које му се само покажу потребне у радњи.

а) дневник. То је књига, у коју трговац има дан по дан, месец по месец, да уписује: сву своју куповину, сву своју продају, сва наплаћивања и сва исплаћивања, сва менична и остала примања и дуговања, — уопште све, што ма по коме основу буде примио или издао у радњи или иначе у имовини својој. У ту књигу дужан је уписати на крају сваког месеца у укупној суми колико је имао домаћег трошка тога месеца.

Дневник је најглавнија трговачка књига. Она је право огледало трговачке радње и имовине, па је као таква и основица целог трговачког књиговодства.

б) књига преписа писама. То је књига, у коју трговац има да препише свако писмо и сваки телеграм који другом пошаље по послу своје трговине, макар да их шаље у место где му је радња. Уз ту књигу трговац је дужан брижљиво чувати и сва оваква писма и телеграме, које је од другог примао.

Писма и депеше имају се преписивати у ту књигу у свему онако како су написани и на језику на ком су писани, дакле од речи до речи.

Главна задаћа те књиге јесте, да служи као доказно средство о уговорима, које је трговац закључио с другим лицима путем кореспонденције.

в) књига преписа годишњих пописа (инвентар.) У ту књигу трговац има да препише сваке године општи попис свију својих покретних и непокретних добара и свију примања и дуговања.

Главни је задатак те књиге, да покаже у свакој години укупно имовно стање трговца, а осим тога и да буде контрола за тачно вођење дневника.

Закон (§ 10. трг. зак.) наређује само да трговац мора бар једанпут годишње вршити попис своје радње и имовине, али не каже и кад то треба да чини. Према томе, он је трговцу оставио да за тај посао избере време које му је најподесније.

У већим трговачким радњама воде се осим тих књига још и ове: главна књига, дневник касе, књига меница. и т. д.

Какве морају бити трговачке књиге?

Све законом прописане трговачке књиге морају пре свега бити такве, да се за њих може рећи да су заиста књиге. Оне, дакле, не смеју бити састављене из листова хартије, који су један од другог одвојени, него морају бити повезане!

Осим тога, дневник и књига преписа годишњих пописа, пре него што се почне служити њима, морају бити судом потврђени (§ 11. трг. зак.)

При потврђивању, дужност је суда, да се најпре увери, да је свака страна тих књига означена текућим бројем (пагинирана) и да су сви листови чисти и читави. Ако су књиге с те стране уредне, имају се прошити јемствеником (т. ј. један особити конац се има

провући кроз две рупице на свима листовима) и састављени крајеви његови утврдити судским печатом на последњем листу књиге. Кад се то изврши, суд има на самој књизи да стави своју потврду, у којој ће, поред осталог, означити: име књиге, чија је она и колико има страна.

Трговци, чија се радња налази у Београду или у округу београдском морају своје књиге потврдити код београдског трговачког суда, а они из унутрашњости сваки код свога првостепеног суда.

Закон наређује, да се дневник и књига годишњих пописа потврде код суда, што се једино тако може зајемчити савесно вођење тих књига. Потврђење пак књиге преписа писама он не тражи, јер су трговци заштићени и без тога од неисправног вођења њеног, пошто онај, који је њеним неисправним вођењем оштећен, има у рукама оригинал писма, којим лако може показати погрешку.

Како се трговачке књиге имају водити?

Ближа правила о вођењу трговачких књига излажу се у учебницима о трговачком књиговодству. Ми ћемо, међутим, овде изложити само најважнија законска правила о томе (§ 11. став 1. трг. зак.) Она су ова:

а) У Србији се по трговачким радњама имају водити књиге само на српском језику. Али, као што смо већ напред узгред напоменули, трговачка писма, која су написана на страном језику, имају се у књигу преписа писама преписати на језику на коме су и написана.

б). Све се трговачке књиге имају водити хронолошким редом т. ј. у њих се има сваки посао записати оним редом којим је и свршен. Тако се дневник има водити дан по дан, записујући у њега месец по месец само домаћи трошак. У књигу преписа писама свако се писмо има преписати по своме датуму, а у књигу преписа годишњих пописа пописи се имају уписивати по годинама један за другим.

в). Све се књиге морају држати целе и чисте. У њима не сме бити листова накнадно уметнутих, исечених или поцепаних, празних страна и пропуштених неисписаних места, нити сме бити мрља, пребрисавања и уметања. Све то баца на књиге већу или мању сумњу да су несавесно вођене, па према томе доводи у питање, да ли је истина оно што је записано у њима.

г). Трговац не мора своје књиге сам водити, него може за тај посао најмити кога.

Које време трговац има чувати своје трговачке књиге?

У нас законом није постављено неко опште правило о томе. У закону о акционарским друштвима (чл. 88.), међутим, наређује се, да се књиге акционарског друштва од последњих 10 година пре престанка друштва, чувају за 10 година у трговачком суду а где овога нема, у првостепеном суду, од дана кад је свршена ликвидација.

У овакој оскудици изричног општег законског правила, ми држимо, да наши трговци имају чувати своје завршене трговачке књиге све докле уопште може бити потребе за њих, а то је највише 20 година од кад су закључене, јер за то време застарева (§ 166. трг. зак.) и она тражбина трговачка, која је у њих завештана на сам дан њиховог закључења. Али, свакојако, трговац их може поништити и раније, ако се само иза тога поништења не скрива каква намера лажног банкрота, да оштети своје повериоце.

Како се казни трговац који нема никакo трговачке књиге или их не води уредно?

Таквог трговца могу снаћи ове непријатности и казне:

а). Он се у својим споровима не може послужити књигама као доказним средством (§ 12. трг. зак.).

б). Ако падне под стечај, суд је дужан осудити га само због књига на затвор (§ 131. т. 1. стец. пост.).

в). Он нема права, да се у стечају принудно поравна са својим повериоцима (§ 68 т. 2. под в. закона о стец. поступ.).

г). Кад падне под стечај, казниће се као прост банкрот затвором до 2 године, ако је своју трговину пренебрегавао и неуредне књиге водио или ако је пропустио правити годишњи биланс своје трговине (§ 263. т. 2 и 3. крив. зак.); а робијом до 10 година као лажан банкрот, ако је у циљу преваре пропустио водити уредне трговачке књиге, или је у тој намери прикрио, уништио, неискрено водио или изопачио своје књиге тако, да се из њих не може изнаћи преглед правог његовог имовног стања (§ 261. т. 4 крив. зак.).

д). При разрезу порезе на обрт и на капитал, он неће моћи доказивати право своје имовно стање, него ће му порески одбор одредити ову порезу од ока. (Чл. 49. и 53 зак. о порезу).

ОДЕЉАК II. ТРГОВАЧКА ДРУШТВА.

Свако правно лице може, ако му само то допуштају његова правила, вршити трговачке послове и трговати. Али од свију правних лица једина су трговачка друштва, којима је трговање главни циљ и која се сматрају као трговци, па као таква имају особена права и особене дужности трговачке. Српска држава, дакле, кад експлоатише нашу железницу, није трговац, макар да врши један важан трговачки посао и макар да би се по закону морао сматрати за трговца сваки онај — лице или трговачко друштво, који би ту експлоатацију узео од ње у своје руке.

ОДСЕК I.

О друштвима уопште.

1) Друштво. — Уговор о њему и битни саставци тога уговора.

Под друштвом се разуме свако удружење два или више лица у циљу да постигну какав заједнички задатак. Тај задатак може бити врло различан. Он се може састојати: у тежњи да се постигне материјална добит, или у циљу научном (н. пр. Српска Краљ. Академија Наука), књижевном (Српска Књижевна Задруга), уметничком (Београдско Певачко Друштво), добротворном (Друштво за васпитање сиротне и напуштене деце), верозаконском (Свештеничко Удружење), патриотском (Друштво Св. Саве) и т. д. Од свију тих удружења с разним задатцима и циљевима нас се у приватноме праву тичу само она удружења, која теже материјалној добити. Та се удружења обично и зову именом: друштво.

Према томе, друштво (кад се та реч узме у свом ужем значењу) јесте удружење више лица у циљу да удруженом снагом дођу до материјалне добити, коју ће поделити између себе.

Друштво се може основати само уговором. Тај уговор (уговор о друштву или друштвени уговор), према горњој одредби друштва, мора имати, поред оних саставака који су заједнички свима уговорима, још и ове особене саставке:

а) Сваки уговарач (члан друштва, другар или ортак) мора дати какав улог; јер кад би се ко признавао за другара и без икаквог улога, уговор о друштву био би према њему у ствари уговор о

поклону, пошто би он, на основу уговора друштвеног, имао само бесплатне користи.

Улог може бити све оно што има новчане вредности, дакле; каква ствар (роба), сума новца, рад, трговачки кредит.

Не тражи се, да су улози свију другара једнаки. Један другар може, дакле, дати већи улог а други мањи, али ако се уговором нарочито не одреди колики ће улог ко дати, закон (§ 719. грађ. зак.) узима да су другари тада хтели, да им улози буду исте величине. Даље, један другар може дати као улог једну ствар, а други сасвим другу. Шта више, један исти другар може дати улог мешовит, н. пр. састављен из ствари, суме новца и рада.

Сваки је другар дужан положити свој улог на време, и биће обвезан да друштву накнади штету, ако је оно буде имало услед његовог закашњења.

Скуп свију улога, макар како различни они били, сачињава друштвену главницу (друштвени капитал). Ако се главница у току рада покаже сувише недовољна за успешно вршење друштвених послова, — било што је мала и уложена, било што се смањила услед губитка — наш закон (§ 736. грађ. зак.) даје другарима право, да већином гласова реше њено повећање; али он и оним другарима, који не пристају на то повећање, признаје право, да само због тога могу одмах иступити из друштва.

б) Добит, којој друштво тежи, има се постизавати средством удружених улога и делити између свију другара.

Тако се не могу сматрати као права друштва удружења рентијера, која се зову ренттине,¹⁾ и то само због тога, што чланови тих удружења и не постижу добит средством удружених улога, него слепим случајем.

Сама пак природа друштва иште, да сваки другар мора имати свога удела у добити, јер без тога нико се не би удруживао. Не вреди, дакле, тако звана лавовска друштва, у којима само неки другари деле између себе целу добит, а остали су без икаквог права на њу, или у њој имају тако мали удео, да се може рећи као да га и немају никако.

¹⁾ Чланови тих удружења улажу у заједницу вечиту ренту (то је врста државних обвезница, које доносе само интерес а не дају повериоцу право да тражи повраћај капитала) с погодном, да интерес од свију уложених рента уживају сразмерно својим улозима сви док су у животу, и да надживелим члановима припадну на уживање и делови оних који раније умру.

Уговор о друштву је у неку руку уговор на срећу, јер није сигурно да ће друштво имати добити, него, напротив, врло лако може бити да претрпи и какву штету. У праву је међутим правило (§ 28. грађ. зак.), да онај, који ужива какво право, мора носити и бреме које је скончано са тим правом. Према томе, пошто сви другари морају имати учешћа у друштвеној добити, то следствено и сви морају сносити штету, који би друштво претрпело.

Закон оставља другарима, да они сами својим уговором одреде са колико ће сваки од њих учествовати у добити и са колико у штети друштвеној. Они обично то учешће одређују с обзиром на величину својих улога и заслуга за друштвену добит. Тек за случај ако они о томе не уговоре ништа, наш закон (§§ 739—742. грађ. зак.) наређује, да другари, који су уложили робу или новац, имају делити добит и штету по мери датих улога. Другару, који је уложио само труд, има се одредити део у добити према важности његовога посла и труда и према величини користи, коју је друштву прибавио својим радом. У штети, пак, такав другар учествује само толико, што у случају ње нема никакву награду за труд. — Ако би другари уговором одредили само како ће делити добит, они тада на тај исти начин имају извршити и деобу штете, и обрнуто, по њему имају поделити добит, ако су уговором само предвидели деобу штете.

Под речи добит или штета разуме се онај вишак или мањак који се у друштвеној имовини појави на крају извеснога размака времена. По нашем закону (§ 745. грађ. закон), тај размак времена јесте једна година дана, ако другари не буду уговорили краћи. Као што смо већ видели, трговац, а и трговачко се друштво сматра за трговца, и иначе је дужан да на крају сваке године врши општи попис и преглед целе своје имовине.

Осим ова два своја особена битна саставка, уговор о друштву мора имати и све оне саставке, који су битни за сваки уговор уопште, а на име:

а). Сви другари треба да су имали намеру да закључе уговор о друштву, а не какав други уговор.

Тако, није уговор о друштву, кад се трговац погоди са својим трговачким помоћником, да му у име плате даде извесан део добити из своје трговачке радње. То је уговор о најму са неизвесном наградом. Он истина много личи на уговор о друштву (оба уговорача дају улог: господар робу, а помоћник труд, и обојица

теже заједничкој добити, али ипак он то није само зато, што уговорачи нису никако имали намеру да закључе тај уговор.

б). Сви другари треба да су правно способни за закључење уговора о друштву.

Ту способност имају она лица, за која смо казали да су способна да буду трговци.

Та лица могу закључити уговор о друштву, или сама собом, или преко пуномоћника; само у том последњем случају закон (§ 614. грађ. зак.) наређује, да своме пуномоћнику издаду особено пуномоћство, које ће гласити само за тај посао.

Ако би се, при закључењу уговора о друштву, међу другарима налазило и какво правно неспособно лице, уговор наспрам њега неће вредети.

в). Најзад, предмет уговора, т. ј. друштвено предузеће, не сме бити противан моралу ни јавном поретку.

Тако, само због тога не би вредео уговор, којим би се неколико њих удружили да тргују робљем, јер по нашем закону (§ 18. грађ. зак.) у Србији не може бити робова, па следствено ни трговања њима.

Тако исто не би важио уговор, на основу кога би неколико њих отворили коцкарницу, јер њу наш закон (§ 285., 286. и 362. крив. зак.) забрањује.

II. Деоба друштава на грађанска и трговачка друштва.

Као год што се природна лица деле, према своме занимању, на трговце и на нетрговце, тако се исто и друштва према предмету свога предузећа, раздељују на грађанска и на трговачка. Трговачка су, према томе, сва она друштва која теже да дођу до добити сталним вршењем каквог трговачког посла, а сва су остала грађанска. Само акционарска друштва закон (гл. 4. зак. о акц. друштвима) сматра увек као трговачка, не гледајући да ли им је предмет предузећа трговачки посао.

Трговачка се друштва с правног гледишта битно разликују од грађанских. Та разлика постоји у самом њиховом правном склопу.

Трговачка друштва, поред тога што представљају уговор о извесном заједничком предузећу, истичу се још, неко у већој а неко у мањој мери, и као самосталне правне целине, — као правна лица. Она имају своје засебно биће, које је одвојено од личности поједи-

них другара, који својим скупом и образују њихову правну личност. Као таква, трговачка друштва могу ступати са трећим лицима у правне односе (погодбе) и на основу њих она сама постати поверилац или дужник, трећа лица на суду тужити и од њих бити тужена. Она, као таква, имају своју сопствену имовину, која је у извесној мери правно одвојена од личне имовине појединих другара и која у првом реду одговара за друштвене дугове. Ако би трг. друштва под стечај пала, друштвени повериоци имају по закону (§ 148. зак. о стечају) право, да се из друштвене главнице наплате пре поверилаца, које сваки поједини другар лично има.

Грађанска друштва, међутим, правно никако не прелазе појам уговора и обичне заједнице (смесе) имања. Њихови чланови скупом својим никако не представљају правну личност. Зато се и правни послови (погодбе,) које они закључују с трећим лицима, не сматрају да су закључени с друштвом, јер оно не постоји као нешто засебно и одвојено од личности појединих другара. Ти се послови сматрају као закључени за заједнички рачун само оних другара, који су учествовали у њиховом закључењу или су у њему били представљени.

Трговачка су друштва много чешћа и важнија од грађанских. Њих је врло потребно добро разликовати од грађанских друштава, и то са ових разлога:

а). Она морају водити трговачке књиге, а грађанска их не морају имати.

б). За суђење спорова, поведених између чланова трговачког друштва о пословима друштвеним, надлежан је трговачки суд, а такви међусобни спорови чланова грађанског друштва долазе у надлежност грађанских судова.

в). За њих важе нека особена правила кад падну под стечај.

г). Уговор о трговачком друштву, по правилу, мора се увек саставити написмено и објавити у изводу, а код грађанских друштава писмени је уговор потребан само онда кад скуп улога износи више од 200 динара, а објава се никако и не тражи.

ОДСЕК II.

Облици или видови трговачких друштава.

С погледом на величину одговорности другара за друштвене обвезе и на могућност да они уступе другоме своје место у друштву без нарочитог одобрења друштвеног, наш закон (§ 22. трг. зак.) дели друштва на три облика или вида, и то на:

а), јавна друштва или јавне ортаклуке;

б), мешовита или командитна друштва; и на

в), акционарска друштва.

Поред та три главна облика, по нашем закону (§ 38. трг. зак.) може постојати и један четврти облик, а то је командитно друштво на акције, јер командитно друштво може бити обично или на акције.

У јавном и обичном командитном друштву превлађује личност самих другара, јер је у тим друштвима важније то које је лице другар, него колики је улог дат. Зато се та два облика у трговачком праву и зову једним општим именом: лична трговачка друштва.

У акционарском друштву, напротив, личност појединих другара готово нема никакве важности, а, међутим, улог (капитал) има одсудан значај. Због тога се то друштво друкчије и зове: капиталистичко друштво.

Командитно друштво на акције стоји на средини између личних и капиталистичких друштава, јер оно једном врстом другара својих (јавним другарима) припада личним друштвима, а другом (командиторима) капиталистичким.

Осим свију тих видова наш закон (§ 46. трг. зак.) признаје још и један пети облик трговачких друштава, тако звано друштво за почесне шпекулације. То је друштво сасвим особене природе, јер оно постоји само за другаре, а према трећим лицима сматра се као да га никако и нема. Ето због тога наш законодавац и није уврстио то друштво међу трговачка друштва, кад је ова набројао у § 22 трг. зак., него га је њима додоније (§ 46. трг. зак.) тако рећи узгред додао.

Пошто смо видели како се трговачка друштва деле по нашем закону, ми ћемо у следећим главама изближе проучити најважнија посебна правила сваког појединог облика трговачког друштва.

ГЛАВА I.

Јавно друштво.

1 Одредба и особени битни услови јавног друштва.

Јавно друштво или јавни ортаклук јесте трговачко друштво, чији сви чланови тргују под заједничким именом (фирмом) и за

друштвене обвезе одговарају целим својим имањем и солидарно (§§ 23. и 34. трг. зак.).

Из те одредбе излази, да са као јавно друштво може сматрати само оно трговачко друштво, које својим уређењем испуњава ова два услова:

а) у коме сви другови одговарају неограничено за друштвене обавезе.

Та се неограничена одговорност чланова јавног друштва састоји прво у томе, што они стоје добри за исплату друштвених дугова како својим уложима, тј. друштвеном главницом, тако и целим имањем које сваки од њих има ван друштва, ако само друштвена главница не достиже да их све измири потпуно; а друго у томе, што за ту исплату одговарају још и солидарно, а то значи, да ни један од њих не скида са себе обавезу тиме, што је од друштвених дугова исплатио онај део, који према уговору друштвеном или према закону, пада на њега, него да мора платити друштвеним повериоцима из свога имања цео дуг, дакле и делове својих задругара.

Као што се види из тога, у овоме је друштву врло велика одговорност друштвених чланова, па зато је у трговачком праву и усвојено правило, да малолетни трговац може у њега ступити само ако добије нарочито одобрење. Исто тако ни удата жена не може ступити у ово друштво без нарочитог одобрења свога мужа, јер се из одобрења, да сама тргује, не може извести да јој муж одобрава и да ступи у овакво друштво, које садржи тако велику узајамну одговорност његових чланова и чији чланови морају бити један с другим у врло блиској међусобној вези.

Овде имамо напоменути и то, да по нашем закону (§ 24. став 2. трг. закона) другар, који је у ово друштво унео као улог једино свој труд, одговара само с оним што је у радњи стекао или што му је за накнаду одређено уговором. Тим је правилом учињена велика правничка грешка, јер оно одузима овом друштву његов правни карактер. Кад год се, дакле, у ком јавном друштву нађе један овакав другар, чија је одговорност за друштвене обавезе тако ограничена, слободно се с теоријског гледишта може рећи, да то друштво у ствари није јавно друштво, него командитно.

б) у коме сви другари тргују под заједничким именом (фирмом).

По закону (§ 23., став 2. трг. зак.) фирма јавног друштва има бити састављена, или из имена свију другара, или из имена само

једнога или више њих, али тада с додатком „и друштво“ (компанија — *Sie*) или „и другови“, или „и друг“, према тома колико је другова изостављено. А може и на овај начин: „Браћа Стаменковић“, „Стефановић и Син“.

У фирму овог друштва не смеју ући имена лица која нису другари, јер би се иначе та лица лажно издавала за чланове друштвене, а то би могло јако оштетити друштвене повериоце. Ко допусти, и ако није члан друштва, да се његово име унесе у фирму друштвену, биће дужан, солидарно са свима другарима, накнадити друштвеним повериоцима сву штету, коју би они имали услед тога.

Пошто се у овоме друштву послови врше у заједничко име и за заједнички рачун свију другара, то се и сваки другар посебице има сматрати за трговца. Зато сваки од њих има дужност, да објави мираз своје супруге.

По чл. 2. Закона о радњама, радња јавног друштва мора бити означена нарочитим натписом, који ће се ставити на спољној страни радње на улазу или на каквом видном месту. Тај натпис мора садржавати пуно име и презиме сопственика радње. Али ако у радњи има три или више другара, онда је довољно ако се у натпису означе имена и презимена или само презимена двојице другара са додатком из кога се види да у радњи има више другара.

II. Облик (форма) уговора о јавном друштву.

Уговор о јавном друштву, ако се хоће да потпуно важи, треба да се закључи на начин који закон (§ 40. трг. зак.) налаже. За закључење, пак, његово закон прописује ова правила:

а). Уговор о јавном друштву има се саставити написмено. Написани уговор може се потврдити код власти (код првостепеног суда или код полициске власти), али се то не мора чинити, ако би другарима било неподесно, осим у случају кад је ко од другара неписмен. Само, кад другари уговор не потврде код власти, дужни су га написати у онолико равногласних примерака, колико њих има, а уз то и у сваком поједином примерку изрично казати у коме су га броју примерака написали.

Писани уговор закон тражи зато, што је уговор о јавном друштву увек састављен из великог броја тачака, и што је намењен да важи за дуги низ година, те сведоци не би били никако сигурно средство за његово доказивање. Законом се пак наређује састављање

уговора у онолико равногласних примерака зато, да би сваки другар увек имао код себе уговор, и могао лако видети и доказати шта је све уговорио са својим другарима, те да се и на тај начин што више отклоне међусобни другарски спорови, односно да се већ поведени могу лакше и праведније пресудити.

Закон (§ 42. трг. зак.), напоследку, налаже другарима, да уговором обухвате све оне тачке, које имају објавити трећим лицима, а све остало потпуно им оставља на вољу да у уговор унесу или не унесу. Али ипак другари требају, при саставу уговора, добро да пазе, да у њега унесу све оно што су уговорили и како су уговорили; јер доцније неће имати права доказивати сведоцима, нити да су што другаче уговорили него што је записано у уговору нити да су поред тога уговорили још шта друго.

б). Из тога уговора другари имају обзнанити један извод, на начин који закон прописује.

За трећа лица, с којима ће друштво долазити у пословне везе, врло је потребно да знају извесне тачке из закљученог друштвеног уговора. С тога наш закон (§ 43. трг. зак.) налаже другарима, да из свога уговора обзнане извод, који има садржавати ова на-значења:

- 1, Име и презиме, место становања и занимање сваког другара;
- 2, фирму друштвену;
- 3, имена другара, којима је поверено да управљају друштвеним пословима и да друштво потписују;
- 4, време од када ће друштво почети радити, и рок када ће престати; и
- 5, датум уговора.

То је најмањи број назначења, која имају ући у извод; и свакојако, другари имају права у изводу објавити и све друге тачке свог уговора, које желе да ставе трећим лицима на знање.

Другари су дужни овај извод обзнанити на начин, који је законом (§ 5. трг. зак.) прописан за обзнану трговачке фирме. Кад се на тај начин извод обзнани, закон узима, да су сва трећа лица сазнала за све оно што је њиме објављено, макар да у ствари неко за то никако и није дознао. И обрнуто, кад извод не буде тако објављен, закон сматра, да нико и не зна за њега, макар да би другари, кад би им само било допуштено, могли лако доказати, да су извесна трећа лица одиста упозната са њиховим друштвеним уговором.

Ова правила о обзнани друштвеног уговора врло су важна, јер закон (§ 43. ст. 3. трг. зак.) сматра, да закључени уговор не важи, ако се макар које од њих не испуни. Али та неважност није безусловна (апсолутна). На име, она наступа само у корист трећих лица, која би имала какав посао са неправилно основаним друштвом. Та лица могу тражити да уговор не вреди за њих, ако им то само одговара интересима. Другари, међутим, никако немају права, да се позивају наспрам тих трећих лица на неважност свога уговора, ако би она случајно нашла интереса да пристану и на тај неуредни друштвени положај.

Другари су овим строго кажњени за своју неуредност, јер је важност њиховог уговора тако рећи предата трећим лицима на милост и немилост. Закон се тиме задовољио и није даље отишао. Он, на име, неуредним другарима није забранио, да истичу један према другом неважност закљученог уговора, и да из друштва иступе пре уговореног рока, и на тај начин изађу из незгодног положаја, у који су запали својом кривицом. Али ако необјављени уговор, на тај начин, нема обавезне снаге ни за саме другаре опет се њихови међусобни односи у друштву, све докле они из њега не иступе, имају расправити по одредбама тога уговора.

По овим правилима, која важе за састав и за обзнану друштвеног уговора, другари имају поступити и онда кад уговор мењају или допуњују; јер иначе закон (§ 45. трг. зак.) овлашћује трећа лица, којима те доцније промене друштвеног уговора не би биле познате, да траже своје право наспрам друштва сасвим по својој вољи, или према првобитном уговору, или према доцније измењеном а необјављеном.

III. Уређење јавног друштва.

а) Међусобни односи другара.

У нашем трговачком законнику нема никаквих прописа о томе какви треба да су односи. То је за то, што наш законодавац оставља на првом месту другарима, да они сами својим уговором о друштву уреде те односе како најбоље знају и желе (§ 736. грађ. зак.). Али ипак предвиђајући да они то могу и не учинити, он је за тај случај, у глави XXVII грађ. зак., у којој се говори о „ортаклуку“ прописао нека правила, која уређују те односе.

Ми се овде не можемо упуштати у излагање онога шта све дру-

гари могу да уговоре у своме уговору у погледу ових односа, јер би нас то одвело сасвим далеко. У том обзирu можемо рећи само то: да другари, уређујући те односе, не смеју нипошто повредити она правила, која смо у почетку означили к'о основна за свако друштво, а та су: да сваки другар мора унети какав улог и да мора имати учешћа како у добити тако и у штети друштвеној.

Правила пак, која су о овим односима постављена у напред поменутој глави грађанскога законика за јавно друштво, ова су најглавнија:

1. У том друштву сви другари, поред новаца или робе, имају унети као улог и свој рад, а тако исто и лични трговачки кредит јер се послови његови врше под заједничким именом свију другара (§ 730. грађ. зак.)

Ко пак од другара не жели радити у друштвеној радњи, он то мора нарочито условити у друштвеном уговору.

2. Члановима јавног друштва није допуштено, да без пристанка осталих другара буду у исто време јавни чланови каквог другог трговачког друштва (јавног и командитног), јер би тиме знатно слабили друштвени кредит, пошто би своју материјалну одговорност разделили између два друштва. Даље члановима тога друштва је још мање допуштено, да буду такви учесници у каквом другом друштву које конкурише овоме (§ 731. грађ. зак.)

3. Ни један не може, без пристанка осталих другара, уступити своје место у друштву коме другоме (§ 731. грађ. зак.). Ово је правило сасвим оправдано, јер је у јавном друштву одговорност другара за друштвене обвезе, као што смо већ видели, врло велика, те је сасвим природно, да су другари заинтересовани да друштвени послови иду што успешније, а то ће пак бити само онда, кад сви буду искрено и својски заузети за њих. Зато је у овом друштву личност од одсудног значаја, пошто сва лица, која би била кадра да положи улог другара који желе иступити не морају бити оне способности, које је тај другар и не морају уживати код другара поверење, које код њих има тај другар.

Али, свакојачко, ниједном се другару не може одрећи право, да без питања осталих садругара интересује какво треће лице у свом учешћу у друштву тако, да с њим раздељује ону добит или штету, које он има у друштву. Но тада се то треће лице не може сматрати као члан друштва, нити оно стоји у каквом непосредном правном односу са осталим садругарима.

4. У јавном друштву, по правилу, сви су чланови равноправни. те сваки има права да у име друштва ради. Али и сваки другар у исто време има права, да спречи онај рад садругара, који би му се учинио штетан за друштво, и да скупу свију другара постави питање хоће ли се тај рад извршити у име друштва (§§ 732 и 748. грађ. зак.). При овом се решавању вишина гласова одређује по главама, а не према величини улога, јер у јавном друштву другари, и ако су дали улоге разне величине, сви подједнако одговарају за друштвене обавезе, тј. неограничено, па је зато и право да су сви и равноправни при решавању: хоће ли се какав посао предузети за рачун друштва и њиме друштво доћи у обавезу.

Али због брзине, којом се у трговини послови морају свршавати, честа саветовања другара могу бити врло незгодна. Због тога, кад год је јавно друштво стављено из већег броја чланова, готово се увек у друштвеном уговору између другова одређује један или неколико њих, који ће управљати друштвеном радњом, са трећим лицима уговарати у име друштва и потписивати друштвену фирму. Тај другар, односно ти другари, коме је дата таква власт, зове се: деловођа (§ 733. грађ. зак.)

Чим тако одреде деловођу, остали другари одмах губе право мешати се даље у управу друштвених послова, нити могу у име друштва шта уговарати са трећим лицима. Али ти другари тиме не постају нешто ниже од деловође, већ остају и даље с њиме равноправни у свему осталом. Тако, они имају право да контролишу рад деловођин, а и сам је деловођа дужан у одређеним размацама времена подносити им рачун о своме раду (§ 743. грађ. зак.)

Ако се у друштвеном уговору нарочито не предвиди друкче, закон сматра, да је деловођа изабрат за све време док друштво траје. Али ипак другари имају права сменити га и раније. У том погледу ваља разликовати, да ли је деловођа назначен у самом друштвеном уговору (статутарни деловођа) или је доцније изабран (обичан деловођа). У првом случају, за смену његову потребан је пристанак свију другара, па и њега самог; јер се његовом сменом мења једна тачка уговора. У другом, пак, довољно је решење већине другара, пошто ни за избор обичног деловође није био потребан пристанак свију њих.

Изабрати је деловођа самим избором овлаштен, да самостално врши све оне послове, који су нужни за редовно руковање друштвеном радњом. Он, дакле, не мора тражити пристанак осталих дру-

гара, кад хоће да прода или набави робу, да изврши исплату или наплату, да потпише меницу, да поведе спор, да погоди дућанску послугу итд., јер су све то само обични послови у друштвеној радњи. А и другари га могу, при избору, и ограничити у тој власти, на пр. да без њиховог одобрења не даје робу на почек за суму већу од извесне суме, да не отпочињу спорове, итд.

Послови, који својом важношћу прелазе круг обичне управе друштвеном радњом, као што су н. пр. залагање или отуђење друштвене непокретности; упуштање у послове којима се друштво не бави; премештај друштвене радње у други локал или друго место; отварање филијале итд. — деловођа никако није власан предузети сам на своју руку, него за њих мора тражити нарочито овлашћење од осталих другара.

5. Другари имају бити пажљиви при вршењу друштвених послова. Они су одговорни друштву за сваку штету, коју би му нанели својом кривицом. Ту штету они немају права пребити са изванредним добити, коју би друштву прибавили својом особитом заузимљивошћу у каквом другом послу; јер им је и дужност да друштву прибављају што већу добит (§ 738. грађ. зак.)

6. Другари имају права узети из друштвене радње свој део у добити тек онда, кад се прегледају друштвени рачуни и добит одреди; а свој део добити могу додавати своје улогу само кад су тако уговорили или кад и сви остали другари пристану.

Ну другари имају права узети из друштвене касе ону суму новаца, која им је потребна за њихово домаће издржавање, и пре него што се друштвена добит одреди, па шта више и онда, кад је извесно да друштво неће те године ни имати добити. Али та сума новаца мора бити сразмерна њиховом улогу и средњим приходима друштвене радње, јер иначе, ако би друштво пало под стечај, могло би се узети, да су другари својим раскоштом и прекомерним кућним трошковима довели друштво до презадужености, а то је кривица (просто банкротство), која се казни до 2 године (тач. 1. § 263. крив. зак.)

б). Односи јавног друштва и његових чланова према трећим лицима.

О овим правним односима имамо прописа у самом трговачком законнику, који их је тако свестрано уредио, да је код њих остављено врло мало места вољи и уговору другара.

У име друштва може закључивати уговоре и уопште ступати у правне односе с трећим лицима само онај другар који је зато овлашћен. У изводу друштвеног уговора, као што смо видели, мора се нарочито напоменути име тога другара.

Као друштвене обавезе сматрају се само оне, које такав другар буде примио у име друштва, а закон (т. 2. § 17. зак. о устр. трг. суда) претпоставља, да су у то име примљене све трговачке обавезе које је такав ортак закључио. Другари су дужни противно доказати, дакле оборити ту законску претпоставку, кад год буду тврдили, да која од тих обвеза није узета за друштво, него лично за другара који ју је примио. Али код писмених обвеза, које је овлашћени другар потписао друштвеном фирмом, закон не допушта другарима ни то доказивање, него увек и без икаквог поговора узима, да су те обавезе друштвене, макар да би другари и могли противно доказати. То законско правило о писменим обвезама друштвеним сасвим је оправдано, јер само тако потпис са друштвеном фирмом може имати потпуну важност.

Друштво је дужно само извршити све обавезе, које се сматрају као његове. Ако оно, пак, не буде у стању то учинити, друштвеним повериоцима тада за те обавезе одговарају сви другари неограничено и солидарно.

За друштвене обавезе одговарају и они другари који су у друштво ступили тек доцније, и то за све обавезе, како оне које су узете од када су они ушли у друштво тако и за све раније. Другар који из друштва иступи, одговара, по правилу, друштвеним повериоцима само за оне обавезе које су постале пре његовог изласка из друштва, али он изузетно одговара и за све доцније, ако његово иступање из друштва не буде прописно објављено пре него што су оне примљене.

IV. Престанак јавног друштва.

Врло су многобројни узроци са којих јавно друштво може престати. То долази нарочито од претежне важности, која се у том друштву придаје личности другарској над уложним капиталом.

Јавно друштво престаје у овим случајима:

- 1, кад истече време које је одређено за трајање његово;
- 2, кад се сврши друштвено предузеће;

2, кад наступи немогућност да се друштвено предузеће даље врши, н. пр. монопол заведен;

4, кад друштвена главница пропадне толико, да се са остатком не даје даље радити, а при том већина другара не пристаје да се капитал допуни накнадним уложима;

5, кад друштво падне под стечај, па се не поравна с повериоцима;

6, кад ко од другара умре, падне под стечај, дође под старатељство, изгуби грађанску част услед осуде за какав злочин, — осим ако друштвеним уговором није нарочито наређено, да се друштво и после тога настави између осталих другара;

7, кад другари реше да друштво престане.

ГЛАВА II.

Командитно (мешовито) друштво.

I. Одредба и особени битни услови командитнога друштва.

Командитно или мешовито друштво јесте оно трговачко друштво, у коме другари, тргујући под заједничком фирмом, за друштвене обвезе одговарају једни неограничено и солидарно, а други само својим улогом (§ 25. трг. зак.)

Према тој одредби командитно друштво има ова два особена битна услова.

а). У њему има две врсте другара.

Они другари, који одговарају за друштвене обвезе неограничено а кад их има више и солидарно, зову се јавни другари (комплементари). Ти другари имају у командитноме друштву, у главном, онај усти правни положај, у коме се налазе сви чланови јавнога друштва.

Другари, који одговарају за друштвене обвезе само у границама својих улога, зову се тајни другари или командитори. Њих има од две врсте, јер они могу бити или обични командитори или командитори — акционари. Обични су они, који су у друштво унели обичан улог, као што га дају чланови јавнога друштва, а командитори — акционари они, чији се улог састоји у једној или више акција. Између те две врсте командитора разлика је, даље, и у томе, што обични командитори не могу, без питања осталих дру-

гара, уступити своје место у друштву неком трећем лицу, док командитори — акционари могу то учинити кад год хоће преносом својих акција. Према тој деоби командитора и командитна се друштва деле на две врсте, на обична командитна друштва у којима су обични командитори, и на командитна друштва на акције, у којима су командитори — акционари, т. ј. чији је командитни капитал подељен на акције. Наш закон (§ 39. трг. зак.) прописује, да је састав командитног друштва на акције у основи онај исти, какав је и састав обичног командитног друштва. Због тога ћемо овде изучити само правила, која по нашем трговачком праву вреде за обична командитна друштва.

б). Оно тргује под заједничким именом (фирмом) јавних другара, јер се његова фирма има саставити само из имена тих другара.

У фирму командитног друштва не сме ући нити име каквог трећег лица које није другар, нити име кога командитора (§ 27. трг. зак.); јер ако би се то учинило са знањем тих лица, и она би заједно са јавним члановима друштва повериоцима друштвеним одговарала неограничено и солидарно (§ 30. трг. зак.).

Ни у фирму командитног друштва не морају се унети имена свију јавних другара, него се и она може саставити само из имена једног или неколико њих, али тада са додатком „и друг“ или „и друго“, „и друштво.“

Како се у командитноме друштву послови врше само у име јавних другара, а не и у име командитора, то се само јавни другари и имају сматрати за трговце а никако и командитори.

По члану 2. Закона о радњама и радња овог друштва мора имати на своме улазу натпис онакав као и радња јавног друштва.

II. Облик (форма) уговора о командитном друштву.

При закључивању уговора о командитном друштву има се поступити у главном по оним правилима, која смо изложили за закључење уговора о јавном друштву (§ 40. трг. зак.) Тако:

а). И уговор о командитном друштву треба ставити написмено. То се писмено, по вољи другара, може потврдити код власти или не. Ако се не потврди, оно се мора написати у онолико равнотласних примерака, колико има другара, и уз то се у њему има изрично означити број написаних примерака

б). И уговор о командитном друштву треба обзнанити у изводу

Ну извод из тог уговора у неколико је друкчији. У њему се, на име, не објављују имена командитора, јер они имају остати у тајности за трећа лица (зато се и зову тајни другари). На место имена њихових, у изводу се има назначити колики је њихов капитал (командитни капитал), и је ли сав већ положен или није. У свима, пак, осталим тачкама, извод из уговора о овом друштву има потпуно одговарати изводу из уговора о јавном друштву.

И у командитном друштву другари имају објавити сваку измену или допуну друштвеног уговора, кад год би се тицале које од објављених тачака.

И код уговора о командитном друштву наступају оне исте последице, које смо видели код уговора о јавном друштву, кад се уговор не објави, т. ј. неважност уговора или његове измене, ако се он, односно његове измене, не обзнане на начин, који је прописан законом (§ 43. трг. зак.).

III. Уређење командитног друштва.

а. Међусобни односи другара.

У погледу тих односа ваља нам чинити разлику између јавних и тајних чланова друштвених.

Јавни чланови командитног друштва јесу у извесној мери главни чланови друштвени, јер је закон (§ 26. трг. зак.) искључиво њима поверио управу са друштвеном радњом. Ако је у друштву само један другар јаван, та управа већ по самом закону припада само њему; а ако их је двојица или више, они је тада врше у главном онако, како смо рекли за другаре у јавном друштву, т. ј. или сваки од тих посебице, или само изабрани деловођа.

Командиторима, пак, закон (§ 29. трг. зак.) никако не допушта да се мешају у друштвене послове. Они не само да не смеју бити стално на управи друштвеној, него им је забрањено чак и то, да за рачун и у име друштва изврше и један једини посао. Толико поверење нашег закона према командиторима потиче отуда, што се с разлогом може бојати, да би они, кад би се само налазили на друштвеној управи, намамљени великом али несигурном добити, непромишљено уводили друштво и у најризичнија предузећа, и тиме га често излагали великој штети. Они се, пак, не би много устезали да друштво увуку у такве несигурне послове, јер у добити учествују неограничено, а у штети само у границама својих

улога те им за то не прети Бог зна како велика опасност ни од највеће могуће штете друштвене. Код јавних другара, међутим, није се бојати те пренагљености и сувишне лаконости за добит, јер они у случају неуспеха одговарају за целу штету, макар им се ради њене исплате морало распродати и цело имање.

У овој плашњи од пренагљености и непромишљености командитора наш закон (§ 29. трг. зак.) иде и даље, па им не допушта, да у име друштва сврше какав посао ни као пуномоћници оног јавног другара, који управља друштвеном радњом. На први поглед изгледа, да је толика плашња већ и сувише претерана, јер пуномоћник не ради како он хоће, него како му властодавац наређује, те у овом случају командитор не би решавао хоће ли се у име друштва предузети посао, који би он имао да изврши као пуномоћник, него би то одлучио јавни другар, његов властодавац. Али и ако је све то тако, опет закон има у неколико основа да се плаши једне шпекулације, који командитори могу да изведу баш као прости пуномоћници. Било је, на име, примера, да су имућни шпекуланси оснивали командитна друштва са људима сиротнога стања тако, да су они у тим друштвима узимали положај командитора. Кад је друштво радом својим стекло кредит, они су од јавних другара, који су их морали слушати као људи сиротни и од њих зависни, узимали пуномоћство, или за вршење друштвених послова уопште, или, што је и било најчешће, само за извршење какве опасне шпекулације, коју су они сами смислили. На тај су начин, с пуномоћством у руци, изигравали ону законску забрану о немешању командитора у друштвене послове.

Командитора, који се упркос његовој забрани умешао у друштвене послове, закон наш (§ 30. трг. зак.) казни тиме, што наређује, да само због тога мешања постаје одговоран за све друштвене обвезе онако исто као да је јавни другар. Та је казна врло осетна, јер такав командитор од своје ограничене одговорности ступа у неограничену и солидарну одговорност.

Али све то ипак не значи, да је командиторима сасвим забрањено радити друштвене послове, макар какви они били. Њима закон (§ 29. трг. зак.) забрањује само управљати друштвеним послом (радњом), тј. не допушта им, да за рачун друштва предузимају правне послове, при којима би се показивали као представници друштвени, јер, као што већ знамо, само јавним другарима припада право да друштво представљају и управљају друштвеном радњом. Према

томе, командитори могу слободно отпраљати у друштвеној радњи све техничке послове и службе, тј. у радњи бити трговачки помоћници, књиговође, благајници итд. Осим тога, као и свако треће лице, и они имају право са друштвом закључивати уговоре, н. пр. од друштва што купити или му што продати, дати му под закуп итд. Даље, њима као другарима, припада право, да врше контролу над радом јавних другара, да дају мишљења и савете о пословима друштвеним, и да, по потреби, бирају и смењују друштвенога деловођу.

б.) Односи командитног друштва и његових чланова према трећим лицима

И за командитна друштва важе она правила, која смо изложили о тим правним односима код јавног друштва. Само код командитног друштва, кад се све обавезе не узмогну потпуно измирити из његове имовине, и наступи одговорност другара, — друштвеним повериоцима не одговарају подједнако сви другари, него командитори само у колико не буду још положили свој улог, а јавни другари целим својим имањем и солидарно.

IV. Престанак командитног друштва.

Командитно друштво престаје са оних истих узрока, са којих и јавно друштво. Ну како командитори у друштву више учествују капиталом него ли личношћу својом, то би, строго узевши, требало, да на трајање друштва немају никаквога утицаја они узроци, који се десе у личности кога од њих, као што су на пр. смрт, долазак под старатељство, иступање из друштва, итд. При свем том наш закон (§ 49. трг. зак.) и тада наређује престанак друштва, ако само није уговорено друкчије. Та се наредба законска даје правдати у толико, што се у командитном друштву не губе сасвим из вида личне особине командитора. Због тога се, као што смо већ видели, њима не допушта, да уступе своје место у друштву каквом трећем лицу без пристанка осталих другара. Ну овде нам ваља напоменути, да то важи само за обичне командиторе. Командитори, — акционари пак, у друштву не учествују ни мало својом личношћу, него једино капиталом, те због тога ни један од узрока, који се десе у њиховој личности, није ни од каквог утицаја по опстанак друштва.

ГЛАВА III.

Акционарска друштва

I. Одредбе и особени битни услови акционарског друштва.

Наш је законодавац и сам казао која се друштва имају сматрати као акционарска. По одредби, коју је он поставио у чл. 1. зак. о акционарским друштвима: акционарско је друштво оно, у коме за друштвене обавезе учесници одговарају само својим улозима а које се, при том, оснива с главницом целом унапред одређеном и подељеном на делове једнаке вредности — акције.

Према тој законској одредби, и осталим прописима закона о акционарским друштвима, акционарско друштво има ове особене битне услове, који се одликују од свију осталих трговачких друштава:

1. Оно се састоји само из једне врсте другара, и то таквих који за друштвене обавезе одговарају у границама својих улога (чл. 1., 25. и 34. зак. о акц. друштвима).

По томе услови акционарско се друштво разликује од јавног тиме, што сви његови чланови одговарају за друштвене обавезе ограничено, докле чланови јавног друштва за те дугове стоје одговорни целим својим имањем и солидарно, а од командитног у томе, што оно има само једну врсту другара, докле их командитно има две.

2. У њему се не обраћа готово никаква пажња личности појединих другара, јер чланом акционарског друштва може постати сваки који положи или се обавезе положити одређени улог. У акционарскоме је друштву улог (капитал) све и сва, а личност готово ништа. Зато се оно и зове капиталистичко друштво.

Због тога што је капитал у томе друштву од претежнога значаја, тако да личност другара готово ишчежава, закон је усвојио за акционарска друштва ова особена правила:

а) У акционарскоме друштву сваки члан може, слободно по својој вољи, уступити свој удео другоме, и тиме на њега пренети сва своја чланска права. Пренашање тих права може се извршити како на основу уговора, тако и на случај смрти, на основу теста-мента или на основу самог закона. Само по изузетку не могу уговором отуђити извесан број својих акција они чланови акционар-

скога друштва, који су у исто време чланови друштвене управе (управнога или надзорнога одбора), и то само докле су у управи.

На трајање акционарскога друштва нема утицаја смрт, правна неспособност, иступање и т. д. појединих чланова друштвених.

б). Имена друштвених чланова не објављују се. Кад друштвене акције гласе на доносиоца, она су непозната и самој управи друштвеној.

в). Фирма акционарскога друштва саставља се (§ 31. трг. зак.) по правилу, према предмету предузећа и месту седишта друштвенога (на пр. Београдско Пиварско Друштво, Смедеревска Кредитна Банка, Тршћанско Опште Осигуравајуће Друштво и т. д.). Она је, дакле, стварна. Акционарско се друштво разликује и тиме од предња два трговачка друштва, јер је Фирма тих друштава лична, т. ј. састављена из имена неограничено одговорних другара, а таквих у акционарскоме друштву никако и нема.

Због тога што је Фирма акционарскога друштва стварна, што, дакле, не одговара по своме саставу фирмама трговаца појединаца, јавног и командитног друштва, наш трговачки законик (§ 31. трг. зак., који је сада укинут) никако није ни признавао да акционарска друштва имају фирму (заједничко име), па их је зато звао безименим друштвима.

Свако ново акционарско друштво има удесити своју фирму тако, да се она разликује од фирми свакију акционарских друштава која имају исто предузеће, кад год би се иначе могла појавити каква забуна у његовом распознавању од тих ранијих друштава (на пр. Друго Београдско Пиварско Друштво, Смедеревска Банка и т. д.) Али у том је случају најбоље да ново друштво узме како сасвим произвољно име, као на пр. Слога, Њу Јорк, Уједињење, Еквитебл и т. д.

3. Акционарско се друштво мора састојати најмање из 10 чланова (чл. 6. у вези са т. 2 чл. 8. и т. 6. чл. 81.). Код предња два друштва, као што знамо, дозвољена су и само два другара.

4. Главница акционарског друштва увек мора бити унапред опредељена и подељена на једнаке делове или уделе, којих мора бити најмање сто. Ти поједини делови друштвене главнице или улози зову се: акције или удеонице, па према томе и само друштво носи име: акционарско или удеоничарско друштво.

II. Економски значај акционарског друштва.

Акционарска су друштва нарочито подесна за велика привредна предузећа.

За та су предузећа пре свега потребни огромни капитали, а њих могу прикупити само акционарска друштва. За тим, за извршење таквих предузећа обично треба дуже времена, а акционарска су друштва опет једина, која могу сигурно трајати на дуги рок. Најзад, велика су предузећа увек више или мање ризична. На њима се истина може много зарадити, али при несрећном обрту, у њима се излаже и огромним губитцима. Од свију, пак, трговачких друштава опет само акционарска друштва могу улазити и у таква не-сигурна предузећа, јер само код њих нема неограничено одговорних другара и једино се код њих налази толики број чланова, да су појављени губитци, макар били и велики, готово неосетни за поједине чланове.

Благодарећи само акционарским друштвима могле су се подићи данашње огромне железничке пруге, саградити колосални морски бродови, прокопати дугачки канали и тунели и т. д., једном речи, извршити највећа грађевинска и остала привредна предузећа прошлога и овога столећа, на која се у ранијим вековима није могло ни помишљати.

III. Основна главница (капитал) акционарског друштва.

1. Акције (удеонице).

Акције су основна главница акционарског друштва. Поред те главнице, друштво може имати и другу имовину, која се на пример састоји у разним фондовима. Према томе основна главница и имање друштвено јесу два појма, који се не морају увек поклапати.

Одредба (појам) речи акција.

Чланом 22. нашег закона о акционарским друштвима постављена је оваква одредба те речи:

„Акција је исправа, којом се доказује коликом сумом акционар учествује у друштвеној главници“.

Та законска одредба није добра. Она је, пре свега, једнострана, јер реч акција има више значења, а не само једно, како се представља том одредбом. Она је осим тога и нетачна, јер се акцијом само онда доказује коликом сумом акционар учествује у друштвеној главници, кад он има само њу једну, иначе свака акција представља само један део његовог учешћа у тој главници.

Разна значења, која реч акција може имати, јесу ова три:

1. Реч акција, пре свега, означава као што смо напред већ видели, поједине једнаке делове на које је подељена друштвена главница. У том смислу та реч значи онај најмањи улог, који треба да положи сваки члан акционарског друштва. Она је у том значењу употребљена у законској одредби, која је дата чланом 1-им зак. о акц. друштвима о појму акционарског друштва, а тако исто и у ставу првом чл. 2. истог закона.

Сви делови, на које је подељена друштвена главница, морају бити једнаки (чл. 1.). Та једнакост јесте једна њихова одлика, којом се разликују од улога у осталим трговачким друштвима, који су последњи готово увек неједнаки.

Наш је закон одредио само најмањи број акција (сто), који мора имати свако акционарско друштво, а преко тога броја он је оставио акционарском друштву потпуну слободу да изда колико хоће акција. Али, свакојачко, подела друштвене главнице не треба никад да се изврши сасвим произвољно, већ је увек ваља удешавати према економским приликама земље онога времена, када се друштво оснива. Ако је тада свет оскудан, друштвена се главница има јаче поделити, како би акције гласиле на мању суму; а ако је имућан, боље је издати мањи број акција, које ће гласити на већу суму. Одвише скупе акције незгодне су, јер искључује највећи део публике (средње капиталисте, који су увек најмногобројнији у држави) да узме учешћа у друштвеном предузећу а тиме посредно отежавају оснивање друштва. Одвише, пак, мале акције врло су опасна ствар. Код њих је опасност прво у томе, што се њима у акционарско друштво, које је увек више или мање несигурно, маме и људе слабог материјалног стања, за које је јако осетан и најмањи губитак, а друго и поглавито у томе, што таквим људима, који су обично врло ниског образовања и врло мало упознати с правном природом акционарског друштва, никад није могућно да јаче контролишу рад оснивача и управљача друштвених.

Улози се код акционарског друштва, по правилу, увек састоје

у готовом новцу, металном или папирном. Изузетно пак, улози оснивача (став 4. чл. 12) могу бити и у другоме чему. На пр. зграде фабричне, машине, патенат итд. Али како су се с тим улозима, који се не састоје у новцу, вршиле грдне преваре и злоупотребе, наш је закон (тач. 3. под м. чл. 8.) прописао, да се вредност њихова има јасно назначити у друштвеним правилима заједно с именом и презименом улагача, као и да се сматра да је тај улог примљен са том вредношћу тек кад исту усвоји претходни збор акционара (чл. 12).

На овом месту имамо скренути пажњу на једну новину, коју је данашњи закон о акционарским друштвима унео у наше трговачко законодавство. По укинutom § 35. трг. закона капитал акционарског друштва могао се поделити на акције, а ове опет на разделке (купоне) једнаке вредности. Данашњим, пак, законом о акционарским друштвима (т. 2. чл. 2.) забрањено је да се акције даље деле: оне су недељиве. Начело о недељивости акција има још једно, далеко важније, значење, с којим ћемо се упознати мало доцније.

2. Под речи акција разуме се и скуп оних права, која се у акционарском друштву признају у замену за сваки поједини део друштвене главнице (т. ј. за сваку акцију у предњем смислу). Та се права зову: акционарска права, а ималац њихов акционар.

Акционарско је право само право чланства у акционарском друштву. Као што већ знамо, то је право везано једино за улог — акцију из кога и потиче, те, као такво, може, заједно с улогом прелазити из имовине једног лица у имовину другога, без икаквог озира на личност сопственика. Акционарско је право, другим речима, по суштини својој преносљиво право, и тој преносљивости његовој не стоји на путу ни то, што улог још није положен цео.

За акције, узете у смислу у коме их ми овде узимамо, важи једно важно правило, а то је да су недељиве (став 2. чл. 2.). То је правило изрично постављено и у чл. 13. статута наше Народне Банке речима: „Акције су недељиве, и банка може само једно лице признавати за сопственика једне акције.“ То значи, да наследници акционара, који је имао само једну акцију, немају права тражити од друштва, да сваком од њих изда писмено на онај део, који њему припада у акцији умрлога акционара, или да му исплати његов део у дивиденди, која припада наслеђеној акцији, или да прими од њега само његов део у расписатој уплати, која се има

да положи по наслеђеној акцији итд. Наследници се, дакле, морају поделити у наследству тако, да само једном од њих припадне цела акција, или бар морају овластити једног, да се појављује наспрам друштва као једини сопственик наслеђене акције, тј. да сам плаћа целу уплату, диже целу дивиденду, учествује на друштвеним скуповима итд. Што вреди за наследнике умрлог акционара, важи и за оне који су до сопствености једне акције дошли куповином или другим којим уговором — Из правила о недељивости акције следује да акционар, који има само једну акцију, не може од исте продати само један део, на пр. половину, тако, да та продаја важи не само између њега и купца, него и наспрам друштва.

3. Реч акција значи и писмено, које друштво даје у размену за сваки посебни део свога капитала, ради доказа о чланским правима, која припадају за тај део. У томе се значењу та реч и употребљава најчешће.

Код акционарског друштва то је писмено потребно због тога, што су акционарска права преносљива, а помоћу њега дају се пренети врло лако. То писмено — акција — толико је својствено акционарским друштвима, да она, по нашем закону, не могу бити без њега.

Акционарска друштва не смеју издавати акције кад хоће, него тек онда кад почну правно постојати, а то је чим им суд протоколише фирму (чл. 19.). Акције, које би биле издате пре тога времена, не вреде, а они, који су их издали, одговарају солидарно за сву штету, која би настала отуда.

Акције су једини доказ о акц. правима, и она се не могу вршити без њих.

Врсте акција.

У овом последњем смислу узете (т. ј. као писмено), акције се разликују на више врста, и то прво према положеним уплатама и друго према своје облику.

С погледом на положене уплате акције се деле на сталне и на привремене акције. Прве су оне, код којих је потпуно уплаћена сума на коју гласе (њихова номинална или именита вредност); а привремене оне код којих та сума још није положена сва, него само један њен део, који мора износити најмање 10% те суме. По закону (чл. 23.) друштво не може издати праве акције пре него што се привремене потпуно уплате.

Према своје облику, пак, акције се деле: на акције на име и на акције на доносиоца.

а). Акције на име. У тим је акцијама означено име онога, ко их је уписао. Поред тога имена свака таква акција носи и свој текући број. А због недељивости акционарских права такве акције никад не могу гласити на више од једног имена, изузимајући кад гласе на какву трговачку фирму.

По закону (чл. 31.) свако је акционарско друштво дужно да има нарочиту књигу о акционарима и о акцијама на име, у којој ће бележити све те акције с означавањем имена и презимена, места становања и занимања уписника или доцнијих ималаца њихових. Та књига мора бити изложена сваком акционару на увиђај у друштвеном стану.

Сталне акције могу, по вољи друштва, гласити на име или на доносиоца, али за привремене наш закон (чл. 26) наређује да морају бити на име.

Акције на име преносе се на другог потписаном писменом изјавом преносиоца на полеђини акције и уписом у акционарску књигу, при чему се има означити име и презиме, место становања и занимање онога на кога се преноси таква акција. Ако преносилац не зна или се не може потписати, пренос се мора потврдити код власти. Тек тако извршен пренос сматра се као пуноважан и наспрам друштва, и то од дана кад је друштву пријављен (чл. 29. и 30.). Управа, пак, акционарског друштва дужна је без одлагања развести у акционарску књигу сваки пријављени јој формално уредан пренос акција на име.

б). Акције на доносиоца. У тим акцијама није означено име њеног уписника, него друштво изјављује, да по њима признаје акционарска права сваком који му их донесе. Такве акције носе само свој текући број, и по томе се броју једино и разликује једна од друге.

Акција на доносиоца сматра се као обична покретна ствар и као таква преноси се на другог простом предајом из руке у руку (чл. 28. зак. о акц. друштв. и § 866. грађ. зак.).

Као што смо и напред напоменули, друштво може издати акције на доносиоца тек пошто се потпуно уплати сума, на које гласе његове акције. Другим речима, по нашем закону, акције на доносиоца могу бити само сталне акције, а никако привремене.

Како акције на име, тако и акције на доносиоца, исецају се из нарочите књиге (јукста) тако, да у тој књизи увек остаје њихов

исечак (талон). То се чини у циљу што јачег спречавања фалсификовања акција). Осим тога, наш закон (чл. 23.) наређује, да свака акција, гласила она на име или на доносиоца, мора садржавати изрично означање да је „акција“, а тако исто и имати на себи наштампане главније одредбе друштвених правила.

Важности разликовања акција на име и на доносиоца.

Подела акција на име и на доносиоца има свога врло великог практичног значаја у три правца, и то:

1. — У погледу начина пренашања његовог. — Већ смо видели, да се акције на доносиоца пренашају простом предајом из руке у руку, док код акција на име, поред те предаје, треба још да преносилац стави пуноважни пренос на полеђини саме акције и да га лично призна код управе акционарског друштва.

2. — У погледу наплате дивиденде и главнице. — Уз акције на доносиоца иде увек лист дивидендских купона, т. ј. признаница од којих свака гласи на дивиденду једне од текућих година. Ти су купони штампани један за другим оним истим редом, којим иду и године за које гласе. Они су такође на доносиоца, те по њима може наплатити дивиденду сваки који донесе купон чија је исплата приспела. Уз акције на име обично нема тих купона, него се мора ради наплате дивиденде поднети друштву сама акција, на коју друштвени благајник удара нарочити жиг, као доказ да је по њој плаћена дивиденда за прошлу годину. Али у последње време улази све више у обичај, да се и уз акције на име, предаје лист дивидендских купона на доносиоца, те се тако данас, односно наплате дивиденде, све више губи ова разлика између те две врсте акција. Акције на име, које имају тај лист дивидендских купона, зову се *мешовите акције*. Такве су и акције наше Народне Банке.

Што се пак тиче главнице, друштво је власно да је изда сваком доносиоцу акције на доносиоца, а доносиоцу акције на име може је издати само кад је он сопственик поднете акције, или уредни пуномоћник тога сопственика.

3. — У погледу последица које наступају по сопственика изгубљене или нестале акције. — Сопственик акције на доносиоца налази се у врло великој неприлици, кад случајно изгуби своју акцију или му она иначе нестане. Та неприлика долази нарочито од правила да се за сопственика акције на доносиоца сматра сваки

у чијим се рукама налази таква акција. У том случају од особите је важности знати тачно број нестале акције, пошто се акције те врсте само по свом текућем броју разликују једна од друге. Напротив, сопственик се не излаже опасности кад изгуби, уништи и т. д. своју акцију на име; јер може лако ту акцију код суда поништити и добити на место ње од друштва други примерак — дупликат те акције. Поступак за то поништавање прописан је у § 204. грађ. суд. поступка.

2. Повећање друштвене главнице.

Код акционарског друштва често се дешава, да се друштвена главница у току рада покаже недовољна. То може доћи или отуда, што је при самом оснивању друштва та главница и одређена сувише мала, или зато што је друштво неочекивано брзо и јако разгранало своје послове, или најзад, због губитака, које је оно претрпело а који су тако велики, да се не дају убрзо попунити из годишњих доходака. У тој прилици акционарском друштву, за даљи његов рад, могу бити непоходно потребна нова и већа материјална средства. Оно пак ту потребу може подмирити или тиме што ће повећати главницу, т. ј. отворити ново коло акција, — издати нове акције, или тиме, што ће позајмити потребну суму новаца, — издати обвезнице.

Издање нових акција.

По закону нашем (чл. 64) акционарско друштво сме издати нове акције тек када му све старе акције буду уплаћене потпуно. То је законско правило потпуно оправдано, јер, све докле друштво није употребило целу своју основну главницу, не може се насигурно знати да ли му одиста требају нова средства и да пуштање новог кола акција не потиче из лакомоти акционара за добити, коју отуда могу имати. Нове акције, које би се издале пре потпуне уплате старих, немају правне вредности, и они који су их издали одговарају солидарно за штету целим својим имањем, поред кривичне одговорности (глава XXV. крив. законика).

Сопственицима нових друштвених акција обично се признају иста права, која имају и стари акционари. Или често пута од тога се и одступа, да се једнима или другима дају неке нарочите повластице или привилегије.

Тако се правилима неких акционарских друштава (на пр. чл. 9. наше Народне Банке; чл. 8. и 9. Београдског Кредитног Завода) признаје старим акционарима право да од нових друштвених акција (потоњих серија, кола), при њиховом упису, првенствено од сваког другог упишу онолико, колико имају старих акција, по цени по којој се издаду. Ако је извесно, да ће се нове акције јако тражити, друштво обично задржава са себе корист, коју њихово издање доноси. За такав су случај нека акционарска друштва овлашћена правилима својим (на ур. наша Народна Банка чл. 8.), да нове акције могу издати по цени већој од њихове имените вредности. али се тада тај вишак преко номиналне вредности никад не дели непосредно међу акционаре, него се увек уноси у резервни фонд.

Ако пак друштвени послови не стоје најбоље у време издања нових акција, тада се има бојати, да издате нове акције неће бити све уписате у уписноме року, те је зато друштво принуђено, да новим акционарима призна извесне особене користи и повластице, са којима ћемо се доцније упознати. Нове акције, за које су везате те особене користи и повластице, зову се привилегисане или приоритетске акције.

Овде имамо, узгред, напоменути и то, да је нашим законом (чл. 32.) забрањено акционарским друштвима, да своје акције издају испод њихове номиналне вредности, јер иначе не би добила онај капитал, који су у статутима означила као своју основну главницу.

Издавања обвезница.

Акционарска друштва прибегавају том другом начину повећања својих новчаних средстава, кад год је извесно да ће предузеће, за које им новац треба, поуздано донети велике добити, јер тада ће својим зајмодавцима платити само извесан мали интерес, а цео остатак добити моћи ће поделити међу акционаре као дивиденду. Осим тога, она имају и онда већег рачуна, да издаду обвезнице, кад им ве и капитал треба само привремено.

Сума новаца, коју акционарско друштво позамљује у овакој прилици, тако је велика, да ју не може добити само од једног лица, макар како оно било богато. Због тога је мора тражити јавним уписом, онако исто као и основну главницу. Друштво тада дели суму, коју узајмљује на велики број малих једнаких делова, и за

сваки тај мали део издаје одвојено писмено, које се зове обвезница (облигација).

Обвезнице личе много на акције (и оне могу гласити или на име или на доносиоца, издају се средством јавног уписа, неке од њих могу бити привилегисане и т. д.), па зато многи погрешно мисле, да је то једно исто. Међутим, између њих и акција постоји велика разлика, како с правног, тако и с економског гледишта. Оне су исправе, које представљају тражбено ли поверилачко право, а акције су, као што знамо, исправе о акционарским (ортачким) правима. Другим речима, ималац обвезнице јесте поверилац акционарског друштва, а сопственик акције члан његов. Из те основне разлике, која постоји између обвезница и акција, изводе се ова важна правила:

а). Само акционарска друштва могу издавати акције, а обвезнице имају права издати како та друштва, тако и друга правна лица, као држава, окрузи, општине и т. д.

б). Акционари могу тражити исплату својих акција тек кад друштво потпуно измири све имаоце обвезница. Због тога правила сопственици обвезница много су сигурнији од акционара за наплату капитала уложеног код друштва. па зато и успеси или неуспеси друштвени имају много слабије дејство на берзанске цене обвезница него на цене акција истог акционарског друштва.

в). Акције доносе сасвим променљив доходак (дивиденду), који зависи од друштвене чисте добити, док обвезнице дају увек један исти приход (интерес, камату) без обзира на то да ли је друштво имало чисте добити од позајмљеног капитала и колика је та добит. И због тога правила успеси или неуспеси акционарског друштва имају много снажније дејство на берзанске цене акција, па зато су акције, следствено, далеко и подесније од обвезница за берзанске шпекулације.

За повраћај целе позајмљене суме новаца одређује се дужи рок, н. пр. 25, 30, 50 година. Сама пак исплата зајма врши се обично почесно на тај начин што се сваких шест месеци или сваке године одређују коцком оне обвезнице, које ће се тада исплатити.

Да би што сигурније дошло до остварења зајма, друштво врло често продаје своје обвезнице по нижој цени од њихове имените вредности (то је за акције строго забрањено) или се обвезује да ће сопственицима обвезница, које буду коцком означене, дати, поред суме на коју оне гласе, још и једну другу много већу суму

(н. пр. 5000, 10000 дин.) као згодитак. Обвезнице, које су издате по нижој цени од њихове имените вредности, зову се обвезнице с премијом, а оне, које дају у срећном случају право на згодитак, носе име обвезнице са добитком или лутријске обвезнице.

Ипремија (т. ј. разлика између номиналне и емисионе вредности обвезнице) и згодитак представљају једну велику добит, коју друштво обећава сопственицима својих обвезница. Између њих међутим ова је разлика. Премија је добит, коју друштво даје уз сваку своју обвезницу, чим она буде коцком означена да се исплати. Што се која обвезница раније избуће, та је добит већа. Згодитак, пак, је много већа добит. Друштво се обвезује њу дати само уз извесан мали број обвезница, које буду нарочито коцком одређене.

Премије и згодитке друштво издаје на рачун задржаног интереса од позајмљеног капитала, јер обвезнице с премијом или са згодитком никад не носе велики интерес. Због одредбе § 601 грађ. зак., по којој се при зајму не сме уговорити интерес већи од 12% годишње, акционарска друштва не могу издавати обвезнице са тако великим премијама или згодитцима, да сума, која је потребна годишње за њихову исплату, прелази 12% кад јој се дода интерес које друштво поред њих плаћа на своје обвезнице.

3. Смањење друштвене главнице.

Пошто акционари одговарају за обвезе акционарског друштва само у границама својих улога, то и главница акционарског друштва има особиту важност за повериоце друштвене, јер им је једина залога и гарнција. Због тога су они јако заинтересовани, да је друштво одржи и да не приступа њеном смањивању све док не осигура најпре њихове интересе. Наш је законодавац, свакојак, морао узети у заштиту тај њихов интерес, јер иначе акционарска друштва не би могла уживати кредит, који им је преко потребан за извршење њихових великих предузећа. У том циљу он је прописао извесна врло важна правила за смањење друштвене главнице.

Тако, према тим законским одредбама (чл. 90.), акционарско друштво може смањити своју главницу тек кад то одлучи збор акционара и кад ту одлуку одобри министар народне привреде. Министар је, пак, може одобрити само онда, кад се на основу последњег биланса увери, да друштво може и са смањеном главницом испунити своје обвезе и успешно радити. У таком случају министар

треба без устезања да је допусти, јер је за друштво исто тако штетно да има одвећ велику главницу као год и одвећ малу, пошто непотребни вишак главнице тежи на друштву као какав мртви терет и јако га спутава у његовом напретку, а може му чак проузроковати и пропаст.

Смањивање друштвене главнице обично се врши на један од ова два начина:

а). Спуштањем номиналне вредности свију друштвених акција н. пр. од 500 динара на 400. Тада се од акционара не траже даље уплате преко нове номиналне вредности, или им се враћају натраг, ако су их већ положили.

б). Смањењем броја акција друштвених, не спуштајући њихову номиналну вредност. Акције, које се тада имају исплатити: или се одређују коцком или се купују на берзи и поништавају (чл. 37). Друштво има интереса да приступи овом другом начину, кад год се његове акције продају на берзи испод њихове номиналне вредности.

Наш закон допушта само оно смањење друштвене главнице, које је одобрио министар народне привреде, а свако друго строго забрањује и казни, нарочито пак оно које би се вршило кришом. Тако је друштвеној управи забрањено.

а) Вратити акционарима, за време док друштво траје, оно што су они уложили по својим акцијама (став 1. чл. 33.). Чланови управног одбора, који би то урадили, казниће се затвором до три месеца, а уз то и новчано до 2500 динара (чл. 101.). Поред тога одговорни су целим својим имањем и солидарно за повраћај издатих сума (т. 1. чл. 50.).

б). Куповати друштвене акције новцем узетим из друштвене главнице, или на њихову залогу давати зајам. (Чл. 32). Чланови управног одбора, који поступе противно томе правилу, одговорни су друштвеним повериоцима за штету целим својим имањем солидарно (чл. 30. и 50. т. 2.). Поред тога имају се казнити затвором до 3 месеца и новчано до 2500 динара (т. 4. чл. 101.).

Кад друштво из главнице купује своје властите акције или на њих даје зајам, оно у ствари за суму, коју износи именита вредност тих акција, смањује друштвену главницу.

Управљачи акционарског друштва поступају противно тој законској забрани опет у циљу, да вештачким начином повисе берзански курс друштвеним акцијама, стварајући на берзи већу тражњу

њихову, или да на друштвеним зборовима прибаве себи већину гласова.

Од овог куповања сопствених акција, које је забрањено, треба разликовати случај, кад управа друштвена, као што смо напред видели, купује друштвене акције новцем узетим из друштвене главнице, ради извршења законито донете одлуке о смањењу те главнице. Исто тако од њега ваља разликовати и случај, кад друштвена управа купује друштвене акције новцем одвојеним од чисте добити, који је случај потпуно допуштен, пошто се таквим куповањем ни у колико не смањује основна главница друштвена.

в). Издати акционарима већу дивиденду, него што им припада према чистој добити друштвеној у тој години. Чланови управног и надзорног одбора, који су макар само знали да је одређена већа дивиденда, па ипак нису ништа учинили да спрече њено исплаћивање, одговарају за сву штету целим својим имањем и солидарно (т. 3. чл. 50.). Ако су, пак, и сами својим радом допринели да се акционарима изда већа дивиденда (на име, ако су својим представкама, прегледима имовног стања друштвеног, или изјавама на збору неистинито представили или прикрили стање друштва,) они се тада, поред тога што су за штету солидарно одговорни, имају казнити затвором од годину дана и новчано до 10000 динара (т. 1. чл. 100.).

Управљачи акционарског друштва често се служе издавањем веће дивиденде као врло добрим средством да лако дођу до великог богатства. Давањем лажне дивиденде они готово увек успевају да лаковерни свет увере, како је њихово друштво одиста сигурно и напредно, а тиме посредно постижу и то, да нагло повисе курс друштвеним акцијама. Чим пак то буде, они одмах на берзи полако продају по тој великој цени све своје акције, које су пре тога много јефтиније набавили. Разлика у цени њима је чиста добит, која износи много на великом броју акција. Али та њихова добит врло је мала према штети, коју остали свет трпи тим вештачким скакањем цене акција. Тој се њиховој превари улази брзо у траг, и тада одмах цена друштвеним акцијама нагло пада, а услед тога наступа и грдна штета, како за повериоце друштвене, тако и за акционаре. Поверлиоци штете, што је издавањем веће дивиденде умањена друштвена главница и што је друштво изгубило кредит, те се може упропастити. Акционари пак губе поред тога и у томе,

што су набавили акције (нови акционари) по цени, коју оне нису никако вределе.

3. Резервни фонд.

Сваке године, у којој акционарско друштво има чисте добити, одваја се од те добити један део и оставља на страну, у циљу да се отуда попуни друштвена главница, ако би се случајно у доцнијим годинама смањила претрпљеним губитцима. Сума новаца, остављена у том циљу, образује фонд, који се зове: резервни фонд.

Резервни је фонд врло важна установа акционарских друштава, јер им ствара услове за велики кредит, који је за њих преко потребан. Он то чини прво тиме, што јаче осигурава основну главницу, која је једина залога поверилаца друштвених, и друго тиме, што тој залози додаје другу, а та је она сума новаца, која се у њему самом налази. Увиђајући и сам ту његову важност, наш је закон (чл. 80.) прописао правило, да свако акционарско друштво у Србији мора имати свој резервни фонд.

Наш је закон наредио само, да се резервни фонд образује из чисте добити друштвене, а није казао и колико се годишње најмање има одвајати из те добити за њега нити коју суму најмање треба да постигне, па да се сме обуставити даље одвајање. Закон је оставио да то одреде правила друштвена, а свакојако би било боље да је он сам и то учинио.

Капитал резервног фонда, ако се неће да употреби у друштвеном предузећу, мора се уложити у српске хартије од вредности и у остале домаће сигурне вредности, које носе сталан интерес. Сав приход од тог капитала иде на ојачање самог фонда.

IV. Оснивање акционарског друштва.

Мисао о оснивању акционарског друштва може истаћи и једно лице, али по нашем закону (чл. 6.), за сам рад на оснивању таквог друштва тражи се најмање десет удружених лица, која могу пуноважно располагати својом имовином. Удружење такво, које себи поставља у задатак да оснује акционарско друштво, зове се оснивачко друштво или оснивачки одбор, а његови чланови: оснивачи. Према томе, не може се приступити непосредно оснивању акционарског друштва, него се мора прво основати оснивачко друштво, а тек ово има да га оснује.

Оснивачко се друштво заснива увек засебним уговором, који се мора ставити на писмено. То писмено може бити састављено у облику јавне или приватне исправе, како је подесније оснивачима.

Да би се осигурао, да ће наша велика привредна предузећа, којима се акционарска друштва редовно баве, бити у рукама наших грађана још од свога почетка, наш је закон (чл. 7.) био прописао да странци могу учествовати у оснивачком друштву само у ограниченом броју, највише до једне четвртине укупнога броја чланова. Али у пракци се показало, да је то велика сметња уношењу страних капитала у Србију, те је због тога та законска одредба укинута законом од 7. новембра 1898. године.

Послови, коју се, ради оснивања акционарског друштва, имају извршити, јесу ови:

1. Састав друштвених правила (статута).

Та правила састављају оснивачи. Они их имају удесити тако, да нису противна законима земаљским, а посебно закону о акционарским друштвима, по коме (чл. 8.) се у њима мора означити:

- а), име (фирма) друштва и седиште друштвено;
- б), предмет друштвенога предузећа;
- в), величина друштвене основне главнице и број акција, на који је она подељена, као и сума на коју гласи свака акција;
- г), од које су врсте акције друштвене, и, ако их може бити од обе врсте, онда колико их има од које и у колико се могу акције једне врсте размењивати са акцијама друге врсте;
- д), начин постављања друштвене управе;
- ђ), како се имају сазивати друштвени скупови; и т. д.

2. Поднашање правила на преглед и одобрење да се друштво оснује

По нашем закону (чл. 8.) акционарска се друштва у Србији могу основати само по одобрењу Министра Народне Привреде, под чијим врховним надзором стоје сва акционарска друштва у земљи.

Оснивања и рад акционарских друштва стављени су под тај надзор у главном са ових разлога. Акционарска се друштва баве тако важним и тако великим привредним предузећима, да успех или неуспех њихов осетно утиче на целокупну народну привреду.

Због тога је, мора се признати, државна власт већ самом природом ствари позвата, да отклони све узроке, који би могли код тих

друштава изазивати неуспех у раду, а на првом месту да спречи оснивање оних акционарских друштава, која, према економским приликама и потребама наше земље, немају изгледа на какав напредак. Осим тога, правила (статути) акционарских друштава увек су више мање таква, да се обичан човек, који није боље познат с правном природом и саставом тих друштава, не може лако наћи у њима и уочити одмах неподесне одредбе, које ће доцније кочити друштвени рад или дати несавесним друштвеним управљачима пута и начина, да, без икакве одговорности и казне, чине злоупотребе.

Нема сумње, да су ти разлози врло важни, али је ипак лако увидети, да се државна власт може и сама преварити, па одобрити оснивање оног акционарског друштва које то не заслужује, а тиме изложити великој штети грдан свет, који се, при уписивању акција, није ни упуштао у оцењивање друштвеног предузећа и друштвених правила, верујући да је државна власт за њега то извршила пажљиво и поуздано. Очигледно је, да овде свака погрешка повлачи за државну власт велики морални удар. Због тога је у осталом образованом савету државна власт пустила сасвим из својих руку контролу над акционарским друштвима и предала је самим интересованим лицима. У тим је земљама законом до ситница прописано само како се имају акционарска друштва оснивати и шта не смеју радити.

Министар народне привреде овлашћен је законом (чл. 9.), да, при одобравању друштвених правила, нарочито узме у оцену: изглед друштвеног предузећа на успех и технички састав друштвених правила. У томе му послу има бити на помоћи и Привредни Савет, који он увек има да саслуша претходно. При давању одобрења министар има, свакојако, дужност, да узме у оцену и лични карактер оних лица која су се истакла као оснивачи, јер се одобрење даје њима лично, и оснивачи немају права поверити другоме даљи рад на оснивању друштва (став. 1. члан 10.).

Оснивачи су дужни да уз молбу, којом траже одобрење, поднесу министру:

- а), доказ да их има најмање десет, тј. свој уговор о оснивачком друштву;
- б), изјаву, да ће сваки од њих учествовати у друштвеном предузећу најмање са 10 акција; и
- в), нацрт друштвених правила у два равногласна примерка,

— а уз то још морају положити и таксу, која је прописана чл. 237. таксене тарифе у закону о таксама (10, 100, 200 или 300 динара, према природи друштвеног предузећа).

3 Обзнана статута и упис акција

Ако не мисле изгубити право за даљи рад на оснивању друштва, оснивачи треба да похитају са обзном друштвених правила и са уписом акција, јер су по закону (ст. 2. чл. 10.) дужни друштво основати најдаље за годину дана од кад им је дато одобрење.

Наш закон није прописао, како се има извршити обзнана друштвених правила и упис акција, а то му је велика махна.

Сваки је уписивач при упису дужан положити оснивачима, или коме статуту наређују, најмање 5% од имените вредности сваке акције коју је уписао. То је правило прописано за то, да би се одбили од уписа шпекуланти и неозбиљни људи.

Оснивачи су дужни назначити један тачан одређен рок за извршење уписа акција. Ако се у томе року не буду уписале све акције, уписници имају права сматрати да је пропао покушај оснивања друштва и овлашћени су (ст. 3. чл. 11.) тражити, да им се врати сав улог који су положили. Према томе, претходни оснивачки трошкови (таксе, штампање правила, огласа итд.) у таком случају имају пасти искључиво на терет оснивача. За примљени проценат оснивачи одговарају целим својим имањем и солидарно све докле их претходни збор не разреши те одговорности (ст. 4. чл. 11.).

Ова правила о упису важе и за случај, кад друштво издаје ново коло акција.

4. Сазив претходног (оснивачког) збора акционара

Овај збор оснивачи имају сазвати преко „Службених Новина“ најдаље у року од 2 месеца од кад је завршен упис целе друштвене основне главнице. Ако они то не изврше у томе року, уписници су овлашћени, да и због тога траже натраг свој улог и да на тај начин зауставе даљи рад на оснивању друштва (чл. 11. став 2 и 3.).

На овај збор има права доћи сваки уписник, јер на њему и само једна акција даје права на глас. Збор пак може пуноважно већати и решавати тек онда, кад се искупе, лично или преко пуномоћника, најмање 10 уписника, чије акције укупно представљају

најмање половину основне главнице. При решавању, првих 10 акција једног уписника даје права свака на по један глас, а све друге акције, ако их уписник има више од десет, остају без икаквог гласа. На овоме збору присуствује изасланик министра народне привреде.

Претходни (оснивачки) збор има да сврши ове послове:

а), да се увери, да ли је основна главница потпуно уписана и да ли је по свакој акцији положено 5%. То двоје збор ими да изврши заједно за изаслаником министра народне привреде.

б), да прегледа друштвена правила и да реши усваја ли их, и у чему их измењује или допуњује.

в), да избере чланове управног и назорног одбора.

г), да одреди вредност оним улозима, који се имају урачунати у основну главницу а не састоје се у готовоме новцу.

д), да одреди нарочите користи, које се дају оснивачима или другим лицима; и

ђ), да разреши осниваче даље одговорности за примљени проценат.

Са претходним збором завршава се и делатност оснивачког одбора, па даљи рад на оснивању друштва прелази на изабрани управни одбор.

5. Распис прве уплате.

Одмах после претходног збора, ако је исти усвојио без икакве измене друштвена правила, иначе чим министар народне привреде буде одобрио његове измене и допуне, управни је одбор дужан (чл. 13. и 14.) позвати јавним прогласом све уписнике да положи прву уплату.

Та уплата мора износити најмање 10% од имените вредности сваке уписане акције, рачунајући у то и проценат који је положен при упису.

6. Протоколисање друштвене фирме.

Наш закон чл. 15) налаже, даље, управном одбору, да најдаље за 15 дана, од кад је положена прва уплата, код надлежног суда пријави друштвено име, ради протоколисања.

У Београду је за то надлежан трговачки суд, а у унутрашњости првостепени суд онога округа, у коме се налази друштвено седиште.

Пријаву су дужни потписати сви чланови управног одбора

заједно са оним друштвеним службеницима, који су друштвеним правилима овлашћени да потписују друштвено име. Уз њу се има суду поднети и препис друштвених правила заједно са преписом записника претходнога збора, који записник треба да је оверио изасланик министра народне привреде на претходном збору (чл. 16.).

Оснивачи и чланови управног и надзорног одбора, који што лажно представе односно уписа или уплате основне главнице, као и чланови та два одбора, који при пријави за протоколисање, намерно суду неистинито представе стање друштвено, имају се казнити затвором до 5 година а уз то и новчано до 10000 дин. (чл. 99.).

Када се протоколише друштвено име, дужност је и суда и управног одбора (чл. 17.), да одмах у „Српским Новинама“ објаве извод друштвених правила.

Са обзнаном друштвене фирме завршује се коначно и рад на оснивању друштва, јер се од дана, кад је суд обзнанио друштвено име, по нашем закону (чл. 19) сматра, да акционарско друштво почиње правно да постоји.

Осим овог начина, који се у правној науци зове: оснивање средством јавног уписа или сукцесивно оснивање, у законима неких страних држава (на пр. Немачке) изрично се прописује, да се акционарско друштво може основати и без јавног уписа, — поделом свију акција између самих оснивача. Тај се други начин зове: симултано оснивање. Наш законодавац није никако предвидео тај начин.

V. Обвезе и права акционара.

Уписом акције закључује се између уписника и будућег акционарског друштва, које представљају оснивачи, нека врста дво-страног уговора. На основу тога уговора, уписник прима неке обвезе према друштву, а у замену за то њему се опет признају извесна права у друштву. Те обвезе и та права прелазе преносом акције и на новог сопственика њеног.

A) ОБВЕЗЕ АКЦИОНАРСКЕ.

Чланови акционарског друштва редовно имају само једну обвезу према друштву, а то је да на време положи свој улог, у колико га не буду већ положили при самом упису акције. Они су за тај остатак улога друштвени дужници.

По нашем закону (чл. 35.) та обвеза не лежи само на првом акционару (уписачу акције), него спада у дужност и сваком доцнијем акционару, на кога буде акција прешла (чл. 34—36.).

Код акционарских се друштава готово никад не тражи од акционара, да одмах положи целу суму, на коју гласе акције које су уписали. Од њих се при упису иште само један њен део, а оставља им се да остатак положи или у роковима, који су унапред одређени друштвеним правилима, или кад друштвена управа затражи и колико затражи. За то постоје ова два разлога и то: прво што друштву обично треба извесно време да развије свој рад, а, док то не изврши, њему и није потребна цела главница, него, шта више, била би му од штете; и друго, што би иначе било јако отежано оснивање акционарских друштава, пошто је мали број капиталиста, који би могли уписати велики број акција и одмах их потпуно исплатити. Давањем пак, рока, повећава се број уписача акција, а у исто време и потстиче се свет на штедњу, јер многи исплаћује уписане акције, одвајајући потребну суму од својих редовних прихода и ускраћајући своје излишне трошкове. Наш закон наређује само, да прва уплата има износити најмање 10% од имевности сваке уписане акције (чл. 14) и да се има положити пре него што се протоколише код суда име друштвено (чл. 15.). О осталим пак уплатама и о времену њиховог полагања он не води рачуна.

Ако акционар у одређеном року не положи расписану уплату, друштвена је управа законом (§ 554. грађ. зак.) овлашћена, да га судским путем принуди на извршење те његове обвезе. Због тога је наш закон (чл. 26.) и усвојио правило: да акције морају гласити на име све док се потпуно не уплате, јер иначе друштвена управа не би могла знати ко је тај неуредни акционар, против кога је принуђена поднети тужбу суду.

Али наплата судским путем може за друштво бити врло незгодна због могућног великог броја неуредних акционара. Зато је наш закон (чл. 35.) овластио акционарска друштва, да у својим правилима пропишу један далеко краћи и јефтинији начин, а то је: да се акције неуредних акционара могу, после три безуспешна јавна позива¹⁾ поништити и на место њих издати нове с тим, да сопстве-

¹⁾ Последњи позив треба да је изашао у новинама бар на 30 дана пре одређеног рока за полагање тражене уплате.

ници поништених акција изгубе у корист друштава свако право на већ положени улог, или само на један део истог.

Но често пута ни таква мера не може осигурати друштво да дође до потпуне уплате свију својих акција. На име, ако су друштвене акције тако пале да се продају за суму мању од оне колико износи тражена уплата (н. пр. акције гласе на 500 динара; уплаћене су са 250, а продају се само по 50, сада се тражи трећа уплата, која износи 125 динара), тада врло велики број акционара неће да положи уплату, него буд зашто преноси своје акције на људе сиротнога стања, које не би било вајде ни судским путем нагонити да положи расписану уплату. Да би се избегла и таква неприлика, која наилази врло често, у неким је страним државама (на пр. у Немачкој) прописано правило, да за још неположени део акције, поред садашњег њеног сопственика, одговарају још и сви ранији, идући уназад, дотле, док се тај део не уплати потпуно. И наш је закон (чл. 36) усвојио нешто у том смислу, али недовољно. Он је прописао, да је неуредни акционар, у случају поништења акције, дужан доплатити друштву сву суму, целу имениту вредност акције, (ако је акцију отуђио после обзване друштвеног биланса који је активан; а сразмерно мању вредност ако је биланс био пасиван), за коју би оно продало нову акцију јевтиније, него што би требало за потпуно измирење расписане уплате. То је, пак, недовољно зато, што се обично у таквом случају као неуредни акционари појављују људи сасвим сиротни или људи чије се имање састоји у трговачким папирима, које могу лако склонити, те, према томе, чија одговорност ништа не вреди.

Неуредни акционари, који нису положили уплату на време, дужни су (чл. 35.) платити друштву за то закашњење интерес који се одреди друштвеним правилима. За такве се акционаре у друштвеним правилима могу прописати и веће уговорне новчане казне.

Б) ПРАВА АКЦИОНАРСКА.

Акционари задобијају према друштву своја акционарска права чим се коначно прими упис њихових акција, а та права отпочињу уживати и вршити тек кад се друштво коначно оснује. Све до тог тренутка они су само уписачи акција.

Акционарска се права састоје из ова три посебна права, и то: из права на дивиденду, права учешћа и гласа на акционарским

зборовима и права на деобу друштвене имовине. Да проучимо из ближе свако од тих права.

а.) Право на дивиденду

На крају сваке године врши се попис целе друштвене имовине (§ 10. трг. зак. и чл. 70. сак. о акц. друштвима) и своде се сви друштвени рачуни (склапа се годишњи биланс). Ако се по тим рачунима нађе, да је друштво у протеклој години имало чисте добити, ова се, пошто се од ње одбије проценат за резервни фонд и проценат за корисницу (тантијему), дели међу акционаре, сразмерно броју њихових акција, (ст. 2. чл. 33.). Део чисте добити, који у тој деоби падне на сваку акцију, зове се дивиденда.

Право на дивиденду јест најважније акционарско право, а припада сваком акционару сразмерно његовим акцијама. Ни један акционар не може бити без њега, јер, као што смо видели напред, код друштва је битно и основно начело: да сваки другар мора учествовати, како у друштвеној добити, тако и у његовој штети.

Као део чисте добити друштвене, дивиденда је врло несигурна и променљива. Ако добити има, и ње може бити; и обрнуто, ако добити нема, ни ње не може никако бити. Због те њене несигурности наш је закон (чл. 33.) поставио правило, да акционари правно задобијају право на дивиденду тек кад рачунска година протече, и кад се, по прегледу рачуна друштвених, утврди, да је друштво имало чисте добити у тој години. Све дотле они тога права немају и не сме им се издати на име дивиденде никаква сума, макар колико она била мала и макар одговарала најмањем интересу, који би акционари имали свуда на новац уложен у акције. Циљ том законском правилу јесте, да се очува друштвена главница, пошто би се само из ње могло исплаћивати дивиденда, која би се издавала и за ону годину у којој друштво није никако имало чисте добити или је имало мање од издате дивиденде. То је последица правила да се акционарима за време док друштво траје не сме вратити улог (чл. 33.).

Али има врло много акционара, који улажу у акције већи део своје имовине и приходе њене употребљавају за издржање. Таквим је акционарима врло потребно, да им се на капитал, који су уложили у акције, осигура један макар мали стални приход, и то такав приход за који не морају чекати читаву годину дана. Због тога се правилима многих акционарских друштава предвиђа тако

звани: фонд за дивиденду. Он се образује од извесног процента друштвене чисте добити, која се одваја сваке године, а задатак му је, да се из њега може издати акционарима једна мала дивиденда и оне године, које друштво не буде имало чисте добити, па следствено, не може ни дати никакву дивиденду. Та мала дивиденда, која се тим фондом зајемчава акционарима, обично одговара интересу који би они у новчаним заводима добили на новац уложен у акције, па зато се она обично и зове дивидендски интерес. (Код Народне Банке је 30% полугодишње). Кад им је тако осигурана, дивиденда се акционарима исплаћује у два рока, а на име: у месецу јулу издаје им се дивидендски интерес за протеклих шест месеци, а у јануару идуће године тај исти интерес за других шест месеци. Ако је друштво у тој години имало од тога већу чисту добит, онда им се, чим се друштвени рачуни прегледају и дивиденда коначно утврди, исплаћује још и непримљени вишак дивиденде. Акционарска друштва, која овако својим акционарима издају дивидендски интерес, имају уз своје акције поред купона за дивиденду још и каматне купоне за дивидендски интерес.

Акционарска друштва, која немају фонда за дивиденду, по закону нашем (чл. 33.) ст. 2.) не смеју зајемчити својим акционарима никакав одређени интерес, пошто би исти морала плаћати из своје главнице, када год не би имали толику чисту добит. Али што не смеју урадити она сама, може за њих учинити други. Тако да би се потпомогло оснивање оних акционарних друштава, чије предузеће има значаја за народну привреду или за опште или локалне важне интересе, — држава, окрузи или општине примају на себе обвезу, да акционарима тих друштава из својих средстава исплате дивидендски интерес, ако им га само друштво не може платити из чисте добити. Такву је обвезу н. пр. примила наша држава наспрам акционара нашег Бродарског Друштва.

Правило је да се акционарима издаје дивиденда кад год друштво у дотичној години има чисте добити. Али код тога правила наш закон (ст. 3. чл. 33.) чини изузетак кад се у ранијим годинама губитцима смањила уплаћена друштвена главница. Тада он наређује, да акционари у идућим годинама не смеју делити између себе добит, докле се год главница не попуни колико је окрњена.

Наш је закон овим прописао врло добра правила о дивиденди и тачно је одредио кад се она сме издати и колико. Али он није ништа рекао, да ли ће акционари, који су примили већу дивиденду

него што им припада, дужни бити друштву вратити бесправно примљени вишак. Пошто је дивиденда само приход, држимо, да се то питање има расправити по одредби § 204. грађ. зак. тако да тај вишак имају вратити само они акционари, коју су били несавесни при примању те повећане дивиденде.

И ако сви акционари морају имати учешћа у друштвеној добити, они га ипак не морају имати у подједнакој мери. Тако се сопственицима т. з. привилегисаних или приоритетских акција правилима друштвеним може признати право, да од чисте добити друштвене прво они узму један део и између себе поделе, па затим и у деоби остатка да учествују наједнако са осталим непривилегисаним акционарима.

6) Право учешћа и гласа на акционарским зборовима.

То право не припада, као оно предње, сваком акционару без разлике, него само акционарима који имају најмање три акције (чл. 65, ст. 1. ¹⁾)

Закон је за то правило усвојио прво зато, што се готово увек акцијама одређује мала номинална вредност, те се издају у тако огромном броју, да би збор био и одвише велики, кад би на њега имао право доћи и акционар који има само једну акцију; а друго и зато, што би управа друштвена могла владати по вољи са тим ситним акционарима, који готово никад нису толико обавештени о друштвеним пословима, да би могли за времена проникнути зле умишљаје несавесних управљача друштвених. Само изузетно на претходноме збору сваки уписач има права учешћа и гласа (чл. 12. ст. 2.)

Правило је, да акционари ово право врше само лично (чл. 66.), јер само на тај начин одлуке, које збор доноси, могу бити прави израз већине акционара, и само тако тајне друштвене, које се збору поверљиво саопштавају, не долазе до трећих непознатих лица. Али ипак акционар може поверити вршење овог свога права и пуномоћнику, ну само једноме за све акције које има. Пуномоћник, пак, мора и сам бити акционар истог друштва и не сме у исто

¹⁾ Изгледа да би било умесније схватити одредбу чл. 65. ст. 6. зак. о акц. друштвима тако, да се у статутима друштвеним ово право мора признати акционару који има бар 3 акције, јер му га даје сам закон, али да друштвена правила могу то право признати и акционарима са две или само једном акцијом, н. пр. ако акције гласе на велику суму.

време заступати два акционара, изузев само акционаре, којима је он природни или закони заступник. Правна лица, кад су акционари, заступају увек њихови представници, макар исти лично и не били друштвени акционари.

Акционари могу на зборовима учествовати само тако, ако своје акције депонују код друштвене управе бар на три дана (чл. 58.) пред састанак збора и добију улазницу за збор.

Присуствовање на збору није дужност, него је само право акционарско. Отуда акционари, који не дођу на закзани збор, неће бити одговорни, баш ако се због њиховога изостанка збор не би одржао и ако би за друштво услед тога потекла каква штета.

На збору сви акционари немају један исти глас при решавању друштвених послова. Како је акционарско друштво чисто капиталистичко друштво, у начелу је код њега одвојено правило: да сваки акционар има број гласова сразмеран његовим акцијама, тако да већи број акција даје и право на већи број гласова. У појединости пак то је правило јако ублажено, и те прво тиме, што је законом (чл. 65.) усвојено, да поменута сразмера односно броја гласова идући на више постепено опада по скали, коју одређују друштвена правила; и друго тиме, што закон наређује, да ни један акционар не може имати више од 10 гласова ма колико имао акција. Само изузетно на претходноме збору, као што смо већ видели, свака од првих десет акција даје право на по један глас; остале акције које ко има преко тога броја остају без икаквог гласа.

в.) Право на деобу друштвене имовине.

Вршење тога права наступа тек кад друштво престане (чл. 86). Тада се ликвидирају сви друштвени послови и исплаћују сви повериоци, па се по том преостала имовина друштвена дели међу акционара сразмерно броју њихових акција, и то прво се исплаћују акције, т. ј. сваком се акционару, ако се само има од куд, издаје цела сума на коју гласе његове акције, а затим, ако је преко тога што претекло од друштвене имовине, и тај се вишак раздељује међу акционаре.

Но многа акционарска друштва, (нарочито она, која уживају какву концесију и по престанку исте имају да уступе бесплатно сав свој некретни капитал ономе ко им је дао концесију, на пр. железничка друштва држави железницу) обично прописују

у својим правилима, да се сваке године један део чисте добити употреби на исплату (амортизацију) њихових акција, како би се, на тај начин, још док она трају, њиховим акционарима исплатио највећи део акција или смањењем броја акција изравнало трошење друштвеног непокретног капитала и падање његове вредности.

Амортизација се акција обично врши овако. Сваке се године, према суми која се има на расположењу, одређује број акција које ће се исплатити, па се по том коцком извлаче бројеви оних акција, које се тада имају платити. Како сваки акционар, као што смо мало час видели, има права о престанку друштва, поред те исплате, и на сразмеран део и у оној имовини друштвеној што претече по исплати свију акција, — то се акционарима, чије су акције овако амортисане, издаје, на место поништене акције друга нова, која се зове акција за дивиденду. Сопственик такве акције има права само на поменути вишак друштвене имовине ако га буде о престанку друштвеном, а поред тога, докле год друштво траје, и на дивиденду, али без дивидендног интереса. У том случају акционари, чије акције још нису амортисане, исплаћује се дивидендски интерес пре поделе дивиденде. Код неких акционарских друштава амортизација се акција врши далеко простије. На име, за суму, која је за њу одређена, купује се на берзи потребан број акција и исте се по том поништавају.

Као што смо већ напред напоменули, ову амортизацију и куповину акција, које су законом допуштене јер се врше из чисте добити друштвене, — не треба мешати са тајном амортизацијом и са куповином сопствених акција новцем узетим из друштвене главнице, које се законом строго забрањују.

На деобу друштвене имовине не дају право све акције. То право немају, поред сопственика акција за дивиденду, још и имаоци тако званих оснивачких удела, пошто њима није унета у друштвену основну главницу никаква трајна или материјална вредност. Оснивачи добијају те уделе као награду за труд, који су уложили у оснивање друштва (чл. 21.), или им се они дају у замену за право на какву концесију, коју су они лично добили па друштву предали, или за право експлоатисања каквог патента итд.

Све друштвене акције, осим тога, не дају ни једнако право на деобу друштвене главнице. Тако се сопственицима т. зв. привилегисаних или приоритетских акција обично друштвеним прави-

лима признаје право, да се, о престанку друштвеном, из заостале чисте имовине исплате прво њихове акције, макар за остале непри- вилегисане акционаре ништа не остало после њих.

IV. Органи и управа акционарског друштва.

Акционарско друштво замењују у вршењу његових послова физичке личности, — извесни његови органи, којима закон и друштвена правила одређују круг рада. Тих органа у сваком акционарском друштву мора да има најмање три, и они су: управни одбор, надзорни одбор и збор акционара.

А), УПРАВНИ ОДБОР.

Одредба и сасшав.

То је друштвени орган, коме је поверено управљање готово свима друштвеним пословима тако, да од његове спреме и заузимања јако зависи напредак друштва. Он је, тако рећи, извршна власт у акционарском друштву.

По закону (чл. 37.) управни се одбор мора састојати од најмање три члана, а друштвеним се правилима може, ако друштву треба, одредити и већи број. За чланове његове могу се узети само акционари, који нису под стечајем, нити су под судским ислеђењем или већ осуђени за какву кривицу учињену из користољубља (на пр. крађу, утају, превару, разбојништво итд.).

Чланове управног одбора бира увек збор акционара (чл. 63. т. 1.). Ну како се тај збор врло брзо измењује у своме саставу тако, да га после сразмерно кратког времена образују често сасвим нова лица, која нису учествовала у избору управног одбора и која можда немају поверења у њему, — усвојено је правило: да се чланови управног одбора никад не могу изабрати на цео живот, него увек само на извесно краће време, које се одређује у друштвеним правилима. Осим тога, обнављање управног одбора упоредно са назначеном изменом акционарског збора правда се још и тим практичним разлогом, што се тада чланови његови подстичу, да се својим савесним и разумним радом препоруче акционарима и да тако себи осигурају понован избор. Али, опет, често обнављање има и својих рђавих страна. Да би се оне отконили, у правилима акционарских друштава увек се усвајају ова два важна

правила и то прво: да се чланови, који су одслужили време за које су били изабрани, могу понова бирати у одбор; и друго: да се цео одбор не обнавља одједанпут, него сваке године само по један његов део. Благодарећи тим двама правилима акционарска друштва могу увек имати на својој управи старе чланове удружене са новим, који улазе у посао са свежом вољом за рад и са новим идејама и погледима.

Кратак рок, на који се чланови управног одбора имају бирати заштићује акционарска друштва само до извесне мере од несавесности и неспремности изабраних чланова. Због тога је и наш закон (чл. 59.) прописао правило: да друштво има права, по прописима својих правила, сменити чланове управног и надзорног одбора и пре него што истече рок за који су изабрани, не морајући при том ничим правдати тај свој поступак, нити збаченим члановима давати какву накнаду, осим ако им она не припада по друштвеним правилима или по нарочитом уговору.

Чланови управног одбора готово увек врше своју дужност за награду, коју им одређују друштвена правила. Они обично имају малу сталну плату, а често им се, на место ње, плаћа дневница за сваки дан кога раде друштвене послове. Поред тога даје им се и извесан удео у друштвеној чистој добити (корисница, тантијема), како би се на тај начин подстакли, да што пажљивије врше друштвене послове.

Круг рада.

Круг власти (надлежност) управног одбора одређује се изближе друштвеним правилима, у којима се увек набрајају сви они послови, о којима је он позван да се стара. Уопште, пак, може се рећи, да је управни одбор надлежан да врши све оне послове, који су у друштвеном предузећу (друштвеној радњи) редовни послови. У свима тим пословима њега сам закон (чл. 37.) овлашћује, да друштво заступа према сваком, па зато за дела и обвезе, које у тим пословима прими у име друштва, он не обвезује себе, него друштво (чл. 42. ст. 2.).

Али друштвена правила, или нарочита одлука збора акционара, могу ставити извесна ограничења тој редовној власти управног одбора, на пр., да никако не сме предузимати извесне послове, или да их може вршити само под извесним условима. Но та ограничења, и ако су потпуно обвезна за одбор, немају никакве правне

важности за трећа лица, јер њима, због велике брзине трговачкога саобраћаја, није могућно увек до ситница проучавати правила и одлуке оних акционарских друштва, с којима их случај доведе да ступе у какав правни одношај. Због тога закључени је уговор и онда у свему обвезан за друштво, кад је управни одбор, при његовом закључењу, у чем прекорачио ограничену му власт (чл. 45. ст. 2.). Друштво, пак, ако је тиме оштећено, може тражити накнаду само од свога одбора (чл. 45. ст. 1.).

Управни одбор може решавати пуноважно само онда, кад је на окупу онај најмањи број чланова, који је прописан друштвеним правилима. Ако би се пак број његов тако смањио, да он не би могао решавати, надзорни је одбор дужан сазвати збор, који ће попунити упражњена места, и то најдаље за десет дана (чл. 37.).

Одлуке одборове извршује најчешће само један члан, који је у исто време овлашћен да друштво потписује. По закону (чл. 41.) друштво је пуноважно потписано, кад то лице, поред друштвенога имена, стави и своје име. Често пута у управном се одбору не налази подесно и спремно лице за непосредну и свакодневну управу друштвене радње. Зато закон (чл. 47.) допушта да управни одбор, с одобрењем надзорнога одбора, избере једног општег пуномоћника за тај посао, који се зове директор или управник. Круг његове власти одређује се пуномоћством.

Одговорност чланова управног одбора.

Чланови управног одбора дужни су вршити друштвене послове исто онако пажљиво, као што сваки брижљиви трговац врши своје. Они су обвезни накнадити друштву све штете, које би му учинили хотично или из велике непажње. За сасвим пак малу непажњу управни одбор не одговара.

Ова одговорност за накнаду штете по правилу је солидарна за све чланове управног одбора, који су суделовали у радњи, којом је нанета друштву штета. Али, изузетно, она не пада на онога члана, који је одмах протествовао против штетне одлуке или наредбе одбора и који је свој протест написмено поднео надзорном одбору (чл. 46.).

Ради веће сигурности, да се ова накнада брзо и сигурно наплати од одговорних чланова управног одбора, закон (чл. 40.) наређује, да сваки члан има положити друштву, као залогу, онолико акција, колико правила одређују, и да се те акције имају као такве

чувати у друштвеној благајници, докле год члан, који их је положио, не буде разрешен сваке одговорности према друштву.

Поред ове грађанске одговорности за накнаду штете, чланови управног одбора могу бити и кривично кажњени (затвором до 5 година и уз то новчано до 10000 динара највише) у извесним случајима, који су изложени у члановима 99—101 закона о акционарским друштвима. Ми смо се са неким већ упознали. Тужбу, пак, за кривицу, која се казни по закону о акционарским друштвима, могу поднети надлежном првостепеном суду лица, која су за то овлашћена од акционарског збора, или од управног одбора или од министра народне привреде. Суд је надлежан и за само извиђање тих кривица (чл. 102.).

Пошто су чланови управног одбора у друштвеним пословима пуномоћници једино због акционара, који их и бира, а не и појединих акционара, то је збор, по правилу, и једино законом овлашћен (чл. 5.), да их узима на одговор и тужи суду ради накнаде штете. Појединим пак акционарима закон (чл. 52.) признаје само право, да могу тражити наименовање пуномоћника, који ће, после одлуке збора, спор повести код суда, а тако исто и право, да се у већ поведени спор умешају о своме трошку. Али како је искуством доказано да је збор акционара врло тром у оптуживању, то је наш закон (чл. 53.) изузетно допустио и самим акционарима да могу тужити суду чланове управног одбора за накнаду штете, али под условом ако се у томе сложе толико њих, да својим акцијама представљају бар $\frac{1}{20}$ део друштвене главнице.

Управни је одбор дужан поднети сваком годишњем редовном збору акционара извештај о своме раду и о друштвеној радњи (члан 70.).

Б. НАДЗОРНИ ОДБОР.

Пошто је улога управног одбора тако важна у акционарском друштву, то се његов рад ни по што није смео оставити без ближег надзора. Збору пак акционара није могућно да над њим врши тај надзор поглавито због велике множине својих чланова. Због тога је наш закон (чл. 8. т. 3. под 1.) и прописао правило, да свако акционарско друштво мора имати за тај посао један нарочити орган: надзорни или контролни одбор.

Надзорни се одбор, по закону (чл. 48.), има састојати најмање из три члана, који морају бити акционари. Они не смеју бити под

стечајем, нити под ислеђењем или већ осуђени за кривицу учињену из користољубља. Осим тога, за члана надзорног одбора не може се узети ни онај, који је већ члан управног одбора, и то само за време док је у том положају (чл. 54.), јер иначе његова контрола не би била озбиљна. Исто тако, и са истог разлога, не могу се за чланове надзорног одбора бирати блиски сродници чланова управног одбора (по крви или тазбини у правој линији ма до ког степена; у побочној линији по крви до четвртог, а по тазбини до другог степена).

Као год и чланови управног, тако и чланови надзорног одбора морају се бирати само на извесно краће време, које се одређује у статутима. И они се могу сменити пре времена.

Задатак је надзорном одбору, да од времена на време прегледа друштвену касу и савњаје нађено у њој стање са друштвеним књигама; да прегледа одлуке управног одбора и да спречава извршење оних, које су противне закону или друштвеним правилима; да на крају године разматра друштвени биланс и рачуне друштвене, па према томе да извиди да ли одиста постоји онолика чиста добит, колико је показао управни одбор у своме извештају (чл. 49.). Кад год нађе, да интереси друштвени захтевају, он има дужност и право да сазове ванредни збор акционара.

Сва правила која смо изложили односно одговорности, оптужења, накнаде и кауције чланова управног одбора, важе и за чланове надзорног одбора.

И надзорни је одбор дужан поднети извештај годишњем редовном збору акционара.

В. ЗБОР АКЦИОНАРА.

Одредбе и врсте зборова.

Збор је највиша власт у акционарском друштву. Као такав, он, у границама које су му постављене законом и друштвеним правилима, решава најважније друштвене послове, који нису предати у старање једноме од прва два органа друштвена.

Акционарских зборова може бити од три врсте: Они су:

а), Претходни или оснивачки. Ми смо се са њима већ упознали, па ћемо сада говорити само о осталим двома врстама зборова акционарских.

б). Редовни зборови. Они се држе у размацима времена

одређеним друштвеним статутима, а најмање једанпут годишње, ради свршавања редовних послова за које је збор надлежан.

в). Ванредни зборови. Они се држе преко рока одређеног за редован збор, ради решења каквог важног посла друштвеног, који се, због своје хитноће, не може одложити за први редовни збор.

Као збор акционара не може се сматрати сваки скуп чланова једног акционарског друштва, макар они на исти дошли сви до једнога. По закону се за пуноважан збор акционара, на име, тражи троје, и то: прво, да су акционари уредно позвати на скуп, друго да су се искупили у извесном броју и треће, да су се састали на одређеном месту.

Сазив зборова.

Правило је да акционарске зборове сазива управни одбор.

Редовне зборове он је дужан сазвати по свршетку сваке године, најдаље за прва четири месеца текуће године, али, по нарочитом одобрењу министра народне привреде, може их и одложити још за 2 месеца. Ако управни одбор не изврши ту своју дужност, тада је надзорни одбор дужан да сазове збор за 15 дана од истеклог рока. Ако, пак, ни он то не учини, онда акционари, чије акције представљају најмање $\frac{1}{25}$ део целог броја друштвене главнице, пошто те акције депонују, могу тражити од министра народне привреде одобрење да они сазову збор.

Ванредне зборове управни одбор сазива, или по својој сопственој побуди, или на захтев акционара. На захтев ових последњих дужан је сазвати такав збор у року од три дана кад год то затраже акционари, чије акције представљају најмање $\frac{1}{10}$ део друштвене главнице. Ако у том року управни одбор не сазове збор дужан је надзорни одбор сазвати га у другом року од идућих три дана, а ако ни он то не учини, онда збор могу сазвати сами акционари, ако им само то одобри министар народне привреде.

Изузетно, и надзорни је одбор законом (чл. 49. т. 3.) овлашћен да по сопственој побуди сазове ванредни збор, кад год нађе да то захтевају важни друштвени интереси. Он је то дужан учинити чим се број чланова управног одбора тако смањи да тај одбор не може решавати. У овом случају дужан је сазвати ванредни збор најдаље за десет дана, како би овај попунио упражњена места чланова управног одбора (чл. 37. зак. о акц. друштвима.)

Позив за редовне зборове управни је одбор дужан обзнанити

у „Службеним Новинама“ најмање 3 пут, и бар на 30 дана пре дана који је одређен за састанак збора, рачунајући од дана кад је изашла прва обзнана. Осим тога, управни је одбор дужан, бар на 15 дана пре састанка збора, извести о сазиву министра народне привреде, како би он могао одредити нарочитог свог комесара, који ће збору присуствовати и пазити да његов рад буде сагласан одредбама закона.

У позиву се има увек означити и дневни ред, т. ј. предмети о којима ће се на збору већати и решавати, и то тако, да се исти сав јасно види из самог позива; јер не вреде одлуке зборске о свима питањима и предлозима, који нису били објављени у позиву, изузимајући од тога само одлуку да се сазове други збор.

За састанак ванредног збора не може се оставити дужи рок од 10 дана, рачунајући од дана сазива,

Састав зборов.

Други услов, који се, поред уредног сазива, тражи за пуноважни збор акционара, јесте да се позиву одазвао најмање један извесан број акционара т. зв. кворум (quorum). По нашем закону (чл. 67. ст. 2), тај најмањи број акционара, без кога не може бити збора, по правилу, јесте онај, чије акције укупно износе бар једну четвртину друштвене главнице. Кад год се посумња, да ли је кворум на окупу, одмах се не може даље ништа решавати без поменичног гласања докле се збор не преброји и тиме се бројањем не утврди да кворум јоште постоји; иначе не би важиле све одлуке, које би збор донео без тога, н. пр. устајањем и седењем, дизањем руку и т. д.

Да би се тачно утврдило колико је на збору било акционара и с којим бројем акција, управни је одбор дужан на самом састанку направити, по улазницама, списак дошлих акционара, у коме има означити свакоме његов број акција и гласова. Збор се може отворити тек кад се тим списком утврди да је дошао толики број или се не буде за њега ни пријавио, тада се има, најдаље за десет дан, сазвати поновни збор, и он ће моћи решавати, ма колики део главнице био заступљен на њему.

Најзад, трећи и последњи је услов за пуноважан збор акционара, да је збор сазват и да се држи у оном месту у коме је главно седиште друштвено (чл. 56.).

Решавање, записник и шрајање збора.

На акционарским се зборовима, по правилу, решава обичном већином гласова (чл. 67. ст. 1), тј. већином, која се састоји из половине присутних гласова и једнога гласа више. Али за извесне важније одлуке закон тражи јачу већину.

Решења и све друге одлуке зборске, као и сва важнија збића на збору, имају се бележити у нарочити записник, који оверавају изабрати потписници и комесар министра народне привреде. Записнику се има приложити списак акционара који су били на збору. И списак се има оверити као и записник.

Збор има исцрписти сав дневни ред, и раније се не може распустити без свога пристанка. Али ипак је комесар министра народне привреде овлашћен да га и раније распусти.

Круг рада зборов.

Као што смо већ напред рекли, зборови акционара решавају најважније друштвене послове, у колико исти, законом или друштвеним правилима, нису предати управном или надзорном одбору. Наш је закон (чл. 63.) међутим, означио неколико важних послова, које је нарочито и искључиво ставио у надлежност зборових акционарских, а ти су:

1. Да избере управни и надзорни одбор и да одборницима изда разрешницу.

2. Да прегледа друштвени биланс и да одобрава предложену деобу друштвене годишње чисте дотити.

То је један од најважнијих послова, које збор има да сврши, и он се има извршити по овим правилима:

Најмање једанпут годишње имају се закључити друштвене књиге и саставити завршни рачуни.

Управни је одбор дужан за сваки годишњи редовни збор спремити, бар на месец дана пре састанка његовог, биланс друштвенога стања са рачуном добитака и губитака.

Одмах по том надзорни одбор има да прегледа друштвене завршне рачуне и да овери биланс и рачун добитака и губитака, ако нађе да су рачуни уредни. Оверени биланс има се штампати заједно са извештајем надзорног одбора и најдаље на 8 дана пре састанка збора, ставити на углед у друштвеном стану, а тако исто и на сам дан збора.

Када збор усвоји биланс, управни је одбор дужан исти објавити најдаље за 15 дана после збора. Ако, пак, збор посумња у исправност рачуна и у тачност извештаја надзорног одбора, он може одредити и нарочите рачуноиспитаче, да прегледају рачуне и биланс (чл. 73. у 74.). У таквом случају збор се има одложити докле рачуноиспитачи не сврше свој посао. И биланс, који они саставе, има се штампати заједно са њиховим извештајем и најдаље на 8 дана пре збора ставити на углед у друштвеном стану, а на сам дан збора у месту где се држи збор.

3. Да решава о спајању друштва с другим акционарским друштвима у земљи (чл. 89.).

4. Да одобри закључење картелног уговора с којим другим друштвом (тј. уговора, којим се осигуравају њихове узајамне користи).

5. Да решава о смањењу или повишењу друштвене главнице (чл. 64 и 90.).

6. Да решава о престанку или продужењу друштва или о промени друштвених предузећа и да избере ликвидаторе (чл. 68.).

7. Да измени или допуни друштвена правила.

О спајању, о престанку или продужењу друштва и о промени циља друштвеног предузећа збор може решавати само онда, кад је на њему заступљена најмање $\frac{1}{2}$ друштвених акција. Сматра се, да је збор донео пуноважну одлуку о томе, кад је за њу гласало најмање $\frac{3}{4}$ гласова.

О свима другим изменама и допунама друштвених правила збор може доносити одлуку, ако на њему буде заступљена најмање $\frac{1}{3}$ друштвене главнице, и ако за те измене и допуне буде гласала апсолутна већина присутних акционара¹⁾ (чл. 68.).

Ако се донетом одлуком мења циљ друштвеног предузећа, друштво је тада дужно исплатити акције оним акционарима, који не пристају на ту промену.

Ни једна одлука, којом се измењују друштвена правила, не може се извршити докле је год не одобри министар народне привреде.

VII. Престанак и ликвидација акционарског друштва.

Престанак. — Акционарско друштво престаје услед истих узрока услед којих престају и остала трговачка друштва, изузима-

¹⁾ Сигурно је у закону (чл. 68.) погрешка, и треба да стоји: г л а с о в а.

јући само узроке, који долазе од личности чланова друштвених, Према томе оно престаје.

1. Кад протече рок, који је статутима одређен за његово трајање (осим ако није ранијом одлуком продужен).

2. Кад дође под стечај, па се поравна с повериоцима.

Чим се по рачунима друштвеним покаже, да оно што друштво има не достиже да покрије његове дугове, управни је одбор дужан да одмах извести дотични суд о том стању, ради отварања стечаја (чл. 79.). Ако он пропусти то учинити, његови се чланови имају зато казнити затвором од 3 месеца и новчано до 2500 динара, а само новчано, ако има олакшавних околности (чл. 101. т. 3.).

3. Кад сврши предузеће, ради кога се и образовало, н. пр. сагради жељезницу, канал и т. д. макар да тада још није истекао рок, који је у статутима одређен за његово трајање.

4. Кад наступи немогућност, да се даље ради предузети посао, на пр. монополисана трговина са сољу, дуваном и т. д. којом се оно бавило.

5. Кад то одлучи збор акционара.

6. Кад се све друштвене акције прикупе у руке мање од десет лица.

7. Кад се друштво споји с другим који акционарским друштвом у земљи тако, да се у њега претопи.

8. Кад министар народне привреде реши, а из разлога, што налази да друштво не може даље успешно радити. Он, пак, може донети такву одлуку само онда, кад се по билансу покаже, да је изгубљена половина друштвене главнице и нема могућности да се тај мањак попуни из резервног фонда, а збор је, при свем том, одлучио да се друштво и даље продужи.

Кад друштво престане у случајима означеним напред под бројевима: 1, 3, 4, 5, 6, и 8, управни одбор је дужан о томе одмах извести дотични суд. Суд, пак, има тада да обзнани тај престанак у „Службеним Новинама“ три пут узастопце и да у исто време позове друштвене повериоце, да се са својим потраживањима обрате друштву најдаље за 6 месеци, рачунајући од дана последње објаве. То исто дужан је учинити и управни одбор преко других новина, а у исто време он има и лично да извести о престанку друштвеном све друштвене повериоце, који су му познати по књигама друштвеним или иначе, и да их позове да се пријаве.

Ликвидација. — Чим друштво престане одмах се има присту-

пити ликвидацији, изузимајући само случај кад престане услед стечаја и претапања у какво друго акционарско друштво.

Под ликвидацијом се разумеју сви они послови и све оне радње што се по престанку друштвеном предузимају у циљу: да се посвршавају послови који су се тада затекли несвршени, да се измире друштвени повериоци и да се друштвена имовина претвори у новац. Том се речи осим тога назива и време, за које се врше ликвидациони послови, а које траје од престанка друштва па све до поделе његове чисте имовине међу акционаре.

Када се строго правнички узме, правна личност акционарског друштва треба да престане још у оном тренутку, кад је и друштво престало постојати, па да међу акционарима настане обична заједница (смеса) имања. Али, из извесних практичних разлога, тако није по нашем закону, него се правна личност престалог акционарског друштва продужава још и за све време ликвидације, која се врши у његово име.

За извршење ликвидације збор акционара бира нарочити одбор, састављен најмање од три лица, који се зове ликвидациони одбор. Ако тај избор збор не изврши, ликвидаторе има суд одредити на захтев ма и једног акционара. За ликвидаторе се могу узети, како акционари, тако и они који то нису, али се ликвидација најчешће поверава управном одбору, Суд може, на тужбу ма и једног акционара ако има оправданих разлога, сменити ликвидатора и на његово место наименовати другог.

Чим се избере или одреди ликвидациони одбор, управни одбор одмах престаје дејствовати. Од тога тренутка једини је ликвидациони одбор овлашћен, да друштво заступа и да управља друштвеним пословима. Послови, које управни одбор има још да изврши после ликвидационог одбора, јесу: да у року од три дана пријави дотичном суду изабране ликвидаторе; даље да суду јави, ако би који од њих био спречен да врши своју дужност, како би на његово место наименовао другог и најзад, да у „Службеним Новинама“ обзнани имена ликвидатора.

Надзорни одбор продужује свој рад за све време ликвидације и контролише радњу ликвидационог одбора исто онако, као што је водио надзор над радом управног одбора.

Ликвидациони је одбор самим својим постављањем овлашћен да у име друштва врши све послове, који улазе у обим ликвидације, како смо је напред одредили. У тим пословима он има права,

да заступа друштво пред судом и ван суда, да се односно њих равна за друштво, да бира избрани суд и да прода друштвену имовину, али само јавном продајом. Нове послове ликвидациони одбор може предузимати само кад то буде потребно ради довршења несвршених послова.

Ликвидациони је одбор дужан, да свака три месеца објављује извештај о својој радњи, а по свршетку ликвидације да поднесе и објави укупни преглед свога рада и резултате његове. Ликвидатори, који повреду своју дужност и тиме друштву нанесу штету, одговорни су за њу целим својим имањем и солидарно.

Ликвидационом се одбору готово увек поверава и деоба чисте друштвене имовине међу акционаре. Она се, пак, по нашем закону (чл. 89.) може предузети тек пошто протече 6 месеци од дана кад је последњи пут у „Службеним Новинама“ изашао судски оглас о престанку друштва.

ГЛАВА IV.

Друштво за почесне шпекулације.

То је друштво сасвим особене правне природе и битно се разликује од сва три предња облика трговачких друштава.

Јавно, командитно и акционарско друштво, као што смо већ видели, постоје, као друштва, не само у унутрашњим међусобним односима њихових чланова него и наспрам трећих лица. Свако од та три друштва има своју засебну имовину и као засебна правна целина, као правна личност, — која је, код једног од њих више, а код другог мање, одвојена од личности појединих чланова, — ступа у правне одношаје и погодбе са трећим лицима, стичући, као такво, у тим погодбама самостално права и обвезе. Због тога свако од тих друштава и има своје засебно име (фирму), које се има објавити трећим лицима, као год што им се, поред њега, обзнањују и оснивање, све важније промене и престанак друштва.

Код друштва за почесне шпекулације сасвим је друкчије. Оно постоји као друштво само за своје чланове, а за сва остала трећа лица с правног је гледишта потпуно скривено. Из уговора, којим се оно оснива, настају између његових чланова другарски односи на основу којих само један одређени другар тргује за рачун друштва, али увек у своје име, а никад у име друштва, јер друштво за трећа лица има правно да остане у тајности, — за њих с правног

гlediшта оно и не постоји. Чим он тако ради само у своје име, одмах сва права и све обвезе, у које ступи закљученим погодбама, с правног гlediшта, нису права и обвезе друштва, него само његова. Према својим садругарима, пак, тај другар има дужност, да свакоме, по друштвеном уговору, изда његов део добити; а опет садругари су његови према њему обвезани, да у појављеној штети поднесу свој део. Улози, које другари уносе у друштво, не сачињавају друштвену главницу, јер друштво, пошто није правно лице, не може ни имати своје имовине. Ти се улози сматрају као искључива имовина оног другара коме су предати, и, према томе, за случај његовог стечаја, садругари се не могу јавити за њих у стечајну масу као сопственици, него само као обични повериоци за вредност, коју они представљају.

Та скривеност даје друштву за почесне шпекулације један сасвим засебан карактер. Она, на име, чини, да се то друштво мора сматрати само у пола као друштво, т. ј. само у погледу другара, а не и у погледу трећих лица. Због тога и наш законодавац у § 22. трг. зак., где набраја разне видове трговачког друштва, то друштво и не уврштаје у њихов ред, него им га тек доцније (у § 46. трг. зак.) додаје, тако рећи само узгред. Због тога се у француском трговачком законнику друштво за почесне шпекулације и не зове: друштво, као што се зову сва остала трговачка друштва, него, удружење.

Пошто друштво за почесне шпекулације није правно лице, које би правно постојало као засебна целина, одвојена од личности појединих другара, — оно и нема своје име (фирму); а пошто према трећим лицима има остати у тајности, уговор, којим се оно заснива, не сме се никако обзнанити.

Осим тога, друштво за почесне шпекулације обично се склапа са задатком да изврши само једну или више напред одређених трговачких операција, један или више напред одређених трговачких обртаја (§ 47. трг. зак.), на пр. да се заједнички изврши каква лифериација; да се заједнички на каквом вашару купи стока; да се о заједничком трошку, али под именом само једног књижара, изда какво научно или књижевно дело и т. д. Због његовог кратког трајања, код овог друштва и нису потребне неке од оних формалности, које су строго прописане за прва три трговачка друштва. Тако наш закон (§ 48. трг. зак.) не тражи за доказ уговора о овом друштву писмену исправу, него допушта да се тај уговор дока-

зује и вођеним књигама или кореспонденцијом, па и самим сведоцима. С тог истог разлога наш закон (§ 47. трг. зак.) не ограничава другаре овог друштва ни у сређењу њихових међусобних односа, него допушта, да „ово друштво постане онако, како се дотични саучесници погode“. Другари се могу споразумети, да ко од њих за друштвене обвезе одговара само у границама свога улога, и тада друштво за почесне шпекулације потпуно одговара командитном друштву, а само је ослобођено свију формалности о саставу и објави друштвеног уговора. Ако пак другари нису ништа уговорили о деоби штете, онда се она има између њих поделити по мери улога (§ 742. грађ. зак.), макар колико она износила, дакле за њу су одговорни неограничено. У том случају друштво за почесне шпекулације личи у неколико на јавно друштво. Са акционарским, пак, друштвом, друштво за почесне шпекулације нема никад ничега заједничког.

И код ортака овог друштва полаже се много на личност и на личне особине, па зато и оно престаје са свију оних узрока, како стварних тако и личних, које смо побројали код јавног и командитног друштва. Али имамо напоменути, да је од тих узрока за престанак овог друштва ипак најчешћи: свршетак предузетог посла.

Најзад имамо напоменути, да спорове који би се породили о деоби ортака у почесним радњама (§ 47. трг. зак.) суди увек изабрани суд (§ 434. т. 6. грађ. суд. пост.).

ОДСЕК III.

Страна трговачка друштва.

Као страном трговачком друштву има се сматрати свако оно, чије се главно седиште не налази у Србији. Главно пак седиште трговачких друштава увек је у оном месту, у коме, према друштвеном уговору, главни органи друштвени стално врше друштвене послове, на пр. где је главна радња јавног и командитног друштва; где су управни и надзорни одбор акционарског друштва и где се имају држати зборви акционара. За решење питања је ли друштво домаће или страном није, дакле, од правног значаја то, да ли се друштвено предузеће врши у Србији или у каквој страном држави.

Нашим законом нису прописана никаква нарочита правила за

страна јавна и командитна друшта, па према томе и за њих важи оно исто што смо напред казали за стране трговце. На име, ни њима није забрањено трговати у Србији, ако њихова држава то не забрањује у својој земљи српским јавним и командитним друштвима. У случају сумње, страна је друштво дужно то доказати. Оваква пак друштва из оних држава, с којима имамо трговинске уговоре (на пр. из Аустрије, Немачке итд.) имају то право већ по самом уговору, без икаквог доказивања узајамног једнаког поступања.

За страна акционарска друштва, међутим, налазимо особених одредаба. Односно њиховог права на трговање уопште усвојено је оно исто правило, које и за јавно и командитно друштво, но само с тим додатком, што страна акционарска друштва, која имају уопште права трговати у нашој земљи, морају најпре тражити одобрење од министра народне привреде, ако хоће да у Србији отворе споредну радњу (филијал).

ДЕО III.

ТРГОВАЧКИ УГОВОРИ.

ОДЕЉАК I.

О ТРГОВАЧКИМ УГОВОРИМА УОПШТЕ

Излажући у првоме делу ове књиге послове, који су трговачки по нашим законима, ми смо уједно одредили и то који су уговори у нас трговачки, јер свакоме трговачком послу одговара по један особени трговачки уговор. Према томе, у нас се имају, под условима који су постављени за трговачке послове, као трговачки сматрати ови уговори: 1. уговор о куповини и продаји робе, 2. берзански уговори или послови, 3. банкарски уговори или послови, 4. менични уговори (менице), 5. уговор о набављању робе, 6. уговор о преносу робе, 7. уговор о трговачком посредовању (сензалству), 8. уговор о комисиону; и 9. уговор о подизању грађевина. Али овим још нисмо исцрпели сасвим низ трговачких уговора, јер се у нас, поред тих девет врста уговора, за трговачке сматрају и сви уговори о трговачким друштвима, а тако исто и сви они уговори што према закону (т. 2. § 17. зак. о устр. трг. суда) улазе у ред споредних трговачких уговора, а њихов је број, као што знамо, врло велики.

Од правила, која у нас постоје о трговачким уговорима, једна су прописана нарочито и засебно за сваки од тих уговора, а друга су им опет општа свима. Ми ћемо најпре у овом одељку проучити правила, која важе за све трговачке уговоре без разлике, — која су им, дакле, општа, па ћемо одмах потом у идућем одељку изложити и она прва правила, и то посебно код сваког оног трговачког уговора за који су и прописана.

Међутим, овде нам ваља одмах напоменути, да у нашем трговачком закону готово и нема никаквих општих правила о трговачким уговорима. Због тога, према ономе што смо казали напред о међусобном односу трговачког и грађанског права, у нас и за трговачке уговоре важе она правила, што су прописана у глави XVII грађанског закона (§§ 531 — 560.) „о уговорима уопште“, у колико их само трговачки обичаји не мењају.

ОДСЕК I

Општа правила о трговачким уговорима.

I. Одредба (појам) уговора, тражбине и обвезе.

Уговор је споразум (или изјављена сагласност воља) два или више лица, којим она заснивају између себе какав правни одношај, или којим мењају или уништавају такав одношај који већ постоји.

Уговором се може засновати, изменити или уништити без мало сваки правни одношај, ма какве врсте он био (на пр. њиме се заснива брак, а може се засновати и усвојење, наслеђивање и т. д.), или у трговачком саобраћају њиме се заснивају (мењају, уништавају) само тако звани **тражбени** (облигаторни) правни одношаји, а то су такви одношаји, на основу којих једно лице (овлашћено лице, поверилац) задобија право да тражи какву вредност или уопште какву корист од другог лица (обвезаног лица, дужника), које је обвезано да му је прибави. Ми ћемо због тога овде говорити само о уговорима, који имају за свој предмет једино такве правне одношаје.

Сваки тражбени одношај носи два разна имена. Кад се посматра с гледишта овлашћеног лица, он се зове **тражбено право** или **тражбина**, а када се гледа, на против, са стране обвезаног лица, он се онда зове **обвеза** (облигација) или дуг. Тражбина и обвеза, према томе, обележавају један исти правни појам, само посматран са два потпуна гледишта. Тражбина је овлашћење тра-

¹⁾ Та су правила изложена опширно у овим делима:

а. О обвезаностима и уговорима уопште, од Ђор. Павловића, друго издање; и

б. Систем приватног (грађанског) права, од Андре Ђорђевића (књ. I половина II)

жити од другог лица какву имовну корист, а обвеза је дужност прибавити овлашћеном лицу ту корист. Тражбина и обвеза јесу два нераздвојна појма, јер оне две не могу никако постојати једна без друге.

Трговачке обвезе или тражбине у нас се могу засновати само путем уговора, а никако на који други начин, на пр. кривичним делом.

II. Главне врсте уговора.

Уговори су:

1. **Двострани и једнострани.** — Двостран је уговор сваки онај, којим се обе уговорне стране узајмно обвезују једна спрам друге (на пр. уговор о куповини и продаји), а једностран на против, онај, којим се обвезује само једна страна (н. пр. меница, где су само потписници, обвезни према њеном притежаоцу; уговор о зајму). У једностраноме је уговору само једна страна поверилац, а друга њен дужник; у двостраноме пак свака је страна једна према другој у исто време и поверилац и дужник, јер свака има права да тражи од друге замену за оно што је сама обвезана учинити. На пр. код уговора о куповини и продаји, продавац је обвезан да купцу преда продату робу, али за то има права да тражи од купца уговорену цену; и обрнуто, купац је обвезан да положи цену продавцу, или има права да од њега тражи купљену робу.

2. **Теретни и нетеретни (добročини).** — Теретан је сваки онај уговор, по коме свака уговорена страна даје другој у замену за оно што прима од ње одговарајућу вредност или корист (на пр. уговор о куповини и продаји), а нетеретан је онај, по коме само једна уговорна страна добија какву корист или вредност, коју се друга обвезује прибавити јој без икакве накнаде (на пр. уговор о поклону).

Пошто је спекулација или тежња за зарадом или добити, као што смо већ поменули напред, један од битних карактера трговачких послова и трговине, то су и трговачки уговори готово сви теретни.

Теретни се уговори деле на: **обичне теретне уговоре** (комутативне) и на **одважне или уговоре на срећу** (алеаторне). Код обичних теретних уговора свака уговорна страна зна, још у тренутку кад је уговор закључен, колику је корист себи њиме прибавила (н. пр. код уговора о куповини и продаји). Код одважних, пак,

уговора ни једна уговорна страна то не зна у том тренутку, него ће сазнати тек доцније, кад се деси догађај за који је уговором везан добитак или губитак њихов, на пр. код уговора о осигурању). Одважним уговором, дакле, једна страна даје другој надежду на какву неизвесну корист, коју ова прима (§ 789. гр. зак.).

Трговачки уговори готово сви улазе у ред обичних теретних уговора.

3. Обични (консенсуални), свечани (формални) и стварни (реални).

Обичним се назива сваки онај уговор за чије се закључење тражи само сагласност воља свију уговорних страна, не гледајући на начин, којим ће оне своју вољу изјавити (на пр уговор о куповини и продаји).

По правилу, трговачки уговори сви спадају међу такве уговоре.

Свечаним се, пак, зову сви они уговори, који се само онда сматрају да су пуноважно закључени кад уговорне стране изјаве своју узајмну сагласност на начин који је законом нарочито прописан за сваку од њих, на пр. уговор о браку пред свештеником и сведоцима; кумом и старим сватом; меница само написмено.

Кад се свечани уговор има закључити на писмено, тада је то писмено његов саставан део, без кога он ништа не вреди. То се писмено код свечаних уговора не да заменити никаквим другим доказом, дакле ни сведоцима, ни заклетвом, па ни самим признањем оне уговорне стране која је уговором обвезана, јер је код њега начин, на који је сагласност изјављена (форма уговора) исто тако важан, као и сама самосталност.

Најзад стварним се зову они уговори, за чије се закључење тражи да се, по постигнутом споразуму, изврши и сама предаја ствари које су предмет уговора (на пр. уговор о зајму, подвозу, остави). Од трговачких уговора такав је само уговор о преносу робе.

4. Главни и споредни. — Главни је уговор онај, који постоји и важи сам за себе, а не налази се ни у каквој зависности од каквог другог уговора (на пр. уговор о куповини и продаји), а споредан је онај, који увек претпоставља какав други главни уговор (на пр. уговор о меничном јемству, који увек претпоставља меницу).

III. Битни саставни делови (захтеви) уговора.

Код сваког уговора без разлике нужно је, да се испуне најмање четири захтева, од којих се два тичу лица која уговор за-

кључују (уговорних страна), а два обвезе која је предмет уговора. Ти су захтеви ови :

1. да су све уговорне стране правно способне за закључивање уговора;

2. да пуноважно даду свој пристанак на садржину уговора;

3. да је предмет обвеза, које се уговором заснивају, довољно одређен и допуштен; и

4. да свака обвеза има свој основ или узрок.

Они су у толикој мери битни сваком уговору, да ни један уговор не може важити, ако му недостаје ма који од њих.

Поред тих захтева, који се тако неизоставно ишту за важност сваког уговора без разлике, има неких других захтева, који су битни само за извесне уговоре, у том смислу што их одликују од свију осталих уговора тако, да би они без њих били сасвим други уговор. Код куповине и продаје, на пример, такав је битан захтев: да цена буде у новцу, јер иначе није уговор о куповини и продаји, него други какав уговор (промена, ако се обе вредности састоје у каквој ствари). Код јавног, пак, трговачког друштва, такав је захтев: да сви другари одговарају за друштвене обвезе неограничено и солидарно.

Ми ћемо овде говорити само о битним захтевима, који су општи свима уговорима.

1. Правна способност уговорних страна.

За закључивање трговачких уговора имају потпуну правну способност само она лица, која смо напред (стр. 26.) означили да могу бити трговци. Сва, пак, остала лица за тај су посао више или мање неспособна.

Тако су потпуно неспособни сви они који су лишени разума, а тако исто и малолетници испод 7 година. Код њих не може никако бити разумне воље, а без ове нема уговора. Због тога се у закону (§ 533. грађ. зак.) и наређује, да та лица не могу уговором ни што обећати ни што примити. Са њима се, у погледу правне способности, изједначају и лица која би се у тренутку закључења уговора налазила у потпуном пијанству, или би била у бесној јарости, или у лудој грозници и т. д. тако, да им је тим ванредним стањем ум привремено помрачен.

Малолетници, који су навршили 7 година; пунолетници, који су задржати и даље под очинском влашћу или су стављени под

старатељство (§ 151. грађ. зак. и чл. 137. зак. о старатељству); глуво-неми, који се дају разумети средством знакова а при том стоје под старатељством (чл. 142. зак. о стар.); и судом проглашени за распикуће (чл. 142. зак. о стар.) могу имати разумне воље, па следствено могу и уговоре закључивати. Али код тих лица, било услед њихове младости, било услед каквог телесног или душевног недостатка, ум им је више или мање ограничен, па зато ни њихова воља не може бити потпуно разумна. С тога их закон (§§ 39. и 920. грађ. зак.) узима под своју особиту заштиту, како се не би имовно оштетили, при уговорима с трећим лицима, каквим нерасудним поступком. У томе циљу он им ограничава правну способност за закључивање уговора у толико што им не допушта, да без одобрења оца или старатеља закључују оне уговоре, у којима примају какву обвезу на себе (§ 533. грађ. зак. и чл. 53. зак. о стар.). Због тога не вреде уговори такве врсте, које би ова лица закључила сама са трећим лицима. Али та неважност није безусловна, него зависи од тога да ли ће малолетник и т. д. добити накнадно одобрење за свој поступак. Ако отац, односно старатељ, исти не одобри, уговор не важи; а ако и он доцније пристане, уговор важи исто тако, као да га је закључило какво потпуно способно лице. За уговоре, пак, који иду само у њихову корист, правна је способност и код тих лица сасвим неокрњена, па зато и она могу потпуно пуноважно сама закључивати такве уговоре, не тражећи ничијега одобрења, на пр. примити поклон.

Малолетницима закон (§ 920. грађ. зак.) уподобљава и удате жене, те ни оне, без одобрења свога мужа, не могу закључивати уговоре.

Напоследку, законом је (§ 25. зак. о степ. пост.) ограничена правна способност и онима над чијим је имањем суд отворио стечај; јер та лица (стечајни дужници, пропалице) не могу закључивати уговоре, који би се тицали њиховог имања. Уговори те врсте, који би се после обнародованог прогласа о отвореном стечају с њима закључили, немају силе ни важности. Али неважност ни тада није безусловна, него зависи од пропаличине поверилаца. Ако су они оштећени таквим уговором, исти се има, по њиховом захтеву огласити за неважећи, али само наспрам њих; а напротив, ако су они, и после закључења тог уговора, измирени (на пр. неки рођак пропаличине све их исплатио, пропалица добио главни згодитак) закључени уговор важи потпуно и свестрано, макар да га је сте-

чајни дужник (пропалица) закључио за време док је био под стечајем. Наспрам стечајног дужника уговор потпуно важи чак и онда, кад би био оглашен да не вреди наспрам стечајних поверилаца; само се тада не може извршити, пошто је цело имање дужниково већ притиснуто пописом за рачун стечајне масе, него се мора чекати докле дужник дође понова у добро имовно стање.

Способним лицима, која су закључила уговор са којим од ових неспособника, закон (§§ 915., 910. и 920. грађ. зак.) даје право да траже, да им се врати оно, што је исти примио од њих на име извршења неважећег уговора, али ипак само у толико, у колико се, у тренутку њиховог тражења, исто још налази неутрошено или у колико је утрошено корисно. Малолетник, пак, у таквом је случају дужан вратити безусловно све што је примио, кад год би само лукавством или преваром уверио свога саговорача о пунолетности својој, а тако исто и онда, кад га само његово стање и посао варљиво издају за пунолетног, на пр. ако тргује као и сваки други пуноправан трговац.

Правна су лица неспособна, да сама закључују уговоре; њих у томе заступају природна лица, која су за то нарочито овлашћена. Мера, пак, тога овлашћења одређује се увек правилима (уредбом) правног лица, или самим законом, ако је то какво јавно правно лице.

Ова правила, која смо овде изложили о правној способности уговорних страна, не важе у неколико за меничне уговоре, па зато ћемо код тих уговора понова говорити о тој способности и показати у колико код њих постоје други прописи.

2. Сагласност уговорних страна.

Други битни услов за сваки уговор јесте, да су све уговорне стране потпуно сагласне о предмету и узроку или основу уговора. Мало доцније ћемо видети на који се начин постижава између њих та сагласност, а овде ћемо само показати каква она треба да је, па да уговор важи.

Да би сагласност била потпуна и пуноважна, пристајак сваке уговорне стране треба да одговара извесним условима. Ти су, пак, услови ови:

Пре свега, пристајак сваке уговорне стране мора бити дат озбиљно. Због тога се не може сматрати, да су се уговорне стране потпуно сагласиле, ако је која од њих пристала само из шале, или изјавила пристајак примера ради (на пр. кад то учини професор

права у своме предавању) или ради састава формулара (на пр. при показивању, како се пише меница) или ако би пристанак дао глумац у позоришној представи и т. д.

Осим тога, пристанак сваке од њих мора бити дат слободно и мора одговарати њеној правој вољи. Он, пак, не одговара тим захтевима, кад је изнуђен силом, а то је у случају принуде, или кад је само последица обмане, а то је у случају заблуде или преваре.

а) Принуда

Принуда је двојака: телесна (физичка) или обична (психолошка). Она је телесна онда кад когод телесном снагом нагна једну уговорну страну, да учини нешто, што се сматра као изјава њеног пристанка на уговор, на пр. кад јој силом руку води при потпису менице. Таква је принуда врло ретка.

Принуда је, пак, обична (страшење) кад когод претњом са каквим озбиљним злом изнуди од уговорне стране њен пристанак на уговор.

У случају телесне принуде постоји само варљиви знак пристанка, а о самом пристанку не може ни бити речи, па следствено кад нема пристанка нема ни уговора. У случају, пак, обичне принуде, пристанка истина, има, али ипак мора се претпоставити, да га принуђени не би дао, кад се само не би налазио у страху, који је претња у њему изазвала. Због тога се и у случају обичне принуде има сматрати, да пристанка никако нема, па према томе да ни уговор не важи. Али да би се тако могло узети, треба да се испуне ови услови:

прво: претња мора бити противправна, јер се не може сматрати, да она постоји, ако је принуђач био законом овлашћен, да учини принуђеном оно зло, којим га је застрашио на пр. поверилац, коме је принуђени дуговао по облигацији, изнуди меницу на дужну суму, под претњом да ће код власти тражити наплату.

друго: претња мора бити озбиљна. т. ј. таква да је код принуђенога могла изазвати озбиљан страх. Наш закон није изближе одредио, кад је претња озбиљна него је то оставио слободној оцени судијиној. Судија, пак, при оцени тога питања, свакојак мора узети у обзир на првом месту пол, године, образованост и друштвени положај принуђеног, затим, да ли је прећено каквим злом, које се може одмах извршити и најзад да ли је претња била управљена непосредно на личност или имање принуђенога или на личност или имање његових блиских сродника.

Кад се испуне та два услова, по нашем закону (§ 537. грађ. зак.) постоји принуда, а због ње и уговор важи. Но принуђени треба да пожуре са тражењем поништаја уговора, јер му по закону (§ 937. грађ. зак.) право на то тражење застарева после 3 године.

Најзад имамо напоменути, да наш закон не прави никакву разлику у томе ко је принуду извршио; па зато је све једно. да ли је то учинила сама друга уговорна страна или неко други, са њим знањем или без њеног знања.

б) Заблуда.

У заблуди је онај, који има погрешно знање о нечем; чије дакле мишљење о тој ствари не одговара ономе што је у истини.

И у случају заблуде постоји свакако пристанак и оне уговорне стране која је у њој, али се и тада мора претпоставити, да она исти не би дала, да је само била обавештена о правом стању ствари. Због тога се и у том случају има сматрати да пристанка никако није ни било, и према томе да ни сам уговор не важи. Али да би се тако могло узети, заблуда треба да буде таква, да уговорна страна, која је у њој била, не би без ње уговора никако закључила. То је, пак, само у овим случајима:

прво: кад се заблуда тиче саме природе уговора, т. ј. кад једна уговорна страна мисли да закључује један уговор, а друга сасвим неки други; на пр.: једна нуди ствар да прода, а друга је прима као поклон. У томе је случају сасвим очевидно, да између уговорних страна постоји потпуна несаслагодност.

друго: кад се заблуда односи на какву главну особину уговорног предмета, дакле кад је битна или велика. Сматрају се за такве ове особине: материја, од које је предмет начињен; знаменитост онога који је предмет израдио, старина предмета, његово порекло, знаменитост његовог пређашњег сопственика и његов особени облик; на пр.: купио сам ствар од месинга, за коју сам мислио да је златна, или купио сам слику, за коју сам погрешно мислио да ју је израдио неки славан живописац и т. д. Јасно је, да у тим случајевима нема праве сагласности између уговорних страна.

У трговачким уговорима заблуда у личности саговорача, по правилу, не сматра се као битна, али ипак може бити случаја, кад је и код њих таква; на пр.: кад је роба продата на почек погрешно Јовану, у место Петру и т. д.

Заблуда у побуди, са које се уговорна страна решила да закључи уговор, никад се не сматра као битна, па зато се ни уговор не може због ње поништавати; на пр.: неко је купио робу, јер је погрешно мислио да ће се та роба ускоро много тражити, и да ће јој цена јако скочити, или је мислио да нема те робе, а она је била затурена у магацину.

И у случају заблуде проглашење неважности уговора може се тражити код суда само за три године, од кад је уговор закључен, јер после тога рока, тражење је по закону (§ 937. грађ. зак.) већ застарело.

Ако је уговорна страна, која се налазила у заблуди, била крива што се преварила, она ће бити дужна накнадити другој страни штету, коју ова има услед поништења закљученога уговора.

в) Превара.

Превара (обмана, лаж) јесте свака она заблуда, која је намерно произведена код једне уговорне стране или која се код ње намерно одржава, у циљу да закључи уговор који иначе не би закључила.

Ни код преваре, као год ни у случају заблуде, не постоји пуноважни пристајак уговорне стране, па зато ни уговор по закону (§ 537. грађ. зак.) не важи.

Код преваре се не гледа на шта се односи произведена заблуда, па зато се на основу ње уговор може поништити увек, кад год га преварени иначе не би никако закључио. Према томе, на основу преваре уговор се има поништити и онда, кад је код превареног произведена само заблуда у побуди за закључење уговора, а то се, као што знамо, већ не би могло учинити на основу обичне заблуде. Али ипак не сматра се за превару оно претерано хвалисање робе, којим се трговци често служе, јер то наговарање никад не утиче на стране паметног човека.

Тужба за поништај уговора, закљученог само помоћу преваре, има се подићи код суда у року од 3 године, јер после тога рока по закону (§ 937. грађ. зак.) наступа застарелост, ако само с противне стране није било лукавства.

г) Оштећење преко половине.

Кад ко пристаје, да своју ствар уступи другоме за цену, која не износи ни половину обичне вредности те ствари, он свакојако

то чини, или што је у заблуди о правној њеној вредности, или зато што је преварен односно те вредности, а најчешће зато што га велике материјалне неприлике, у које је запао, принуђавају да тако чини, не би ли само из њих изашао. Због тога се ни у том случају не може рећи, да је било пуноважног пристајка оштећеног лица, па зато наш закон (§ 559 грађ. зак.) и даје томе лицу право да тражи, да се уговор раскине и уговорне стране поврате у првобитно стање, кад год друга страна не хтедне цену допунити онолико, колико је дала мање од обичне цене. При томе се увек узима она вредност, коју је ствар имала у времену када је уговор закључен.

Онај узрок за раскидање може бити код свију теретних уговора, који су у исто време грађански по својој правној природи. За трговачке уговоре он не важи, у колико се тиче трговаца, јер иначе не би било потребне сигурности у трговачком саобраћају. Он исто тако не важи ни за одважне уговоре или уговоре на срећу, па били они грађански или трговачки (§ 760. грађ. зак.).

Тужба, којом се на основу овог узрока тражи раскинуће уговора, по нашем закону (§ 937. грађ. зак.) застарела за три године од дана кад је уговор закључен.

3. Предмет уговора

Шта може биши предмет код уговора?

Предмет се код уговора увек састоји у каквој обвези једног или више лица. Та пак обвеза може бити или у томе, да обвезано лице (дужник) уступи повериоцу какву ствар или робу, — дакле у давању каквог, или у томе, да оно у корист повериоца што учини, — дакле у чињењу или нечињењу.

Ствар, коју дужник има уступити повериоцу, код трговачких уговора има бити само покретна, јер се непокретности, као што смо већ видели напред, не налазе у трговачком промету. Покретне, пак, ствари могу бити предмет уговора и онда кад не постоје у тренутку кад се уговор закључује, ако ће само постојати кад приспе извршење уговора, т. зв. будуће ствари (§ 795. грађ. зак.).

Какав мора биши предмет уговора?

Ако се хоће да уговор важи, његов предмет, поред тога што треба да је законом и моралом допуштен, мора испуњавати и ова три захтева, а на име:

прво: он мора бити одређен, јер само тако у закљученоме уговору може бити озбиљне обавезе за дужника, а стварне користи за повериоца.

Кад се предмет уговора састоји у уступању какве ствари, он је довољно одређен, ако је та ствар означена индивидуално, н. пр.: продајем свој златни сат, десет цакова жита, који су сада у мојој магацин и т. д. или ако је означена и само по врсти њеној, н. пр.: продајем вам један златан сат, једног коња и т. д. Предмет уговора, на против, остаје неодређен, ако се ствар означаи само по њеном роду без икаквог даљег опредељаја, н. пр.: продајем вам једну животињу, биљку, дрво и т. д. У том случају уговор не важи, јер би га дужник морао извршити и сасвим неозбиљно, на пр.: предавањем ма какве животиње, биљке и т. д. Због тога се уз ствари, које су означене само по роду, мора увек ставити какво ближе опредељење, н. пр. животињу, коју имам у кавезу и т. д. Уз ствари, које се мере или броје, као што је вино, храна, новац и т. д. има се увек, осим рода њиног, означити и количина; али се иста не мора обележити и цифром, ако се по самим тачкама уговора, она може доцније определити, н. пр. даћу вам 100 товара жита, или даћу вам жита колико вам треба. Означење, пак, каквоће робе по правилу се не тражи за важност уговора.

Кад је каква радња предмет обвезе, она не мора увек бити сасвим определена при самом закључењу уговора, него је довољно ако се у уговору налазе податци, помоћу којих се она може доцније одредити независно од воље дужникове.

Друго: он мора бити корисан повериоцу, јер иначе овај не би имао никаквог интереса да се уговор изврши. Код трговачких уговора та се његова корисност даје готово увек проценити у новцу, ако већ сама по себи није новчана корист.

треће: обвеза, која је предмет уговора, мора бити таква, да се може извршити, т. ј. могућа, јер иначе уговор не би био озбиљан, пошто поверилац не би ни могао рачунати на његово извршење (§ 538. грађ. зак.).

Немогућност извршења обвезе може бити двојака: обична (физичка) или правна.

Она је обична, кад је обећана таква радња, за чије извршење човек нема довољно телесне (физичке) снаге, н. пр.: да у размаку времена од два сата сам собом изврши какав посао у Београду и Нишу; или да уступи какву ствар која је већ пропала и т. д. С

правног гледишта сматра се, да постоји немогућност само онда, кад нико без разлике није кадар извршити обећану радњу, — кад је, дакле безусловна (апсолутна) немогућност. У сваком другом, пак, случају те немогућности нема, па ни онда кад дужник лично није никако кадар извршити оно што је обећао, или кад би га извршење стало сувише скупо.

Немогућност је пак правна, кад је обећана радња законом забрањена или морално недопуштена. На пр.: кад је обећана ствар која се налази ван саобраћаја, т. ј. коју је забрањено продавати, као што је н. пр.: роба, која је штетљива по здравље (фалсифицирано вино, зелено воће), или кад је с чиновником уговорено, да при лицитацији учини какву незаконитост и т. д.

4. Узрок.

Узроком или основом обвезе назива се у праву непосредни циљ, коме је обвезана уговорна страна тежила закључењем уговора, или боље корист, коју она, према уговору има да добије у размену за своју обвезу, — дакле оно због чега се обвезала.

Узрок обвезе доста је сличан са побудом т. ј. циљем који је уговорну страну подстакао да уговор закључи и обвезу прими; али између њих постоји велика разлика. Побуда је увек неки посредни и удаљени циљ, који уговорна страна жели да постигне закљученим уговором, а узрок или основ уговора увек је, као што већ рекосмо, онај непосредни циљ, коме она тежи обвезујући се уговором. Побуда је чисто лична ствар сваког уговорача; они је и не помињу у уговору, него је, шта више, обично скривају. Узрок, међу тим, јесте саставни део уговора, и, кад је уговор стављен на писмено, он се има изрично поменути у истој. Разлику између њих најбоље ћемо уочити у примеру. На пр.: продао сам вам сав свој дућан еспапа за 10000 динара зато што мислим да остатак живота проведем у Паризу. Овде је узрок мојој обвези ваша обвеза да ми дате 10000 динара, а вашој обвези узрок је моја, да вам уступим своју радњу. Моја је, пак, побуда, да се могу одселити у Париз, а ваша, да и ви у тој радњи стечете лепо имање, као што сам ја стекао.

Побуду, пак, ваља разликовати од узрока обвезе зато, што обвеза не вреди, ако је без узрока, а с правног гледишта о побудама уговорача готово никако се и не води рачуна.

Свој засебни правни карактер уговори добијају према своме

узроку или основу. Тако су они куповина и продаја, зајам, уговор о подвозу и т. д.

Код двостраних уговора узрок обвезе једне уговорне стране увек се налази у обвези друге; а код једностраних он се налази у користи, коју поверилац прибавља дужнику. На пр.: код зајма узрок је дужниковој обвези у уступању позајмљене суме новаца.

Код уговора се увек претпоставља, да свака обвеза има свој узрок. Ако обвезани, ипак, тврди, да је његова обвеза без узрока или са неистинитим узроком, он то мора и да докаже, па да му се верује. Обвеза је без узрока, или боље са неистинитим узроком кад н. пр.: држећи погрешно да важи тестаменат мог покојног стрица, издам на основу њега, једном лицу меницу на суму, коју му је стриц оставио као легат. Доцније се сазна, да је тај тестаменат обеснажен, и да по доцнијем тестаменту то лице нема ништа да добије.

И узрок, као год и предмет обвезе, мора бити одређен и законом или моралом допуштен, иначе обвеза не постоји.

IV. Закључење уговора.

Уговарање.

Уговор је по правилу закључен чим уговорне стране постигну између себе споразум о садржини његовој. Тај споразум увек представља најмање две воље. Она што је прва изјављена зове се понуда, а пристанак она друга, која је после ње дошла и која је њоме изазвана.

1. Понуда.

Њу чини она страна, која је прва дошла на мисао да закључи уговор. Ми ћемо ту страну звати понуђач.

Понуђач је, по правилу, потпуно слободан да понуду учини или не учини. Баш и онда, кад се реши да је учини; он није обвезан учинити је неком извесном лицу, или пре њему него коме другом. Од тога правила чини изузетак: а) забрана акционарским друштвима да купују из капитала своје сопствене акције, те према њој управе тих друштава не смеју нити чинити нити примати понуде о куповини тих акција; б) забрана трговачком посреднику (сензалу) да купује или продаје робу за коју посредује и в) за-

брана јавним другарима, да тргују (купују и продају) на штету свога друштва (§ 731. грађ. зак.).

За пуноважну понуду иште се да буду испуњени ови услови:

а. Она треба да је довољно јасна и одређена, те да не оставља никакву сумњу односно садржине понуђеног уговора.

б. Она треба да је учињена само једном лицу, а ако се чини неколицини, та лица треба да су ближе одређена.

Због тога се не сматра као пуноважна она понуда, што је трговци чине огласима преко новина, циркуларима, ценовницима и. т. д. Таква је понуда само средство, којим се издавалац огласа, циркулара и. т. д. служи да изазове друга лица, да њему учине пуноважну понуду. Он, дакле, није дужан уступити своју робу по цену, коју је означио у ценовнику или огласу или излогу.

Понуда, која испуњава ова два услова, — која је, дакле, пуноважна — обвеза је за понуђача у толико, што је он не може потргнути натраг за извесно време, и што ће се сматрати, да је у смислу ње закључио предложени уговор, ако је понуђени безусловно прими у том времену.

Време, пак, за које уредна понуда правно постоји и обвезује понуђача у показаном смислу, почиње тећи од тренутка када је понуђени за њу сазнао или могао сазнати. Ако су понуђач и понуђени тада били присутни (обоје на истом месту), то време настаје чим је понуђач исказао понуду; а ако су били одсутни (у разним местима) оно почиње чим је понуђени примио писмо или телеграм. У том другом случају није ни од каквог утицаја та околност, што понуђени није одмах прочитао писмо или депешу, који понуду садрже. Све док ово време не почне тећи, понуђач је потпуно у праву, да опозове учињену понуду тако, да се она сматра као да није никако ни учињена била. Али за то се тражи, да је понуђени примио то опозивање пре понуде или најдаље с њом заједно. Н. пр. понуду је учинио писмом, а опозвао је депешом.

То време, које је обавезно за понуђача, престаје чим протече рок, који је понуђач означио понуђеноме за изјаву да ли понуду прима или не. Ако, пак, понуђач није одредио у понуди никакав нарочити рок, онда за њега обавезност понуде траје краће или дуже време, према томе, да ли је понуђени какво присутно лице или није. Тако:

а.) Ако је понуда учињена присутноме лицу, дакле усмено, она траје само колико је нужно, да се понуђени изјави односно ње.

б) Ако је пак учињена каквом одсутноме лицу, и то писмом, поштанском картом или депешом, — она траје само за време, које је потребно да понуђачу стигне одговор понуђенога, рачунајући то време према оном саобраћајном средству (пошта, телеграф), којим се понуђач послужио за отправљање понуде или према средству које је у понуди препоручио. Правило је, да се као то време узима дан доласка прве повратне поште, али, с погледом на важност посла, суд може узети и дуже време, ако нађе да је понуђеноме требало размишљати дан два.

Понуда одмах сама собом пада, чим понуђач постане правно неспособан за закључење уговора. или чим он умре, без обзира икаквог на то, да ли је у њој одређен рок за њено трајање или није (§ 533. грађ. зак.)

2. Пристанак.

Ако се хоће, да као такав има правног дејства за понуђача, пристанак треба да испуњава ове захтеве, и то:

прво: Он треба да долази од лица, коме је понуда учињена, у да се односи на ту понуду.

друго: Он треба да обухвата целу понуду, и да се с њом слаже у свему; јер се свака измена, која се њима врши у понуди има сматрати као нова понуда, коју сад понуђени од своје стране чини понуђачу. На пр. понуђена му је чоја по 10 дин. метар, а он одговара, да је прима по 9 динара.

треће: Он треба, да је дат на време, а то је у оном размаку времена, за које, како напред казасмо, понуда постоји као обавезна за понуђача. Ако се да после тога рока, он више не вреди као пристанак, него само као нова понуда.

Пристанак, који испуњава сва ова три захтева, по правилу, има то правно дејство, да се њиме постиже споразум између понуђача и понуђеног, а тиме уједно и да предложени уговор постаје потпуно закључен.

Кад се уговор закључује средством телеграфа, врло је лако могућно, да се погрешком телеграфисте погрешно достави, било понуда, било пристанак. На пр: погреша се у цифри. У таквом случају уговор је закључен онако, како је у депеши означена понуда или пристанак. Штету, која може отуда настати за страну, чија је депеша отправљена погрешно, има сносити сама та уговорна страна, јер прималац депеше нема никаквог удела у учи-

њеној погрешци. Отправљач депеше има једино право тада тражити накнаду од телеграфисте, али не и од телеграфског надлештва т. ј. државе.

Време и место закључења уговора.

Особито је важно одредити време кад је постигнут споразум између уговорних страна, и следствено кад је уговор закључен, као и место, на коме је то извршено, јер се према томе цени важност закљученог уговора (с обзиром на правну способност уговорача и на облик уговора), а одређује се и надлежност суда, кад у уговору не буде назначено место, у коме се он има испунити (§ 34. зак. о грађ. пост.).

Односно тог питања не постоји никаква тешкоћа, кад уговор закључују присутна лица, јер тада понуда и пристанак долазе одмах једно за другим усмено. Тако је исто и онда кад се уговор закључује преко телефона.

Тако исто нема тешкоће ни кад се закључује међу одсутним лицима, али преко пуномоћника, јер тада пуномоћник правно представља једну уговорну страну, и све што он буде урадио у грађанима издатог му пуномоћства, сматра се као да је она сама извршила.

Али кад се уговор закључује непосредно између одсутних лица кордспонденцијом, т. ј. писмом или депешом, а то је врло чест случај у трговачком саобраћају, тада између учињене понуде и датог пристанка може да протече извесно дуже или краће време те се отуда и појављује тешкоћа у тачном одређивању тренутка, у коме је споразум постигнут, или, што је једно исто, кад је уговор закључен. И одиста правници се не слажу у одређењу тога тренутка. Једни мисле, да је то онај тренутак кад је понуђени одговорио да прима понуду, н. пр.: писмо предао на пошту, депешу предао у телеграф ради отправљања. Други опет налазе, да тада споразум још није постигнут, него да то бива, тек оног тренутка кад понуђени не може да опозове дати пристанак; н. пр.: кад се писмо не може да претече накнадном депешом. Трећи, а њихово се мишљење у правној науци сматра као једино тачно, најзад уче, да се споразум постиже и уговор закључује тек онда кад понуђач прими депешу или писмо, у којима се налази пристанак понуђенога. Према томе трећем мишљењу излази, да се као место за-

кључења уговора има сматрати оно место, у коме се налази понуђач, а не оно, у којем понуђени.

Начин изјаве воље.

И понуда и пристанак само су изјаве воље уговорне стране којих је учинила. Уговорне, пак, стране могу своју вољу изјавити: или изрично или прећутно (§ 532. грађ. зак.).

Изрична је изјава воље, кад год се воља показује радњом или делом, којим се она обично исказује, а то је: или речима (усмено или писмено) или неким знацима или покретима који су за то уобичајени (на пр. клим њем главе, показивање руком, устајањем и т. д.).

Изјава је воље, на против, прећутна, кад год се воља показује радњом или делом, који се обично врше у другом циљу, али ипак у даној прилици могу послужити и као средство за исказивање воље. На пр. поручио сам неком трговцу у Бечу извесну робу с тим, да ме за половину цене причека шест месеци. Он не одговара на ту поруџбину ништа, али испраћа поручену робу. Том својом радњом, он је прећутно пристао на тражени почек.

Ћутање се по правилу, не може никако сматрати као изјава воље, макар да би понуђач у понуди изрично назначио, да ће га узети као прећутан пристанак, ако траје и после рока, који је оставио за одговор. Али, при свем том, у извесном случају и голо ћутање, изузетно, може важити као прећутно пристајање. Тај би случај на пр. био овај. Неки трговац већ читав низ година шиље другом извесну робу по извесну цену. У уобичајено време купац наручује ту робу, а продавац ћути. Из тога ћутања купац је овлашћен закључивати, да ће и те године добити поруџбину.

Форма уговора.

Наш закон (§ 540. грађ. зак.) оставља по правилу, уговорним странама потпуну слободу, да своју вољу при закључивању уговора изјаве којим хоће начином, — изрично или прећутно, писмено или усмено и т. д. То правило важи нарочито у трговачком праву (§ 75. трг. зак.) у коме, због велике брзине трговинског саобраћаја, не сме бити ни великих ни скупих формалности за закључивање уговора. Али ипак за извесне се уговоре законом изузетно прописује нека нарочита форма (писмено, изјава воље пред судом пред сведоцима и т. д.), у којој уговорне странке морају изјавити

своју вољу, ако желе да им уговор важи. Ну такви су уговори (формални или свечани) врло ретки. У трговачком их праву има свега два: меница и уговор о преносу, кад се закључује са железницом.

Обично сам закон одређује који су уговори свечани, или он (§ 541. грађ. зак.) изузетно даје и уговорним странама право, да уговор, који желе закључити, нарочитим својим споразумом огласе као формалан у том смислу, да мора имати облик писменог уговора, у коме се случају уговор само с потписом сматра као закључен.

V. Главне врсте обавеза.

По својој правној природи, обвезе могу бити од више врста. За нас је потребно, да се упознамо само са неким од тих њихових врста.

1. Обичне заједничке обвезе и солидарне обвезе.

При тој се деоби претпоставља, да има или више поверилаца или више дужника, или у исто време да има више и једних и других.

Обична заједничка обвеза је она заједничка обвеза, по којој је сваки дужник у заједничком дугу обавезан само за свој део, а сваки поверилац овлашћен да тражи само свој део од заједничке тражбине (§ 543. грађ. зак.). Код те обвезе, према томе, постоји само привидно јединство између заједничких поверилаца (саповерилаца), односно заједничких дужника (садужника), а у самој ствари таква обвеза садржи у себи, по правилу, толико самосталних тражбина, колико има самоверилаца, односно толико одвојених обвеза, колико има садужника.

Солидарна је, пак, обвеза таква заједничка обвеза, по којој је сваки дужник обавезан да сам измири цео дуг, тако као да га он сам дугује; а сваки поверилац овлашћен да тражи цео дуг, тако као да је тражбина цела само његова. Другим речима, обвеза је солидарна, кад су се два или више њих обавезали на целу ствар за све, или сви за једнога (§ 545. грађ. зак.).

Кад један од солидарних дужника исплати дуг, он тиме наспрам заједничког повериоца ослобођава од обвезе све остале дужнике; и обрнуто, кад је дуг исплаћен само једном солидарном повериоцу, дужник је ослобођен од обвезе и према свима осталим

повериоцима. Код солидарних обвеза то правно дејство наступа зато, што се по закону сматра, да је сваки солидарни поверилац прећутно овластио сваког свога саповериоца да цео дуг наплати или осигура, а сваки солидарни дужник сваког свог садужника, да цео дуг измири.

У праву се солидарна обвеза никад не претпоставља, него увек треба да се изрично уговори или законом пропише. У трговачком је праву, пак, она самим законом прописана за јавне другаре и за све меничне обвезнике.

Солидарност може бити двојака: активно или пасивна. Она је пасивна, кад солидарна веза постоји између дужника, активна, када се иста налази између поверилаца. Пасивна је солидарност много чешћа у важнија од активне. Ова последња може настати само на основу уговора, а пасивну и сам закон често пута прописује.

2. Недељиве и дељиве обвезе.

Обвеза је недељива, када има за предмет какву ствар или какву радњу која се не може делити, било то по самој природи својој, било по намери уговорних страна. Свака друга обвеза јесте дељива.

Ова деоба има свога значаја само код оних обавеза, у којима се налази више поверилаца или више дужника, — дакле, код заједничких обвеза. Код просте, пак, обвезе, тј. код које се налази само један дужник наспрам једног повериоца, она је, по правилу, безпредметна; јер је таква обвеза већ по самом закону (§ 885. грађ. зак.) недељива.

У недељивој обвези сваки је дужник обавезан да је испуни целу, а у дељивој сваки само свој део. И обрнуто, у првој је сваки поверилац овлашћен, да тражи измирење целе тражбине, а у другој сваки само свој део. Као што се види из тога, између солидарних и недељивих обавеза нема готово никакве разлике у њиховим правним дејствима. Између њих је разлика у главном чисто теориска, а то је: код недељивих обвеза солидарност наступа услед природе самог њиховог предмета или услед намере уговорних страна, а код солидарних она је последица уговора или законске наредбе.

3. Обвезе с условом (условне) и обвезе без услова (безусловне).

Обвезе с условом јесу оне, чије постојање зависи од каквог услова, а то је од каквог будућег неизвесног догађаја.

Услов може бити двојак: одложен или раскидан. Он је одложен, кад од њега зависи почетак постојања (постанак) обвезе, односно почетак важења уговора. На пр. кад се каже: даћу ти 40 динара, ако положиш испит врло добро.

Он је напротив раскидан, кад од њега зависи престанак обвезе, односно престанак важења уговора, тако да се обе уговорне стране, ако се он испуни имају ставити у пређашње стање, као да уговор нису никако ни закључиле. На пр. кад се каже: дајем ти 40 динара, али с тим, де си дужан вратити ми их, ако не положиш испит врло добро.

Одложен услов одлаже обвезу тако, да се она не сматра ни да постоји све док се он не буде испунио. Све дотле дужник није дужан извршити је, а ако је случајно изврши, он, по закону (§ 902. грађ. зак.), има права тражити, да му се врати све што је дао. Раскидан, пак, услов не одлаже извршење обавезе, и дужник је мора одмах извршити; али, ако се услов испуни, он тада престаје бити дужник, и има права тражити натраг оно што је дао за извршење обвезе.

Одложни и раскидни услов, сваки од своје стране, може бити: могућан или немогућан; допуштен или недопуштен; драговољан (потестативан), случајан или мешовит.

Услов је могућан или немогућан, допуштен или недопуштен према томе, да ли је сагласан или противан законима природним (физичким), односно државним или моралним. А драговољан је, случајан или мешовит према томе, да ли његово наступање (испуњење) зависи једно од драге воље које уговорне стране (на пр. даћу ти 40 динара, ако положиш испит или ако одеш у Топчидер) или од сваког случајног догађаја (на пр. даћу ти 400 динара, ако ти и ове године град потуче виноград), или зависи у исто време како од воље које уговорне стране тако и од каквог случаја или од воље неког трећег лица (на пр. продаћу ти кућу за 10 000 динара, ако те изберу за посланика, или даћу ти 10.000 динара, ако се ожениш том девојком).

Обвеза, која зависи једино од драге воље обавезаног лица,

није никаква обвеза, па због тога нема ни правне вредности. Тако исто не вреди обвеза с немогућим или с недопуштеним условом.

4. Обвезе с роком и обвезе без рока

Обвеза с роком јесте свака она обвеза, чије је извршење одложено за неко одређено време или чије је извршење унапред ограничено на то време. То одређено време, за које дужник не мора обвезу извршити или после чијег истицаја обвеза престаје, зове се рок.

Рок треба добро разликовати од одложног услова јер они двоје нису једно исто. Рок се тиче само извршења обвезе или уговора, а услов ставља у питање и само њено постојање. Тако, ко се обвезе с роком, он се обвезао коначно, само обвезу своју не мора извршити докле рок не приспе, а, на против, ко се обвезе под условом, коначно није обвезан све догле док се уговорени услов не испуни.

Рок може бити уговорен или само у корист дужника, или само у корист повериоца. По нашем закону (§ 883. грађ. зак.), кад год није уговорено ни једно ни друго, нити се иначе по природи обвезе даје извести друкчије, рок постоји у заједничком интересу обе уговорне стране, те због тога оне не могу једна другу принудити, да се обвеза или уговор изврши пре уговоренога времена.

VI. Извршење обвеза (уговора) и последице њиховог неизвршења.

А.) ИЗВРШЕЊЕ ОБВЕЗЕ.

Дужник је обвезан, да изврши своју обвезу онако како је уговорено, и то у време и на месту, који су уговорени (§ 547. грађ. зак.).

Он нема права натурати повериоцу оно што није уговорено (§ 883. грађ. зак.). Шта се, пак, може уговорити у трговачким уговорима као садржај дужникове обвезе, видећемо кад будемо посебно проучавали те уговоре.

Кад уговором није одређено време извршења, а не одређује га ни закон (§§ 685. и 712. грађ. зак.), нити сама природа ствари (§ 888. грађ. зак.), онда је по закону (§ 887. грађ. зак.), дужник обвезан да своју обвезу изврши одмах, или најдаље кад га поверилац опомене.

Ако уговором није назначено место извршења, оно се, по нашем закону (§§ 548. и 890. грађ. зак.) у том случају има поделити према природи обавезе. Кад, пак, ни то није могућно, уговор се има извршити у оном месту, где је обећање учињено. А ако се обвеза може испунити на више места, закон (§ 549. грађ. зак.) оставља обвезаном да бира место, у ком ће обвезу извршити, али с тим, да од већ изабраног места не може доцније одустати.

Обавезе, које се састоје у давању какве суме новаца или какве друге ствари, по нашем се закону (§ 894. грађ. зак.) имају извршити према самом повериоцу или његовом заступнику, био овај уговорни (пуномоћнику) био законски (стараоцу, оцу). Дужник не треба да дуг повериоцу исплати, ако овај тада није способан да са имањем рукује; јер ће га иначе морати платити по други пут, осим ако докаже, да се дата сума још налази непотрошена или да ју је неспособни поверилац корисно утрошио.

Кад се поверилац не зна, или га нема на месту, или неће да прими дуг, дужник може положити новац суду, па ће бити ослобођен дуга. Ако пак има дати какву ствар, која се не може предати у судске руке, суд је тада дужан наредити како ће се она причувати (§ 895. грађ. зак.).

А) СЛЕДСТВА НЕИЗВРШЕЊА ОБАВЕЗЕ.

Неизвршење обавезе може бити двојако: потпуно, кад дужник не изврши никако своју обвезу, или почесно, кад је извршио само од чести, или кад је истина извршио целу, али не у одређено време, или на уговореном месту, или уреченим начином.

На случај потпуног неизвршења наш закон (§ 553. у вези са §§ 656. и 657. грађ. зак.) у двостраним уговорима даје оној уговорној страни, која је извршила своју обвезу или је готова да је изврши, прво: или да одустане сасвим од уговора, или да тражи судским путем извршење и накнаду штете, коју је претрпела услед неизвршења.

На против, на случај само почесног неизвршења он (§ 553. грађ. зак.) тој уговорној страни само признаје право захтевати да дужник тачно испуни уговор и да јој да накнаду за оштећење, али јој не допушта и то, да од уговора сасвим одустане, као у првом случају.

Код примудног извршења, т. ј. извршења путем власти, има се увек узети у обзир сам предмет обавезе. Ако се он састоји у

каквој радњи, коју је једино дужник кадар да изврши, тада од принуднога извршења не може бити ни речи. У том се случају поверилац има задовољити само накнадом штете. У сваком пак другом случају принуднога извршења може бити. Тако, ако је предмет обавезе у давању какве ствари, власт ће исту одузети од дужника и предати повериоцу. Ствар, одређену само по роду, власт ће о трошку дужниковом набавити, макар је морала и скупље платити. Ако се, најзад, предмет обавезе састоји у нечињењу, власт ће тада овлашћеном лицу дати задовољење тиме, што ће наредити да се о трошку обвезаног пониште они радови, које је дужник извршио противно уговору, ако је то у опште могућно.

Накнада штете, коју у случају неизвршења уговора дужник има дати своме повериоцу, може бити двојака. Она се може састојати: или само из накнаде оне штете, коју је поверилац у ствари већ претрпео услед неизвршења уговора, — обичне накнаде или може поред те праве штете, обухватати у себи и добит, коју поверилац није постигао само због тога што уговор није извршен како је уговорено, — потпуне накнаде. Поверилац има права на ову последњу само кад докаже, да дужник није извршио уговор из зле намере или из крајњег небрежења (§ 819. грађ. зак.); иначе се мора задовољити само обичном накнадом али и њу не може добити докле не докаже, да је уговор остао неизвршен дужниковом кривицом, јер дужник није обвезан давати никакву накнаду кад год уговор не изврши услед каквог случаја, за који нема никакве кривице до њега. (На пр, дужна је ствар стављена ван саобраћаја; за ту је робу граница сасвим затворена, те је не може пренети и т. д.).

Пошто давање накнаде, осим тога, увек претпоставља да се десила каква штета услед неизвршења уговора, то је поверилац по правилу, дужан доказати ту штету а тако и њену величину. Од тога правила наш закон (§§ 602. и 823. грађ. зак.) чини изузетак само код обавеза, које се састоје у каквој суми новаца. Он код њих признаје повериоцу право да као накнаду због задоцњења тражи 6% интереса на дужну суму, не захтевајући од њега да докаже да је толику штету одиста претрпео. Интерес у том случају има тећи од оног времена кад је дужник по уговору требао да исплати дуг; а ако у уговору тај дан није одређен, онда од дана кад је тужба поднесена суду.

Како је повериоцу по неки пут врло тешко доказати, да

му се, услед неизвршења уговора, одиста десила штета и колика, то он често, још при закључивању уговора, нарочитом погодбом са дужником унапред одређује и то: колику му накнаду овај има дати на случај ако уговор не буде извршио, или се буде задоцнио са извршењем. Таква споредна погодба којом саме уговорне стране унапред одређују количину штете, која ће наступити за повериоца услед неизвршења, зове се казнени услов или конвенционална (уговорна) казна. Главни циљ њен јесте одређење накнаде штете, али се она може закључити и у намери, да се јаче осигура извршење уговора, коме се придаје.

VII. Тумачење трговачких уговора.

Врло се често дешава, да уговорне стране, приликом закључења уговора, искажу своју вољу нејасно и неодређено, и да доцније, кад уговор ваља извршити, настане између њих несугласица о томе шта су у истини уговориле. Тада се јавља потреба, да им суд протумачи уговор, т. ј. да одреди његов прави смисао. То се нарочито може десити код трговачких уговора, јер код њих уговорне стране, због велике брзине трговачкога саобраћаја, немају времена, да дуго и пажљиво одмеравају значај употребљених израза, него се морају ослонити, више или мање, једна на другу, верујући, да ће се свака од њих и онда, кад би се могла користити каквим незгодно употребљеним изразом, часно и поштено држати онога што је уговорено.

У нашем закону нема правила, која би била нарочито прописана за тумачење уговора, па зато се овде морамо, до извесне мере послужити прописима, који су законом (§ 8. грађ. зак.) постављени за тумачење нејасних законских одредаба.

И при тумачењу уговора, као год и при тумачењу нејасних закона, има се пазити прво на значење речи и израза, који су употребљени у уговору, односно на значење знакова и радњи, којима су уговорне стране исказале своју вољу приликом закључења уговора. Те речи, ти изрази и знаци и те радње имају се узети у оном значењу, које имају у месту где је учињена изјава. Ако је употребљен какав технички трговачки израз, исти се има узети у оном смислу, у коме се он у трговини обично употребљава. У трговини се, осим тога, у знатној мери примају у обичај у међусобним пословним односима извесни начини изказивања мисли и извесна по-

ступања те се при закључивању уговора ти уобичајени изрази узимају у неком нарочитом смислу, а исто тако се пропушта да се изрично напомене све оно што се по том сталном трговачком обичају самом собом подразумева у тој прилици. При одређивању значења речи, суд се не сме ограничити само на ону реч, онај израз или радњу, коју хоће да протумачи, него их мора довести у везу са осталим деловима уговора. па узети оно значење који они могу имати с обзиром на њих. При томе се суд може врло много помоћи проучавањем чињених преговора, разматрањем нацрта уговора ако су га стране састављале.

То тумачење, т. зв. граматичко тумачење, има се контролисати, и, у колико буде нејасно и непотпуно, попунити т. зв. логичким тумачењем. Ово се састоји у критичком оцењивању мисли које су уговорне стране исказале у своме уговору. При том другом делу тумачења важе ова правила.

Кад год се првим делом тумачења покаже, да нејасна тачка уговора има два разна значења, као истинито има се узети оно значење, које се даје најбоље сложити са свима осталим тачкама закљученога уговора. Осим тога у таквом случају, треба дати превагу и оном значењу, при коме ће нејасна тачка имати какве стварне вредности, јер се мора претпоставити, да уговорне стране ту тачку нису унеле у уговор ради параде, него зато што су желеле, да са њом постигну нешто стварно.

Кад се право значење нејасне тачке уговора не даје изнаћи ни на који од тих начина, онда се изрази, који имају два разна значења и стварају нејасност, имају узети у значењу неповољном за онога који их је употребио.

Ова правила о тумачењу уговора важе за све трговачке уговоре осим менице, јер је код ње, као код сваког другог формалног уговора, законом тачно прописат начин изјаве воље, и она се има сматрати, да је само онаква како је у меници исказана, те се због тога доцније не може са стране нити исправљати нити допуњавати.

ОДСЕК II.

Доказна средства у трговачким делима.¹⁾

У предњем смо одсеку проучили како се уговори закључују и извршују. У овом ћемо изучити како се они доказују.

1) О доказу уговора говори се опширно у делу г. Андре Ђојевића. Теорија грађанског судског поступка, друга половина 1894. г.

Доказом се назива сваки онај начин, којим се, према закону, може утврдити пред судом истинитост каквога оспореног дела или тврђења.

Таквих доказа (доказних средстава) има више, а по нашем закону (§ 75. трг. зак.) у трговачким се делима могу употребити ови: јавна исправа, приватна исправа, извод из сензалског протокола, кореспонденција, трговачке књиге, трговачки рачун и сведоци.

У закону се истина не каже, али свакојако не може бити сумње, да се и трговачки послови или уговори могу доказивати и средством осталих доказних средстава, која постоје у грађанском праву а нарочито средством вештака, признања и заклетве.

Неки од тих доказа (извод из сензалског протокола, кореспонденција, трговачке књиге и трговачки рачун) засебни су трговачком праву тако, да се њима могу доказати само трговачки уговори. Остала пак доказна средства која су заједничка трговачком и грађанском праву, у трговачким се делима могу употребити у извесној мери слободније и више, него што се допушта у грађанским пословима. То долази отуда, што је, због брзине трговачког саобраћаја, преко потребно, да се трговачки послови могу свршавати са што мање формалности и са што мање трошкова.

И у трговачким споровима, као год у грађанским, терет доказивања лежи на ономе, који што тврди или тражи. Тако, онај који тражи извршење какве обавезе, дужан је доказати, да та обавеза постоји; а који тврди, да се обавезе ослободио, има опет од своје стране доказати, да је ту обавезу испунио или да је она на други какав начин престала по закону постојати, осим ако закон, из каквих особених разлога, у ком посебном случају не нареди друкче, као што је наредио на пр. код уговора о преносу, где поставља претпоставку, да роба пропада или се оштећава кривицом возаревом.

1. Јавна исправа.

Јавна исправа јесте свака она писмена исправа коју је издала надлежна власт у законом прописаној форми. Јавним се исправама равнају и саме приватне исправе, кад их потврди суд или окружни или срески начелник. Потврђење бива, кад, лице, које је исправу издало, пред поменутом влашћу, пошто му је она прочита, исправу призна за своју (§ 187. грађ. суд. пост.).

За дело, о коме је по законом кругу власти издана јавна је

исправа потпун доказ за онога који је подноси, и он није дужан доказивати њену истинитост. Који пак наводи, да је она неистинита и против закона, мора то доказати, ако хоће да га суд верује (§ 188. грађ. суд. пост.).

У трговини се врло мало служи јавном исправом, а то због тога, што се у трговачком саобраћају послови морају свршавати брзо и са што мање трошка. Са тога разлога наш закон и не тражи да се за трговачке уговоре мора састављати оваква исправа. Од тога он (§ 40. трг. зак.) чини, међутим, изузетак само код уговора о јавном, командитном и акционарском друштву, али ни ту не тражи безусловно јавну исправу, него другарима допушта, да се, у место ње ако им је само подесније, послуже приватном исправом.

2. Приватна исправа

Приватна је исправа свака она писмена исправа, коју су саме уговорне стране прописно сачиниле и потписале без суделовања икакве власти.

Код двостраних уговора, а трговачки су уговори готово сви такви, писмена се исправа (писмени уговор) мора написати у онолико примерака (оригинала,) колико има уговорних страна, и у свакоме се примерку мора казати, у колико је комада уговор написан и потписан. Примерак, написан и потписан руком једног уговорача, има се предати другом уговорачу, и обрнуто (допуна § 192. грађ. суд. пост.). Кад пак више лица сачињавају једну уговорну страну, онда примерак, који саставља та страна има својеручно написати и потписати једно од тих лица, а сва остала имају се само потписати испод његовог потписа, назначујући свако својеручно изнад својега потписа, да је прочитало целу садржину исправе и да се и оно обвезује по њој.

Код једностраних уговора писмену исправу треба да својеручно напише и потпише она уговорна страна која се обвезује. Кад пак ту страну сачињавају више лица, онда свако од тих лица има, испод потписа онога од њих које је писмену исправу написало и потписало, својеручно се потписати и више свог потписа написати: да је прочитало садржину исправе и да се и оно по њој обвезује. Ако се приватна исправа састоји из више табака, онај, који се по њој обвезује, има се потписати на сваком табаку, или има исправу прошити и оба краја конца запечатити својим печатом, иначе издата исправа не вреди по закону (§ 197. грађ. пост.).

Као што се види из свега тога, у саставу приватне исправе никако не може учествовати лице, које не зна или не може писати, ако се и оно обвезује уговором. Кад се, дакле, међу уговорним странама нађе ма једно такво лице, уговор се тада, по нашем закону, не може саставити у облику приватне исправе, него се мора потврдити код власти, ако се уопште жели да буде у облику писмене исправе.

Приватна је исправа потпун доказ о уговору који садржи, кад год је призна за истиниту онај против кога се она истиче као доказ; у противном пак случају она се као таква сматра само онда кад подносилац докаже њену истинитост. Онај, против кога је она употребљена као доказно средство, мора јој изрично одрећи истинитост, ако ју је он издао; његов пак последник или правопријемник може само изјавити, да не познаје потпис свога претходника. Кад то лице само не примећује ништа противу истинитости њене, тада суд није овлашћен по службеној дужности разбирати о тој истинитости, него је дужан исправу уважити за доказ, кад год је сачињена како треба по закону.

Од тих се правила, међутим, у грађанском праву одступа односно датума (дана и године) издања приватне исправе; јер, по нашем закону (допуна § 189. грађ. суд. пост.), приватна исправа, у погледу њега, има силу доказа према трећима само ако је ма у којој цели предана власти или ако је њен издатељ умро, па и тада се према трећима као њен прави датум може узети тек датум предаје власти, односно датум смрти издатеља. У сваком другом случају њен се датум према трећима мора доказивати ван ње особеним доказним средствима. Но то одступање не важи у трговачком праву, те се према томе код приватних исправа, које садрже какав трговачки уговор, и датум има сматрати као истинит, и то у оној истој мери у којој и остала њена садржина.

У трговини се доста ретко служи приватном исправом, готово исто тако ретко као и јавном. То долази од оног узрока, који смо поменули код јавне исправе. За приватну исправу истина не треба Бог зна како великих формалности, али опет и оне, које се код ње траже, врло су честе и сувише тешке за трговце, који имају тако рећи да свршавају у исто време сто разних и хитних послова. Осим тога, приватна их исправа излаже и извесним трошку; истина много мањем него јавна.

Из истих узрока наш закон по правилу не тражи од трговаца

да своје уговоре састављају у облику привате исправе. Од тога чине изузетак само: уговори о јавном и командитном друштву, који се морају саставити у облику писмене исправе, било јавне, било приватне; а тако исто уговор о преносу железницом и сви менични уговори, који не вреде ако се не саставе написмено формални уговори. Код тих последњих уговора писмена се исправа тражи колико ради доказа, толико исто и као један од битних саставака њихових.

3. Трговачке књиге.

А). ДОКАЗАНА СНАГА ТРГОВАЧКИХ КЊИГА.

Трговачке су књиге једно од оних доказних средстава, која су искључива својина трговачког права. Оне се, као доказно средство, могу употребити само кад су трговачке, (тј. кад их је водио какав трговац у својој радњи) и кад се има да докаже какав трговачки посао или уговор.

Односно њихове доказне снаге имамо, према нашем закону (§§ 12.—21. трг. зак.) да разликујемо трговачке књиге домаћих трговаца од књига оних трговаца чије се радње налазе изван Србије; и за тим, да узмемо у обзир и то: дали се на њих позива трговац чије су оне, или ко други, и, ако се позива трговац, да ли се позива против трговца или против нетрговца.

1). Књиге домаћих трговаца.

1. Кад њима доказује трговац коме оне припадају.

У праву важи као основно начело, да приватна писмена исправа вреди као доказ само онда, кад је сачињена од оног који је по њој обвезан. Према томе, нико не може сам у своју корист направити писмену исправу. Од тог важног правног правила наш закон, међутим, одступа за трговачке књиге и наређује суду, да, под извесним условима, прими као доказ и оно што је трговац сам у својим књигама записао. Закон је усвојио тај важан изузетак само зато, што, због велике брзине трговачког саобраћаја, трговцима није могућно за сваки уговор састављати писмену исправу по оним прописима које смо изложили напред. Мора се признати, да је то једна велика повластита, али она трговцима није дата безусловно, него једино под погодбом, да при вођењу својих књига буду искрени, па да у њих записују само оно што је истина.

Услови под којима трговачке књиге по нашем закону (§ 12. трг. зак.) могу бити доказно средство, јесу ови:

1, да су уредне и да су уредно вођене (види оно што је речено на стр. 43.);

2, да се њима жели доказати какав трговачки уговор (посао), а не какав грађански посао;

3, да њихов сопственик раније није био судом осуђен због преваре или каквог другог преступа или злочина учињеног из користољубља, или због банкрутства; и

4, да њихов сопственик није био пре тога, као намирени, судском пресудом одбивен од тужбе у каквом ранијем спору, који је водио на основу њих.

Али то су само најнужнији услови, без којих суд никако не сме примити трговачке књиге као доказно средство. Привилегија, међутим, коју закон даје трговцима у погледу њихових књига, тако је опасна по трећа лица, да он са разлогом од њих тражи и друге, чисто личне и моралне, гаранције, да исту неће злоупотребити на штету тих лица. По себи се разуме, да законодавац нија могао означити све те личне или моралне услове или гаранције, него да их је морао оставити слободној оцени суда. Због тога се у закону (§ 12. трг. зак.) и не каже, да суд у горњем случају мора, трговачким књигама признати доказну снагу, него се само вели да може. На пр.: суд има права не примити као доказ књиге трговца, који истина испуњава напред поменуте услове (није осуђиван, одбијен) али је код трговаца опште познат као човек несавесан, који се не устеже другога преварити или иначе непоштеним начином имање туђе приграбити. Свакојако овде суд треба да буде врло обазрив.

По нашем закону (§ 12. трг. зак.) суд може признати трговачким књигама само полудоказну снагу, тј. он може сматрати да је трговац њима само у пола доказао своје тврђење, па за ону другу половину доказа, досудити му допуњујућу заклетву (§ 291. грађ. суд. пост.). Ако трговац положи ту заклетву, узме се да је своје тражење потпуно доказао; у противном пак случају, има се сасвим одбити од тражења као недоказаног, јер се из устезања да заклетву положи мора извести закључак, да му тражење није истинито, па према томе, да ни књиге није водио искрено.

Пошто су трговачке књиге, као што видесмо, доказно средство, које је законодавац усвојио само по нужди и на супрот врло важним правним начелима, то њихови записи (забелешке) не за-

државају дуго полудоказну снагу, коју им закон уопште признаје него је после извесног времена сасвим губе (застаревају као доказ, престају бити доказно средство).

У погледу тога времена, за које ти записи могу имати полудоказну снагу, ваља нам разликовати: да ли се њима доказује против трговца или против нетрговца.

а). Против трговца трговачке се књиге могу употребити као доказно средство за читавих 20 година, и то од дана кад је у њих заведен трговачки посао, који се има доказати (§ 166. трг. зак.).

б). Против нетрговца, пак, оне губе много раније своју доказну снагу; јер је имају само за једну годину, рачунајући од дана, у који је било спорно дело и давање и под којим је заведено у књигама. Истеком тога рока по нашем закону (§ 228. б. грађ. зак. којим су измењени §§ 14. и 15. трг. зак., у колико се односе на дужину времена застарелости), трговцу књиге застаревају као доказно средство, а с њима и само његово потраживање.¹⁾

Имамо приметити, да под речи нетрговац треба разумети како оног, који уопште никако није трговац, тако и оног, који је истина по занимању трговац, али се ипак у послу, за који се тужи, појављује само као обичан грађанин (потрошач). На пр. гвожђарски трговац узео за своју домаћу потребу каву и шећер од бакалина, па га овај тужи и тражење своје доказује књигама.

2. Кад се њима доказује против трговца коме оне припадају.

Наш је закон (§§ 19. и 21. трг. зак.) истина одобрио трећим лицима, да се, за доказ својих твђења, у спору позивају на трговачке књиге свога противника, али он ипак нигде није изрично ка-
зао, какву ће доказну снагу суд моћи признати књигама у томе случају. Ми држимо, да се, према духу нашег закона, у таквом случају трговачким књигама може признати пуна доказна снага.²⁾

¹⁾ У последње време наш Касациони Суд узима, да после годину дана застаревају само књиге као доказно средство, али да тражбина трговцу и даље остаје, али је мора доказивати каквим другим доказом, на пр. сведоцима, главном заклетвом и т. д.

²⁾ На тако нас мишљење упућују они разлози: Прво, трговачким се књигама може и пре и више веровати, кад се саглашавају са твђењем трећег лица, него кад су сагласне са оним што тврди сам онај који их је водио. Кад им закон у том последњем случају већ признаје полудоказну снагу, онда

У том случају свеједно је, да ли су књиге вођене уредно или нису, јер иначе би се трговац, који је био неуредан у вођењу књига, користио том неуредношћу на штету својих савесних противника.

Право трећих лица, да се, у спору против трговца, за доказ својих твђења позивају на његове књиге, изузетак је од важног законског правила (§ 203. грађ. суд. пост.), да никој парничар није дужан показати ону исправу коју сам неће да употреби. И то се одступање од општих правила правда у довољној мери потребом трговачког саобраћаја, јер би он иначе био јако отежан између трговца и потрошача (нетрговца, грађана).

II.) Књиге страних трговца.

Под речима страни трговац ми овде разумемо само оне стране трговце, чије се радње и књиге налазе ван Србије.

По нашем закону (§ 13. трг. зак.), књиге тих трговаца, ако су вођене по законима њихове земље, и на нашим судовима могу имати полудоказну снагу, кад год они осведоче, да и судови њихове земље примају, са таквом истом доказном снагом, уредне трговачке књиге наших домаћих трговаца.

Питање, пак, о доказној снази књига аустро-угарских трговаца, расправљено је конвенцијом о узајамној помоћи у судским делима између Србије и Аустро-Угарске од 24. априла 1881. године, по којој се (чл. 1. „изводима надлежно овереним из трговачких књига.“ признаје иста доказна сила пред судовима друге стране, као и изводима из трговачких књига, које се воде у самој земљи.

се с разлогом има узети, да им он у овом првом мора признавати већу важност, дакле снагу потпуног доказа. Друго, по § 21. трг. зак. ако трговац неће да покаже књиге, којима противна страна изјављује да ће веровати, суд може овој досудити заклетву, јер закон тада претпоставља да се њено твђење одиста слаже са књигама. Када закон то само претпостављено слагање с књигама истиче као полудоказ, онда се опет има с разлогом узети, да он сматра као јаче доказно (као потпуно доказно) оно твђење, које се стварно слаже са оним што је у књиге записано, које, јасније да се изразимо, сам трговац у својим књигама написмено признаје као тачно и истинито. Најзад треће: што је тако усвојено и у страним државама, н. пр.: у Француској (чл. 1330. грађ. зак.).

Б). ПРЕДАВАЊЕ И ПОКАЗИВАЊЕ ТРГОВАЧКИХ КЊИГА.

Као што смо видели трговачке књиге могу служити као до казно средство како у корист онога чије су, тако и против њега. Због тога настаје питање: је ли трговац обвезан, на позив суда, показати своје књиге? Наш закон (§§ 18. и 16. трг. зак.) у погледу тога прави разлику између предавања и показивања трговачких књига.

а). Предавање трговачких књига.

То је случај онда, кад се тражи од трговца да књиге преда сасвим, тако, да оне остану извесно време у суду или где суд нареди и да се прегледају у свима њиховим деловима.

По себи се разуме, да је за трговца врло незгодно то одвајање од књига, макар за кратко време оно било. Пре свега, њему књиге требају у радњи сваки час, јер у дневник мора сваког дана уводити своје извршене послове, а осим тога, а то је и најважније, издавањем књига из руку, трговац се излаже опасности, да из њих сазна његове трговачке тајне какав његов конкурент, што је врло могућно, пошто у трговачком суду заседавају судије из трговачког реда.

Наш је закон имао у виду ту незгоду, па је по правилу забранио суду, да од трговца тражи да му преда књиге, изузимајући од тога само четири случаја, у којима се може појавити прека потреба, да се књиге прегледају у њиховој целини. Ти случаји, у којима закон овлашћује суд, да ако нађе за потребно трговцу може наредити, да му књиге поднесе на свестран преглед, јесу ови: 1, случај наслеђа, 2, ортачке деобе, 3, стечаја, и 4, деоба мужа и жене у њиховом заједничком имању.

Кад се добро промотре сва та четири случаја, види се, да у њима нема оних напред поменутих незгода од предавања књига, јер у тим случајима или је трговчева радња већ завршена, па се књиге више и не воде и нема више места скривању његових трговачких операција, или се књиге предају у руке таквих лица, којима није никакo у интересу да износе на јавност тајне што се налазе у њима.

б). Показивање трговачких књига.

Трговац тада не издаје књиге из својих руку, као у првом случају, него их само износи пред суд и показује лист, на коме се

налази забелешка која има да се види. Суд у том случају од њега може тражити још једино то, да летимичним прегледом, дакле без нарочитог загледања шта је где написано, размотри и остале листове књиге, ради уверења, да је она уредно вођена.

Као што се види, за трговца, у случају показивања књига, не може бити онаких незгода, каквих има код поднашања, па зато је наш закон (§ 19. трг. зак.) и допустио суду, да може у свима парницама наредити, да му се књиге покажу, поради виђења предмета о коме се води парница, или да се из њих испише извод таквог предмета.

Суд је законом (§ 20 трг. зак.) овлашћен, да ово показивање књига тражи само од трговца чије се радње и књиге налазе у његовом округу (његовој територији). У случају пак, кад се књиге налазе на територији другог суда, суд, пред ким се води парница, ако нађе да је потребно књиге прегледати, има умолити суд трговачки, или, ако овога нема, првостепени суд онога места где се књиге налазе, да он прегледа спорни предмет у књигама, о њему направи записник и исти му пошаље.

Кадгод се деси, да се трговац не хтедне одазвати наредби о показивању књига, суд је законом (§ 21. трг. зак.) овлашћен, да то његово устезање протумачи као прећутно признање тврђења другог парничара, који је тражио да се књиге прегледају, и да, према томе, то тврђење може сматрати као потпуно доказано, ако га парничар потврди још и допуњујућом заклетвом.

4. Посреднички (сензалски) извод.

Наш закон (§ 53. трг. зак.) ставља у дужност трговачким посредницима да имају уредан дневник, у који ће дан по дан, без мрљања, уметања или надметања и без скраћивања, уписивати сваки посао, који сезакључи њиховим посредовањем, назначујући уговарајуће стране, садржај закљученога уговора и све услове његове. Осим тога он (§ 54. трг. зак.) и даље налаже, да о сваком закљученом послу, за који су посредовали, направе два разногласна извода из свога дневника, па да „један од једног, а други од другог уговорача даду потписати, и извод са потписом продавца купцу, а са потписом купца продавцу предаду, и уговор рјетада између њих закључен под оним условима који су у изводу.“¹⁾

¹⁾ По томе како је написан § 54. трг. зак (ова последња његова реченица), могло би се помислити, да уговоре, који су закључени помоћу трговачког

Изводи из дневника посредниковог имају снагу потпунога доказа кад год их уговорне стране потпишу, јер се тада имају сматрати као и свака друга приватна исправа. Ако пак један од њих остане непотписан, тада се доказна вредност дневника посредниковог има ценити по правилима, која смо напред изложили о трговачким књигама у опште.

Ова правила важе само за изводе из дневника обичних трговачких посредника, а не у свему и за закључнице, које издају берзански. О њима ћемо говорити, кад буде реч о берзанским пословима.

5. Трговачки рачун.

Трговачки рачун (конта, фактура) зове се у опште сваки кратак списак робе коју један трговац шиље или мисли послати другом по основу између њих закљученог уговора о: куповини и продаји, комисиону, залози, остави или ког другог.

Тај се списак, међутим, шиље најчешће при уговору о куповини и продаји, кад се исти закључује између трговаца који не станују у једном истом месту. Трговачки рачун тада није ништа друго него списак робе, коју продавац отправља купцу, назначујући у њему врсту, каквоћу, количину, цену и т. д. послате робе. У том се смислу та реч обично и узима.

Продавац обично саставља трговачки рачун у два равногласна примерка и шиље их оба два купцу с тим, да један задржи, а други да потпише (прими, призна) и врати. Кад се уговор о куповини и продаји закључује преко путујућег калфе или агента, или трговачког представника, онда се трговачки рачун мора саставити тако у

посредника, треба сматрати као коначно закључене тек онда, кад их посредник заведе у свој дневник и уговорне стране потпишу изводе. То би, међутим, било сасвим погрешно; јер се изводи састављају само у циљу да послуже као доказ о закљученом уговору, а никако ради тога, што су некакав саставан део уговора. Због тога се има сматрати, да такви уговори правно постоје чим се закључе по општим прописима о закључењу уговора а то је увек пре него што их посредник заведе у дневник и састави изводе. Са тога се истог разлога, даље, такви уговори могу доказивати и сваким другим доказним средством, ако после њиховог закључења из буди кога узрока, не буду састављени уредни изводи (н. пр.: једна уговорна страна није хтела да се потпише на изводу).

Али, по себи се разуме, да се има узети сасвим обрнуто, кад год се уговорне стране нарочито сагласе, да им се уговор сматра као закључан и обавезан тек кад се саставе уредни изводи.

двоје; јер један примерак, на коме се налази потпис калфин, итд. купац задржава, а други примерак, на коме је потпис купчев (примљен, признати трговачки рачун), калфа итд. отправља својој трговачкој кући, ради извршења закључене погодбе. Но врло често се дешава и то, да продавац саставља трговачки рачун у једном примерку, који му купац има да врати, пошто на њега стави свој пријем.

По нашем закону (§ 75. трг. зак.) трговачки се рачун сматра као доказно средство у трговачким делима само онда, кад је признат („признатом контом“). Тада је он потпун доказ о томе, да је између уговорних страна закључен уговор о куповини и продаји под свима оним условима који су у њему означени и признати.

Трговачки рачун, који је продавац послао, купац може признати само изречно писменом изјавом (§ 195. грађ. пост.) у књизи продавчевој или у изводу. Он га признаје, као на дну својеручно суму дуга словима напише и изјасни се да је признаје, па се испод њега потпише,

У закону се истина не каже, али свакојако не може бити сумње, да се трговачки рачун има сматрати као доказно средство и онда, када продавац на њему стави писмену изјаву, утврђену потписом, да је намирен у цени, коју има да прима од купца по том рачуну. У том случају он се има узети као потпун доказ, да је купац исплатио цену.

6. Кореспонденција.

Кореспонденцијом у опште зове се скуп свију писама, поштанских карата и депеша, које је један трговац одаслао и примио по свима пословима своје трговачке радње. Као што већ знамо сваки трговац има писма (карте и депеше) која одашиље, дословно преписати у књигу преписа писама, а она која прима од другог брижљиво чувати у завијутку (§ 9. трг. зак.).

Кореспонденција пак у ужем смислу или кореспонденција само између два трговца јесте скуп свију оних писама, поштанских карата и депеша, које су они отпратили један другом по каквом свом заједничком трговачком послу. У том смислу узета, и кореспонденција по нашем закону (§ 75. трг. зак.) може служити као доказно средство.

Како се из сваког посебног писма (карте, депеше) може видети само једнострану вољу оне уговорене стране, која је то писмо

написала, то суд у кореспонденцији може наћи доказа о закљученом уговору само кад му се поднесу безусловно сва писма, која су уговорне стране измењале између себе поводом тога уговора, и кад их он брижљиво проучи и упореди једна с другим. Ако би се при том упоређивању приметило, да се какво писмо не слаже са својим преписом у књизи преписа писама, суд тада има узети у обзир само оригинално писмо, јер је уговорна страна, којој је оно послато, знала само за њега и уговарала једино на основу њега.

Кореспонденција је искључиво трговачко доказно средство, тј. њом се могу доказивати само трговачки уговори, а никако и грађански. У грађанском праву измењена кореспонденција између два лица може служити највише као почетак писменог доказа, а никако као какав потпун доказ. У трговачкоме пак праву кореспонденција се има сматрати као доказ у сваком оном случају, за који закон не тражи искључиво уредну писмену исправу, било јавну или приватну; а ти су случаји, као што већ знамо, најчешћи.

7. Сведоци.

Сведоци су најстарије доказно средство. У прво време, докле није било писмености, они су били редовно и најважније средство за доказивање, ако не и једино. Од кад се пак писменост појавила и у колико се она више ширила, од тада и у толико су сведоци уступали испред разних врста писмених доказа, тако да се данас у свима образованим државама сматрају само као неки нередован доказ, који се трпи само по нужди. То умањење доказне важности сведока нарочито је остварено у грађанском праву, по коме се (§ 242. грађ. суд. пост.) сведоцима, по правилу, не може доказивати никаква тражбина чија вредност прелази 200 динара, и по коме се (§ 233. грађ. пост.) такође не може њима доказивати противно садржају уредне писмене исправе.

У трговачком праву, међутим сведоци су и данас одржали готово у целини своју стару доказану важност, јер по њему (§ 75. трг. зак.) трговачки се уговори могу њима доказивати, кад год се законом писмени докази нарочито не изискују, ма колико износила вредност тражбине, која се њима хоће да докаже. Како пак наши закони код трговачких уговора врло ретко наређују састав писменог доказа, то се слободно може рећи, да су сведоци у трговачкоме праву редовно и врло важно доказно средство. Они су у

трговачкоме праву у толико више редовно доказно средство, што, по изричној напомени § 242. зак. о грађ. суд. пост., за трговачке уговоре не важе горе напоменута ограничења, која су у грађанском праву законом (§§ 233. и 242. грађ. поступ.) постављена за сведоке.

Као сведоци имају се сматрати сва она трећа, од судије и парничара различна лица, која су својим сопственим чулима сазнала за оспорени догађај, оспорену радњу или за оспорено стање какве ствари, па, на позив суда, то своје знање исказују у повећаном спору. Тај исказ њихов пред судом зове се сведочење.

Сведоци не могу бити сва она лица, којима због њихових душевних или телесних недостатака није могућно дознати и казати истину (§ 210. грађ. пост.). Њих суд као неспособне сведоке по званичној дужности неће пустити да сведоче. Такви су:

- 1, слепи о ономе, што треба видети, ако се то није догодило пре него што су ослепели;
- 2, глуви о ономе што треба чути, ако су и тада били глуви;
- 3, глуво-неми, ако не знају писати;
- 4, душевно оболели (луди, згранути, бесомучни), ако им је болест прешла обичну слабоумност;
- 5, који су осуђени за злочин, баш да су и помиловани, докле год се не поврате у пређашња права; и
- 6, деца, која још немају пуних 14 година

На учињено изузеће од стране парничара суд има (§ 211. грађ. пост.) искључити од сведочења као заинтересоване:

- 1, Онога, који је парничару што га позива за сведока, блиски рођак, и то: а), род у правој линији, б) предак или потомак; б), рођени брат или сестра; в), муж или жена; г), таст или ташта, свекар или свекрва, или коме је то парничар; д), поочим или помајка, посинак или поћерка; е), пасторче, или коме је то парничар; ж), заручник или заручница и његов отац или мати.

Сва та лица, не могу се ни нагонити да сведоче, ако она то неће драге воље.

- 2, онога, који призна да је примио мито или поклон у име сведочења;
- 3, онога, за кога је доказано, или је јасно, да од парнице има непосредну добит или штету;
- 4, онога, који се од сведочења или несведочења има надати каквој награди, или је примио извесно обећање;

5, онога, који је у истом спору био пуномоћник или заступник ма које парничне стране.

Ради што тачнијега знања: ко је по закону нашем пуноважан сведок, ваља нам напоменути још и то, да по закону (§ 215. грађ. пост.) сведока чине сумњивим у главном ови основи:

1, сродство по крви у споредној линији од 2-ог до 6-ог колена закључно, по тазбини од 2-ог до 4-ог колена закључно; кумство у правој линији до 2-ог колена закључно;

2, зависност од које правичне стране, докле траје та зависност, као што је код слугу док су у служби и т. д.

3, ненавршена 16-та година живота, или и ако су навршили, али би имали сведочити што је било пре;

4, велико непријатељство с оним, против кога се сведочи; договарање с другим сведоцима, како ће сведочити; саветовање парничара како ће своју ствар доказати;

5, учињена кривична дела, непоузданост, лакоуман или ненаравствен (непристојан) начин живота; подозрење подмитљивости; недостатак или слабост потребних душевних или телесних својстава (на пр. наглув хоће да сведочи, о ономе што се мало подаље од њега уговарало: наклоност или одвратност од парничара; који су познати као скитнице, лаже и уопште људи рђавог карактера и сви који су њима подобни.

Наш закон (§ 213. грађ. пост.) оставља у сваком поједином случају суду да по свом слободном убеђењу, а с обзиром на све околности, оцени колико ће важити исказивање кога сведока. У опште, пак, он (§ 218. грађ. пост.) у том погледу поставља као правило, да суд може за доказ узети само ону сведоцбу, која је јасна, опредељена и основана на сопственом сазнању. Према томе нема никакве доказне вредности казивање сведока, који се једва опомиње случаја спора, који казује по чувењу од других људи, који себи противречи, казивање пориче или преиначава.

Кад нађе, да који парничар није могао сведоцима потпуно доказати спорну ствар, али да је ипак сведочио до велике вероватности, суд је законом (§ 291. грађ. пост.) овлашћен, да таквом парничару пресудом наложи допуну заклетву.

8. Вештаци.

Вештаци су стручно спремна лица којима суд ставља у дужност, да, пред њиме или пред другом влашћу коју он одреди, из-

врше какав преглед, који је потребан за решење поведенога спора, и да му потом саопште своје вештачко мњење.

Вештачком прегледу има по закону (§ 247. грађ. пост.) места:

1, кад једна страна одриче истинитост навода противне стране што се тиче вида и својства ствари, а суд се из говора парничара, ни из акта не може о том уверити.

2, кад сам суд нађе, да је вештачки преглед нужен; и

3, кад га захтева лице, које се боји, да се до почетка или до свршетка парнице може изменити вид или својство ствари.

За пуноважни вештачки преглед траже се три вештака. Сваки парничар има права изабрати по једног, а ови бирају трећега. Ако се парничари у избору лица не сложе, или не хтедну никако бирати, суд ће тада сам одредити вештаке, а узмеће прво лица, која су парничари спомињали. У случају изостанка једног парничара, други има права изабрати два вештака, и трећег ће суд одредити (§ 248. грађ. пост.). Кад се вештачки преглед има да изврши пре парнице, онај, који га је захтевао, бира сам сва три вештака (§ 251. грађ. пост.).

За вештака се може узети само оно лице, које је по свом стручном знању, занату, вештини или занимању способно да тачно испита и определи својства ствари, која се имају прегледати. Само такво лице има по закону (§ 251. грађ. пост.) обавезу бити вештак. За вештаке важе они исти случаји искључења и подозрења, који су прописани за сведоке. (Стр. 145. и 146.).

За вештачко се мњење по закону (§ 256. грађ. пост.) сматра само оно, на које се сложи већина одређених вештака. Такво мњење има по нашем закону (§ 246. грађ. пост.) ону исту доказну вредност, коју и сведоцба сведока, а то значи: да је суду остављена исто онако потпуна слобода у оцени доказне вредности вештачкога мњења, каква и код доказа са сведоцима.

9. Признање парничара.

Признање је изјава којом један парничар потврђује истинитост каквог навода свога противника у парници.

Има две врсте признања: судско признање и вансудско признање. Судско је оно, које је учинио у поведеном спору парничар или његов заступник, било усмено на суду, било писмено у каквом процесном акту (на пр. у одговору на тужбу). Вансудско је,

напротив, оно, које је парничар учинио ван поведеног спора, у разговору, у каквом писму, у каквом ранијем спору и т. д.

Пуноважно признање, на суду или ван суда, могу по нашем закону (§ 138. грађ. пост.) учинити:

1, који је власан независно располагати са имањем, о коме је спор;

2, родитељи за своју непунолетну децу, док су под њиховом управом;

3, старатељ за онога, који му је поверен; и

4, парничарев заступник, уговорни или законски.

Оно дело или навод парничара, које је противна страна у парници пред судом признала, сматра се по закону (§ 180. грађ. пост.) као истинито, и не мора се даље ничим доказивати.

Али признање је недељиво. То значи, да га онај, ко хоће њиме да се користи, мора примити онако како је исказано, дакле, у његовој целини, те према томе он не може околности, које су му корисне, примити, а оне, које су за њега штетне, одбацити. На пр. тужени признаје, да је узео на зајам од тужиоца тражену суму новаца, али уједно изјављује и то, да је тај дуг вратио. Тужилац, ако жели, да се користи тим признањем, мора га цело узети, па затим доказати, да је неистинит онај други део признања, који се односи на одужење. За ту недељивост признања важи као услов и то: да споредна изјава у признању мора стојати у непосредној и неразлучној вези са његовом главном изјавом. Признање је, дакле, потпуно дељиво, кад год садржи изјаве о стварима, које немају непосредне међусобне везе. На пр. тужени признаје, али уједно изјављује, да је тај његов дуг пребивен са једним другим дугом, који је тужилац имао њему давати. Ту постоје изјаве о два разна дуга, и оне се могу потпуно једна од друге одвојити.

Признање, пред судом учињено, не може се порећи, осим ако се докаже да је учињено у фактичкој заблуди, или, као што се каже у закону (§ 182. грађ. пост.), ако се потпуно докаже, да ствар стоји друкчије, него што је признато. Па пр. неко је био позајмио вашем покојном оцу извесну суму новаца, и сад вас, као наследника, тужи за њен повраћај. Ви признате дуг, али одмах потом нађете признаницу, по којој је тај дуг враћен. На основу те признанице ви дакле можете обеснажити то ваше признање. Ну имамо напоменути, да се признање не може никако порећи на основу тога, што је парничар, који га је учинио, био у правној заблуди

т. ј. што је погрешно оценио правну страну дела, које је признао. На пр. дуговали сте неком по меници пре 24 године извесну суму новаца. Он вас, данас, на основу те менице, тужи, и ви признате на суду да тај дуг одиста нисте исплатили, јер сте мислили, да ће вас суд и без вашег признања осудити на плаћање. Одмах потом дознали сте, да је ваше мишљење било погрешно, јер је по закону (§ 928. грађ. зак.) ваш дуг већ застарео. Ваша је заблуда била правна (односно права), и ви не можете на основу ње порећи већ учињено признање.

10. Заклетва.

Заклетва је свечана изјава, којом парничар, уз призивање Бога и његовога суда, потврђује пред судом истинитост својег навода у поведеном спору.

Њу по закону (§ 265. грађ. пост.) не може полагати, и суд је по службеној дужности неће допустити парничару:

1 који није имао пуних 16 година онда, кад се догодило оно о чему се има положити;

2 који због душевних или телесних недостатака, или по својој способности није кадар истину знати о ономе о чему се има положити;

3 који је осуђен због злочина или због преступа, али с губитком части, докле то траје; изузимајући случај кад му је противна страна допусти; и

4 за кога је доказано, да се једанпут криво заклео.

Односно пак судом проглашених распикућа, наш закон (§ 266. грађ. пост.) оставља суду да цени у сваком поједином случају хоће ли они полагати заклетву или неће.

По нашем закону (§ 280. грађ. пост.) заклетве су: главна, допуњујућа, која опредељује вредност и откривајућа.

а). Главна заклетва

Она је парничару крајње доказно средство. Кад нема други бољи доказ за своје главно тврђење у спору, он, у том случају, пред судом, чини понуду своме противнику у парници, да им заклетва реши спор, нудећи га да се закуне на истинитост свога тврђења, и изјављујући уједно, да ће се и сам заклетити на своје речи, ако му буде повратио заклетву. Парничар, коме је заклетва овако понуђена, мора се, по правилу, (§ 287. грађ. пост.), изјаснити: да ли је прима или враћа. Ако је прими и положи, доказао је своје

тврђење и добио је парницу: ако пак заклетву поврати, оставио је, да понуђач заклетвом реши исход спора. Суд, у том случају, има да изрекне условну пресуду, и то: у корист понуђеног, ако исти заклетву положи или понуђач одустане од полагања повраћене му заклетве; а, на против, у корист понуђача, ако повраћену заклетву положи.

Заклетва се може нудити само за доказ оних трговачких уговора за чије се закључење не тражи писмена исправа, (на пр. не може о меници) а има се понудити само о решавајућим и довољно опредељеним околностима или збићима. У опште, главном се заклетвом може доказати само оно, што може и признањем, а нема јој места против садржине писмене исправе, која даје потпун доказ, осим ако се утврђује њена истинитост (§ 263., 281. и 282. грађ. пост.)

Само парничар или његов помоћник, који има за то нарочито овлашћење (§ 613. грађ. зак.), имају право нудити главну заклетву, а могу је понудити, по правилу, само своје противнику у парници (противном парничару), и то, или за дело, које је њему лично познато, или за дело лица, од кога парничар доводи своје право.

б). Допуњујућа заклетва.

Њу досуђује сам суд по службеној дужности, кад нађе да који парничар није могао спорну ствар потпуно доказати (на пр. сведоцима, трговачким књигама, кореспонденцијом), али ју је сведочио до велике вероватности (§ 291. грађ. пост.).

в). Заклетва којом се опредељује вредност.

Њу полаже онај, који тражи накнаду штете, у циљу да, при оскудици другог доказа, њоме потврди величину претрпљене штете, чије је постојање на други начин већ доказано (§ 292. и 294. грађ. пост.).

г). Откривајућа заклетва.

Суд има, на захтевање тужиоца, наложити је овом туженом:

1, који је обавезан открити своје имовно стање, на пр. стецајном дужнику;

2, који је под великом сумњом да је противзаконо сакрио или притајио туђе имање или какве исправе;

3, који је под сумњом да може знати, ко је ствари сакрио или притајио (§ 296. грађ. пост.).

Ту заклетву могу по закону (§ 297. грађ. пост.) захтевати:

1. Повериоци од дужника, о коме постоји извешће власти, да нема имања; и

2. Ортаци од држаоца ортачког имања.

ОДЕЉАК П.

О ТРГОВАЧКИМ УГОВОРИМА ПОСЕБНО.

ОДСЕК I.

Куповина и продаја.

I Претходне напомене.

Куповина и продаја јавља се тек с појавом новца као нов и савременији облик размене. У прво време, док се људско друштво налазило још на сасвим ниском ступњу развика, ње није било, него се размена економских добара вршила једино средством промене или трампе. Што се друштво више развијало и што су се међусобни одношаји међу људима јаче умножавали, размена је постајала све чешћа, а с њом упоредо и куповина и продаја, која је стално потискивала промену, тако да је ова данас сасвим истиснута из трговачког саобраћаја.

Куповина и продаја јесте најчешћи и најважнији трговачки уговор, јер се трговина највећим својим делом данас и појављује у облику тога трговачког посла. Она је у трговачком саобраћају као некакав стожер, око кога се нижу сви остали трговачки послови. Сви они одиста имају према њој неку потчињену улогу, јер им је готово свима крајњи циљ, да је што више олакшају.

При свем том ванредно важном значају, који куповина и продаја има у трговачком саобраћају, у нашем трговачком законику о њој ипак нема ни једне једине посебне одредбе. Због тога, према ономе што смо кззали напред о узајамном односу трговачког и грађанскога права, ми се за њу имамо и у трговачком праву послужити одредбама главе XXIV. „О продаји и куповини“ (§§ 641. до 676.), у колико исте нису измењене трговачким правним оби-

чајима или начелно не стоје у противности с њеним трговачким карактером. Узрок због кога је наш законодавац куповину и продају ћутке прешао у трговачком законик у, свакојако је томе, што је трговачка куповина и продаја у својој суштини потпуно једнака с грађанском, те су по томе и за њу у пуној мери подесне готово све оне одредбе, које су у грађанском законик у прописате за ову последњу.

Ми немамо потребе, да и овде улазимо у питање кад се куповина и продаја сматра као трговачки посао, јер смо то већ проучили у првом делу ове књиге (Стр. 16.—18.). Али пре него што приступимо проучавању саме правне природе уговора о куповини и продаји, имамо напоменути, да означени прописи грађанског законика важе и за онај трговачки посао, који је у т. 4. § 17. зак. о устр. трг. суда означен именом: предузеће на бављања. Као што смо већ казали у првом делу приликом излагања трговачких послова, тај трговачки посао у ствари није никакав различан уговор од трговачке куповине и продаје, него је само један њен засебан облик, и то такав облик, у коме продавац отуђује робу, коју нема у тренутку продаје.

II. Одредба и битни услови уговора о куповини и продаји.

Куповина и продаја јесте двостран уговор, којим се једна уговорна страна (продавац) обвезује, да уступи другој страни (купцу) у својину какву робу за извесну суму новца (цену), коју јој се та друга страна обвезује дати.

Као што се види из те одредбе, уговор о куповини и продаји има три засебна услова, који га одликују од свију осталих уговора, а ти су: прво, роба коју продавац уступа купцу у својину, друго, цена, коју купац даје продавцу у размену за робу; и треће сагласност уговорача, како односно робе, тако и односно цене.

а). Роба.

Предмет обавезе продаваче може бити само таква ствар која има новчане вредности и при том се налази у саобраћају, а никако каква радња, јер се уговор о куповини и продаји баш у томе

и разликују од уговора о најму.¹ Због тога, кад продавац има тек да изрази продату ствар, н. пр: дрводеља поручени орман, бравар наручени кревет, кројач поручено одело и т. д. — може се истаћи питање: да ли је он одиста продавац или најамник или боље: да ли је с њиме закључен уговор о куповини и продаји, или, на против, уговор о најму али тако, да он сам буде дужан дати грађу (материјал). То се питање има расправити према томе шта су уговорне стране сматрале као прави (главни) предмет свога уговора, да ли: наручену ствар или рад посленика. Ако им је било главно наручена ствар ваља узети, да су закључили уговор о најму. У случају сумње треба представити да је рад био главно кад год је поручена ствар, таква, да је сваки не може изградити или бар да је не може изградити приближно онако као уговорна страна, која се уговором примила да је изгради. При оцени тога питања ваља узети у обзир и односну вредност материјала и рада, па ако у израђеној ствари рад има несразмерно претежну важност од материјала, (на пр. код поручене чипке; код слике; код статуе и т. д.) онда имамо уговор о најму; у противном случају (на пр. код порученог ормана, кревета и т. д.) пак уговор о куповини и продаји.

Кад је куповина и продаја трговачка, предмет обавезе продаваче увек је каква роба. Под тим пак именом у трговачком се праву означава свака она ствар која се још налази у трговачком промету, т. ј. која је већ изишла из имовине свога произвођача, али још није доспела до онога који ће је употребити за какву своју потребу (до свога потрошача).² По нашем закону (т. 1. § 17. зак. о устр. трг. суда) само покретне ствари могу бити роба, јер као што смо напред (стр. 16.) казали, непокретности нису никад предмет трговачког саобраћаја.

Роба могу бити не само ствари, као н. пр.: жито, шећер, вуна гвожђарија, кафа и т. д. (§ 184. грађ. зак. него и сама права ако

¹ Уговор о најму постаје онда, кад секо обвезе какву службу чинити (послужити), или што начини за одређену награду у новцу (§ 706. грађ. зак.)

² Које се ствари у трговачком праву означавају речју роба, најбоље се може видети из примена. Тако н. пр.: жито, докле се год налази у имовини земљоделца који га је произвео, није роба него је само ствар или добро. Чим га земљоделац прода каквом житарском трговцу, оно одмах улази у трговачки промет и добија име роба. То име по тојноси у целом даљем свом ходу ка потрошачу (у трговачком промету), а кад доспе до овога, оно наново узима свој први назив; ствар или добро.

Ко што се види из тога примера, роба је само једна врста ствари.

им је предмет каква покретна ствар и ако су при том преношљива н. пр.: акције, обвезнице, менице, варанти, каматни и дивидендски купони, промесе, патенти, фабричке и трговачке марке, индустријски цртежи и модели и т. д.

Истина обично се продаје само она роба, која већ постоји онда када се закључује уговор о њеној продаји, али, по закону, за важност уговора о куповини и продаји, не тражи се, да купљена, односно продата, роба мора тада већ постојати. У том је погледу сасвим довољно, ако она постоји онда кад је одређено, да се закључени уговор изврши, т. ј. када по уговору продавац има да преда продату робу. Код продаје будућих ствари, за које се не зна сигурно да ли ће настати н. пр.: продата будућа берба винограда, идућа вуна од каквог стада и т. д. треба пазити на то, шта је у истини продато: да ли сама ствар или само нада на њу. У првом случају закључен је уговор о куповини и продаји, а у другом одважан уговор (уговор на срећу). Ако виноград роди купац је у оба случаја дужан платити уговорену цену, макар род не био Бог зна како обилан; али ако виноград не роди никако или роди тако мало да се може сматрати као и да није родио никако, купац у првом случају, није дужан платити уговорену цену, јер је уговор о куповини и продаји обично теретан уговор (комутативан), а у другом случају, мора, јер је закључио уговор на срећу. Који су пак од та два уговора уговорне стране закључиле, обично се може распознати по условима под којима је уговор закључен, а нарочити по уговореној цени. Ако је цена сразмерна обичној вредности продате будуће ствари, узеће се, да је закључен уговор о куповини и продаји, а ако је сувише ниска у сравњењу према њој, претпоставиће се, да је закључен одважан уговор.

Исто тако важи уговор о куповини и продаји и онда, када продавац њиме отуђује робу, коју нема у тренутку кад се уговор закључује, т. ј. ако продаје туђу робу. Као што знамо, уговор о таквој куповини и продаји има у трговачком праву своје особено име, зове се: уговор о набављању. Предмет тога уговора најчешће је роба, која је одређена само по роду а погођена према извесној мери (килограму, литру, метру и т. д.)

Најзад, ваља нам напоменути, да продата ствар не треба да се састоји у суми новаца, јер у том случају, кад се новац за новац мањи за већи, сребрн за златан, и т. д. мења, по нашем закону

(§ 633. грађ. зак.) није куповина и продаја него промена или трампа.

6). Цена.

Односно ње наш закон поставља ова важна правила, и то:

1). Она се мора састојати у новцу, металном или папирном јер ако би се састојала само у каквој ствари, закључена погодба не би била уговор о куповини и продаји, него уговор о промени или трампи.

Али ипак цена не мора бити ни сва у новцу, него може бити помешана из новца и какве друге ствари; само, у том случају вредност новца не сме бити мања од вредности те друге ствари, која с њим заједно сачињава цену (§ 643. грађ. зак.).

У трговини се и онда узима да је цена измирена кад је купац на њу издао меницу јер се у њој меница са сигурним потписом сматра као готов новац. (Она се због тога и зове: трговачки новац). Са законског пак гледишта то није тачно, јер кад је купац на цену издао меницу, по закону се има сматрати, да је он тиме свој дуг претворио у менични дуг, који ће у року исплатити новцем.

2). Она мора бити одређена (§ 646. грађ. зак.), јер без одређене цене не може ни продаје бити.

По правилу, цену одређују саме уговорне стране споразумно, али оне могу тај посао оставити и другоме, ако само у уговору назначе какав начин, по коме се она може доцније одредити без садејства ма које од њих. Таквих начина има више, најчешћи су ови:

а). Да цену прекине неко лице које је у уговору поименце означено. У том је случају уговор закључен прећутно под одложним условом: ако се цена одреди; јер ако означено лице не буде хтело цену одређивати или не буде могло, н. пр. душевно је оболело, умрло је итд. закључени се уговор има сматрати као да није био никако ни закључен.

б). Да цену прекину нек'лико њих лица која уговор означају поименце. И у том је случају уговор закључен под поменутим прећутним условом. Ако се сва та лица не би сложила о цени, закон наш (§ 648. грађ. зак.) узима да је као цена одређена она сума за коју је била већина гласова. Кад се пак гласови поделе на више од две суме, тада се има сматрати, да се цена није могла одредити и према томе да ни уговор никако није закључен.

в). Да се за цену сматра средња цена, коју купљена, односно

продата роба буде имала у оно време када се предаје, и то у месту где се уговор извршује (§ 689. грађ. зак.). Ако у том месту постоји берза, као средња цена узима се берзанска цена, иначе обична чаршијска.

Изузетно од овог правила, за извесну робу, цену никако не одређују саме уговорне стране, него каква власт, коју закон овлашћује да за ту робу прописује нарочиту таксу. Н. пр.: за лекарију, монополисане предмете, хлеб, итд.

3. Цена, најзад, мора бити озбиљна, а то значи, да мора одговарати колико тј. вредности продате робе. Ако је она тако незнатна да према овој изгледа, тада се има, према приликама, узети: или да су уговорне стране, под видом уговора о куповини и продаји, у ствари закључиле уговор о поклону, или да продавац није ни хтео да се озбиљно упушта у закључење уговора, па према томе, да закључена погодба ништа не важи.

Од неозбиљне цене треба разликовати рђаву цену тј. цену, која је истина озбиљна али ипак не достиже ни половину праве вредности продате робе. Кад је цена неозбиљна, уговор ништа не вреди, тако као да није ни закључен; кад је, пак, цена само рђава, а то је случај т. зв. оштећења преко половине, уговор истина важи, али, као што смо напред (Стр. 117.) већ изложили, продавац може тражити да се раскине, ако купац не хтеде допунити цену, у колико је мања од обичне цене. Ну, као што знамо, то право припада само оном продавцу, који није трговац по занимању.

в) Сагласност уговорача.

Уговор о куповини и продаји јесте обичан (консенсуалан) уговор, и према томе по закону (§ 642. грађ. зак.) се има сматрати за свршен и закључен чим се продавац и купац погоде за робу и углавце цену. Предаја пак робе јесте само један акт извршења већ закљученог уговора о куповини и продаји, а никако неки саставан део тога уговора.

Сва она правила, која смо изложили напред о закључењу уговора у опште (Стр. 120.—125.) важи и за закључење уговора о куповини и продаји.

III. Обавезе и права уговорних страна.

Из уговора о куповини и продаји, чим се он пуноважно закључи, потичу за обе уговорне стране, по самом закону, извесне

обавезе и извесна права, која су им узајамна, тако, да је за продавца обавеза, што је за купца право, и обрнуто, што је за продавца право, за купца је обавеза.

А). Обавезе продавчеве (купчева права).

Продавац је обавезан;

а), да продашу робу купцу преда у својину,

Предају он може извршити, према природи робе, на један од ова три начина:

1. што ће робу предати купцу у руке, да ју однесе; а тако се обично и предаје роба, која је састављена од телесних ствари (§ 287. грађ. зак.);

2. што ће, на место саме робе, купцу предати какав сходан знак (§ 288. грађ. зак.), у коме се правно преноси господарство над продатом робом, на пр. спроводно писмо за робу која још путује, стоваришни лист за робу која се налази у јавном трговачком стоваришту, кључеве од магазе или дућана у коме је роба и т. д.

3. простим споразумом, и то: или тиме, што ће изјавити, да ће у будуће продату робу држати као купчеву сопственост, а не као своју (§ 289. грађ. зак.) или тиме, што ће одобрити, да купац, код кога се роба већ налази, исту од сада сматра и држи као своју.

Купац постаје сопственик купљене робе по правилу само кад је роба била продавчева у време предаје. Али у неким случајевима, изузетно од тога правила, наш закон, (§ 221. грађ. зак.) признаје купца за правног сопственика и кад му је неовлашћено продата туђа роба, ако само није знао, нити је имао основа мислити да је роба туђа. Ти су случаји ови: 1. кад је робу купио на јавној продаји или на берзи. 2. кад ју је купио од трговца, који обично њоме тргује, или од занатлије који је израђује, 3. кад ју је купио од онога, коме је њен господар дао на послугу, или на оставу, или у залог, или коме је она била поверена на ма који други начин тако да купац није могао зло помислити нити што посумњати о поштењу продавчевом. У свима тим случајима пређашњи сопственик нема права робу тражити од купца, ако му је овај не хтедне уступити драге воље, него једино може тужити продавца и захтевати да се казни и да накнади штету.

Ако се продата роба, која је већ одвојена и тачно (индиви-

дуално) одређена, има по уговору купцу предати доцније, продавац је тада дужан да је до предаје сачува и преда неповређену, јер је та роба по закону (§ 658. грађ. зак. у вези са §§ 636. и 637. истог закона) на његовом ризику од закључења уговора о продаји па све до рока предаје. Све штете, које би робу задесиле у том размаку времена, падају, дакле, једино њему на терет, макар оне потекле и од слепог случаја. Од тога се изузимају само штете, које без кривице продавчеве задесе робу продату гомилом (ђутуре) на пр. дућан еспапа, стадо оваца, чопор говеда и т. д. јер је купац дужан сносити те штете, кад год не пређу половину вредности робе.

Кад се продата роба има послати у друго место, тада се по закону (§ 290. грађ. зак. и § 66. трг. зак.) сматра, да је купцу предата тек кад приспе у то друго место и кад је купац прими. Све докле њен је сопственик продавац, и као такав, по напред изложеном правилу, сноси ризик за њену пропаст и квар. По себи се разуме, да он може с купцем уговорити, да роба путује на ризик купчев, или да то буде треба купчевог пристанка. По закону се сматра, да је купац на то прећутно пристао, кад год је поименце наредио како да му се пошаље купљена роба. Тада роба постаје његова како је продавац изда назначеној прилици, па ако потом и пропадне, њему ће пропасти.

Пошто предаја робе спада у дужност продавцу, то на њега падају и сви трошкови који су нужни за њено извршење. Тако он мора платити мерину (став. 1. чл. 1-ог закона о општинској мерини (кантарини) од 25. априла 1890. год.), паковање итд. И односно тих трошкова може бити друкчије, ако се нарочито уговори или ако у месту извршења уговора постоји какав трговачки обичај.

Ако продата роба доноси плодове или какве друге користи, тада кад год се друкчије не буде уговорило, по закону (§ 638. грађ. зак.) исти припадају продавцу до времена које је уговорено за предају, а од тога времена купцу, макар се роба задржала код продавца и после тога рока.

б), да купцу јемчи да роба није туђа, да нема скривених махна и да има све уговорене особине.

1. Тако, ако би се доцније показало, да продата роба није била продавчева у време предаје, па је њен прави сопственик

судским путем одузме од купца¹⁾, продавац је тада дужан купцу вратити примљену цену а уз то и накнадити штету, коју је претрпео. Ако је продавац знао, да је ствар туђа па је ипак продао, дужан ће бити у наведеном случају накнадити добит, коју би купац сигурно имао на продају купљене робе. Али имамо приметити, да при трговачкој продаји врло ретко наступа одговорност продавчева наспрам купца; јер је у трговачком промету врло честа примена напред изложене одредбе § 221. грађ. зак.; те пређашњи сопственик врло ретко кад може од купца судским путем одузети робу. То је зато, што роба подлежи горњој законској одредби докле год кружи искључено између трговаца или између њих и потрошача, а и у случају кад на трговца прелази од произвођача или од продавца који није трговац, она се обично код таквог купца (трговца) задржава само врло кратко време.

Дужност продавчева да купцу јемчи, да му продату робу нико неће одузети, само је природна особина уговора куповине и продаје, а никако каква битна, без које тај уговор не би могао опстати. Због тога је допуштено, да се продавац нарочитом погодбом ослободи те одговорности, т. ј. да може робу продати, не стојећи добар купцу ни за шта (без одговорности своје) Али та погодба не важи безусловно за све случаје одузимања робе, него једино за оне, који нису изазвати са знањем или кривицом продавчевом. (Тако на пр. ако је продао туђу ствар, знајући да је туђа, продавцу та погодба неће ништа помоћи). Осим тога продавац је већ по самом закону (§ 557. грађ. зак.) ослобођен те дужности и одговорности, кад год је купац, при закључењу уговора о куповини и продаји знао да је роба туђа, но је ипак купио, не тражећи изрично од продавца гаранцију против одузимања.

II. Одговорност продавчева за недостатке и мане наступа само онда кад се испуне сви ови услови:

1. Да су недостатци на роби постојали пре њене предаје. Ако продавац то одрече, купац је дужан доказати.

2. Да су они скривени, јер за недостатке, који свакоме уочи падају, (§ 556. грађ. зак.) није дужан нико јемствовати, осим ако је нарочито у уговору назначено, да роба нема баш никаквог недостатка.

¹⁾ У спору, који прави сопственик поведе, купац је дужан да се позове у заштиту на свога продавца, ако жели да своје право на накнаду према истом несумњиво утврди (§ 339. зак. о грађ. пост.).

3. Да роба није купљена гомилом (ђутуре) тј. онако као што стоји и лежи без броја и мере, јер у том случају продавац одговара за мане само онда, кад је уговором нарочито примио одговорност, и то само за оне недостатке за које је добар стајао (§ 558. грађ. зак.).

Недостаци (мане) могу бити од две врсте. Они су или велики (редхибиторни) или обични. За прве се сматрају сви они услед којих се роба не може никакo употребити за потребу којој је намењена на пр. купљена труба штофа кроз је прогрижена, стока болесна, вино прокисло, брашно ужежено ит.д.; за друге се опет узимају они, који роби само смањују употребљивост, али јој исту не одузимају сасвим (на пр. штоф је ужи или краћи него што треба по мустри, стока мршава, брашно мало горчи, вино мало задише на буђу итд.). Који од тих недостатака постоји у даном случају јесте питање, које судија има да реши према природи и приликама сваког појединог случаја.

Продавчева је одговорност за недостатке различна према врсти појављеног недостатка. Ако је недостатак велики, купац је овлашћен да на основу њега тражи раскидање уговора, тако да продавац узме натраг робу и врати цену. Ако је пак недостатак обичан, купац истина не може раскидати уговор, али има право тражити, да се роби цена смањи сразмерно недостатку. Поред тога, продавац, који је прикривао какав велики недостатак, дужан је накнадити штету, коју купац има услед раскидања уговора. Таква је иста одговорност продавчева и у случају кад роба нема уговорне особине.

У нашем закону није одређен какав нарочити рок, у коме купац треба да поднесе тужбу против продавца због појављених недостатака, али ипак са том се тужбом има похитати из два разлога, а на име прво, што је за купца доцније све теже доказати, да је недостатак постојао пре предаје, и друго, што се оклевање у подношењу тужбе може узети као прећутно признање купчево, да је знао за недостатак и да је на њега пристао. Са тих је разлога купцу у интересу, да при пријему, или што скорије после пријема, робу свестрано прегледа и одмах утврди нађене мане.

Б) Обвезе купчеве (права продавчева).

Купац је обвезан:

1, да прими и однесе купљену робу.

Та његова дужност одговара продавчевој обвези да робу преда, а наступа чим продавац своју обвезу испуни у свему онако како је уговорено (§ 652. грађ. зак.) или чим буде спреман да је тако испуни.

Купац је, дакле, у праву да не прими робу, ако је стигла после уговореног рока, ако има какав велики недостатак, ако му се не даје на уговореном месту, ако му се нуди само један део итд. ако се у опште не предаје у свему онако како је уговорено. Кад је роба послата из каквог другог места, и купац је не прими зато, што није донета у добром стању или потпуно, тада је дужан трговачки суд (а ако њега нема у места, првостепни, а ако и овога нема, општински) да, по захтеву купца, продавца или возара, преко вештака прегледа робу и нареди где да се смести (§ 72. трг. зак.)

Као год што продавац сноси трошкове око продаје, тако је и купац дужан сносити трошкове око пријема и одношења робе, на пр. паковање, товарење, подвоз итд. Кад год не буде друкче уговорено или не постоји приватан трговачки обичај.

Ако се купац не хтедне одазвати овој својој дужности, онда у случају кад је рок за предају и пријем уговором тачно одређен, продавац је законом (§ 657. грађ. зак.) овлашћен, да, према своме интересу, или уговор сматра за раскинут и робу другоме прода, или да код суда тражи принудно извршење закљученог уговора, сместивши робу на сигурно место.

2.) да плаши уговорену цену.

Ту дужност купац, по правилу, има да изврши онда и на оном месту, кад и где прими робу, јер му продавац није дужан (§ 653. грађ. зак.) робу продати без цене. Али од тог правила чини се изузетак:

а). Кад је нарочито уговорено, да купац робу положи доцније, а то је кад је роба продата на почек. Али у том случају, продавац није дужан дати робу без цене, ако се деси да купац падне под стечај пре него што је робу примио, јер се у том случају по

самом закону (§ 27. зак. о стец. пост.) сматра, да је приспео рок за полагање цене, чим је суд отворио стечај.

б). Кад је купац узнемирен у државини купљене робе (на пример неко се јавља као прави сопственик робе и тражи је преко власти) јер тада он може задржати исплату цене све дотле, докле продавац не отклони то узнемирење, или бар не да довољно јамства, да ће цену вратити ако роба буде одузета (§ 655. грађ. зак.).

в.) Кад купац нађе на роби какав недостатак, јер у том случају, као што знамо, он може или раскинути уговор или тражити да се цена смањи.

Ако купац не изврши ову своју дужност без оправданог узрока (тј. ван ова три случаја), закон (§ 656. грађ. зак.) тада даје право продавцу, који је робу предао или је спреман да то учини, да бира: или да уговор раскине или да цену судом тражи. Кад продавац избере ово последње, он има права од купца тражити поред цене и закони интерес 6% на њу. Тај интерес тече од рока, који је уговором одређен за полагање цене, иначе од кад је тужба поднета суду, ако рок није уговорен. До рока пак или до дана тужбе, продавац има права тражити интерес на цену само онда, кад је то нарочито уговорио с купцем (§ 654. грађ. зак.).

IV. Посебне врсте куповине и продаје.

Уговор о куповини и продаји у трговини се врло често закључује са каквим условом или са роком, те отуда у њој и настају засебне врсте куповине и продаје. Ми ћемо разгледати само најчешће и најважније.

а). УСЛОВНЕ КУПОВИНЕ И ПРОДАЈЕ.

С погледом на услов, по којим је закључена, куповина и продаја може бити:

а.) Под условом мерења или бројања купљене робе.

Предмет те куповине и продаје јесте роба, која се ближе одређује мерењем или бројањем. Она се обично састоји из заменивих ствари, т. ј. из ствари, које по вредности својој приближно одговарају једна другој, те је због тога све једно која ће се дати између свију оних што припадају истом роду.

Таква се роба продаје на два начина: или гомилом (ђутуре), или на меру или на број.

Када се прода на први начин, т. ј. гомилом, тада се цена одређује укупно према збирној целини робе, н. пр.: продата цела једна гомила угља за 100 динара. Код такве куповине и продаје, као што смо већ напред видели, важе два сасвим изузетна правила, и то: прво: ризик за случајну пропаст или за случајно оштећење сноси купац још од закључења уговора кад год штета не премаша половину вредности робе (§ 637. грађ. зак.), и друго: продавац не одговара за скривене мане и недостатке, кад год ту одговорност не прими на себе нарочитом погодбом (§ 558. грађ. зак.).

Кад се пак прода на други начин, т. ј. на меру или на број, цена се тада назначује према једном делу робе, и то према делу који одговара јединици какве мере (тежине, запремине, дужине итд), а целокупна се цена изналази тек доцније мерењем или бројањем. Н. пр.: продат угаљ по 3 динара 100 кила.

Код куповине и продаје гомилом уговор је одмах закључен, јер су одмах одређене и роба и цена. Код куповине и продаје пак на меру или на број он се никако не сматра закључен онда кад је погодба прекинута. Тада је истина потпуно одређена купљена роба али не и уговорна цена, него се ова има одредити тек мерењем или бројањем. Ако се мерење или бројање изврши, уговор је коначно закључен, а ако се то не могне учинити, н. пр.: што је продата роба сасвим пропала, он остаје недовршен, и оно што је већ уговорано пада. Ето због тога се свака куповина и продаја на меру или на број по закону нашем (§ 644. грађ. зак.) сматра под одложним условом: ако се роба премери или изброји. Код такве куповине и продаје купац добија закљученом погодбом право, да тражи да продавац у одређено време испуни тај услов.

Код робе која се продаје по тежини, ако се друкчије нарочито не уговори или ако не постоји какав противан трговачки обичај правило је, да купац плаћа само чисту робу, т. ј. тежину, што остаје по одбитку тежине завоја или увоја, која се последња обично зове: дара или тара. Али лаки унутрашњи увој обично се урачунава у чисту тежину, кад год роба не може да буде без њега. (На пр.: хартија која умотава шећер у сандуцима или главама).

б). Под условом кушања.

Предмет те куповине и продаје јесу оне потрошне ствари, код којих је каквоћа од претежног значаја, а може се оценити само

органом за кушање (т. ј. језиком и непцима), као што су н. пр.: вино ракија, зејтин, масло, сир и т. д.

Код те су куповине и продаје и роба и цена истина одређене одмах чим је погодба прекинута, али тада још није постигнут споразум односно каквоће коју роба треба да има, а она је као што рекосмо, од битне важности по вредност и употребљивост њену. Због тога је код те куповине и продаје уговор закључен коначно тек када се постигне и тај споразум, а све дотле стоји под одложним условом: ако је роба добра.

Кад год куповина и продаја има за предмет пиће или другу какву ствар чија се доброта само кушањем даје познати, она је увек закључена под тим условом. Тај услов код ње постоји већ по самом закону (§ 645. грађ. зак.), па зато и није потребно да се нарочито предвиђа у уговору. Али закон допушта, да продавац с купцем може уговорити и друкчије.

Односно пак испуњења тога услова ваља гледати на то, да ли купац робу узима на своју домаћу потребу или је набавља за трговину.

Ако је први случај, тада се има тек онда сматрати да је услов испуњен и, према томе, да је уговор закључен коначно, кад купац робу прода и изјави да му се допада. У том се случају, при оцени каквоће робе, једино има узети у обзир лични укус купчев. Али ипак од тога се одступа кад купац изрично или прећутно пристане да узме робу која је добре каквоће, макар и не била у свему по његовом укусу. Такав прећутан пристајак постоји кад је роба поручена из каквог другог места, јер се не може разумно узети, да би је продавац друкчије хтео послати.

У другом пак случају, т. ј. кад се роба набавља за трговину, узима се да је услов испуњен и уговор коначно закључен, чим се покаже, да је роба добре каквоће. У том случају не решава лични укус купчев, него средњи укус потрошачке публике (муштерија) за које купац робу и набавља, а сматра се, да роба одговара том укусу, кад год је оне каквоће од које се обично у месту тражи и за уговорену цену продаје по трговачким радњама. Ако купац одриче, да роба одговара таквој каквоћи, онда то питање имају решити вештаци, изабрати на начин који смо раније показали. Али врло се често дешава, да трговац за многобројну муштерију има да благодари једино своме особито добром укусу, и да му је због тога јако стало за тим, да сва роба, коју набавља за радњу,

одговара његовом личном укусу. Но то је само изузетак, те је зато у трговачком праву с разлогом усвојено правило, да трговац, кад жели да каквоћу набављене робе цени једино по свом личном укусу, мора то нарочито да уговори с продавцем.

в). На пробу.

Код те куповине и продаје коначно закључење уговора зависи од услова: да ли роба одиста има све особине, које су уговорне или које купац код ње очекује (§ 668. грађ. зак.)

Предмет куповине и продаје јесу непотрошне ствари као н. пр. парне машине, музички инструменти, коњи и т. д.

Она се закључује, како кад, под раскидним или под одложним условом, али се услов мора у уговору нарочито поменути, јер га закон претпоставља само код врло незнатног броја робе, н. пр.: код хаљина, обуће, рубља и т. д, и то само кад се ово узима за домаћу потребу.

Проба се има извршити у уговореном року, а за три дана од кад је предата купцу ако у уговору није назначен какав други рок. Ако купац преко тога рока задржи робу без икаквог изјашњења сматра се, да је роба издржала пробу и да је уговор коначно закључен.

г). По угледу (мустри).

Код те куповине и продаје коначно закључење уговора зависи од услова: да ли ће роба одговарати угледу (мустри), коју су уговорне стране усвојиле као мерило њене каквоће.

Та се врста куповине и продаје данас закључује врло често, а нарочито кад се роба продаје преко путника (путујућег калфе) или преко агената (трговачких представника).

Она се може закључити под условом, било одложним (н. пр.: ако се каже: купујем робу, ако одговара овој мустри), било раскидним (н. пр.: ако је казано: купујем робу, али с правом да је вратим, ако не одговара мустри), али ипак најчешће је под одложним условом.

Угледом или мустром зове се она мала количина робе, којој има у свему да одговара роба, што се продавац уговором обавезао да купцу преда у одређеном року. Она се обично затвара и под печатом оба уговорача чува докле продавац робу не донесе ради предаје; а даје се на чување или самоме купцу, или

неком трећем лицу, које обе уговорне стране одреде. Кад је уговор закључен посредовањем трговачких посредника (сензала), тада се обично за такво лице узима сам трговачки посредник. Ако је мустра била код купца, па је он не могне показати при предаји, у трговини је тада усвојена претпоставка, да понуђена роба, ако је само у опште добре каквоће, у свему одговара несталој мустри.

д). Са одустаницом.

Та куповина и продаја закључена је под условом, да једна уговорна страна (купац или продавац) може, ако нађе свога интереса, одустати од уговора кад приспе време, које је одређено за извршење (§ 551. грађ. зак.).

Код те куповине и продаје она страна, која је тако у своју корист уговорила право да може одустати од закљученог уговора, дужна је, у случају одустајања, дати другој страни уговорену суму новаца, која се зове одустаница (пишманлук¹⁾).

б). КУПОВИНЕ И ПРОДАЈЕ СА РОКОМ.

С погледом на уговорни рок, куповина и продаја може бити:

а). На почек (вересију).

Код те куповине и продаје продавац је дужан да робу преда одмах по закључењу уговора, а купац је, међутим, овлашћен да цену положи доцније у року који је уговорен.

Доцније полагање цене за купца је само право, а никако дужност, те, према томе, он је овлашћен да цену положи продавцу и пре уговоренога рока. Кад купац цену положи раније, продавац му обично отпушта од ње један мали део, који се зове

¹⁾ Одустаница (пишманлук) је у неколико слична са капаром али је ипак од ње треба разликовати.

Капара се полаже при самом закључењу уговора, а одустаница тек кад приспе извршење и уговорна страна, која је уговорила право одступања, изјави да не мисли уговор извршити.

Капара је, даље, средство, да се осигура извршење уговора, а одустаница, на против, средство којим се једној страни даје могућност да уговор не изврши. Ако та уговорна страна положи одустаницу, тада више не може ни бити питања о извршењу уговора. Кад је пак капара дата, она уговорна страна, којој је у интересу да се уговор изврши, ипак има права, да тражи извршење уговора, или накнаду за неизвршење, ако се уговор не може извршити.

шконт (ексконт), кад год до уговореног рока има још извесно дуже време. Тај шконт зависи од добре воље продавчеве, кад год у месту не постоји трговачки обичај, да се он мора дати.

У трговини је таква куповина и продаја врло честа, јер се у њој махом ради на кредит. Али кад год је цена иоле већа та се куповина и продаја претвара у меничан посао, јер купац обично издаје продавцу меницу, те му по њој цену и дугује.

б). На претплату (пренумерацију).

Код те куповине и продаје купац полаже цецу чим се уговор закључи, а продавцу се међутим оставља извесно време (рок) за предају продате робе. Она је, дакле, потпуна противност куповини и продаји на почек.

У трговини је таква куповина и продаја врло ретка. Шта више, и онда када се и закључи купац готово никад не полаже унапред целу цену, него само један део њен, а остатак тек кад му се роба преда.

в). На обострани рок (рочна).

То је таква куповина и продаја код које је рок уговорен у корист обе уговорене стране, тако да и купац и продавац имају да изврше своје обавезе тек кад приспе уговорени рок. Она је, дакле, потпуна противност куповини и продаји за готово, код које обе уговорне стране имају да изврше своје обавезе одмах по закључењу уговора.

За рок се може узети или само један одређени дан или читав низ дана (на пр. недеља, половина месеца и т. д.) у току којих се уговор може извршити оног дана који странама буде најподеснији. Али код овакве куповине и продаје најчешће се одређује више рокова, који долазе један за другим у извесном размаку времена, и тада су уговорне стране дужне извршити по један уговорни део своје обавезе о сваком од тих рокова.

Оваква се куповина и продаја у трговини најчешће јавља у облику оног трговачког уговора, који наш закон (т. 4. § 17. зак. о устр. трг. суда) зове предузеће набављања.

Трговачко посредништво (сензалство)

I. Одредба уговора о трговачком посредништву.

У трговини је преко потребно, да се послови свршавају брзо и да се чини што бржи и што већи обрт. Због тога је трговцима добро дошла услуга трговачких посредника, који им помажу у закључивању трговачких уговора, а нарочито уговора о куповини и продаји. Та се помоћ састоји прво у томе: да, купцу нађу продавца или обрнуто продавцу купца, и да њих двоје доведу било у непосредну везу једног с другим било само у посредну, тиме што ће им саопштавати предлоге и услове које они један другом чине и постављају; друго у томе: да, за све време док трају преговарања, утиру пут закључењу уговора, тежећи да измире интересе уговорних страна и да непристрасним обавештењима и саветима отклоне свако затезање; и најзад треће: у томе да саставе писмен доказ о уговору, који се закључи уз њихово посредовање.

Све те послове, који се укупно зову посредовање, трговачки посредници врше у сваком посебном случају на основу уговора засебне правне природе, који се зове уговор о трговачком посредништву. Тај се уговор закључује готово увек само усмено између трговачког посредника и лица којима он посредује. На основу њега трговачки се посредник обавезује према тим лицима, да им за извесну награду, коју му она имају дати, учини посредничке услуге при закључењу извесног трговачког уговора.

II. Економски значај трговачких посредника

Установа трговачких посредника пружа знатне користи трговини и трговцима, па зато трговачки свет за њом и осећа врло јаку потребу. Те су користи у главном ове:

1. Помоћу трговачких посредника трговци могу брже и сигурније свршавати своје трговачке послове. То је нарочито случај када имају да сврше какав посао у месту, у коме још нису упознати. Тада им мора добро доћи услуга каквог трговачког посредника, коме је врло добро познато стање трговине тога места, те им је, по томе, потпуно у стању дати најпоузданије сва потребна извешћа и упутства.

2. Помоћу трговачких посредника трговци могу поверљиво сазнати услове, под којима би други био вољан да закључи какав

трговачки уговор, а потреба за каквим тајним распитивањем у трговини се врло често јавља.

3. Помоћу трговачких посредника може се дознати средња цена роби и у оним трговачким варошима у којима не постоји берза, јер су они, пошто се уз њихово посредовање у месту закључују готово све веће погодбе, потпуно у стању да покажу која је била средња цена роби при тим погодбама. Трговцима је пак врло потребно, да знају ту средњу цену, како би на основу ње могли сигурно изводити своје трговачке комбинације и послове.

Имајући у виду све те користи, наш је закон (§ 51. трг. зак.) допустио, да трговачки посредници могу постојати у Србији у свима трговачким местима, у којима је само трговина толико развијена да се осећа потреба за њима и где они могу живети од свог посредничког рада.

III. Трговачки посредници, њихове врсте и њихова надлежност.

За посредовање у трговачким пословима по нашем се закону (§ 52. трг. зак.) изискују извесна спрема и извесне моралне особине, те се као прави трговачки посредници (сензали) признају само лица, која избере трговачко-занатлијски одбор (По Закону о радњама — чл. 5. у вези са чл. 164. — данас овај збор врши Трговачка Комора) оног места, у коме посредник жели радити, и тај збор потврди првостепени суд (у Београду трговачки), који је надлежан за то место.

Од кандидата за трговачког посредника наш закон тражи да испуњава следеће услове, и то:

1. да је правно способан за закључивање трговачких уговора т. ј. да је пунолетан и да не стоји под старатељством;
2. да није био осуђиван због преваре или због другог каквог преступа или злочина учињеног из користољубља, и да се у опште у животу сматра као часан и карактеран човек;
3. да је познат са трговином у опште, а посебно са оном грађанском трговином, у којој жели посредовати.

Кад потврди избор, суд је дужан решење о томе приковати на своје здање, а и нови је трговачки посредник обавезан одмах објавити га преко „Српских Новина“.

У једном трговачком месту може бити онолико трговачких

посредника колико их је год у њему потребно, јер им закон ничим не ограничава број.

У Београду, од кад је отворена Београдска Берза, постоје поред обичних трговачких посредника, берзански посредници као засебна врста правих трговачких посредника. Они врше посредничке послове искључиво на берзи у пословима берзанским, па су отуда и добили своје име. Њих бира Управа Београдске Берзе, по стечају, од обичних трговачких посредника или од лица која имају услове да буду такви посредници. Број њихов одређује Управа према потреби берзиној.

Од те две врсте правих трговачких посредника треба разликовати она лица, која посредују у трговачким пословима и ако нису изабрата и призната за трговачког посредника. Таквих лица може бити само ван Берзе, јер обичним трговачким посредницима, за разлику од берзанских сензала, њихова посредничка радња није призната као неко искључиво право (монопол). И та су лица у ствари неки посредници, али ипак са правног гледишта она се битно разликују од правих трговачких посредника, и то прво у томе: што се не сматрају као трговци, него као обични најамници, и друго и поглавито у томе: што, као таква, немају она засебна права (повластице) која закон признаје правим трговачким посредницима у њиховоме послу, на пр. да извод из њиховог дневника служи као доказ о закљученом уговору.

Изабрати и потврђени трговачки посредници имају права да посредују при закључењу трговачких уговора свију врста, јер их у томе закон ни у колико не ограничава. Али ипак они се обично специјализују па се посвећују само извесним трговачким уговорима, на пр. посредују само за куповину и продају, за уговор о преносу робе, за грађевинске уговоре и т. д. Берзански су посредници, на против, обвезани, да сав свој посреднички рад посвете берзи и пословима, који се на њој закључују, али им је опет зато на берзи признато искључиво право рада (монопол).

Своје посредничке послове обични трговачки посредници имају права вршити само у оном месту за које су изабрати, а никако и у каквом другом страном месту.

IV. Обавезе и права уговорних страна.

Из уговора о трговачком посредништву за трговачког посредника и она лица, којим он посредује, истичу на основу самог

закона, дакле без њиховог нарочитог споразума, извесна права и извесне обавезе. Та су им права и те обавезе узајамни тј. што је за трговачког посредника обавеза, за она је лица право, и обрнуто што је за њих обавеза, за трговачког је посредника право.

А). ОБВЕЗЕ ТРГОВАЧКОГ ПОСРЕДНИКА.

Трговачки је посредник дужан:

1. Да посредовање, којег се примио, изврши брижљиво и савесно.

Он има при том посредовању подједнако да чува интересе обе уговорене стране, избегавајући брижљиво сваку пристрасност, била ова у корист ма кога од уговорача којима посредује, или ишла у корист његову сопствену.

Да би се што поузданије отклонио сваки повод за повреду ове дужности, наш трговачки закон (§ 55) забрањује трговачком посреднику, да са нарученим му послом води ма какву трговину, било под својим било под туђим именом, а осим тога не допушта му ни то, да за рачун кога од оних којима је посредовао прима наплату по посредованом послу или да јемствује за извршење тога посла.

Ако се трговачки посредник огреши о ова правила, надлежни првостепени суд може, на предлог трговачке коморе, одузети му право посредовања. Осим тога он га може за ту повреду дужности и новчано казнити до 100 талира, поред осуде на накнаду штете, која је проузрокована његовим пристрасним радом.

2. Да код трећих лица чува у тајности извршено посредовање (тј. налоге, који су му давати, и услове закљученог уговора), кад год му уговорне стране не буду наредиле противно, и кад год друкче не захтева сама природа посла за који је посредовао.

Име пак оних лица, којима посредује, он је дужан крити од друге уговорене стране само онда, кад које од тих лица то од њега нарочито буде затражило, а дужан га је прикривати само дотле докле се између њих, чињеним преговарањем преко њега, не постигне претходни споразум, који је био потребан да стране могу приступити самом закључењу уговора. Тада га пак мора, по самој природи ствари, другој уговореној страни саопштити, јер уговор, за који посредује, не закључује он, него лично сама она лица, између којих посредује.

3. Да начини писмени доказ о уговору, који је закључен уз његово посредовање.

Ми смо већ раније видели (стр. 141.) на који начин он има извршити тај посао и какве је правне природе то доказно средство што га справља трговачки посредник.

Овде имамо још напоменути, да је трговачки посредник, кад се уз његово посредовање закључи уговор о куповини и продаји по каквој мустри, дужан чувати ту мустру све докле купац не прими купљену робу или докле га и пре тога не ослободи њеног чувања.

Б). ПРАВА ТРГОВАЧКОГ ПОСРЕДНИКА.

Трговачки посредник има само једно право, а то је: да тражи награду за труд који је уложио на посредовању.

Ту награду он не мора нарочито да уговара, јер му право на њу истиче из самог уговора о трговачком посредништву, а њу су му дужне дати, кад год се друкчије не уговори, обе уговорне стране по пола, јер је он подједнако радио за сваку од њих.

Величина награде зависи у првом реду од узајамне погодбе, а ако о њој није било никаквога споразума између трговачког посредника и уговорних страна, онда му се има дати награда према такси, коју прописује министар народне привреде. Берзански пак посредници имају право само на онолику награду, колико је прописала Берзанска Управа.

Право на награду трговачки посредник задобија тек кад уговорне стране закључе уговор уз његово посредовање. Он тада по правилу од њих може награду тражити одмах чим заведе у свој дневник закључени уговор и уговорним странама изда из њега потписате изводе. Т. да му се награда не може одрећи услед тога, што једна уговорна страна није хтела извод потписати или што неће уговор да изврши драговољно. Али кад је уговор закључен под условом, трговачки посредник нема права да тражи награду све докле се услов не испуни. Ако закључени уговор остане у снази, трговачки посредник има права на награду, а ако, на против, падне, трговачки посредник не задобија то право, макар колико труда да је уложио у посредовању.

ОДСЕК III.

Комисион.

1. Одреба и битни услови уговора о комисиону.

Помоћ, коју трговачки посредници указују трговцима, врло је велика и врло драгоцене, али ипак често пута она им може бити недовољна. Као што знамо, трговачки се посредници ограничавају на том, да припреме и олакшају закључење уговора, а сам пак акт закључења није њихов посао, него оних лица којима посредују. Али трговцима се јавља врло често потреба (нарочито кад имају да сврше какав посао у каквом другом месту) да их ко одмени не само у припреме за закључење, него и у самом закључењу уговора. Ту одмену они могу наћи како у помоћнику тако и у комисионару, али мора се признати да је више и много боље налазе у овом последњем. Уговор, коју о тој одмени закључују, зове се пуномоћство, кад га закључе с пуномоћником, а комисион, с комисионаром. Ми ћемо овде говорити само о комисиону.

Уговор о комисиону јесте такав двострани уговор, којим једна уговорна страна (комитенат) овлашћује другу страну (комисионара), да за њен рачун, али у своје име, изврши извесан трговачки посао и ова се, за извесну награду, тога прима.

Као што се види из те одредбе, уговор о комисиону има три засебна услова, који су му битни и који га одликују од свију осталих уговора. Ти његови карактерни услови јесу ови:

1. Комисионар извршује наручени посао у своје име, а то значи, да тај посао, и ако је туђ (комитентов), врши као да је његов сопствени. Због тога њему једино и припадају сва права и обавезе, које потичу из закљученога посла, и због тога се у послу једино он и сматра као уговорна страна, а не и његов комитенат, кога треће лице, с којим је посао закључен, и не познаје.

Уговор о комисиону овим се условима битно разликује од уговора о пуномоћству, јер пуномоћник увек врши наручени посао у име свога властодавца, а никад у своје сопствено. Он при том, представља само свога властодавца, те због тога права и обавезе које потеку из извршенога посла, не прибавља, као комисионар, он за себе самога, него за властодавца свога. Другим речима, пуномоћник је као неко оруђе, посредвом кога властодавац говори и ради, јер све што пуномоћник у границама издатог му пуномоћ-

ства изradi, с правног се гледишта узима као да је урадио главом сам властодавац; све то не веже пуномоћника, него једино његовог властодавца.

У тој разлици и лежи главни узрок због кога је комисионар у трговини много подеснији од пуномоћника. Кад се уговор закључује преко пуномоћника, он се тада, као што напред рекосмо, с правног гледишта, закључује једино с пуномоћниковим властодавцем. Отуда за другу уговорну страну, кад год овога не познаје неминовно настаје потреба, да се распитује о имућности и трговачком карактеру његовом, а то јој, по себи се разуме, може бити врло теретно, ако се он налази с радњом у каквом сасвим удаљеном трговачком месту. Кад се пак уговор закључује преко комисионара, за другу уговорну страну, та неприлика ни у колико не постоји, јер ова нема никаква посла са удаљеним комитентом, кога можда добро не познаје. Осим тога пуномоћник мора имати пуномоћство, а друга уговорна страна, пре него што ступи с њим у погодбу, мора да исто добро разгледа и да се увери, да ли је пуномоћник доиста овлашћен и у којој мери. Код комисионара за њу не постоји ни та друга незгода, јер њему није потребно никакво овлашћење пошто ради у своје сопствено име. У трговини је пак та последња неприлика доста осетна, кад се узме у обзир, да се трговцима, тако рећи сваки час, јавља потреба да им послове други изврши, а често издавање пуномоћства изазива како трошак тако и губитак времена.

2. Комисионар извршује само какав трговачки посао. Њему се може поверити извршење ма ког трговачког посла, али ипак он најчешће врши само ове послове: купује, продаје, закључује меничне уговоре, закључује уговор о преносу робе, закључује берзански посао.

Ну комисионари не врше све те послове из реда, него се обично одају вршењу само једног од њих. Највише их је који се баве само куповањем и продавањем, и они се обично и зову комисионарима. Ми ћемо зато у даљем уговору поглавито имати у виду те комисионаре. Осим њих, готово су исто тако многобројни и важни комисионари који се баве закључењем уговора о преносу. Наш их закон назива отпраљачима или експедиторима (шпедитерима), а ми ћемо о њима посебно говорити кад пређемо на уговор о преносу.

3. Комисионар увек ради за награду. И у томе се уговор

о комисиону разликује од уговора о пуномоћству, јер пуномоћник ради по правилу бесплатно, а само онда има права да тражи награду од властодавца, кад с њим то уговори.

II. Економски значај комисионара.

Услуге, које комисионари чине трговини и трговцима, врло су велике, а у главном су ове:

1. Помоћу комисионара трговци могу, не удаљујући се од својих радња, предузимати трговачке послове и у свима другим трговачким местима, кад год нађу у томе свога интереса.

При том, ако су непознати код трговаца у оном месту где имају да сврше посао, комисионар им може користити и својим личним кредитом.

2. Помоћу комисионара трговци могу набављати робу непосредно из саме фабрике и у тако малој количини у каквој робу фабрикант обично не лиферује свакоме. У том случају добитак је у нижој цени (т. зв. фабричној) обично толики да потпуно исплаћује награду комисионареву и често пута знатно прелази преко ње.

3. Помоћу комисионара трговци могу извршити трговачке послове и с лицима, наспрам којих желе да буду прикривени. Комисионари су у том погледу у стању да им учине далеко већу услугу од трговачких посредника, јер они могу ту тајност одржати и при самом закључивању уговора, пошто исти закључују сами и у своје име, док је трговачки посредници, као што смо видели могу чувити само за време преговарања.

Због те услуге, трговци се доста често служе комисионарима и онда, кад имају да сврше какав посао у самом оном месту, где им је радња.

4. Помоћу комисионара, коме пошаље робу ради продаје, трговац може да дође бар до једног (већег) дела цене пре него што се роба прода. Таквом комисионару, који је обично познат под именом: консињатор, закон признаје право, да из робе, која му је послата ради продаје, првенствено од свију осталих поверилаца комитентових, наплати позајмицу, коју би дао комитенту на рачун продајне цене те робе. Због тога је консињатор увек готов, да ту позајмицу учини, или, ако ни сам није при новцу, да стави свој потпис на меницу, коју је комитент вукао на њега. Таква пак ме-

ница, пошто је комисионар обично имовно сигурна личност, код новчаних се завода есконтира врло радо, те, према томе, за комитенте вреди као и готов новац.

III. Обавезе и права уговорних страна.

Из уговора о комисиону, чим се пуноважно закључи, потичу, на основу самог закона, извесне обавезе и извесна права за обе уговорне стране. Пошто је уговор о комисиону двостран уговор, та су права и обавезе уговорним странама узајамне, т. ј. што је за комисионара обавеза, за комитента је право, и обрнуто, што је за комисионара право, за комитента је обавеза. За њих имамо у опште рећи, да у многоме личе на обавезе и права пуномоћника.

А). ОБАВЕЗЕ КОМИСИОНАРЕВЕ (ПРАВА КОМИТЕНТОВА).

Комисионар је, на основу уговора о комисиону, дужан:

Да наручени посао изврши брижљиво и сагласно комитентовим наредбама и упутствима.

Од комисионара се на првом месту тражи, да при вршењу нарученог посла буде пажљив. Он тај посао има извршити онако пажљиво и онако брижљиво, како добри и уредни трговци обично врше своје трговачке послове. Њега ни у колико неће извинити то што је немаран и при вршењу својих сопствених послова, јер његове услуге нису бесплатне, као што је, бар по правилу, услуга пуномоћникова. Комисионар, који се огрешио о ову своју дужност, т. ј. коме се, при вршењу нарученог посла, поткраде тако груба погрешка, у какву, уредан трговац обично не пада (на пр. закључио је уговор с човеком, који је опште познат као пропалица; из крајње немарности није никако или на време посао свршио и, т. д.) дужан је (§ 617. грађ. зак.) накнадити комитенту штету, која је отуда потекла.

Од комисионара се, осим тога, изискује, да наручени посао сврши онако како му је комитент наредио, а врло је редак, међу тим, случај, да му комитент не издаје ближа или даља упутства. Та пак упутства могу бити од две врсте; она су наиме: или наредбе (заповедна, императивна упутства) или обична упутства

а). Наредбе. То су она упутства, којих се комисионар мора строго придржавати; јер се тичу главних тачака нарученог посла, које комитент жели да се без условно изврше. Али и ако је код њих комисионару, по правилу, одузето право, да их оцењује и да

по своме мишљењу, одређује прави интерес комитентов, ипак ни она нису таква, да их мора слепо извршити. На име, када је, услед какве изненадне промене стања ствари, очевидно, да су та упутства сасвим противна интересима комитентовим, или када се очевидно види, да комитент, онда кад је издавао та упутства, није био упознат с правим стањем ствари, — комисионар је тада потпуно овлашћен: да извршење нарученог посла одложи и комитенту учини нужне представке, тражећи накнадна упутства. (На пр. комитент погучио робу за какву светковину, за коју комисионар поуздано зна или дозна да се неће држати. Поручио храну или муницију за какву ратујућу страну, а комисионар сазна да је мир закључен. Наредио да се роба прода одмах, а комисионар поуздано зна, да ће се за ту робу ускоро граница затворити, и да ће јој цена нагло скочити и т. д.). Али ваља нам напоменути, да се комисионар може, без своје одговорности, одлучити на ово одлагање само онда, кад је очевидно за свакога да су упутства противна правим интересима комитентовим, и кад за комитента неће бити ништа штетно, што наручени посао није одмах извршен.

Кад комисионар не поступи по оваквим упутствима, комитент тада није дужан да призна извршен посао за свој, него га може њему оставити (§ 611. грађ. зак.). Али, свакојако, комитенту, и у том случају, остаје право, да и тај рђаво свршен посао усвоји. Само се од њега тада тражи, да не оклева са изјавом: да ли посао прима или одбија; јер би иначе могло бити од његове стране при том спекулисања (на пр. да посао прими, ако цене скоче, а да га одбије, аки остану сталне), ако би му се допустило да вазда премишља. Сматра се, да посао прећутно прима, ако га у извесном року изрично не одбади. Тај се рок има у појављеном сваком случају одредити према његовим приликама.

Код куповине и продаје комисионари најчешће прекорачавају наредбе својих комитената у два правца, и то: или у томе, што се не придржавају одређене им цене или у томе, што робу дају на почек, кад им је наређено да је продаду за готово.

б). Обична упутства. То су таква упутства, која су дата с тим да их се комисионар придржава само у случају ако се не покаже да је корисније урадити друкчије. Код тих је упутстава, дакле, комисионару у начелу одобрено одступање; шта више, ту му је и у дужност стављено да од њих одступи, кад год буду захтевали интереси комитентови.

Комитентов је интерес, по правилу, да комисионар закључи посао под повољнијим условима, али изузетно он може бити и да се посао закључи и под условима неповољнијим од оних које је комитент означио. (На пр. роби је одређена цена 1000 динара, а за њу се не може добити више од 900 дин.; међутим је лежарина велика, роба подлежи квару и цене стално падају). Ну да би се отклонио сваки доцнији спор односно питања шта је било корисније урадити најбоље је, да комисионар, кад год мисли та одступи у чем и од оваквих упутстава, о томе претходно извести комитента, и сачека његова накнадна упутства, ако се уопште буде имало за то потребног времена.

Кад комисионар уради противно овим упутствима и ако није имао основаног разлога да одступа од њих, комитент, по правилу, није овлашћен да извршени посао не прими, него има само права тражити накнаду за штету, коју је услед тога претрпео.

Наруџбина комитентова истина може садржавати у целом свом пространству само упутства од којих комисионар не сме одступати (наредбе), али обично она није таква. У њој се најчешће поред таквих заповедних упутстава, налазе и обична упутства. Због тога се код уговора о комисиону врло често истиче на решење питање како се имало сматрати које упутство. То се питање има у сваком поједином случају решити према свима приликама и околностима тога случаја.

2. Да наручени посао сам изврши.

Комисионару, дакле, не припада право, да наручени посао преда на извршење другом комисионару. Комитент се, можда, њему и обратио само зато, што је нарочито имао у виду његову способност у вршењу послова, његове веома разгранате везе у трговачком свету и његов велики кредит, рачунајући да ће само он моћи извршити по најповољнијим условима наручени посао. То је правило наш закон (§ 616. грађ. зак.) поставио и за самог пуномоћника. Оно, пак, за комисионара мора важити у толико пре, што комисионар, при вршењу нарученог посла, много више од пуномоћника истиче своју личност. јер посао ради сам у своје име.

Од тог се правила одступа само у ова два случаја, и то:

а). Кад комитент одобри, да се посао преда другом комисионару, он то може учинити изрично или прећутно. Сматра се, да је прећутно одобрио, кад је на пр. предао посао комисионару, који

има да учини врло велики пут до места на ком се посао има извршити.

б). Кад је комисионар безусловно спречен да посао сам сврши, а исти не трпи одлагања или толико колико је потребно, да се од комитента добије пристанак за предају посла другом комисионару.

У та два случаја комисионар, који је извршење нарученог посла поверио другоме, одговара само за добар избор, али никако и за кривице изабратог комисионара. У сваком другом случају он је комитенту одговоран за кривице тог другог комисионара, а тако исто и за штету, коју комитент има уопште од тога што је посао предат другоме.

3. Да комитенту поднесе извештајчим посао сврши, и да му преда све што је на име тога посла примио од трећег лица, свога саговорача.

Комисионар је обавезан, да свога комитента извести и о самом току извршења нарученог посла, ако би овај то од њега захтевао; јер комитенту свакојак може бити у интересу да одмах сазна све важније мене тога извршења, како би према њима удешавао своје трговачке комбинације.

По правилу комисионар није дужан у извештају свом назначити и лице с ким је наручени посао закључио, јер би иначе његове услуге могле бити комитенту излишне за другу сличну наруџбину. Али изузетно, он је обавезан и то да учини, ако тврди да је то лице пропало, и да се због тога цена продате робе нема откуд наплатити.

Како наручени посао закључује за комитентов рачун, комисионар је дужан предати комитенту и онај вишак цене, који је добио продавши робу скупље од цене, коју је овај последњи одредио као најнижу, или купивши је јефтиније од цене, коју је одредио као највишу. У том погледу, истина, комитент га не може много контролисати, али ипак је он својим сопственим интересима упућен да буде у том савесан, јер прво, ако ради противно, изгубиће клијентелу због својих неповољних цена, а друго, ако се докаже да је тај део цене прикрио, одговараће по кривичном закону (§ 229. крив. зак.) као утајач.

Б) ОБАВЕЗЕ КОМИТЕНТОВЕ (ПРАВА КОМИСИОНАРЕВА).

Комитент, на основу уговора о комисиону, има ове обавезе:

1. Да комисионару даде награду за извршени посао.

Та се награда зове: провизион или комисион. Комисионар има на њу права и без нарочите погодбе, јер је уговор о комисиону теретан, као и сваки други трговачки уговор.

Величина провизиона зависи од узајмне погодбе уговорних страна; а ако га оне не одреде унапред, онда, у случају спора, суд га има одредити према тешкоћи и величини извршеног посла. Провизион се обично рачуна према вредности посла и плаћа се од сто (процентно), али он се може уговорити и одсеком (ђутуре).

Комисионар, по правилу, задобија право да тражи провизион тек кад изврши наручени посао, али ипак у трговини постоји обичај, да се консињатору издаје награда и онда, када не буде успео да робу прода, ако му се само не могне пребацити да је био немаран. Но у том случају не даје му се цео провизион, него обично само једна половина.

По себи се разуме, да комисионар не може изгубити право на провизион због тога, што је закључени посао остао неизвршен (на пр. купац није положио цену, те је уговор раскинут; продавац није предао робу;) али, ако му се то неизвршење може уписати у кривицу, он ће тада бити дужан комитенту накнадити штету, коју буде овај имао услед неизвршења уговора.

2. Да комисионару даде на време потребна средства за извршење нарученог посла.

Вршећи наручени посао, комисионар прима према трећим лицима извесне обавезе. Тако, ако је консињатор, обавезује се, да у уговорном року купцу преда робу; а ако је, на против, комисионар за куповину, он прима обавезу, да продавцу положи цену. Комитент је, дакле, дужан, да комисионару за времена пошаље робу односно цену, како не би дошао у неприлику према своме саговорачу. У противном случају, одговоран је за сву штету, која буде настала услед неизвршења уговора, који је комисионар, по наредби његовој, закључио с трећим лицем.

3. Да комисионару накнади све трошкове и све издатке, које овај буде учинио поводом нарученог посла.

Поводом нарученог посла, консињатор може платити од својих новаца: пренос робе, царину, трошарину, лежарину, оправке, осигурања и т. д., а комисионар за куповину може положити цену. Комитент је дужан накнадити све те издатке заједно са законим (6%) интересом, од дана кад су учињени.

Осим тога, као што смо напред већ напоменули, консињатор

врло често позајмљује комитенту на рачун робе, коју му је овај послао ради продаје. Комитент је дужан да врати и ту позајмицу са законим интересом, ако није уговорен већи интерес.

Имајући у виду све оне велике користи, које трговини и трговцима доприносе својим радом комисионари, а нарочито консињатори, који су најважнији и по трговину и трговце најкориснији, наш је закон (§§ 59. и 60. трг. зак.) нарочито осигурао једно од горе поменутих примања ових последњих. На име, он је консињаторима признао право, да суму новца, коју су позајмили комитенту на рачун робе, наплате, заједно са интересом и свима трошковима, првенствено од свију поверилаца његових из вредности робе, коју им је послао ради продаје. Али он то њихово првенствено (пређутно законско заложно) право ставља у зависност од испуњења ова два услова, и то:

а), да им је роба послата из другог места, т. ј. из каквог трговачког места, у коме се не налази њихова радња.

Закон је мислио овим да спречи трговце да непосредно пред стечај не уступају кришом, на штету својих поверилаца, ово првенствено право наплате из робе само једном од њих или некоме трећем лицу, коме у ствари ништа не дугују. Кад се пак роба има да пренесе из другог места, наш је закон држао, да ће неизмирени повериоци за тај пренос сазнати за времена, и да ће је спречити да потпадне под ово првенствено право кад год дужник буде намеравао да их оштети давањем робе у комисион.

б), да се роба већ налази у њиховом притежању, кад су комитенту учинили позајмицу. Закон сматра, да је испуњен овај други услов не само онда кад се роба налази у непосредној власти комисионаревој, на пр. у његовој магази, дућану и т. д.; него и онда, кад се она налази само на његовом расположењу у магази царинарнице или ма ког државног или јавног сместишта, и шта више и онда, кад је још на путу, али је од ње консињатору већ предато спроводно писмо, из кога се види да је њему послата. Закон у том иде још и даље, па сматра, да то притежање робе стоји и онда кад је консињатор робу за рачун комитентов продао и купцу предао. У том последњем случају консињатор има заложно право и цену, коју купац има да положи.

IV. Правни однос комисионара и комитента наспрам трећих лица.

А). НАСПРАМ ОНОГ С КИМ ЈЕ КОМИСИОНАР ЗАКЉУЧИО НАРУЧЕНИ УГОВОР.

Однос комисионарев према том лицу већ смо показали, говорећи о засебним битним условима уговора о комисиону (стр. 173). Тај је однос одређен већ тиме, што комисионар не закључује наручени посао у име својега комитента, него у име своје сопствено. Према таквој својој радњи, он, у погледу трећег лица с ким наручени посао закључује, правно ради не само у своје име, него и за свој рачун. Он се, на име, према том лицу понаша исто онако како би се понашао сваки други трговац који би уговарао искључиво за себе самога. Због тога и сви правни одношаји, т. ј. сва права и обвезе, који се заснивају нарученим послом, настају једино између њега и трећег лица.

Што се пак тиче односа комитентовог према том трећем лицу, он је већ тим самим прећутно одређен. У нарученом послу између комитента и тог трећег лица не постоји никакав непосредни правни однос; њих су двоје у њему сасвим страни један другоме. Комисионар га истина закључује за рачун комитентов, али треће лице за то ништа не зна, оно, шта више, за то и не мора да зна ни кад би му комисионар нарочито саопштио. Узајмни однос комитентов и комисионарев трећега се лица правно не тиче ни онда, кад би и сам комитенат учествовао у извршењу нарученог посла (на пр. кад би у присуству трећег лица давао упуства комисионару, одабирао робу и т. д.).

Из таквог правног положаја комисионаревог према трећем лицу, саговорачу комисионаревом, потичу, као његове непосредне поледице, ова два важна правила;

а). Тужбу за извршење закљученога уговора може против трећег лица поднети суду једино комисионар. Комитент је пак овлашћен то учинити само онда, када му комисионар своје право уступи. Због тога и треће лице у спору, који би комитенат против њега повео, има онај исти правни положај, у коме би било да спор води сам комисионар. Оно, на име, има право да се и у том спору послужи свима оним одбранбеним средствима, које га закон овлашћује да употреби према комисионару лично. Тако на пр. он има права, ако је и њему комисионар лично што дубовао, пребити то своје примање са дугом, за који га комитенат у том спору тужи.

б). Ако комисионар падне под стечај пре него што комитенат изда цену за робу која је купљена на почек, треће лице, које је ту робу продало, тада нема права тражити цену од комитента непосредно, него је дужно тражбину своју пријавити у комисионареву стечајну масу, и наплаћивати се по гурема.

Б) ОДНОС КОМИТЕНТОВ НАСПРАМ ПОВЕРИЛАЦА КОМИСИОНАРЕВИХ

Правни однос који се уговором о комисиону заснива између комитента и комисионара, важи и за повериоце и наследнике њихове у свему оном што се непосредно не тиче њихових личности и личних особина. (§ 552. грађ. зак.). Према томе су повериоци и наследници комисионареви дужни, да комитенту издаду као његову сопственост све оно што је комисионар примио на основу нарученога посла кад год се то још налази у имовини комисионаревој тако одвојено да се може разликовати и распознати од осталих добара (§ 61. трг. зак.) и прописао, да се роба, која је комисионару послата ради продаје сматра као комитентова сопственост, све док је комисионар не прода и купцу не преда.

V. Престанак уговора о комисиону.

Узроци, са којих престаје уговор о комисиону, јесу ови:

1. Извршење нарученог посла.
2. Отказ. Уговор о комисиону може отказати како комитенат тако и комисионар. Комитенат га може отказати у свако доба све док комисионар не буде сасвим извршио наручени посао. Он при том није обавезан да свој отказ правда, али је дужан и тада исплатити провизион. Комисионар пак може отказати без икакве одговорности само онда, када комитенат не изврши своју дужност (на пр. не шиље цену), а увек је дужан, да комитента одмах извести о свом одустанку, како би овај могао отклонити штету, која може отуда потећи за њега.
3. Смрт и правна способност (душевна болест, пад под стечај, оглашење за распикућу и т. д.) било комитентова, било комисионарева. Уговор о комисиону, као год и уговор о пуномоћству, оснива се на поверењу, које комитент има у комисионару; он је у толико личан уговор, те је и сасвим оправдано да престане чим које од уговорних страна нестане, или чим која од њих постане правно неспособна. То вреди нарочито за комисионара, јер његову

личност и способност комитенат нарочито има у виду при закључењу уговора.

VI. Погодба del credere.

Комисионар, као што смо видели, одговара комитенту само за оне штете, које би постале из нарученога посла каквом његовом грубом погрешком. Он, дакле, није дужан накнадити, нити штете које су настале од слепог случаја, нити оне, које су потекле услед његове погрешке, ако је та погрешка тако мала и незнатна, да би се могла поткрасти и сваком другом уредном и добром трговцу. (На пр. купац, који је у време продаје био имућан, сада не може да плати цену. Продавац, који је опште познат као савесан трговац, одриче да на време преда купљену робу и т. д.). Трговцима је, међу тим, често пута врло потребно, да извршење каквог свог посла, који су поверили комисионару, осигурају тако, да могу с потпуном сигурношћу на њега рачунати у каквом другом послу. Они пак то могу постићи, ако с комисионаром закључе нарочиту погодбу, која се зове: погодба del credere. То је један споредан уговор, који се може закључити уз уговор о комисиону, а на основу кога комисионар, за извесну награду, јемствује комитенту, да ће наручени посао безусловно у свему бити тачно извршен.

Као што се види, погодба del credere у ствари је само једна врста осигурања. Комитенат помоћу ње долази до веће сигурности да ће наручени посао бити тачно извршен и то прво тиме, што му то гарантује комисионар, а друго и тиме, што ће комисионар пазити да наручени посао изврши само са сигурним лицем, знајући да ће за сваку нетачност и неуредност сам одговарати.

Пошто се погодбом del credere комитенат осигурава од могуће штете, то отуда излази, да је за њу изглед (ризик) да штета наступи неопходна претпоставка. Према томе та се погодба не може закључити, кад се комисионару наручује да робу прода само за готово, или да продавцу не оставља никакав рок за предају купљене робе.

Погодба del credere може се уговорити како изрично тако и прећутно. Сматра се, да је прећутно уговорена кад код је уговорен провизион већи од оног који се обично у месту даје комисионарима, јер је у трговини усвојено правило, да комисионар у случају погодбе del credere обично има права да тражи дупли провизион

VII. Трговачки агенти.

Трговачки агенти су трговачки посленици који се јављају тек у најновије доба. Они стоје на средини између сензала и комисионара.

Најчешће трговачки агенат има само овлашћење да за неку трговачку фирму или фабрику посредује код трговаца једног места, читавог једног краја, или целе једне земље у циљу продаје њене робе. Он носи огледе (мустре) робе те фирме (фабрике) и ценовнике, па поруџбине доставља фирми а ова их непосредно изашиље поручиоцима, ступајући с њима у непосредни пословни однос. Али бива често и то да трговачки агенат узима улогу комисионара тако да поручилац ступа у непосредни послови однос само са њиме, поручену робу прима од њега и њему цену полаже.

Трговачки агенат може у исто време радити и за више разних трговачких фирми (фабрика), али те фирме морају бити различне по врсти радње тако да једна другој ни у колико не конкуришу.

Од сензала трговачки се агенат (кад се ограничи само на посредовање) разликује у томе што посредује између одсутних лица и исто посредовање предузима за једну одређену или само за неколико одређених фирми, с којима стоји у сталном односу. Од комисионара (кад погодбу он сам закључује) разлика се у томе што ради за рачун само извесне и у напред одређене фирме, с ком је у сталном и искључивом односу.

За свој труд трговачки агенат има права на награду, уговорену према вредности закључених послова. Ту награду исплаћује му фирма коју он представља, обично сваких шест месеца, када извршују узајмни обрачун. Он има права да добије награду не само за послове који се закључе уз његово посредовање него и за оне које је фирма сама непосредно закључила са појединим трговцима оне територије за коју је од фирме он постављен. То се правда тиме, што се претпоставља да су ти трговци за фирму сазнали само услед његовог рада у њиховом крају и што не би било право, да му тим непосредним обраћањем фирми закину награду. У ствари фирма његову награду и од њих наплаћује, урачунавајући је још у ценовнику у продајну цену поручене робе.

У нашем Законику трговачком нема никакве одредбе о овим посленицима данашње трговине, пошто су се они јавили тек у последње време. За њих важе трговачки правни обичаји које смо напред изложили у најкрупнијим потезима.

Берзански послови.

ГЛАВА I.

БЕРЗА.

I. Одредба (појам) берзе

Пре него што приступимо проучавању берзанских послова, потребно је да видимо шта је то берза, какве су њене врсте и какав је њен значај у трговини.

Реч: Берза има више разних значења, али најважнија су ова три:

1. Њом се, пре свега, означавају скупови, које држе трговци и трговачки посредници каквог трговачког места у одређено време и на одређеном месту ради закључивања трговачких послова. То је најглавније значење те речи;

2. Њом се, даље, означава и сама зграда, у којој се држе такви скупови;

3. Њом се, најзад, означава и збир свију оних послова берзанских, који су закључени на једном берзанском састанку.

Берза је у ствари трговачки трг (пијаца), који је само много савршенији од обичних тргова. И на њој се, као и на сваком другом тргу, купује и продаје, али се роба не износи, него се продаје по мустри, а трговачки папири (акције, облигације, чекови и т. д.) и без тога, јер се по самом њиховом називу дају означити сасвим опредељено.

Ми имамо у Србији берзу само у Београду, и то од 1895. год.

Закон пак о јавним берзама у нас је донет много раније, и то 3. новембра 1886. године.

II Врсте берза.

На берзи се може продавати и куповати само она роба, која је њеним правилима поименце одређена, а на име: наши земаљски производи, прерађевине, племенити метали, новац златан и сребрн, трговачки папири и т. д. Према тим предметима и берзе се деле на две разне врсте, и то на:

1. Робне или продуктне берзе, на којима се продају и купују само земаљски производи и остала обична роба; и

2. Обичне или ефектне берзе, на којима се продају и купују само трговачки папири и новац златан и сребрн.

Те су две берзе и у мањим трговачким местима одвојене једна од друге бар у толико што се њихови састанци држе у разном време. Оне су код нас за данас потпуно раздвојене, јер се држе не само у разном време (обична, пре, а робна после подне) него и у разним локалитетима (обична, у улици Кнеза Михаила, а робна, на Малом Пијацу).

III. Економски значај берзе.

Берза је за трговину врло корисна установа. Користи, које она пружа трговачком свету, у главном су ове:

1. Она даје трговцима могућност, да своје трговачке послове свршавају брзо, повољно и поуздано. Кад имају берзу, трговци не морају сваки дан распитивати шта ко жели од њих да купи или да им прода. Све време до берзиног састанка, они могу слободно употребити за друге своје послове, јер је извесно, да ће на берзу доћи сви, који тога дана имају шта купити или продати. На берзи се погодбе свршавају брзо и повољно, јер се, пре свега, врше уз припомоћ вештих берзанских посредника, а затим при свакој од њих учествују сви који су вољни да је закључе, живо се такмичећи један с другим. На њој се уз то и послови свршавају поуздано, јер лице које није испунило своје обавезе из ма каквог берзанског посла по закону, (т. 4. чл. 5. о јав. берз.) нема права долазити на берзу докле год исте не испуни. За трговце, је међутим, та забрана толико осетна казна, да јој се излажу само у крајњој нужди.

2. Она даје могућност, да се у њеном месту зна сваког дана цена (курс берзанска цена) најважније робе и трговачких папира, јер се на њој сваког дана толико прода и купи, да се као права цена може слободно узети средња цена свију продаја и куповина, које су тога дана извршене у берзанским пословима. Управа је берзина дужна (чл. 10. зак. о јавн. берз.) да сваког дана тачно издаје ту цену и да је објави без оклевања преко новина.

3. На њој се сустичу сваког дана све важније трговачке вести које јако интересују све трговце, те их сваки, без нарочитог трошка може на њој сазнати најпре и најбоље.

4. Она је, најзад, дала могућност, да се оснују велика акционарска друштва, јер се без ње никако не би могле издавати до-

вољно брзо акције и обвезнице тих врло важних трговачких друштава.

IV. Посећивање берзанских састанака.

На берзанске састанке не могу долазити само (чл. 5. зак. о јавн. берз.) ова лица:

1. женскиње;
2. лица која не могу пуноважно располагати својим имањем;
3. лица која се налазе под стечајем, докле год траје стечај; а и после свршеног стечаја, ако су осуђена за лажно банкротство па им није протекло три године дана по издржаној или опроштеној казни и т. д.

Сва друга пак лица имају права посећивати берзу, ако плате годишњи улог члана или посетиоца берзе, или узму гостинску карту.

V. Управа берзина, државни надзор над берзом и берзански избрани суд.

Берза је готово свуда приватна установа, а обично је оснивају трговачка удружења оног места у коме се налази. Чланом Београдске Берзе може бити сваки онај, коме закон (чл. 5. зак. о јавн. берз.) допушта да посећује берзу, и који, при том, од најмање три године води какву трговачку радњу или јавно учествује у фирми судски протоколисаној у Србији (чл. 18. статута Беогр. Берзе.)

Берзом и њеним пословима управља одбор од 10. лица, која бира скупштина на 2 године из своје средине од оних чланова који су српски поданици и живе Београду. Тај се одбор зове **Берзина Управа**.

Ну и ако су берзе приватне установе, оне су ипак под непосредним надзором државне власти, код нас под надзором министра народне привреде. Надзор се тај у главном огледа у овим правилима.

1. Берзе се могу основати само по одобрењу министра народне привреде, а на основу правила (статута), која он одобри. Свака друга берза строго је забрањена законом (чл. 1. зак. о јавн. берзи), а они који би учествовали у тим забрањеним берзама, подлеже новчаној казни од 100 до 1000 динара, која се има заменити затвором до 30 дана, ако осуђени нема откуд платити.

2. При свакој се берзи мора налазити један владин комесар,

кога поставља министар народне привреде. Он је дужан (чл. 4. зак. о јавн. берз.) да води непосредни надзор на берзи и да спречава у пословима берзиним сваку повреду закона или берзиног статута.

3. Министар народне привреде има право (чл. 13. зак. о јавн. берзи.) да смени чланове берзине управе и да нареди да се берза затвори за време или за свагда, но то последње само по саслушању месног трговачко-занатлиског одбора. (Данас: Трговачке Коморе, према закону о радњама.)

Берза може имати и свој избрани суд (чл. 6. зак. о јавн. берз.). Избрани суд Београдске Берзе састоји се из 24 изабраних судија (чл. 86. стат.), које бира сваке године редовна скупштина берзина између оних чланова њених, који су српски поданици, стално живе у Београду и имају најмање 25 година живота (чл. 87. ст.). Избране судије деле се одмах при избору коцком у три секције са по 8 чланова. Свака секција ради по 15 дана према распореду дежурства (чл. 91. статута берзе) За извиђање и суђење свакога спора образује се суд од 5 чланова, узетих коцком од дежурне секције (чл. 94 стат. б. берзе). Дужност деловође берзанскога суда врши секретар Берзе, који мора бити правник и имати уредну факултетску сведоџбу (чл. 100. ст. беогр. берзе).

Берзански Суд Београдске Берзе надлежан је (чл. 83. ст.), да извиђа и пресуђује све спорове, који би произлазили из берзанских послова закључених на Београдској Берзи:

а), кад год се воде између лица, која су у време закључења спорнога посла или у време тужбе била записана као посетиоци или чланови те берзе, а не буду написмено уговорила надлежност којег другог суда; и

б), кад се воде и између других лица, која буду претходно или накнадно написмено или изрично пристала на надлежност тог суда.

Против одлука изборнога суда нема места жалби; оне су увек извршне (чл. 7. зак. о јавн. берз.).

ГЛАВА II.

БЕРЗАНСКИ ПОСЛОВИ.

А. ОДРЕДБА БЕРЗАНСКИХ ПОСЛОВА.

Одредбу берзанских послова дао је сам наш законодавац у чл. 14. закона о јавним берзама овако:

„Као берзански послови сматрају се сви они који се закључе у јавној берзанској дворани (локалу) у одређено време за рад на берзи и о оним прометним предметима који се на дотичној берзи смеју продавати и бележити (нотирати)“.

Према тој законској одредби, да се какв правни посао (уговор, погодба) сматра за берзански посао, потребно је да се испуне ова два услова:

1, да је тај правни посао закључен на берзанском састанку, т. ј. у јавној берзанској дворани и у време које је одређено за рад на берзи; и

2, да тај правни посао има за своју подлогу предмет, који се на дотичној берзи сме продавати и бележити.

Б). ПРАВНА ПРИРОДА БЕРЗАНСКИХ ПОСЛОВА.

По члану 16. закона о јавним берзама сви се берзански послови сматрају као трговачки послови. Дакле, за њих важе у опште правила трговачког права.

Кад се берзански послови из ближе проуче, види се, да они (или бар најважнији од њих), по њиховој правној природи нису ништа друго него уговор о куповини и продаји, било у свом обичном облику, било у облику уговора о набавци (лиферовану).

В). ВРСТЕ БЕРЗАНСКИХ ПОСЛОВА.

Најглавније берзански послови јесу ови:

1. Дневни посао берзански.

Тај берзански посао јесте обична куповина и продаја која је закључена на берзанском састанку тако, да се има одмах извршити.

Пошто се берзански састанци држе на обичној берзи пре подне, то сви дневни послови, који се закључе на берзи једнога дана, имају се извршити одмах тога истог дана после подне. Ако тада продавац не преда купцу робу, или купац не исплати цену, онај од њих двојице, који је готов да испуни своју обавезу, има право да од берзанске управе тражи да се закључени дневни посао изврши принудним путем.

II. Рочни (термински) берзански посао.

а. Одредба и улога рочног посла берзанског.

Тај берзански посао јесте куповина и продаја, која је закључена на берзанском састанку тако, да се има извршити тек у извесном року (термину).

Дневни посао берзански готово је увек заснован на здравој основи. Њега закључује по правилу само онај, који у ствари хоће да отуђи оно што продаје, са оним који тако исто хоће да прибави оно што тим послом купује; а сасвим се ретко дешава, да се тај берзански посао предузима у циљу какве спекулације. Уосталом, када се и деси да се изврши у каквој спекулативној намери, ни тада спекулација, ради које је предузет, није Бог зна како велика и опасна.

На против, код рочних (терминских) послова готово је увек сасвим обрнут случај. Они се, наиме, најчешће предузимају у каквој више или мање спекулативној намери. Нарочито на обичној (ефектној) берзи врло је редак случај да се врше без спекулације. Спекулација се при том послу увек оснива на томе, што се купац нада да ће цена купљене робе скочити до уговореног рока за предају, и што продавац сасвим противно томе рачуна, да ће дотле цена пасти. Ако у уговореном року за предају робе, цена продатој роби буде скочила, у добити је купац; јер ће он моћи ту робу одмах препродати скупље, него што ју је он сам платио, и тако ће зарадити. Ако је обрнут случај, у добити је продавац; јер ће он продату робу на један дан раније набавити по јевтинију цену него што ју је продао, и сутра дан купцу је уступити за већу (уговорену) цену. Ова спекулација нарочито је опасна онда, када уговорачи (продавац и купац) закључују рочни посао, не са намером да га о року и изврше (тј. да продавац набави и преда купцу робу, а купац да му исплати уговорену цену), него кад га закључују једино у циљу да остваре своју спекулацију и да виде ко добија и ко губи, с тим, да онај који је изгубио, исплати оном који је добио, само разлику (диференцију) између цене, коју је продана роба имала на дан закључења погодбе и цене коју она има сад на дан рока. То је тако звани диференцијски посао. (посао разлике) који, као што се види, у ствари није ништа друго него игра или коцка; јер уговорене стране код њега теже да дођу до добити, коју ће једној од њих пружити слепи случај кога оне најчешће не

могу ни да назру, а камо ли са већом или мањом сигурношћу да предвиде. Тај је посао због тога многе и многе довео до про-сјачког штапа, док је другима, који су били срећнији, дао величанствене палате, екипаже и сва земаљска блага и уживања. Због тога је посла берза данас у моралном погледу прилично извикана установа, управо она је таква установа чије се име често пута са стравом спомиње.

Било би најбоље, кад би се на берзи сасвим забранио диференцијски посао; али, на жалост, то није могуће. Та немогућност долази отуда, што је врло тешко у сваком случају на сигурно рећи за какав посао, да ли је обичан рочни или је диференцијски посао; јер, као што смо казали, диференцијски посао није ништа друго него рочни посао, при коме уговореним странама никако није стало до извршења закључене погодбе, него једино до тога, чија ће се комбинација остварити, и, према томе, ко ће добити а ко изгубити. У каквој пак намери рочни посао закључују уговорне стране то увек само за себе задржавају и ником не казују нити на писмено стављају. Због тога, кад би се хтело са берзе истиснути диференцијски посао, морао би се на њој са свим забранити сваки рочни посао, а то би било врло штетно за трговину. Ето, тим разлозима руковођен, и наш је законодавац, по примеру свију других страних законодаваца, допустио на нашој берзи и диференцијски посао, као неко нужно зло, кога се није могуће отрести. Тако је он у чл. 15. зак. о јавн. берзама дао ову одредбу:

„При расправљању приватних спорова, који би потицали из берзанских послова нема места одбрани, као да тражбина има за основ посао разлике (диференцијски посао), који би имао да се осуди као опклада или игра (§§ 793. и 794. грађ. зак.)“.

Али при свем том диференцијски се посао не оставља без сваког ограничења, него се ипак тежи да сузбије или бар сведе на разумну меру овим правилима:

а.) На обичној берзи, где се он највише и најопасније практикује, уговорним странама није допуштено да у рочном послу, који закључе међу собом, по својој вољи уговоре рок колики хоће, него су односно тога ограничене на тако звани *fin courant* (крај текућег месеца) и *fin prochain* (крај идућег месеца). Тако дакле, ту рок може бити од два месеца. Код тако кратког рока нису ни могуће сувише велика и опасна спекулација, јер обично се у томе

року не могу ни ишчекивати сувише велике разлике у ценама које се не би могле предвидети или бар у неколико назрети, а кад се већ дају предвидети, онда престаје свака спекулација, пошто није вољан да улеће у сигурну штету.

На робној (продуктној) пак берзи, то правило не постоји; јер по самој природи предмета, који се налазе у промету, на тој берзи није се ни бојати претераних спекулација путем диференцијског посла, и осим тога ту су и рокови потребни дужи; а ту је и варирање цена много спорије него на ефектној берзи (чл. 15. зак. о јавн. берз.).

б.) На обичној се берзи не допушта, да се рочним послом може продати и купити сваки папир; него управа берзина за тај посао одређује само оне папире који су сигурни и мање подложни честој и великој промени курса.

в.) На обичној берзи, најзад, и за те папире, који се уопште могу купити и продати рочним послом, не допушта се берзански закључак од које се хоће количине папира, него се обично одређује као најмањи берзански закључак број папира, који знатно надмаша онај, који је усвојен за најмањи берзански закључак при дневном послу. На тај се начин сузбија од диференцијског посла сиротнија класа људи, за коју је и најмањи губитак врло опасан, и која није довољно ни упозната са природом берзанских операција.

Али, при свим тим ограничењима, диференцијски је посао данас доста јако развијен, а то највише зато, што су данас цене папирима од вредности врло променљиве, па само то њихово колебање, које је кад јаче а кад слабије, тако рећи дражи свет на пробање среће. Та трајна променљивост цена долази данас од огромног и сувише јако разгранатог трговачког саобраћаја, те узроци, који дејствују на понуду и тражњу (као: атмосферске појаве; индустријски проналасци, опадање и јачање потреба, политичке прилике и т. д.) јаче и опсежније дејствују него пре, када није било данашњих усавршених комуникационих средстава. Уосталом и онда, када се у ствари не јави ни један од ових узрока, они се на берзи вештачки стварају, било доношењем лажних гласова (*agiotage, tripotage*), (то се казни искључењем са берзе, чл. 19. зак. о јавн. берз.) било стварањем синдиката за вештачко ограничење понуде и тражње и т. д.

б). Поједини облици рочног (терминског) посла берзанског.

Према томе, да ли је закључен под каквим условом или није, рочни берзански посао има више облика. Тако он је:

1. Обичан (прост) рочни берзански посао.

То је такав рочни берзански посао, који није закључен ни под каквим условом, него га о року уговорне стране имају извршити безусловно онако како је он уговорен.

То је увек озбиљан посао; јер код њега има врло мало места спекулацији, док код осталих облика рочног посла увек је има у већој или мањој мери.

2) Условни рочни берзански послови.

Код тих послова истина је уговорено да се закључена погодба има извршити о року, али ипак једној или обема уговорним странама (купцу и продавцу), по цену извесне суме новца, која се зове премија, остављено је право: да одустане сасвим од закључене погодбе, ако јој то буде у интересу, или да извршење погодбе у чему измени.

Другим речима, код тих рочних послова уговорен је нарочити услов, који зависи од воље оне стране која га је условила и која за њега даје другој страни у накнаду извесну суму, премију.

Тај услов може бити различан, па због тога и условни рочни берзански послови могу имати разне видове. Тако, они су:

а). Са простом премијом.

Код тог условног рочног посла једна од уговорних страна (или купац или продавац) задржава за себе право, да о року одустане од извршења закључене погодбе.

Тај условни рочни берзански посао уговорне стране закључују онда, кад је једна од њих сигурна у своју комбинацију, а друга није па је ова друга рада да се осигура од могуће велике штете, ако јо се комбинација не испуни. Она ту штету ограничава дајући другој страни премију. На пр. купим 100 ком. лутријских обвезница по 95 дин. комад за крај идућег месеца, и дам продавцу премију од 0.50 дин. по комаду. О року обвезнице спадну на 91 дин. комад. Кад бих морао погодбу извршити, ја бих изгубио на сваком комаду по 4 дин.; свега 400 дин.; а овако, пошто сам дао премију своме продавцу, одустаћу од погодбе, и изгубићу само по 0.50 дин. по ко-

маду — свега 50 дин. Да ми се пак остварила комбинација, т. ј. да су купљене обвезнице скочиле у цени, ја бих био у добити, чим би њихова цена премашила 95.50 дин. по комаду.

Као што се из тога види, премија је само нека врста уплате за осигурање од могуће штете; јер одиста у предњем примеру продавац ми је по цену од 50 динара дао осигурање, да својом берзанском спекулацијом нећу бити оштећен више од те суме, ако она не испадне онако како сам мислио.

Код овог берзанског посла може се уговорити или да се премија плати само онда кад се одустаје од уговора, или да се плати у сваком случају, па одустало се или не од уговора. Ако се оно прво не услови изречно, ово се друго подразумева; и то је потпуно оправдано, јер је и у случају, кад је уговор извршен, она страна, која прима премију, њу потпуно заслужила, пошто се налазила у врло великој неизвесности хоће ли се уговор извршити или неће.

Остаје ли при погодби или не, онај, који је дао премију, има да се изјасни онда када дође рок извршењу. Ако тада ћути, сматра се да је одустао.

б) Са двојном премијом.

Тај берзански посао није ништа друго него комбинација два условна рочна посла са простом премијом. Том послу спекуланти берзански прибегавају онда када знају да ће ускора морати настати јако варирање цене, али само не могу да погоде у коме правцу: дали ће она пасти или скочити. Код тог посла може бити комбинације на два разна начина, па с тога је и он од две врсте, и то;

аа). Са обичном двојном премијом. То је онда, кад једно лице закључи два одвојена рочна посла са простом премијом тако, да у једном од њих има улогу купца, а у другом улогу продавца. На пр Јован, не знајући како ће ићи курс акцијама Београдске За-друге, купи од Петра 20 ком. њених акција. У исто време он прода те акције Стојану за исти дан. И при куповини и при продаји тих акција уговори одступницу, па за то и Петру и Стојану даде премију (Петру премију за набавку, Стојану премију за пријам.) Сад о року може бити прво: да су тада акције скочиле: он ће од Петра тражити да изврши уговор, а према Стојану ће одустати од уговора, и тада ће бити у добити за онолико у колико је курс прешао суму обе премије; друго: да су акције пале: он ће према Петру одустати од погодбе, а према Стојану ће је извршити, и

опет ће бити у добити за онолико за колико је курс спао испод суме обе премије; треће: да је курс акција, противно његовој комбинацији, остао непромењен: он ће одустати од оба посла, и биће у губитку за суму коју износе обе премије.

Да узмемо други пример, који ће представљати сасвим противну комбинацију. Јован је уверен да курс задругиних акција неће се ускоро променити, или да ће се изменити врло мало. Он ће тада продати Петру 20 комада тих акција, и у исто доба купити тај број тих акција од Стојана за исти дан, али дајући обојици право одступања и изузимајући од сваког премију. Сад о року може бити ово троје: Прво: да је курс остао непромењен. Тада и Петар и Стојан одустају од погодбе, јер немају рачуна да је врше, а он узима обе премије. Друго: да промена курса не изнесе ни колико износи једна премија. Он ће тада бити у добити за ту разлику. Треће: да промена курса буде већа од сваке поједине премије. Он ће тада морати из свог џепа доплатити и Петру и Стојану тај вишак, па макар колико он износио.

бб). Са двојном премијом и двојаким избором. То је такав рочни берзански посао са двојном премијом при коме она страна, која плаћа премију, има о року право: или да одустане сасвим од погодбе или да при њој остане, или да, по својем интересу и вољи, заузме у њој или улогу купца или улогу продавца.

Ова врста берзанског посла врло је слична са предњим берзансаим послом за то, што је и он комбинација из два рочна посла са простом премијом. Разлика је између њих само у томе, што се код првог комбинација изводи помоћу два разна лица (Петра и Стојана у горњим примерима), а овде само са једним.

в). Са додатком или одбитком.

То је такав берзански посао, код кога је једна уговорна страна овлашћена да о року измени закључену погодбу у томе, што ће моћи, ако је купац, захтевати да јој друга страна преда већу количину робе од оне која је уговорена (по правилу најмање још један пут толику), или, ако је продавац, што ће моћи предати већу количину од оне која је уговорена.

Она уговорна страна, која је себи резервисала тако право изменљивања првобитне погодбе, плаћа другој премију као накнаду за неповољност, у коју је тиме ставља. Обично се та премија плаћа тако да купац за накнадно изискану количину робе плаћа нешто

мало већу цену него што има дати за ону прву уговорену; а продавац, што уступа накнадно натурену количину по јевтинију цену.

Као што се из тога види, тај берзански посао у ствари није ништа друго него комбинација из обичног рочног посла, и то у колико се тиче уговорене количине робе, и из рочног посла са простом премијом, у колико се тиче вишка који купац може захтевати или продавац може накнадно натурити.

Тај се берзански посао може закључити и у сасвим противном смислу. На име он се може закључити тако, да купац, који је купио извесну количину робе, има права о року се предомислити и дићи само један део те робе, односно да продавац може о року предати само један део уговорене робе. Због тога купац, односно продавац, плаћа другој страни премију у томе, што ће, ако је купац, за дигнуту робу платити већу цену, а ако је продавац, што ће се за предату количину робе задовољити нижом ценом.

г) Есконтни берзански посао.

То је онај обичан рочни посао, код којег је једна уговорна страна, по цену извесне премије, себи резервисала право да тражи извршење и пре уговоренога рока, и то било одмах после закључења погодбе или тек пошто од њега протече неко извесно време. На пр. Јован је 1. марта за крај месеца купио 20 акција задругиних, али се боји да у том размаку њихов курс не скочи и за тим пред сам рок не спадне. Да би могао ухватити најбољи курс, он за себе уговара право тог есконта. Или, он уговара тај услов што се истина нада лађи, која ће му донети продату робу, за крај марта, али ипак предвиђа случај да она приспе и раније, и тада му је, разуме се, у великом интересу да предају робе изврши пре уговоренога рока и да му лађа на обали не чека.

И овде се премија обично плаћа у цени тиме, што ће купац, ако је он задржао за себе то право, платити већу цену него што би била да тог услова нема; а ако је продавац, што ће се задовољити мањом ценом него што би добио кад би продавао без тога услова.

У Француској је трговачки обичај, да купци на обичној (ефектној) берзи и без нарочите погодбе имају ово право есконта и они се њиме нарочито онда служе кад им је интерес да за кратко време подигну курс купљеног папира. Јер ако њих више есконтишу једновремено за исти папир, онда продавци, који обично продати папир немају (који су à découvert), нагну сви да га тада купе. Они тиме

за тај дан појачају тражњу, а са њом сасвим природно подигну и цену тога папира.

III. Продужни (репортни) посао берзански.

И то је један комбинован берзански посао. Он је састављен из једног дневног и једног обичног рочног берзанског посла. Њему берзански спекуланти прибегавају онда, када им какав обичан рочни посао није остао по њиховој комбинацији, па желе да своју спекулацију и даље наставе, да је продуже (отуда се тај посао и зове продужни или репортни, по енглеској речи report, која значи продужење); јер верују да ће се она у идућем послу (у продуженом послу берзанском) морати остварити.

Суштина тог продужног посла најбоље ће се видети из ова два примера, који се могу сматрати као најпрости његови облици.

Пример I. Јован купи 1. марта 1000 комада државних лутриских обвезница по 100 дин. комад за крај марта. Он је ту закључио обичан рочни берзански посао и рачуна, да ће на крају марта ове обвезнице бити скупље од 100 динара, те да ће зарадити разлику кад их буде препродао. Али се он преварио у рачуну; јер крајем марта оне не само што нису скочиле него су напротив спале у цени са 2 динара по комаду. Кад би се задржао на овом првом послу, Јован би био у штети за 2000 динара; јер би могао продати за 98.000 динара ове обвезнице које је он платио 100.000 динара. Али он је и тада уверен, да ће ове обвезнице најдаље за месец дана скочити у цени далеко изнад 100 динара. С тога се он реши да своју комбинацију не напусти, него да је и даље продужи (репортира). Он дакле приступа продужном (репортном) берзанском послу, и то овако. Он ће на крају марта наћи капиталисту Петра, коме ће продати оне обвезнице, које тада прима од свог продавца. То ће учинити дневним послом а по курсу тога дана, дакле по 98 дин. комад. Петар ће обвезнице примити од Јовановог продавца и дати му за њих 98.000 динара, а остатак у 2000 дин домириће му Јован из свога џепа. Продавши тако дневним послом Петру ове обвезнице, Јован ће их у исто време од Петра купити обичним рочним послом за крај априла по већи курс, — по 99 динара по комаду. Тим двема једновременим погодбама (продајом, која је извршена дневним послом, и куповином, која је извршена обичним рочним послом), Јован је са Петром закључио продужни (репортни) посао берзански.

Капиталисти Петру та је погодба несумњиво корисна, јер он помоћу ње на свом капиталу за време од једног месеца има добит од 1000 динара. Али и за Јована она може бити корисна, ако се оствари његова комбинација и крајем априла одиста скочи курс обвезницама. Ако је тада курс 101 динар по комаду, Јован ће избећи сваку штету од првог обичног рочног посла, који му је, као што смо видели, истерао био из џепа 2000 динара; јер ће сада добити на сваком комаду по 2 динара. Ако се цена обвезницама крајем априла попне још више од 101 динар, Јован ће за толико бити у добити.

Пример II. Јаков је продао 1. марта обичним рочним послом 1000 обвезница лутриских по 100 динара комад с роком за крај тога месеца. Он те обвезнице нема (он је à découvert), али се нада да ће о року њихов курс пасти, те да ће их на један дан пре рока набавити по нижу цену и одмах сутра дан своме купцу предати по ову више уговорену цену. Али Јаков се преварио. На крају марта курс је обвезницама скочио на 101 динар. Кад би се на томе зауставио, он би изгубио на чисто 1000 динара, за колико би обвезнице платио скупље него што их је продао. Он међу тим има уверење да курс обвезницама мора пасти у току идућег месеца. С тога се реши да своју спекулацију и за тај месец продужи, тј. да приступи продужном (репортном) послу. Он ће тај посао овако извршити. Од капиталисте Стојана, који има много обвезница лутријских, купиће на крају марта 1000 обвезница по курсу тога дана, по 101 динар комад тако, да Стојан те обвезнице преда његовом купцу и прими од њега за њих уговорених 100.000 дин. Остатак од 1000 динара Стојану ће дати сам Јаков. У исто време када је ово извршио Јаков ће Стојану продати тај исти број лутријских обвезница по 100 дин. комад за крај априла обичним рочним послом. Тим двема једновремено закљученим погодбама (куповином која је извршена дневним послом, и продајом, која је извршена обичним рочним послом) Јаков је са Стојаном закључио продужни (репортни) посао.

Капиталисти Стојану та је погодба несумњиво корисна, јер помоћу ње он на својих хиљаду обвезница зарађује за месец дана 1000 динара. Али и за Јакова она може бити корисна, ако се крајем априла буде остварила његова комбинација и тада буде курс обвезницама пао. Ако тада курс обвезницама буде пао на 99 динара, Јаков ће тада обвезнице купити за два динара ниже по комаду, него што их је продао. Кад их преда Стојану и од њега прими уговорену цену (100 дин по комаду), биће у добити 1000 динара

таман за онолико за колико је код првог обичног рочног посла, који му је испао неповољно, упао у штету, Ако крајем априла курс обвезницама буде пао ниже од 19 динара, Јаков ће бити за толико у чистој добити.

Када се узме у обзир улога, коју су у ова два примера имали у продужноме (репортном) послу капиталисте Петар и Стојан, види се да је Петар био обичан зајмодавац, који је Јована послужо са својих 98.000 дин. за месец дана, а Стојан да је Јакова послужо са својих 1000 обвезница. Али, ма да се то тако чини, ипак се мора узети, да су њих двојица вршили улогу купца и продавца: јер су одиста то правно и били. То није само теоријско питање: јер оно има и свога практичног великог значаја. На име, ако се узме да су ове капиталисте били обични зајмодавци, њихова добит има се сматрати као интерес на позајмљени капитал и не сме прећи 12% од позајмљеног капитала (§ 601. грађ законика).

Ова добит, коју берзански спекуланти дају капиталистима за њихово учешће новцем у продужном послу берзанском, зове се: репор (report). Папири од вредности, који дају дивиденду или интерес, обично се продају по јевтинију цену кад се отуђују дневним послом, него када се то чини рочним послом. Та се разлика у њиховој цени потпуно оправдава тиме, што купац када набавља те папире рочним послом, за све време док рок не дође служи се ценом и ако за то време у његову корист тече и дивиденда или интерес који купљени папири доносе. Тако дакле он тада има две користи, па свакојакo има и рачуна, да те папире у рочном послу плати скупље него што би их платио дневним послом.

Али тога вишка не мора увек бити код оваквих папира, ма да се он готово увек код њих налази. На име доста се често дешава да се папири продаду дневним послом много скупље него рочним. У том случају вишак цене, који се има дати при куповини дневним послом, зове се депор (déport). Депор, који је само изузетна појава, дешава се најчешће с тога, што су многи употребљивали на берзи тих дана право есконта и за тај мах привремено подигли цену дотичног папира. Тај се папир данас продаје скупо, али је извесно да ће кроз који дан његова цена опет пасти, па зато се на рок и даје јевтиније.

Сасвим је природно да се капиталисте журе да користе овим разликама у цени папира од вредности, што се огледају у репору и депору. Тако, кад је могућно добити репор, они купују папир

дневним послом и одмах га продају скупље рочним послом. На пр. акције задругине данас се продају дневним послом по 240 д. комад, али после иесец дана, због дивиденде која сваким даном придолази, вредеће нешто више, — 240.50 дин. Ако капиталиста данас купи 100 задругиних акција дневним послом и одмах их прода на рок од месец дана, он ће после месец дана, на место 24 000 динара које је данас дао за њих добити 24.050 динара, дакле добиће 50 динара више, а то му представља годишње интерес 4% и нешто више. Напротив, ако је у изгледу депор, капиталиста који има 100 задругиних акција, продаће их данас дневним послом за 240.50 дин. комад, а у исто време купиће их на рок од месец дана за 240 динара, па ће и он бити у добити 50 дин. Вршећи ове операције (репор и депор) капиталисте врло корисно експлоатишу своје капитале; јер репор и депор врло често представљају добит много већу од 12% интереса. Осим тога, они се при томе много мање од обичног зајмодавца излажу опасности да им пропадне позајмљени капитал; јер га они за све време имају у својим рукама: у случају репора акције су код њих, а у случају депора, новац им је у каси. Због тога се капиталисте ни најмање не устежу да берзанске спекуланте послуже својим капиталима или папирима. У Паризу око берзе има врло много малих банака, које готово искључно раде репортним послом. Оне примају од сиротнијег света уштеде и тако скупљен новац дају на репор или депор, те вуку добру хасну и за себе и за своје клијенте.

Кад год је код рочних послова сигуран добитак, берзански се спекуланти најрадије у својим спекулацијама извлаче из платке помоћу продужног посла берзанског, а ређе прибегавају рочним пословима са премијама. Због тога се продужни берзански посао с правом могао назвати: кључем берзанских операција. Он је тако рећи котва спасења берзанских спекуланата, и они се њиме често служе узастопце кроз неколико месеци док се год не спасу штете. На име, ако им први продужни посао не помогне, закључују о року други, па трећи итд. док им се не оствари комбинација; али то претерано продужавање многе и упропасти сасвим.

IV Берзански арбитраж.

Тако се зове операција берзанска, која се састоји у томе, што се отуђује једна врста папира од вредности, да би се за новац, који се добије, одмах набавио папир друге врсте, који је тога мо-

мента сигурнији од оног првог, или који је у изгледу да ће дати већу дивиденду. Та берзанска операција постоји и онда, када се на једној берзи купује један папир да се одмах на другој прода, ако он у исто време има различан курс на тим двома берзама.

Берзански се арбитраж може вршити дневним послом, али се он нарочито врши рочним послом берзанским.

Г). ЗАКЉУЧИВАЊЕ БЕРЗАНСКИХ ПОСЛОВА.

Берзански се послови могу закључити: или преко берзанског посредника или непосредно између чланова берзиних.

а. Кад се берзански посао закључује преко посредника, онда је поступак овакав:

1. Члан или посетилац берзе издаје посреднику налог да за њега што купи или прода (налог куповни или продајни).

2. Посредник је дужан да сваки такав налог одмах забележи у књигу, која се зове Бележник налога. Ту треба да прибележи све што је важно у том налогу, а на име: име и презиме и занимање налогодавца, садржину налога, и све услове.

3. Из Бележника налога посредник има да пренесе сваки налог на листу, која се зове Пребиваоница, означивши ту само садржину налога, а никако име налогодавца.

За сваку врсту робе, која се на једном берзанском састанку нуди или тражи, посредник је дужан да има по две пребиваонице: једну за дневне, а другу за рочне послове, који се на том састанку могу закључити односно те робе. Пребиваоница је подељена на две половине; на левој посредник бележи продајне, а на десној куповне налоге за ту робу.

Пребиваонице су поређане на столу посредниковом и сваком је допуштено у њих загледати. Уосталом, њих и сам посредник гласно чита за време састанка, кад год се накнадним налозима у њима учине какве измене.

4. Чим се сложе у цени два приватна налога (продајни и куповни) односно исте робе, берзански је посао закључен. Посредник је тада, по правилу, дужан казати уговорној страни, која то затражи, име њеног саговорача, кад год од овог последњег није добио покриће. Уговорна страна, у сваком случају, има право да одустане од закљученог посла, ако је покриће недовољно (чл. 40. узанса).

5. Све послове, закључене на једном берзанском састанку, сензал мора истог дана развести у свој дневник, у ком има назначити и имена уговорних страна.

6. Одмах потом дужан је саставити закључнице, т. ј. изводе из свога дневника.

Ако је берзански посао закључен преко два сензала, тада га заводи у дневник и издаје закључнице само посредник који је примио куповни налог, али закључнице потписују обојица.

Закључнице по рочним пословима имају се поднети уговорним странама на потпис првог идућег дана по закључењу посла, а другог раздати тако, да продавац добије закључницу с потписом купчевим, и обрнуто купац закључницу са потписом продавчевим.

По дневним пословима закључнице се не подносе на потпис, него их сензал под својим потписом кувертиране шаље уговорним странама, по својој експедиционој књизи или препоручено.

По правилу посредник је дужан, да у закључници означи обе уговорне стране, ну он може коју од њих и прећутати, ако она то од њега буде затражила. Али тада, ако није добио покриће од те стране, он одговара ономе с ким је посао закључио за штету, коју би овај имао отуда што је посао кривицом његовом закључен са лицем које није давало потпуну сигурност (чл. 59 узанса). Такву закључницу потписује сензал на место прећутане стране, и код себе задржава други њен примерак (чл. 60. узанса).

б). Право закључивати непосредно између себе берзанске послове имају само чланови берзе (дакле, не и посетници). Али и они се врло ретко користе тим правом, јер и на тај начин закључени послови морају се доставити сензалу да их уведе у дневник и изда закључницу. Ако у том случају обиђу сензала, уговорне се стране излажу казни новчаној од 100—2000 динара, а и закључени им посао нема правне важности.

Д) ПРИНУДНО ИЗВРШЕЊЕ БЕРЗАНСКИХ ПОСЛОВА.

По узансима Београдске Берзе, принудно се извршење овако врши. Ако је купац у неиспуни, продавац тражи од секретара берзе да се сензалу да налог, да закључену вредност на берзи прода оног истог дана кад је рок или најдаље дан доцније, с тим, да неуредни купац дужан буде платити разлику између уговорне и продајне цене (чл. 98., 99. и 100.). Ако је напротив продавац у неиспуни,

онда купац може на дан рока или дан доцније на берзи купити закључену вредност, а продавац је дужан разлику накнадити (§ 101.).

Странама је остављено на вољу, да ли ће тражити принудно извршење закључене погодбе. Ако се на то реше, оне претходно морају изискати од секретара Берзе протест због неизвршења, и то у одређеном року, јер ако задоцне са њим, одмах губе право на принудно извршење (§§ 91. и 102.).

Ова правила о принудноме извршењу вреде, како за погодбе закључене рочним послом, тако и за оне које су закључене дневним послом берзанским.

ОДСЕК V.

Уговор о преносу

I. Одредба, правна природа и значај уговора о преносу.

Одредба уговора о преносу. Преносити се могу ствари, лица и вести, али се у нашем трговачком праву као предмет преноса једино узимају ствари, а лица само кад се превоз врши железницом. Пренос вести, тј. пренос писама, поштанских карата, депеша (а осим тога и пренос поштанских пакета, новчаних пошиљака и т. д.) у нас стоји ван приватног саобраћаја, јер је тај пренос наша држава, са извесних јавних обзира и разлога, монополисала у своју корист, те за њега не важе правила трговачког права него нарочити административни прописи. Због тога ћемо овде говорити само о преносу ствари (робе), а правила, која важе за пренос лица железницом, изложићемо на завршетку, у колико се тај пренос разликује од обичног преноса.

Према томе уговор о преносу јесте двостран уговор којим једна уговорна страна (возар) прима од друге (пошиљача) какву ствар (робу) с обавезом, да је, за извесну награду, однесе у друго место и да је тамо преда одређеном лицу (примаоцу).

Као што се види из те одредбе, у уговору о преносу имају учешћа свега три лица, и то:

а). Лице које се обавезује да робу пренесе. То лице наш трговачки законик (§§ 69.—74.) зове једним општим именом: возар или кириџија.

У смислу трговачкога права то се име може дати само лицу које врши пренос стално (као занимање) и у извесној већој

мери. Због тога се као возари не могу сматрати ни сељак који, при повратку из града, преноси узгред на својим испражњеним колима, за награду, туђу робу, нити пак: носачи (амали), таљигаши, обичне рабације и т. д. Сељак зато, што пренос не врши ни стално ни у већој мери; а носачи и др. што пренос врше сасвим у малој размери. Погодбе, која та лица закључују о преносу, нису трговачки уговор о преносу, који овде проучавамо, него су само грађански уговор о најму, па због тога се она и имају сматрати само као обични најамници или радници (посленици).

Наш закон (§ 75. трг. зак.) међутим, за појам возара никако не тражи и тај услов: да се пренос врши неким особеним превозним средством. Према томе, све је једно како возар, који испуњава предња два услова, превози, да ли: коњима, мазгама, камилама, колима, лађом, железницом или каквим другим средством.

У прво време трговци су били сами возари своје робе, а тек доцније, када се трговина јаче развила почели су најимати нарочите људе, који су им робу преносили на својим коњима, колима и т. д. Али и тада се од ње нису раздвајали, него су уз њу и сами путовали, чувајући је и узгред продајући. Тек кад се трговачки саобраћај потпуно развио, почели су, за време преноса, поверавати робу преносиоцима, и тек од тог времена пренос туђе робе постаје од обичног грађанског најма засебан трговачки уговор о преносу, а преносиоци од обичних најамника возари или кириџије, добијајући карактер трговца.

б). Лице које шаље робу. Наш закон зове: пошиљач.

Оно је обично или продавац, који продату робу отправља купцу, или купац, који купљену робу шиље у место где му је радња.

Робу, коју шиљу у какво друго место, трговци обично не одашиљу самим собом, него се најчешће служе услугом оних трговачких посленика који се зову: отправљачи (експедитори, шпедитери). То су таква лица која се стално и у виду занимања баве тиме, да налазе возаре за пренос туђе робе и да исту преко њих отправљају где треба, али не у име онога који је шаље (пошиљача), него у име своје сопствено. Отправљачи, дакле, нису ништа друго него комисионари, који су себи поставили за циљ да за рачун својих комитената (пошиљача) са возарима закључују уговор о преносу.

Кад се пошиљач послужи отправљачем, онда се закључују два разна трговачка уговора, и то: прво уговор о коми-

сиону, између њега и отпраљача, и друго уговор о преносу између отпраљача и возара. О првом од та два уговора већ смо говорили. Овде имамо само још то да додамо, да отпраљач, по нашем закону, има, при вршењу нарученог посла, према пошиљачу (своме комитенту) далеко већу одговорност него што је има обичан комисионар према свом комитенту; јер обичан комисионар одговара само за штете, које су потекле из какве његове веће кривице (омашке која се не би поткрала уредноме трговцу), дотле отпраљач стоји добар још и за све друге штете, које се десе на роби ма чијом кривицом, дакле, било његовом или његових млађих, било кривицом возара, коме је предао робу на пренос, или његових млађих. Другим речима, код уговора о комисиону, кад га закључује пошиљач са отпраљачем, погодба *del credere* подразумева се по самом закону (§ 64. трг. зак.) и отпраљач треба нарочитим споразумом да је искључи, ако жели да одговара само онолико колико и обичан комисионар.

Отпраљачи су врло корисни помоћници за трговце. Њихове су најглавније услуге у овоме:

1, што за незнатну награду трговцима налазе добре возаре и преко њих робу отпраљачу где треба брзо и поуздано.

2., што својом одговорношћу за дела возара дају трговцима знатну гаранцију за случај задоцњена преноса или квара и пропасти робе, јер су они увек имућнији и бржи на плаћању од обичних возара.

3, што су, бавећи се искључно одашиљањем робе, потпуно у стању, да како ваља знају све прописе о преносу робе железницом, те су трговци, кад се послуже њиховом услугом, сигурни да у путу с робом неће имати због тих прописа никаквих неприлика ни губитака у времену, а то је нарочито важно кад се роба отпраљачу у иностранство;

4., што су често пута у стању, да трговцима отправе робу јефтиније него што би је они сами могли послати, а за то им даје могућност: узимање целих вагона, групирање робе, коришћење специјалним тарифама и т. д.

Отпраљачки је посао пре шеснаест година у нас био сасвим слободно занимање, коме се могао одати ко је год хтео. Али 17 јануара 1895. године изашао је (на основу овлашћења у § 9. закона о устр. царинарница од 10. августа 1893. године). П р а в и л н и к

о царинским посредницима (експедиторима — шпедите-рима¹⁾), који је министар финансија прописао за све отпраљаче што раде на отпраљачу робе за иностранство и на примању њеном, те долазе у додир са царинарницама. Према томе правилнику, који је, пошто је у Београду установљен отпраљачки еснаф, замењен новим, под 16 децембра 1896. год. ЦБр. 14.240 — царински отпраљач, тј. онај који има права да ради свој отпраљачки посао и код царинарница, може бити само оно лице које постави министар финансија, Министар пак може поставити (чл. 2.) само оног, који испуњава ова три услова: а) да је пунолетан и да плаћа најмање 30 динара непосредног пореза годишње; б) да није осуђиван за дела учињена из користољубља; да је доброг владања и да се не налази под стечајем; и в) да је члан еснафа царинских посредника (тј. отпраљача). Постављени отпраљач, пре него што отпочне рад, мора положити кауцију, која према класи царинарнице, при којој желн радити, износи 500—5000 динара.

На царинарницама, осим тих тако постављених отпраљача и њихових пуномоћника, могу робу за другога примати још само деловође трговачких радња и калфе занатлијске и трговачке, али само као пуномоћници својих господара и са уредним пуномоћством (§ 9, т. 2. правилника).

в). Лице коме се роба има да преда. То се лице зове прималац,

Прималац учествује у уговору о преносу само толико, што му возар има робу да преда, а он, најчешће кад исту прими, да возару исплати довозну цену. Примањем робе он прећутно усваја закључени уговор о преносу и накнадно ступа у сва права и у све обавезе које пошиљач, односно отпраљач, по том уговору има наспрам возара.

Прималац је готово увек неко треће, од пошиљача различно, лице, али се ипак често пута дешава, да је он сам у исто време и пошиљач.²⁾ Тада у уговору о преносу имају учешћа само два лица: пошиљач — прималац и возар, али то сједињење у истој личности улоге пошиљача и примаоца у праву нема никаквог значаја, јер су и тада посебна права и обавезе пошиљача и примаоца иста онаква каква би била да припадају двама разним лицима.

¹⁾ У том се правилнику сасвим погрешно отпраљачи називају посредницима. Као што већ знамо, та су два појма с правног гледишта сасвим различна.

²⁾ На пр. кад купац отпраљачу робу на себе самог у месту где му је радња.

Правна природа и значај уговора о преносу. — Уговор о преносу робе састављен је из два разна грађанска уговора, и то: из уговора о најму и из уговора о остави.¹⁾ Први улази у његов састав у толико у колико се воз робе обавезује, да за извесну награду изврши извесан посао (т. ј. да пренесе робу), а други у колико се роба поверава чувању возареву за све време преноса. Због овог другог свог саставног дела, он долази у ред стварних уговора.

Уговор о преносу робе један је од најважнијих трговачких уговора, јер се јачи развој трговине и радиности не би ни замислити могао без брзога и сигурнијега преноса. Само такав пренос допушта, да се привредна делатност развије на сваком крају земљином до највеће мере и да се цене производа свуда брзо изједначују.

II. Закључење уговора о преносу и његов доказ.

Уговор о преносу може се с обичним возарем по вољи закључити на писмено или усмено, јер закон не прописује за тај случај неки особени начин по коме се има закључивати. Ну ипак он се и тада обично закључује на писмено, јер га пошилач (а нарочито отпраљач) исписује у облику отвореног писма, и то писмо предају возару да с робом заједно преда примаоцу. То отворено писмо, наш трговачки законик зове спроводно писмо и означава као најподеснији доказ за уговор о преносу.

Али, кад се уговор о преносу закључује са железницом, наш закон (§ 54. Уредбе о превозу путника и робе на железницама у Краљевини Србији) наређује, да се за сваку праћевину (пошиљку) мора направити писмено, које се зове товарни лист и које готово у свему одговара спроводноме писму.

Спроводно писмо и товарни лист обично се састављају само у једној примерку и тај предаје возару; али они се могу (§ 54. т. 5. ж. уредбе) изузетно чинити и у два равногласна примерка, и тада се тај други примерак, који задржава пошилач (односно отпраљач), мора обележити речју „дуuplicate“. У два се примерака спроводно писмо и товарни лист обично састављају ради тога, да би пошилач могао продати робу још док се налази на путу, али то се врло ретко чини у сувоземном и речном преносу, јер ти пре-

¹⁾ Остата или аманет јесте такав уговор, којим ко туђу ствар прими тако, да је чува и невредимо натраг врати (§ 569 грађ. зак.).

носи трају увек сразмерно кратко време. На место дубликата, железница издаје увек пошилачу (отправљачу) признаницу, која му има служити за доказ да јој је робу предао на пренос.

У спроводноме писму, а тако исто у товарном листу (§ 68 трг. зак. и § 49. ж. уредбе), имају се ставити ова назначења: а) име, презиме и место становања возара и примаоца; б) врста и тежина робе, а осим тога и број колета с марком и нумером сваког дењка, састављајући то назначење и на крајку спроводног писма или товарног листа; в) датум и потпис пошилача (отправљача) заједно с означањем његовог занимања и места становања; г) (само у спроводном писму) рок, за који се роба мора однети, цена подвоза и накнада, коју возар има дати, ако роба не стигне на уговорно време.

Отправљач је дужан (§ 68. трг. зак.), да увек препише у свој дневник цело спроводно писмо или товарни лист, како би се знала његова садржина, ако би га возар случајно изгубио у путу.

Пошто је уговор о преносу робе стваран уговор, то се он не може сматрати да је коначно закључен само тиме што је спроводно писмо (товарни лист) састављено и предато возару. За његово коначно закључење, на име, тражи се, поред тога, да је и сама роба предата возару. На железници пак уговор о преносу закључен је онда, кад пошилач изда товарни лист, а железница га, за знак пријема робе, жигује својим отправним жигом. Отправни жиг она удара одмах пошто потпуно прими сву робу, која је обухваћена једним товарним листом (§ 54. т. 2. ж. уредбе). Железница је при том увек дужна да, на захтев пошилачев, још у његовом присуству стави тај жиг.

Наш је закон оставио потпуну слободу уговарања обичноме возару, при закључивању уговора о преносу. Тај возар, према томе, може уговор закључити како се погоди с којим пошилачем, а може, кад хоће, и никако се не примити преноса. За железницу је, међу тим, закон наредио сасвим обрнуто. Он је за њу поставио у том погледу правила, која јој јако скућавају слободу уговарања. Та су правила ова:

I-во правило: железница мора примити на пренос свачију робу (§ 65. ж. уредбе), а овлашћена је, да робу не прими сама у овим изузетним случајима:

а), кад није уредно или никако спакована, а сама природа њена

захтева да се спакује, како би се у возидби сачувала од квара и губитка, или кад роба носи на себи спољни и видљиви знак кварења.

Али и такву робу железница може примати на пренос, кад год нема опасности да ће оштетити возни материјал или туђу робу, ако јој пошиљач издаа својом руком потписану изјаву о стању у коме се роба налази (§ 55. ж. уредбе).

б), кад долази у ред оне робе, која је §-ом 48. ж. уредбе са свим искључена од возидбе, или се прима само под извесним условима, па они нису испуњени.

Од возидбе су сасвим искључени: прво, сви предмети, који су својом тежином или својим обимом, обликом или другом којом особином неподесни за возидбу железницом; друго, сви предмети који подлеже поштарини; треће сви предмети који се могу сами од себе запалити и експлодирати, као на пр. нитроглицерин, праскајућа жива, пуно оружје итд.

Само пак под извесним условима примају се на возидбу: барут, фишеци од динамита и други лако запаљиви предмети, злато, сребро, новац, адиђари, драго камење, бисер и други скупочени предмети, слике и други вештачки предмети и стародревности итд.

Ко под лажним или непотпуним означањем преда какву од те робе, која се никако железницом не вози или се вози само под извесним условима, он, за саму ту предају, има бити осуђен да плати конвенционалну казну од 15 динара за сваки килограм бруто тежине целог послатка, а осим тога има се осудити и на казну коју прописује полицијска уредба или кривични законик, као и да накнади сву штету која буде потекла. Према нахођењу и околностима конвенционална се казна може наплатити или од пошиљаоца или од примаоца.

в), кад јој редовна возна средства у том тренутку не достижу за извршење тражене возидбе, као и када је, услед поремећаја пруге и других оправданих узрока (на пр. налог превоза војске ради мобилизације), саобраћај обустављен, за извесно време. Али железница је у таквим случајевима дужна да одмах објави ту немогућност примања робе и да одреди бар приближно време за које ће ова трајати.

Но и у тим случајевима на писмен захтев пошиљачев, дужан је донесену јој робу сместити у своје магацине, у колико они не би били већ запремљени, и о томе издати признаницу с том оградом, да ће ту тако смештену робу тек онда примити на возидбу

и ударити отпавни жиг на њен товарни лист, кад се могне товарити (став 2. и § 52. ж. уредбе).

2-го правило: железница мора кренути робу оним редом, којим јој је и предата, и мора је издати примаоцу најдаље у року, који је законом одређен (тач. 5. § 53. и § 61. ж. уредбе).

Она је овлаштена да од тога правила одступи само онда кад би за то било узрока у железничкој опреми (на пр. роба, која је на реду да се носи, товари се само у специјалним вагонима, а њих у тај мах нема на полазној станици), у возидбеним приликама (на пр. оправља се мост), или у јавном интересу (на пр. роба се из разлога санитарних или царинских морала мало дуже задржати на полазној станици). Сваки поступак који је противан томе правилу даје право пошиљачу, који је био запостављен, да тражи накнаду, ако би услед тога имао какву штету.

3-ће правило: железница не сме никоме лично давати какву било олакшицу у подвозној цени.

Цена, по коју железница вози, одређена је у железничкој тарифи, а она важи подједно за све пошиљаче.

Ова ограничења за железницу су усвојена зато, што би железничке управе, када би им само, као обичноме возару, допуштено било да закључују уговор о преносу како их упућују њени лични интереси, у томе отишле тако далеко, да би јако отишле трговину и често пута стварале неједнаку конкуренцију на штету појединих трговаца. Оне би то могле врло лако учинити, јер за онај правац, којим иде њена железничка пруга, железничка управа има фактички монопол за пренос робе, те је због тога у том погледу свемоћна за крајеве кроз које пролази.

III. Обавезе и права уговорних страна.

Уговор о преносу, као и сваки други двостран уговор, чим га уговорне стране закључе по напред изложеним правилима, поставља за њих одмах извесне обавезе и извесна права, која су им узајмна, т. ј. што је за једну право, за другу је обавеза и обрнуто. Због тога, кад проучимо обавезе и права која на основу тога уговора настају за возара, упознаћемо се уједно и са одговарајућим правима и обавезама друге уговорне стране.

А). ОБАВЕЗЕ ВОЗАРЕВЕ (ПРАВА ПОШИЉАЧЕВА).

а.) Садржина обавеза возаревих.

На основу уговора о преносу, возар има две обавезе, и то:

1., да робу пренесе и да је у одређеном месту на време преда примаоцу (§§ 70. и 97. трг. зак. и став 1. § 80. ж. уредбе).

Та обавеза његова потиче из оног дела уговора о преносу који одговара уговору о најму, јер се она састоји у извршењу извеснога туђег посла.

Уговорне стране врло често одређује изрично рок, у коме је возар дужан да робу пренесе, а то при обичном преносу тим пре, што се он има у спроводном писму нарочито да назначи. Али оне га могу одредити и само прећутно, а то ће бити на пр кад пошиљач изјави возару да робу шиље за какав вашар, што свакако означава довољно јасно, да она треба да је на месту најдаље на дан вашара. Кад се стране о року не сагласе ни изрично ни прећутно, тада се узима, да су усвојиле онај рок за који се обично преноси на том растојању роба исте врсти и количине подвозним средством којим се возар служи.

Код жељезничког су пак преноса самом жељезничком Уредбом (§ 61.) одређени најдужи рокови, у којим је железница дужна робу пренети, и уговорне их стране нису никако овлашћене мењати. Ти су рокови од две врсте: краћи и дужи, па према њима се и роба, која се железницом преноси, разликује на: брзовозну, а то је она која је дата да се пренесе у краћем року, и споровозну обичну), а то је она која се има пренети у дужем року¹⁾.

Оба та рока, и краћи и дужи, састоје се из два дела: из рока за отправљање и рока за возидбу. Код краћег рока железница има за отправљање увек само један дан, а за возидбу опет један дан на сваких 250 километара растојања, макар се последњи само отпочињали. Код дужег пак рока она има два пут толико времена, т. ј. два дана са отправљања и по два дана на сваких, макар само отпочетих, 250 километара растојања. Рокови се рачунају увек од поноћи, која наступа иза дана кога је стављен жиг отправне станице на трговачки лист (т. 5. § 61. ж. уредбе).

Возар извршује преносом робе на уречно време само у пола своју прву обавезу. Његова је дужност поред тога и то да пре-

¹⁾ Брзовозна роба иде путничким, а споровозна теретним возовима.

нету робу у одређеноме року преда примаоцу или да га бар у том року стави у могућност да је прими. Он је само онда дужан робу однети примаоцу у кућу, дућан, магазу и т. д. кад је тако уговорено или кад је такав обичај трговачки у месту где се роба примаоцу предаје. У сваком пак другом случају довољно је учинио ако робу смести у своје стовариште и примаоца извести да је може дићи (пошље а в и з у).

Ни железница није дужна однети робу примаоцу у кућу, али она може, ако нађе за подесно, поставити нарочите кочијаше (рабадијаше), који ће робу, под њеном одговорношћу, на обичним колима доносити и односити у опсегу станице или у какво оближње место (§ 66. ж. уредбе). По закону се (т. 10. § 61. ж. уредбе) међу тим, сматра, да је железница робу, која се има пре предаје подврћи царини или трошарини, предала самом примцу чим је буде издала царинскоме надлештву. На железници је осим тога правило да се брзовозна роба има приказати примцу за 2 сата од доласка воза, односно да му се донесе у стан за 6 сати од тога времена, ако је само воз приспео пре 6 часова у вече, иначе сутра дан пре подне још првих радних часова.

Врло се често дешава, да возар на месту путноме не нађе примаоца, или да овај робу која му се предаје, неће да прими. У таком је случају законом (§ 72. трг. зак.) прописано, да трговачки суд тога места (односно првостепени, ако у месту нема трговачког суда, односно општински, ако нема ни првостенога суда) на захтев возарев, средством вештака испита стање донете робе и да нареди да се роба смести на сигурном месту, а стране да упути на парницу. Али ако при том никако не буде у питању одговорност возарева (на пр, у месту нема примаоца, он не прима робу зато што је није поручио и т. д.) суд је законом овлашћен да нареди, да се један део робе прода и отуда измири подвозни трошак.

У оваком случају железница је дужна, да одмах извести пошиљача о непријему робе, а овлашћена је, ако нема слободних својих магацина, да, на трошак пошиљачев, непримљену робу преда на чување каквом јавном стоваришту или каквом признатом отправљачу. Ако пак улутно место такве робе не лежи на прузи, она има права, да је, на трошак и ризик пошиљачев, одмах преда каквом отправљачу или каквој другој прилици, да је даље отправи. Осим тога железница је законом овлашћена, да непримљену робу

која подлежи квару, одмах изложи продаји, а сваку другу тек пошто протече 4 недеље дана слободне лежарине.

Место, у које возар има робу да однесе (упутно место), а тако исто и лице које је означено као прималац, могу се накнадно променити, и то за све време док је роба на путу. То се може учинити шта више и онда кад роба стигне на место, све док возар не буде предао примаоцу спроводно писмо, односно товарни лист. То право, да закључени уговор о преносу накнадно измени у том смислу, припада по самом закону, дакле и без нарочите погодбе, ономе који је робу послао. Али он је дужан дати возару за то накнаду, ако се овај услед те измене излаже каквом већем трошку, на пр. дужан је доплатити продужење пута; платити повратак, ако је робу вратио сасвим натраг. На железници се такве измене у закљученоме уговору могу учинити само преко отправне станице (§ 62. ж. уред.). А за њих возар није одговоран првобитном примаоцу само онда, кад није издао дупликат товарног листа или спроводног писма или пријемну признаницу, или када те исправе узме натраг од пошиљача (т. 2. и 3. § 62. ж. уред.).

2. да робу сачувана путу у стању у коју је примио (§§ 64. и 69. трг. зак. и § 71. ж. уред.).

Та друга дужност возарева потиче из оног дела уговора о преносу који одговара грађанскоме уговору о остави. Обавезе, које има возар на основу те дужности, сличне су обавезама оставопримца али, при свем том, између њих постоји знатна разлика. Оставопримац потпуно испуњава своју дужност, ако примљену ствар чува као своју сопствену (§ 570. грађ. зак.). За пропаст или квар те ствари он стоји одговоран само кад се докаже, да је штета настала једино зато, што поверену му ствар није чувао ни толико, колико обично чува своје ствари. Од возара се, међу тим, тражи много више. Он је дужан не само да робу чува брижљиво као уредан трговац, него и да је сачува. Због тога се узима, да он није испунио своју обавезу кад год се роба поквари на путу или сасвим пропадне.

Роба се сматра за пропалу не само када има доказа да је уништена, него и онда када возар, ма из кога узрока, није у стању да је преда примаоцу у извесном року, на пр. кад је изгубљена на путу, кад је затурена у стоваришту, кад је погрешно упућена у друго место, кад је погрешно предата другом лицу и т. д. Колико пак треба да протече времена од кад је возар робу требао пре-

дати (од предајног рока), па да се може узети да је пропала, а не само да је пренос задоцњен, јесте питање које се има решити у сваком појављеном случају према његовим особеним приликама. На железници се, међутим, сматра, да је роба загубљена (пропала) чим протече 30 дана после предајног рока (§ 74. ж. уред.) а путнички пртљаг чим истече трећи дан од кад је на упутну станицу приспео воз, којим се он има пренети (т. 1. § 35. ж. уред.).

Што се пак тиче квара, за њега имамо рећи да он постоји кад год возар робу не преда у добром стању, или кад год је преда у горем стању него што је сам примио.

Квар се разликује на спољашњи и на унутрашњи према томе, да ли се налази с поља и да ли се даје опасити на први поглед, или се налази у унутрашњости робе, те је потребно извесно дуже проматрање па да се примети. То је разликовање квара врло важно, јер закон увек претпоставља да је возар примио робу споља непоковану, кад год се не докаже противно. Због тога железница и тражи, кад год јој се за пренос доноси роба неуредно спакована или споља покварена, да јој пошиљач изда писмену изјаву о стању предате робе.

б). Одговорност возарева за накнаду штете.

Та одговорност наступа, ако возар не испуни ма коју од показаних обавеза, па услед тога настане каква штета. Наш закон за њу тражи двоје, и то:

1. да штета заиста постоји.

Кад је роба сасвим пропала, штету је лако доказати, јер се она тада показује у самом упропаштању робе. У том случају није тешко одредити ни величину штете, јер се роба у спроводном писму (товарном листу) увек обележава и по количини и по каквоћи њеној.

За тај доказ нема велике тешкоће ни онда када се роба у путу поквари или кад на њему пропадне од чести, јер се тада штета доказује самим тим што возар не предаје робу у добром стању или у оној количини у којој је примио. Величину штете тада имају одредити вештаци, кад год се саме стране о њој не сложе.

Кад се пак мањак или повреда покаже при преносу робе железницом, железница је тада законом (т. 3. § 68. ж. уред.) овлашћена, да у присуству непристрасних сведока, а, ако буде могућно у присуству и самог потражиоца накнаде, извиди меру и друго

стање робе, и да средством вештака оцени колико је иста оштећена. Оштећени, ако се не задовољи проценом таквих вештака које је изабрала сама железничка управа, има тада права да редовним судским путем тражи другу процену и већу накнаду штете.

Доказ о штети, међутим, сасвим је тешко поднети кад је ова потекла услед тога што возар робу није никако пренео, а најтеже кад се спреном закаснио. У том последњем случају по себи се разуме, да се као штета не може сматрати оно душевно неспокојство, с којим прималац очекује закашњењу робу.

Због те тешкоће у доказу, а да би се избегли чести спорови наш је закон (§ 81. ж. уред.) овласти железницу, да за закашњењу предају може дати накнаду, не тражићи никаква доказа о штети и величине исте. Али то овлашћење важи само за накнаду, која не износи више од пола возарине, иначе, ако оштећени тражи већу накнаду, он је дужан, на захтев железничке управе, поднети доказ о штети и њеној правој величини.

2, да је штета потекла кривицом возаревог.

Закон претпоставља, да је тај други услов испуњен кад год се онај први докаже. Кад год буде штете, тј. ако се пренос не изврши никако или ако закасни, или ако роба на путу пропадне али се исквари па услед тога настане штета, наш закон узима, да је за све то возар крив, па зато од оштећеног и не тражи никаквог доказа о његовој кривици.

Тим се правилом сасвим одступа од начела, која су прописана за накнаду штете (§ 31. грађ. зак.), а по којима је оштећени увек дужан, поред доказа о постојању штете, поднети и доказ да је за ту штету крив баш онај он кога од накнаду тражи. Очедевидно је да је тим тако изузетим правилом возар стављен у врло тежак положај, али ипак наш је законодавац то морао учинити у интересу сигурнијег и бржег трговачког промета, јер само тако пошиљачи добијају довољну сигурност за робу коју возарима поверавају. Кад би се, на име, тражило да они доказују пред судом возареву кривицу, њима би у већини случајева било немогућно од возара тражити накнаду, пошто данас трговци не путују уз робу, па зато и не могу ни да имају тога доказа.

Код ове се одговорности не гледа на то, да ли је штета потекла личном кривицом самога возара или кривицом његових млађих, јер је возар (§ 69. трг. зак. и § 9. ж. уред.) одговоран и за штете које би они причинили. Осто се тако и за отпраљача, у

колико се тиче његове одговорности према оштећеном, не узима у обзир да ли је за штету крив он сам лично или возар или овога млађи, јер он одговара (§ 65. трг. зак. и § 70. ж. уред.) оштећеном за сваку штету, која је потекла кривицом ма кога од њих.

Када се пак штета догоди кривицом више њих, за њу су тада према оштећеном одговорни солидарно сви њени учиниоци, а они се између себе могу равнати и по мери кривице одређивати, колико одговорности има да падне на свакога од њих (§ 801. грађ. зак.),

Но та законска претпоставка о кривици возаревој није безусловна, јер важи само дотле док се противно не утврди. Она, дакле, пада кад год возар докаже, да је штета (која долази од неизвршења или закашњења преноса, пропасти или квара робе) наступила без његове кривице, а на име услед кога од ова три узрока:

прво: услед „неотклониmog случаја,“ или „неотклони-ме препреке“ (§§ 63. и 69. трг. зак. и §§ 71. и 80. ж. уред.).

Неотклониmi случај (виша сила) јесте сваки онај догађај, који долази са стране изненада и тако нагло штету производи, да га возар никако није у стању отклонити обичним средствима, (на пр. ударио гром у робу и спржио је, наступила поплава, сурвао се тунел, сронио се брег и т. д.).

Али возар ипак остаје за штету одговоран и у том случају, кад год је ма по чему до њега кривица што се тај случај десио (на пр. само непажњом чувара пруге или машиновође влак је наишао на камен, који је неко наваљао на пругу: брег, који се рони, није се за времена подзидао; кроз препукао тунел пуштен је воз и т. д.

друго: услед каквог унутрашњег недостатка саме робе или услед њене природне особине (§ 69. трг. зак. и §§ 71. и 72. ж. уред.) на пр. роба је била лако запаљива, сушила се или проливала сама од себе; стока је укрцана заражена, и болест се у путу јаче развила и пренела и на здраву и т. д.

У том случају возар је једино обавезан да одмах предузме све мере, које му буду могуће, да се штета спречи или бар ограничи.

треће: услед погрешке или кривице самог пошиљача. (§ 805. грађ. зак. и § 83. ж. уред.) на пр. роба је била рђаво пакована, а то се с поља није могло опазити;¹⁾ пошиљач је био лажно озна-

¹⁾ Возара, међутим, никако не оправдава таква погрешка пошиљачева, ако се она могла одмах опазити, јер је он дужан да пошиљача упуту како ваља спаковати робу.

чио природу робе (за сандук са срчком казао у спроводном писму односно у товарном листу, да је нека јака роба) и т. д.

в. Престанак возареve одговорности за накнаду штете.

Кад протече иоле дуже време од кад је пренос извршен или се треба извршити, возару је врло тешко, а често и немогућно, доказати, да штета није потекла његовом кривицом. Због тога наш закон не допушта оштећеном, да питање о одговорности возаревој за накнаду потрза за дуго, него наређује, да исто што пре пречишћава. У том су циљу и прописана ова два врло важна правила:

1. Тужба против возара и отправљача због губитка и квара робе застарева за сасвим кратко време (§ 74. трг. зак. §§ 64. и 85. ж. уредбе).

Тражење накнаде штете застарева у редовним приликама тек када протече 3 године од дана кога је оштећени за штету сазнао (§ 939. грађ. зак.), али наш закон код преноса робе прописује да тако тражење (тужба) против возара престаје (застарева) много раније, и то: за 3 месеца, ако се пренос имао извршити у унутрашњости Србије; за 6 месеци, ако се роба имала пренети у Србију из европске Турске или из Румуније, или обратно; а за 12 месеца, ако се имала носити у коју другу страну државу. На железници, међутим, та је застарелост по правилу од једне године, и то како у случају кад је роба изгубљена (пропала), тако и онда кад је покварена или кад је пренос само закашњен.

Почетак се те застарелости рачуна у случају пропасти робе од дана кад је роба требала да се преда; а од дана кад је роба предата, ако је она на путу покварена или пропала само од чести.

Но ваља нам напоменути, да тој краткој застарелости нема места кад год возар „преваром или неверством“ наведе оштећеног да са тужбом закасни (§ 74. трг. зак.).

2. Свако право на тражење накнаде од возара престаје чим се роба прими и подвозни трошак плати (§ 71. трг. зак.).

То је правило сасвим оправдано, јер прималац не би робу никако ни примио или бар не би платио подвозну цену, да возар није извршио пренос у свему уредно и без штете. Наш законодавац ту претпоставку сматра за тако основану, да је истиче као потпуно истину и никако не допушта да се њој противно доказује. Према томе, прималац, при примању, увек треба добро робу да

разгледа, јер, чим је прими и подвозну цену плати, он се не може више ничим правдати, што штету није приметио одмах по пријему.

Возар има право позивати се на ову лаконску претпоставку о уредном преносу само онда кад се испуне ова четири услова

а) да је прималац примио робу. Кад роба пропадне сасвим тада се овај услов не може испунити, па, следствено, тада не може бити места ни овој претпоставци.

б) да је прималац, по пријему робе, исплатио подвозну цену. Кад пошиљач, дакле, плати подвозну цену унапред (пошље робу *l'anco*), ни тада овај услов није испуњен, те ни у том случају нема места овој претпоставци. Са тога је разлога за пошиљача и примаоца робе врло корисно, да се подвоз напред плати, јер кад то учине, имају у случају штете нанете преносом, много дуже времена за тужбу против возара.

в) да прималац није уложио протест због штете кад је робу примио и подвозну цену платио. Он то може учинити или на возаревој експедиционој књижи, али, ако му то возар не допусти, код надлежне местне власти (§ 72. трг. зак.) пре него што робу прими.

г) да се возар, при предаји, није послужио преваром или лукавством и само на тај начин постигао, да се испуне она предња три услова.

На железници ова законска претпоставка наступа овако одмах по пријему робе и исплати возарине само за штете које се састоје у спољашњем квару. За све пак друге она настаје тек кад протече извесно кратко време од кад је роба примљена и товарни лист исплаћен, а на име: за закашњени пренос, ако се накнада не тражи, за 4 дана, а за почесни губитак и за повреде, које се приликом одношења нису могле споља приметити, тек кад протече 7 дана од тога времена (т. 4. § 64. и т. 2. § 69. ж. уред.).

Судија се може обазрети на ову законску претпоставку само онда кад се возар (односно отправљач) на њу позове, јер је то ипак само претпоставка, чију истинитост треба заинтересовано лице да поткрепи у неколико позивањем на њу, те да на тај начин бар посредним путем уложи своју часну реч да она заиста одговара истини.

г.) Величина накнаде.

Кад је, по напред изложеним правилима, одговоран, возар је дужан накнадити оштећеном штету сразмерно кривици својој (§§

818. и 819. грађ. зак.). На име, за штету, причињену обичном непажњом, он има дати само обичну накнаду, т. ј. накнадити само онај имовни губитак који је оштећени у ствари кривицом његовом већ претрпео, а на против, за штету учињену хотимично (злонамерно) или из крајњег небрежења потпуну накнаду, т. ј. накнадити поред те стварно већ претрпљене штете, и добит, коју би оштећени и з в е с н о могао постићи на роби (стр. 130.), да само штете није било.

Закон претпоставља, да штете при преносу робе долазе само од обичне непажње возарева, па зато је на оштећеноме да докаже, кад тврди, да му је штета учињена злонамерно или из крајњег небрежења. Штета је пак извршена злонамерно, кад год је возар навалице учини, каквом недопуштеном радњом или нерадњом, а, на против, она је извршена крајњим небрежењем, (нехатом, немаром) кад год је он учини истина нехотице али је могао предвидети и избећи да је обратио иоле већу пажњу, или кад је истина предвидео, али је ипак лакомислено узео, да се неће ваљда десити (На пр.: пушио је у вагону, у коме су лако запаљиве ствари (на пр памук и т. д.); сместио је шећер или брашно у вагон, у коме је вино, па је ово исцурело и њих покварило и т. д.).

Одређивање праве величине штете скопчано је увек са већим или мањим тешкоћама. Због тога стране врло често предвиђају штету у самом уговору о преносу и ту унапред одређује њену накнаду. Наш закон (§ 68. трг. зак.) предвиђа изрично такву претходну процену штете; истина само за случај закашњења преноса, али ван сваке је сумње да се она може тако исто уговорити и за случај губитка или квара робе.

И на железници се накнада одмерава у првом реду сразмерно кривици из које је штета потекла. Тако:

1. Кад се штета догодила услед обичне немарности њене управе или њених млађих. железница је дужна накнаду дати по овим правилима.

1. У случају пропасти робе, потуне или само делимичне, она има да плати накнаду штете, која се има рачунати по општој трговачкој цени, а ако ње не буде, према обичној вредности коју је роба исте врсте и каквоће имала на месту отправљања у време предаје на возибу. Поред те накнаде враћа му се још царина, возарина и остали трошкови исплаћени у готовом новцу;

Али железнице могу, у изузетним и специјалним тарифама са

спуштеним возарским ставовима, и ограничити накнаду коју су дужне да даду за штету, т. ј. за мањеке у тежини и губитке робе; но то могу учинити само под погодбом: да возарина по оним спуштеним тарифама за цео пут буде мања од укупне возарине, рачунате према локалним тарифама сваке поједине железнице, и да се та највећа накнада штете примењује на целу дужину пута. Исто тако, железнице могу ограничити накнаду штете и у случају губитка скупљених предмета, као: новца, хартије од вредности и вештачких израђевина (т. 1. и 2. § 76. ж. уредбе). У уредби железничкој т. 3 § 76. допушта се и то, да железнице могу ограничити накнаду штете и за случајеве у којима се мора платити накнада целе штете, а то је (§ 82.) кад се докаже да је штета учињена злонамерно или услед крајње небрижљивости железница. Али ми смо мишљења да то не може бити, јер би такво ограничење било противно основним принципима правним и моралним, а осим тога отварало би широм врата алкавости и немарности железничких службеника, што би било у очевидној противности са интересима народне привреде у опште и самог железничког саобраћаја напосе.

2. У случају квара или повреде робе, железница има оштећеноме да накнади мањак који је тиме настао у вредности повређене робе, одређујући тај мањак по правилима која су напред изложена за накнаду сасвим или делимично пропале робе (под 1.) и то како за случај кад је одговорност за накнаду штете ограничена тако и за случај кад није (§ 78. ж. уредбе).

3. Најзад, у случају закашњења преноса, железница је дужна дати на име накнаде, и то:

а) највише целокупну возарину, ако потражилац поднесе доказ о претрпљеној штети због прекорачења предајног рока;

б) — $\frac{1}{10}$ $\frac{2}{10}$ $\frac{3}{10}$ $\frac{4}{10}$ дела возарине ако закашњење износи $\frac{1}{10}$, односно $\frac{2}{10}$, $\frac{3}{10}$ или $\frac{4}{10}$ дела предајног рока, а $\frac{1}{2}$ возарине за свако веће прекорачење предајног рока, — ако потражилац накнаде не подноси да је услед закашњења имао какве штете.

Од ових правила изузетно железница друкчије одговара у случају кад је обезбеђена уредна предаја (§ 79. и т. 3. § 81. ж. уредбе Тада:

а) У случају мањка у тежини, губитка или повреде робе, она је дужна, поред напред показане накнаде за такав случај, да даде још и даљу накнаду све до суме стављеног обезбеђења. Сума

стављеног обезбеђења мора бити уписана речима у товарном листу и то на одређеном месту.

За стављено обезбеђење мора се платити провизион, који се рачуна од 10 на 10 динара обезбеђене суме и на сваких 10 километара одстојања, али не сме прећи 0.25 динара од једног километра и од сваких 1000 динара обезбеђене суме. Овај се провизион заокружују од 5 на 5 пара на више и урачунава се као и остале таксе тако, да се код плаћених послатака наплаћује од пошиљаоца, а код неплаћених од примаоца робе. Најмања такса која се има наплатити у име провизиона износи 50 пара за цело одстојање.

Обезбеђење се не прима за робу специјалних и изузетних тарифа, за коју је железница прописала највећу накнаду за случај губитка, мањка или повреде.

б) У случају стављеног обезбеђења због закашњења, од железнице се, без доказивања претрпљене штете, може тражити двапут већа накнада од оне коју смо горе (тачка 3. под б.) показали да железница плаћа кад није било обезбеђења, т. ј. 2, 4, 6, или $\frac{8}{10}$ возарине, односно цела возарина, а закашњење износи: 1, 2, 3, $\frac{4}{10}$ или више од предајнога рока.

Ако се поднесе доказ о штети, онда се може тражити накнада у износу претрпљене штете. Али ни у ком случају не може накнада бити већа од стављеног обезбеђења.

II). Кад се штета, на против, учини злонамерно или из крајњег небрежења, железница је тада, као обичан возар, дужна оштећеном дати потпуну накнаду, т. ј. накнаду, која не само покрива стварно претрпљену штету, него обухвата и изгубљену добит (§ 82. ж. уредбе).

д.) тужба за накнаду.

Право на ту тужбу припада како пошиљачу (односно отправљачу) тако и примаоцу, и то првome зато, што је он и закључио уговор о преносу, а другome, што се закључени уговор извршује према њему, и што је тражење накнаде у ствари само захтев да се уговор изврши. Пошиљач задобија то право самим закључењем уговора, а прималац тек кад прими спроводно писмо (товарни лист) или саму робу.

Возар је, истина, на тај начин изложен тужби два лица, али он ипак остаје за накнаду само један пут одговоран, те због тога

чим примаоцу накнаду изда, он је одмах извршио потпуно своју обавезу, и пошиљач више нема шта од њега тражити.

Кад је на преносу учествовало више радних лица, онда се може истаћи питање: од кога од њих треба тражити накнаду (против кога се тужба има поднети). У том се случају има поступати овако:

а). Ако су та лица једновремено учествовала у преносу (на пр. сви су возари или отправљачи, који су заједнички извршили пренос), она су тада сва солидарно за штету одговорна (§ 804. грађ. зак.) и накнада се може тражити цела од свију или од свакога појединце.

б). Ако су, на против, у преносу учествовала само једно за другим, онда се тужба може подићи или непосредно против возара за кога се има доказа да је штету учинио, или против отправљача, јер је он, као што знамо, увек одговоран за дела возара, којима је робу предао на пренос.

Кад се, међутим, роба, по истом товарном листу преноси преко више железница што стоје у вези међу собом, накнада се тада може тражити или од железнице која је робу примила на пренос (од прве), или од железнице која је њу примцу предала (од последње). Свака пак друга железница, која је у средини, само се онда за штету може чинити одговорном и само се онда може тужити, кад се има доказа, да је штета баш на њеној прузи причињена (§ 62. ж. уредбе). Кад се поднесе тужба против једне железнице, губи се право подизања тужбе противу осталих.

Б.) ПРАВА ВОЗАРЕВА (ОБАВЕЗЕ ПОШИЉАЧА И ПРИМАОЦА).

На основу уговора о преносу возар има ова два права:

1., да му се плати подвозна цена (возарина).

Он стиче то право чим примцу или другом овлашћеном лицу уредно преда пренесену робу, јер подвозну цену може тражити унапред само када то нарочито уговори. Железница је, међутим, овлашћена да захтева да јој се возарина положи одмах за све оне ствари, које, по њеном нахођењу, подлеже брзом квару или чија је вредност мања од возарине (§ 59. ж. уред.).

Величина возарине зависи у првом реду од погодбе пошиљача са возарем. Ако пак они не одреде још при закључењу уговора о преносу, онда је, по извршеном преносу, има, у случају спора, одредити суд према обичним ценама за такав пренос, узима-

јући при том у обзир дужину и тегобност пута, а тако исто и квалитет и количину пренете робе. На железници, међутим, возарина је одређена унапред нарочитом тарифом и важи без обзира на личност чија се роба преноси.

Возару су одговорни за исплату возарине како пошиљач тако и прималац; но овај последњи само кад робу прими. Али возар се за њу увек има најпре обратити примаоцу.

За већу пак сигурност наплате подвозне цене возар има (§ 72. трг. зак.) на пренесеној роби заложно право; јер је у месту, где се роба има предати, надлежна местна власт (општински суд) дужна, на његову молбу, наредити да се роба смести на сигурном месту и да се тамо чува као његова залога.

2., да му се накнаде сви нужни трошкови које је он учинио за пренету робу, на пр. царина, трошарина, оправке завоја и т. д.

Пошиљач је дужан да железници, при предаји товарног листа, изда све потребне спроводне исправе, ако роба, пре него што ће се примцу предати, подлежи царинском или пореском поступку. Он при том треба да означи поименце све те исправе у товарном листу, јер железница не јамчи за очување свију оних од њих које нису тако назначене (§ 57. ж. уред.).

IV. Повука.

Повука је један споредан уговор, који пошиљач (односно отправљач) може закључити са железницом уз уговор о преносу робе. Железница,¹⁾ по том уговору, прима од пошиљача (отправљача), за извесну награду (повучину, провизион), налог и овлашћење, да, за рачун његов, наплати од примаоца извесну суму новца пре него што му робу преда.

Повука је двојака: она је или у напред или по предаји.

Повука у напред јесте онда, када железница одмах при пријему робе исплаћује пошиљачу повучену суму с тим, да тај издатак при предаји робе наплати од примаоца.

Пошиљачима се може на име такве повуке издавати само она сума која, по оцени чиновника отправне станице, има толику вредност да у сваком случају може покрити узету повуку.

Суму, која се на предату робу унапред повлачи, назначује

¹⁾ (Срп. брод. друштво, § 54. правилника).

сам железнички чиновник цифром на прописном месту у товарном листу.

Повука у напред има места само за робу, за коју се возарина не плаћа у напред.

Повука по предаји јесте онда када железница исплаћује пошиљачу повучену суму тек кад је наплати од примаоца пренесене робе.

Таквом повуком може се на робу повући она сума која износи вредност робе. Пошиљач мора ту повуку јасно да запише словима у рубрику, која је за тај циљ нарочито одређена у товарном листу, а железница је дужна, да изда пошиљачу уверење о њој (§ 60. ж. уред.).

V. Превоз путника железницом.

Уговор о превозу путника с правног гледишта битно се разликује од уговора о преносу робе. Он, на име, није никакав самосталан трговачки уговор, него је у ствари само уговор о најму (§ 706. грађ. зак.), а трговачки је само онда, кад га врши возар узгредно уз своје предузеће подвоза, те се, према томе, има сматрати само као споредан трговачки посао. О њему се у нас налазе посебне законске одредбе само у Уредби о превозу путника и робе на железницама у Краљевини Србији (§§ 10.—29.), само кад се превоз врши железницом. Те су одредбе у главnome ове:

1. уговор се закључује само написмено, и то куповином подвозне карте. Према томе, ако путник карту изгуби, било пре него што уђе у кола или за време саме вожње, он одмах губи и право на возидбу, и никаквим другим доказом не може заменити изгубљену карту.

Карта увек гласи на доносиоца, и њу може употребити не само лично онај, који ју је на каси купио, него и сваки други у чијим рукама она буде кад пође воз за који је издата. Али чим се воз крене, она одмах губи карактер исправе на доносиоца, и са њом може тада путовати само оно лице, које је са њом ушло у воз. Ради сигурности, да се два лица не возе једно за другим са једном истом картом, обична се карта буши одмах при отпочињању возидбе, а на кружној карти ималац је њен дужан да стави, још пре почетка возидбе, својеручни потпис на одређеном за то месту.

Ако се путник у колима затече без пуноважне карте, он плаћа двоструку возарину за цели пропутовани пут; а ако не узмогне одмах и несумњиво доказати станицу у којој се попео на кола, он је тада дужан да плати двогубу возарину за цео тај пут, који је влак пропутовао, а у оба случаја најмање 7 динара.

Путник пак, који се одмах при пењању у кола сам пријави пратиоцу или управнику воза са изјавом, да због закашњења није имао времена карту купити, — плаћа, ако му уопште допусти вожња (на шта он уосталом никаква права нема) повишену возарину за 1 динар (§ 21. ж. Уред.).

2. Железница је обвезна, да на редовном возу прими на возидбу сваког, који то од ње затражи. Али ипак она је изузетно овлашћена, да одрече возидбу: 1 онима, који су тако болесни да би својом болешћу причињавали какву већу непријатност осталим путницима (они се могу возити само кад узму цео купе за себе), 2, пилијаним лицима; и 3, онима који се упорно не покорављају прописима за возидбу или се свађају са осталим путницима.

Редован воз железница сме задржати од возидбе само онда, кад за то буде узрока у каквој неотклонимој препреци (на пр. поплава, покварена пруга и т. д.) или изненадној оскудици возних средстава (на пр. војска заузела све возове због мобилизације итд.). За специјалне пак возове закон јој оставља потпуно одрешене руке, и ти се возови од ње не могу никад са неким правом тражити.

3. Узета карта истина не даје путнику унапред право на какво засебно место у колима оне класе на коју гласи, али ипак путници су у праву, да за све време вожње задрже оно место, које су заузели при уласку у кола. То им место нико нема права заузети све док се они на њему налазе, или све док је оно каквим видним знаком (на пр. неком ствари, која се остави на њему) обележено као већ заузето, ако би се на међустаницама привремено са њега удаљили (§ 17. ж. Уред.).

4. Карта по правилу важи само за воз за који је издата, али она се изузетно може употребити и за који од доцнијих влакова. Тако:

а. Путнику, кад се закасни од влака за који је карту узео, припада право да се с том картом вози другим влаком, који иде у том правцу истога дана или одмах сутра дан, ако само одмах свој изостанак од воза пријави старешини станичном. На повраћај пак новца, који је за карту дао, он тада никако права нема.

б). Исто тако и путник, који жели у току возидбе прекидати свој пут на међустаници, има право и под тим истим условима (§ 25. ж. уред.).

5. Путници имају права да траже, да им железница врати возарину за пропутовани пут, кад год се воз сасвим обустави од возидбе или кад у путу прекине возидбу.

Ако је прекид само у једном делу пруге, железница је тада дужна постарати се за подвозно средство, којим ће се путници превести на том делу пруге; али она за тај пренос има право тражити од њих нарочиту возарину (§ 26. ж. уред.).

6. За закашњење поласка или доласка воза железница, по правилу, није дужна давати путницима никакву накнаду.

Али путници, који путују са пролазном картом, у случају кад закасни влак који није био спречен никаквим елементарним случајем, имају право тражити, да им се накнади плаћени новац, ако се првим повратним возом без прекида врате опет на полазну станицу, и то како за одлазак тако и за повратак оном класом којом су прво отпутовали.

7. Законом од 21. априла 1885. године, о обвези за накнаду штете, учињене при железничком саобраћају смрћу или телесном повредом, прописана су ова правила:

а). Железница одговара за телесне повреде и за смрт ако се путницима нанесу у возидби, кад год не докаже да је то било вишом силом (слепим случајем, који је дошао без њене кривице) или кривицом самог повређеног или погинулог. Њена се кривица, дакле, по закону и ту претпоставља.

б). Кад год остане на њој одговорност за причињену повреду или смрт, железница је дужна дати накнаду, која се састоји:

У случају повреде: из свију трошкова за лечење, из дангубе за време боловања и из накнаде штете коју повређени има у заради услед нанете му повреде; а

у случају смрти: из трошкова за лечење, из погребних трошкова и из издржавања, које је погинули давао лицима, која по закону има издржати ако га она буду тражила.

в). Тражење накнаде за ову штету застарјева за 2 године од дана кога се несрећни случај десио.

8. Путници имају право уз се понети пртљаг. Као путнички пртљаг сматра се по правилу само оно што путник уз се носи као путне потребе за себе и за своје, а нарочито: куфер (сандук)

огртач, путничка торба, кутија за шешир, мали сандучић и томе подобне ствари. Већи се пртљаг мора предати железници на признаницу, по којој се он има дићи у упутној станици за 24 сата од кад стигне воз, иначе се плаћа лежарина. За тај пртљаг железница одговара исто онако као и за робу. Мале и за ношење лаке предмете путници могу и собом узети у кола, ако нису осталим путницима на досади и ако то царински и порески прописи допуштају. Тај ручни пртљаг путници морају чувати сами, јер је железница дужна тај пртљаг накнадити само онда, кад се докаже да су криви она или њени људи што је он пропао или укварен.

ОДСЕК VI.

Менични уговори (МЕНИЧНО ПРАВО)

ГЛАВА I.

ПРАВИЛА КОЈА СУ ЗАЈЕДНИЧКА У СВИМА МЕНИЧНИМ УГОВОРИМА.

I. Одредба и врсте меничних уговора — Меница и менична изјашњења. — Менично право.

Менични уговори јесу трговачки уговори особене правне природе, на основу којих се једна уговорна страна строго (менично) обавезује, да ће се о року, који је уговорен, другој страни, или њеном правном последнику (правопријемнику), исплатити извесна сума новаца.

Таквих уговора има четири, и они су ови:

1. Уговор о издању менице или меница. Тај уговор закључују два лица: издавач менице и ремитент. Они га могу закључити на два разна начина, а на име: или тако, да се издавач обвезе да ће о року он сам платити суму која је у меници означена, — то је сопствена меница; или напротив, тако, да он нареди извесном другом лицу да оно ту суму плати, обвезујући се уједно да ће је он сам платити, ако се то лице не буде одазвало наредби његовој, — то је: вучена меница. У првом случају главни је дужник сам издавач, а у другом има то бити оно лице коме је он наредио да меницу плати. У сваком пак случају меницом се заснива главна менична обавеза.

У трговини се уговор о издању менице готово искључиво закључује на овај други начин, т. ј. као вучена меница, јер та врста менице више одговара њеним потребама, а даје, осим тога, и већу сигурност да ће се о року исплатити.

Издавач вучене менице има своје особено име и зове се: трасант, а оно друго лице, коме он наређује да меницу плати, трасат. Сама пак меница, у њиховом међусобном односу, зове се често и трата.

2. Уговор о преносу менице или менични пренос (индосамент, жиро). И њега закључују два лица: индосант или жирант, т. ј. лице које преноси меницу, и индосатар или жиратар т. ј. лице, коме се меница уступа.

Ремитент ретко кад задржава меницу код себе тако, да је о року сам наплати. Он је обично одмах уступа каквом трећем лицу које му у замену за њу даје суму на коју она гласи, одбијајући при том само интерес који на ту суму припада од дана преноса па до рока исплате (есконт). У тој могућности да се много пре рока њене исплате лако претвори у готов новац и лежи једна велика корист коју меница пружа трговини и због које се трговци тако често служе њоме.

Преносећи меницу, ремитент уступа пријемнику њеном сва поверилачка права која она садржи, а уједно се обвезује, да ће је он платити, ако је не би о року исплатило лице, које је означено као главни дужник.

То право да меницу даље пренесе припада не само ремитенту него и сваком доцнијем индосатору (жиратору), јер менични пренос, као и сама меница, гласи увек „на наредбу“. По томе, дакле, меница се може пренети неограничени број пута. Наш закон (§ 85. трг. зак.) последњег индосатора на меници зове: притежатељ менице, а тако исто назива и ремитента, који меницу није пренео на другога.

3. Уговор о пријему менице или менични пријем (акцепт). Он се може закључити само по вученој меници, а закључује га трасат са ремитентом, или, ако је меница пре тога већ пренета, са којим индосатаром (жиратаром).

Тим уговором прима трасат на себе обавезу да послуша наредбу трасантову и да меницу исплати о року. Све докле тај уговор не закључи и на основу њега не стави на меницу потребну писмену изјаву, трасат није менично обавезан, јер се уговор о из-

дању менице закључује без његовог учешћа. Чим пак то буде, он одмах постаје главни дужник по примљеној меници и уједно мења име, па се од тог тренутка зове: **прималац** (акцептант).

4. Уговор о меничном јемству или **менично јемство** (авал). Тај менични уговор закључује притежалац менице с лицем које се зове **менични јемац** (авалиста). На основу њега менични се јемац обавезује, да ће он платити меницу са интересом и свима трошковима, ако је не буде главни дужник њен исплатио о року.

Од свију тих уговора меничних најважнији је уговор о издању менице. Он је, на име, неопходна основа и претпоставка свију осталих, јер сви ти други менични уговори могу настати тек кад се он пуноважно закључи и главну меничну обавезу заснује¹⁾, па и тада по правилу, само у границама, које се њиме поставе, и са задатком (непосредним или само посредним) да осигурају извршење његово. Због тога се уговор о издању менице често пута у правној науци и зове: **главан или основни менични уговор**, за разлику од свију осталих меничних уговора (преноса, пријема, јемства), који се називају **споредни**. Ти последњи уговори зову се, осим тога, још и **случајни**, јер меница може бити пуноважна како без једног од њих, тако и без свију њих укупно, те се не морају закључити уз сваку меницу.

Менични уговори важе само онда кад се закључе у писменој форми, коју је закон за њих нарочито прописао. Писмено, које се, према закону, има саставити о основном меничном уговору, зове се **меница**; писмене пак изјаве, које се имају написати на меници о сваком споредном меничном уговору, називају се — **менична изјашњења** (§ 81. трг. зак.).

Меница гласи овако, и то:

а). Сопствена меница.

У Београду 7. априла 1899

Од динара 5000 у злату

За два месеца од данас

платићу за ову меницу

по наредби Сретена Сретеновића¹ трговца из Ниша суму од

динара пет хиљада у злату

Вредност примљена у роби

Плаћање у Београду

Ненад Ненадовић²

б). Вучена меница.

У Београду 7 априла 1899

Од динара 5000 у злату

За два месеца од данас платите за ову прву меницу по наредби Сретена Сретеновића³ трговца из Ниша суму од

динара пет хиљада у злату

Вредност примљена у роби и ставите исту у рачун... по извештају

Госп. Богдану Сиротановићу⁴, трговцу

из Београда.

Ненад Ненадовић⁵

Плаћање у Београду

Правила, која уређују правне одношаје што потичу из меничних уговора и која одређују форму менице и меничних изјашњења (о преносу, пријему, јемству), кад се узму у њиховом скупу,

¹⁾ Менично се јемство, истина, у једном случају, који ћемо видети доцније, може, по изузетку, дати и раније, али ипак само под условом да се и меница изда по том.

¹ Ремитент.

² Издатељ менице.

³ Ремитент. ⁴ Трасат. ⁵ Трасант.

зову се: менично право. Та су правила у нас изложена у главама шестој (VI) (о меницама уопште) и седмој (VII) (страно законодавство) нашега Трговачког законика.

II. Правна природа меничних уговора.

Менични уговори имају сасвим особену правну природу, која их јако одликује од свију трговачких уговора, међу које, по закону (т. 6. § 17. зак. о устр. трг. суда), и они долазе. Та се њихова засебна правна природа огледа у овим трима њиховим правним особинама.

Они су, пре свега, сви једностранни уговори, јер заснивају обавезу само за једну уговорну страну (у меници: само за издаваатеља сопствене менице или трасанта; у меничном преносу: само за индосанта; у меничном пријему: само за акцептанта; у меничном јемству: само за меничног јемца), докле другој страни (ремитенту или уопште притежатељу менице) дају само права.

Том се особином они битно разликују од свију осталих трговачких уговора, који су сви из реда двострани уговори.

2. Предмет њихов (или боље предмет обавезе која се њима заснива) може бити једино каква сума новаца, а никако шта друго, па ни сам племенит метал (злато или сребро) од кога се кује новац. Због тога се као меница не може сматрати писмено, које би се саставило у облику ње, али тако да гласи н. пр. на извесну количину жита, вина, злата и т. д. То би била обична трговачка упутница.

3. Они су, најзад, сви строго формални (свечани) уговори (стр. 110.). Законска пак форма, у којој се имају закључити, састоји се у овоме:

а). Сваки се од њих мора саставити написмено са садржином коју је закон тачно прописао.

То је писмено особито важно, јер служи не само као доказ о оном што је уговорено, него је, поред тога, и непоходно потребан саставан део самог меничног уговора, без кога овај ништа не вреди.

Њега обично исписује она уговорна страна која се уговором обавезује (меницу: издаатељ сопствене менице или трасант, менични пренос: индосант, менични пријем: акцептант, менично јемство: менични јемац), али га може написати и ко други.

За меницу се употребљава нарочита хартија (менични блан

кет), на којој је већ литографисан онај део њене садржине (текста) који се не мења. Менични бланкет за вучену меницу гласи овако:

У	_____	19	_____	Од	_____
за	_____	платите за ову	_____	меницу	
по наредби	_____	суму од	_____		
	_____				
вредности у	_____	и ставите исту у рачун	_____	извештај	
Госп	_____				
из	_____				
	_____	Плаћање	_____		

6). Уговорна страна, која се обавезује, треба да преда то писмено (меницу) другој уговорној страни.

Предпоставља се да је и тај други услов испуњен, кад год је меница већ у рукама друге уговорне стране. Према томе, кад обавезани тврди да тој страни меницу није предао (н. пр. да му је она украдена или отета, да је изгубио итд.), он има то своје тврђење и да докаже. Али тај доказ, баш да се њиме и утврди такво тврђење, може имати правне важности само наспрам оног лица, које се по меници појављује као непосредни саговорач обвезаног, а никако и према другим лицима, на која је меница доцније прешла уредним меничним преносом, докле год се не докаже да су била несавесна, тј. да су овда, кад је меница на њих прешла, знала да је њихов индосант до ње дошао незаконитим путем. Обвезани је, дакле и у оваком случају дужан платити меницу тим последњим лицима без икаквог изговора, али он тада има права да му његов несавесни саговорач накнади целу плаћену суму заједно са интересом и са свима трошковима.

Несавесни је саговорач, осим тога, и кривично одговоран кад год до менице дође каквим кривичним путем (на пр. отимањем, крађом).

III. Данашње задаће менице у трговачком промету.

Меница има данас ове три задаће и то:

1 Она врло подесно замењује пренашање новца из једног места у друго.

Меница је у том циљу и постала у трговачким градовима северне Италије при свршетку XI. столећа. У то време владала је у целој западној Јевропи крајња несигурност на путу, те су се трговци, кад им је требало да преносе новац из свога града у које друго место (обично у место у коме ће се држати вашар, или из овога натраг), врло згодно служили њоме. Ону су, на име, тада новац предавали каквом мењачу (кампсору) и од њега у замену добијали меницу, којом им се он обвезивао, да ће им у одређеном другом месту уговоренога дана предати исту толику суму у монети која је у том месту у течају,¹⁾ и то било он сам, било неки други мењач, коме је он меницом то наредио. Са меницом се већ могло слободније кренути на пут, јер је разбојници не отимаху, немајући могућност да је наплате.

Данас истина нема те несигурности на путовима, али меница нам ипак и сада (пored многих других хартија трговачких, на пр. упутнице, чека и т. д.) указује врло велику услугу одмењујући стварни пренос новца. Кад се поштом новац шиље, ваља га паковати и плаћати поштарину, која је осетна ако се послата сума означи и осигура. Све се те незгоде међутим избегавају меницом, јер је њен пренос далеко лакши, јевтинији и сигурнији од преноса суме новца на коју она гласи.

И меница има своју новчану вредност, као и свако друго писмено које гласи на извесну суму новца. Та се њена вредност нарочито истиче у овој улози одмењивача стварног преноса новца, па зато трговци и банкарџи, који имају плаћања на страни, врло много купују на берзи менице, које се имају платити у каквом знатнијем трговачком месту на пр. у Бечу, Берлину, Паризу, Лондону итд.²⁾ Те менице на берзи се сматрају као свака друга роба, и као таква имају своју продајну цену — свој курс (т. зв. менични курс). Тај се њен курс, као и цена сваке друге робе, мења

¹⁾ Меница и доводи своје име отуда, што је у то време била писмено помоћу кога је вршена промена (мењање) новца један за други, тј. оног, који је трговац давао мењачу са новцем, који је мењач њему издавао у другом месту.

²⁾ Менице, које се имају платити у каквој странијој земљи, зову се: девизе

према понуди и тражњи, али обично не прелази за много суму трошка, који би се морао учинити око пошљања меничне суме поштом.

2. Она је, осим тога, и врло подесно средство за плаћање.

У том погледу она врши ону исту улогу коју и сам новац, нарочито у ванграничним плаћањима. Меница, на којој је потпис каквог познатог банкарџа, у трговачком се саобраћају сматра као готов новац и међу трговцима се прима у узајамним исплатама без икаквогустезања. Она сезбогтога врло често изове трговачки новац.

Истина, данас и папиран новац (банкноте и прави папиран новац) одмењује, при плаћањима, употребу металног новца, али меница је ипак од њега далеко сигурнији заменик (сурогат) металног новца. Кад се папиран новац, који увек гласи на доносиоца изгуби или случајно поништи, за његова имаоца настаје ненакнадљива штета, док, међутим, код менице у таквом случају, као што ћемо доцније видети, њен притежатељ има помоћи. Осим тога; папиран је новац ограничен само на унутрашњи промет оне државе која га је издала, а меници државне границе ништа не сметају, и она често пута од руке до руке прође многе земље и градове до рока који је одређен за њену исплату.

3. Она најзад, служи и као врло моћно средство за кредит.

Као што смо већ казали (стр. 229.) притежатељ може у свако доба меницу пренети на другог и на тај начин одмах добити без мало (по добитку есконта) целу суму на коју она гласи. То је и дало могућности, да се у трговачком саобраћају у највећој размери развије куповина и продаја на почек (кредит,) јер се меница са потписом сигурног купца сматра као и готов новац. Ако му је потребна сума на коју гласи меница, што је добио од купца, продавац ће врло лако доћи до ње тиме што ће меницу дати у есконт новчаном заводу и од њега новац одмах примити.

Вучена је меница и у овој улози знатно подеснија од сопствене. То долази прво отуда, што она, по правилу, увек постаје на основу каквог ранијег правног односа, у коме се трасант појављује као поверилац а трасат као дужник, те се на тај начин у рукама трасатовим већ налази припремљена сума којом се она има исплатити (њено покриће); а друго зато, што она, у самом свом почетку, може да садржи меничну обавезу два разна лица, и то: трасантову, која одмах настаје, и трасатову, која наступа чим он

меницу прими, док се, међу тим, ремитент сопствене менице мора све до рока исплате задовољити само обвезом издатељевом.

IV. Кратка историја менице и меничнога права.

Најстарије менице, за које данас знамо, издате су у Италији, а и најважнији термини меничнога права јесу италијански. По томе се мисли, да се меница прво и појавила у Италији.

Питање како је се меница појавила спорно је и нерешено. Оно, уосталом, и нема Бог зна каквог великог научног значаја, да бисмо се требали нарочито и дуго на њему заустављати. С тога ћемо изложити само мишљење које је највише примљено у науци.

По том мишљењу меницу нису измислили ни Јевреји у Француској нити Гибелини у Италији, него је она сасвим природан производ политичких и економских прилика оног доба када се јавила. На име, услед наглог развитка трговине XI. и XII. столећа, она се мало по мало развила из једног дотадашњег прометног облика, из тако зване упутнице.

Све до Крсташких Ратова у Западној Европи Средњег Века била је права анархија. Земља је била подељена на велики број већих и мањих државица (феуда.) У њима су владали већа или мања властела: грофови, барони, маркизи и. т. д., која су била готово сасвим независна једна од других, а Бог зна како нису водили рачуна ни о краљу, врховном господару земље. Између себе властела је живела готово у непрекидном рату, који је, као што вели један чувени француски правни писац из Средњег Века (Beuchamp), био и њихова искључива повластица; јер сељацима и варошанима није признавано право да се између себе туку. Сваки је властелин, ради своје одбране и ради нападања својих противника, држао већи или мањи број оружаних људи, али их није могао сам издржавати те су они били упућени на пљачку. Ти су људи сваки час слетали са висина, на којима се гордо дизао замак њихова господара, заседали на друму за бусије и дочекивали путнике, те их глобили и пљачкали. При таквом стању политичком, природно је да се слабо ко смео поуздати да ће на каквом дужем путу проћи читав, а још мање да ће пренети какву повећу суму новаца. Због тога ко год је имао да пренесе новац из једног места у друго, није га тамо сам носио, већ га је предао у своме месту каквом трговцу, који је имао филијал или каквог пословног пријатеља у

месту где је требало новац однети. Овај му је трговац издавао у замену за примљену суму тако звану у п у т н и ц у (*mandatum*), којом је наређивао деловођи својега филијала, односно свом пословном пријатељу, да овом лицу, или његовом пуномоћнику (правопримјенику), кад му упутницу преда, исплатити суму новца у њој означену. Ето, из те упутнице, многи правници мисле, да се мало по мало развила данашња меница, а на овај начин.

Поред напред показане јавне сигурности, особито на путу, која је владала нарочито у првој половини Средњег Века, кроз цео Средњи Век никако није престајала да је тако назовемо анархија у новцу. Сваки је већи властелин имао право да кује новац, па зато је било врло много разнога новца, мало доброг а највише рђавог; властела су у издавању рђавог (лажног) новца имала леп извор прихода па су се тако рећи надметали ко ће га издати лажнијег. Услед тога новац сваког властелина важио је у пуној вредности само на његовом феуду. Ко год је имао што да купи у феуду другог властелина, морао је тај новац променити у новац тога властелина. На тај начин, у Средњем Веку мењање новца једног за други било је несразмерно много чешће него данас кад новац вреди у свима покрајинама данашње велике државе, често и у страним државама (н. пр. у Латинској Новчаној Унији, коју сачињавају: Француска, Белгија, Швајцарска, Италија и Грчка). Према томе не може бити чудно, да се томе послу искључиво посвећивала читава маса људи, — готово свуда све само Јевреји, који су се звали: мењачи или кампсори (*campsores*). Ови су кампсори били свуда под строгим надзором власти места у коме су радили и уживали су у неку руку полу-јавни карактер. Они се нису бавили само овим ручним мењањем једног новца за други, које данас и код нас врше наши мењачи, него су се примали још и тога да новац, који им се преда у месту њиховог становања, отправе по жељи пошиљача у друго које место, — да изврше тако звано преносно мењање (*cambium trajectory*). Како је несигурност на путу била општа, то ни кампсори овај новац нису преносили сами или преко својих људи, него су посао свршавали помоћу горе већ поменутих упутница. За примљену суму издавали су полагачу новца упутницу на свога колегу из места, у ком се желео новац имати. У упутници су означавали суму не у новцу који су примили него у новцу места где се има да изврши исплата упутнице. На тај начин, она обична упутница унеколико је измењена, јер оваквом

упутником не само што је послат новац из једнога места у друго него је још уз то извршена и промена (мењање) новца (једне државице у новац друге), па зато је таква упутница добила и нарочито име: Исправа о промени новца или менично писмо, па је то име и данас задржало свуда. И у нас се зове: меница.

У почетку овакве менице (*litterae cambiales*) по себи се разуме, да су биле несавршене и много различне од наше данашње менице. Али доцније, кад се политичко стање почело бистрити а занати и трговина нагло напредовати, менице су биле све чешће и мало по мало се мењале, приближујући се данашњем свом облику. Тако, прво је ушло у обичај, да се меница, пре него што јој дође рок плаћања, поднесе трасату на акцепт. У почетку пак XVII. столећа усвојен је уметак „по наредби“ испред имена ремитентова, те је тим створена могућност лаког и сигурног уступања менице од једног лица другом средством меничног преноса (жира), који је доцније добио нов облик у неиспуњеном (бланко) преносу. Овај преображај менице нарочито се вршио на средњовековним великим вашарима, који су били у највећем своме јеку од почетка XVI па до краја XVII столећа. На тим вашарима, а нарочито на француским (у Шампању, Лиону, Паризу и у Безансону) икупљали су се трговци не само из непосредне околине него и из целе земље, па и из околних земаља. Сасвим је лако појмити, да је приликом ових вашара радња кампсора била најинтензивнија, јер трговцима, који путују на вашаре или се са њих враћају, требало је мењати новац и помоћу меница стављати им га на расположење било на вашару било у месту њихова становања. Отуда су тада нарочито често биле тако зване: вашарске или панађурске менице, које су због свога претежнога броја и зване: праве или редовне менице за разлику од невашарских, које су тада биле врло ретке те су и зване: нередовне.

У прво време основ или повод и узрок, са кога је кампсор издавао меницу, био је у томе што му је трговац полагао извесну суму новца и тражио да је има на расположењу у другоме месту. Због тога је у меници и био један од битних њених саставних делова тај, да место издања и место њеног плаћања морају бити два различна места (*distancia loci* или *la remise de place en place*). Ну доцније су, потребом трговачког и уопште практичног живота, настали и други узроци за издавање менице, као на пр., издајући меницу, кампсор је хтео да учини зајам трговцу коме је меницу

предавао, да му позајми цену менице с тим да му овај доцније положи суму у њој назначену. Или, кампсор је хтео да на тај начин исплати свој дуг, који је имао да измири томе трговцу и т. д. У тим меницама није већ потребно да плаћање менице буде у другом месту, те поменута разлика места губи значај битног саставног дела менице.

Исто тако, у почетку менице су могли издавати сами кампсори. То је била само њихова привилегија. Али доцније, кад је трговачки саобраћај ојачан, то је право признато тако званим банкарима, а још доцније оно је проширено на све трговце који су похађали вашар. Међутим, данас то је право општа својина, само са врло малим изузетком, јер по правилу, ко год је само способан уговоре закључивати и њима се обавезати, властан је и празно је способан меницу издати, примити и на другог је пренети.

Као и други делови (правне установе) трговачкога права, тако и меница није се свуда једилико и истом брзином развијала. Због тога се и код ње у данашњим меничним законима налазе веће или мање разлике. Супротних одредаба у меничним законима — разлике у меничним правима — данашњих држава има данас доста. Менична права данашњих држава по њима се могу поделити на три велике групе: француску, немачку и англо-америчку. Закони француске групе, у коју групу долази и наш закон, узимају да се међу меничним потписницима заснивају специјални уговори, т. зв. менични уговори, из којих за њих потичу извесна права и обавезе. Менично писмено (меница) и менична изјашњења (пријем, преноси, менична јемства и т. д.) само су исправе о тим уговорима, који су као строго формални, са њима везани нераздвајно. Због тога се по овим законима, поред исправе меничне, обраћа у извесној мери пажња и на правни посао из кога је та исправа потекла; то нарочито вреди за основни менични уговор — издање менице — и за менично покриће, које је са тим уговором у најтежнијој вези. За закони немачке групе, напротив, гледају у меници само апстрактну обавезу за исплату одређене суме новца, а за правни однос, из кога је она потекла, неће ни да знају; о меничном покрићу у њима нема ни помена. Са те исте полазне тачке иду и закони англо-америчке групе, али они ипак одбацују строги формализам немачки, придржавајући се обзира правичности и корисности. То су основне разлике, које овим групама дају засебни тип, али поред њих има много ситних и крупних, мањих и већих разлика, као што их

има и међу самим законима једне исте групе. Француска група, по броју држава које јој припадају, стално опада, а немачка непрестано расте.

Ове разлике у меничним законима појединих држава велика су сметња великој — међународној трговини. То је лако увидети из овога што ћемо сад рећи. У својој трострукој улози: у улози средства за плаћање, у улози средства за замену фактичког преношења новца и у улози средства за кредит, меница циркулише; њена је циркулиција нарочито брза и велика у великој, у међународној трговини. Она ту прелази земље и градове: у једној је земљи издата, кроз читав низ других преноси се од једног лица на друго, а у трећој се плаћа. Ако у року не буде исплаћена, она се враћа натраг. Тада они кроз чије је руке прошла траже један од другог регрес за оно што су за њу дали; тада се код судова и код власти оних земаља, кроз које је у својој циркулацији прошла, има да оцењује законска важност правних послова који су закључени поводом ње, на име: важност њеног издања, њеног пријема, њених преноса, њених меничних јемстава итд. Пошто су менични закони у појединим државама данас различни, сасвим је природно што у таквом случају настају грдне тешкоће, јер неплаћена меница никад не може бити саобразна свима тим различитим законима. Тада се мора да расправља заплетени проблем сукоба закона, т. ј. да решава по закону које земље треба да се цени сваки од оних правних актова што су по тој меници свршени.

Овај заплетени проблем упутио је мислене људе на мисао: „да се у меничним законима појединих држава постави једнакост и на тај начин да се сасвим избегну сукоби закона а са њима и све тешкоће које они изазивају. Код менице је то нарочито могуће, јер је она, као просто средство за грађанске и трговачке погодбе, слободна од свију веза које би доводиле у зависност од разноликих погледа моралних, верозаконских, и друштвених, те изгледа да код ње не могу бити само у питању технички обзири“. (Ch. Brocher). Да се та мисао може одиста и привести у дело доказ је данашња немачка уредба (од 24. новембра 1848. године,) која је дошла на место пређашњих 56 различитих и један другом сасвим супротних немачких меничних закона; а тако су исто за то доказ и скандинавски менични закон од 7. маја 1881 године, који у једном истим тексту важе данас у Данској, Шведској и Норвешкој.

Да се у дело преведе та велика мисао, т. ј. да се изради

и усвоји један менични закон, који би био општи закон за све данашње државе — светски закон, до сада је много рађено, али, на жалост, без успеха. Пројекти су састављени, али ни један није остварен. На томе великом задатку радили су и поједини научари и приватна научна удружења и званични дипломатски скупови. Ми ћемо овде навести само најзначајније радове на том пољу.

Од удружења поменућемо само два: Удружење за реформу и кодификацију међународнога права и Институт међународнога права.

Удружење за реформу и кодификацију међународнога права на својим скуповима (конгресима) у Хагу, Бремену, Антверпену и Франкфурту на Мајни, држаним у току времена од 1876. до 1888. године, утврдило је 27 начелних правила меничнога права, која су позната под именом Бременска правила.

Институт међународног права на својим конгресима у Турину, Минхену и Бриселу, у размаку од 1882. до 1885. године, саставио је, на основу пројекта миланскога адвоката Цезара Норзе, један формални општи менични закон (*Loi type* или *Mustergesetz*) од 106 чланова и десет правила о сукобима закона потеклим поводом вучених и сопствених меница.

Овог истог посла прихватила се и белгијска Влада. Године 1885. састао се, на њен позив, у Антверпену приликом тамошње светске изложбе, конгрес за Трговачко Право од званичних изасланика неколико држава, од представника многих трговачких комора и од великог броја правника из разних земаља. На том је конгресу усвојен један пројекат општег меничног закона, познат под именом: Антверпенски пројекат, од 57 чланова, који садржи одредбе како о меницама (вученој и сопственој) тако и о чеку. На три године доцније састао се у Бриселу, опет на позив белгијске владе, други конгрес за Трговачко Право, који је понова узео у претрес Антверпенски пројекат и са извесним изменама и допунама од њега саставио један нов пројекат светског меничног законика. Тај је пројекат познат под именом: Бриселски пројекат. Он се састоји из 68 чланова и садржи, исто као и Антверпенски пројекат, одредбе о меницама (вученим и сопственим), о чеку и о осталим исправама које се могу преносити (негоцирати). Пошто је протекло већ поприлично времена како је Бриселски пројекат из године у годину остајао само пројекат, белгијска је влада 1895. године по-

кушала да понова сазове у Брисел конференцију за Трговачко Право, али јој је тај покушај остао без успеха.

Напоследку дошао је покушај холандске Владе. На представку немачке и италијанске Владе, холандска је Влада сазвала конференцију за изједначење меничнога права, која је одржана у холандској престоници Хагу месеца јула 1910. године. На тој великој дипломатској конференцији, на којој су учествовале 34 државе из свију делова света, израђен је један претходни предлог општег меничног закона од 88 чланова и један претходни предлог конвенције о изједначењу меничнога права, с тим: да свака држава те предлоге проучи, па да се о јесени 1911. године понова састане конференција и о тим предлозима донесе дефинитивну одлуку. Ако се предлози приме, онда да свака држава која га усваја тај предлог прогласи на својој територији као свој закон, не чинећи у њему никакве измене. Одлучено је, да се том приликом изради и један општи закон о чеку. Јесен прошле године би и прође, а конференција се не састаде. Одложена је ове године за пролеће. Али већ се и сад зна, да у овом послу неће даље учествовати ни Енглеска ни Северна Америка, јер су њихови изасланици на Конференцији изјавили да њиховим државама није могућно прихватити никакав општи менични закон, ван ако се као такав не би усвојио данашњи енглески закон. На тај начин остаје још у питању да ли ће се моћи доћи до изједначења између држава француске и немачке групе закона, али и ту није прилика да се може доћи до потпуног изједначења, како би требало да буде.

V. Менична способност.

1. Одредба и врсте меничне способности.

Под меничном способношћу разуме се правна способност, коју, по закону, треба да имају лица што закључују какав менични уговор.

Ова је двојака: активна и пасивна.

Активна је менична способност она правна способност, која је потребна за стицање меничних права. Њу треба да имају: ремитент и сви индосатори.

Пасивна је, напротив, она, коју треба да има лице који хоће да се менично обавезе. Ту меничну способност ваља да имају: издатељ сопствене менице, трасант, акцептант, индосанти и менични јемац.

2. Ко има меничну способност?

Наш је закон (§ 76. трг. зак.) усвојио као опште правило: да сва лица, била она мушка или женска, имају како активну тако и пасивну меничну способност.

Али важност тога правила није безусловна, него је јако ограничена многим изузетцима.

Тако, изузетно од њега, немају (§ 533. грађ. зак.) активну меничну способност:

- а), Сва лица која су разума лишена; и
- б), деца млађа од седам година.

А пасивну меничну способност, изузетно од тог општег правила, немају (§ 77. трг. зак.), и, према томе, неспособни су да се менично обавезу:

а), Малолетници. — Али кад наврше седам пуних година, и они је могу имати при појединим меничним уговорима, но под условом да при сваком од њих, њихов закони заступник (отац или старатељ) на то пристане (чл. 53. зак. стар.). Тај пристајанак може бити: изричан или прећутан. Он је изричан, кад закони заступник на меници испод малолетниковог потписа стави реч „о д о б р а в а м“ или други сличан израз, па се испод тога и сам потпише, јер ако не би ставио „о до б р а в а м“, могао би се узети као авалист малолетников. Он је, на против, прећутан, кад закони заступник у меници, којом се малолетник обавезује, и сам узме учешћа тако, да се из тога мора извести закључак, да он одобрава поступак малолетников, на пр. ако прими меницу, коју је малолетник на њега повукао (тј. у којој га је означио као трасата), или ако пренесе меницу, коју је малолетник издао у његову корист (тј. у којој га је означио као ремитента) итд.

Малолетник, коме је одобрено да води трговину, као што већ знамо (стр. 27.), с правног гледишта не сматра се више као малолетник, и према томе има потпуну пасивну способност. Исто тако ту способност има и малолетник, кога је старатељски судија, пре његове навршене 21 године, прогласио за пунолетног (§ 152. грађ. зак. и чл. 112. зак. о старатељ.), као и онај, који се, по одобрењу истог судије, оженио (чл. 113. зак. о старатељ.); јер се и они по закону сматрају за пунолетне, и ако су по узрасту своје још малолетни.

У нашем трговачком закону и истина није изрично напоменуто, али се ипак има сматрати, да се, исто као и малолетници, не

могу меницом обавезати ни: душевно оболели, судом оглашени раскошници и глувонеми који стоје под старатељством, јер их закон (§§ 41. и 920. грађ. зак.) уподобљава малолетницима и ставља под исту заштиту, тако исто ни они који су осуђени на робију или заточење, за време док су на издржавању казне (§ 17. казн. зак.).

б). Удате жене.

Но оне, као ни малолетници, не долазе у ред оних лица, која су безусловно неспособна да се могу меницом обавезати. И код удате жене нема ове неспособности код сваког појединог уговора који она закључи, кад год њен муж на то пристане. И мужевљи пристајак може бити изричан или прећутан у свему онако како напред рекосмо за пристајак малолетниковог заступника.

Удата жена, која већ води трговину по одобрењу свога мужа, има на основу самог тога потпуну пасивну меничну способност, па зато у појединим меничним уговорима, које она закључује по пословима своје трговачке радње, и није потребно да тражи од мужа нарочито одобрење (стр. 28.).

в). Земљорадници.

По закону се као земљорадник сматра само онај, који стално живи на селу и при том се занима ратарским послом (земљорадњом), тако да му је тај посао једино занимање. Према томе, нису земљорадници и могу се пуноважно меницом обавезати: занатлије, дућаници и механици, који по селима држе своје радње, макар се уз то бавили и ратарским послом; а тако исто и трговци са земаљским производима (са храном, са стоком), који на селу живе, баш да се поред тога у великој мери баве земљорадњом.

г). Војници прости и они који су у нижем чину од потпоручника.

Овде се разумеју само војници који се налазе под барјаком у редовној служби, т. ј. војници сталнога кадра (гарнизонске војске).

Земљорадници и војници, као што се из тога види, у много су већој мери од малолетника и удатих жена неспособни за меничну обавезу, јер се они ни у ком случају не могу менично обавезати.

3. Кад треба имати меничну способност?

Ако се хоће да менични уговор правно важи, оба његове уговорне стране морају имати потребну меничну способност у тренутку кад га закључују.

На важност пак пуноважно закљученог уговора ни у колико

нема утицаја то, што је која уговорна страна постала неспособном одмах пошто је уговор закључила. Тако на пр. жена, која се удала одмах пошто је меницу потписала, остаће у меничној обавези и после удаје, и биће дужна да меницу исплати кад приспе рок плаћања. Исто тако, менични уговор, који је закључило какво неспособно лице (на пр. удата жена без одобрења свога мужа), не може се накнадно претворити у пуноважан уговор услед тога, што је то неспособно лице, пре него што приспе рок извршења, прибавило меничну способност (на пр. ако је удатој жени у том међувремену муж умро).

Пошто је, као што смо напред већ видели, наш закон поставио као опште правило, да су сва лица менично способна, то је сваки, који тврди да је био менично неспособан при закључењу каквог меничног уговора, обавезан то и да докаже. Ако он у томе не успе, има се подвести под опште правило и сматрати да је био способан.

4. Правна вредност обавезе менично неспособног лица

Ако које од лица, за која напред рекосмо да нису способна менично се обавезати, ипак закључи какав менични уговор и њиме се обавезе, онда, за оцену правне вредности те обавезе, треба знати које је то неспособно лице, јер правна неспособност није једнака код свију њих, него је код једних мања а код других већа.

Кад се меничним уговором обавезе: земљорадник, војник или удата жена без одобрења свога мужа, онда се по закону (§ 78. трг. зак.) има узети да су се они, својим потписом на меници, обавезали само грађански, а не менично, и према томе, да су дужни примљену обавезу извршити само као обичну грађанску, а не као строго меничну.

Строгост, којом се менична обавеза одликује од обичне грађанске обавезе, пређе је била далеко већа него што је данас. Менични је поверилац у пређашња времена имао права од власти захтевати, да она његовог дужника, који није платио меницу, стави у затвор (у тако звани: менични затвор) и да га годинама у њему држи за казну. Данас више нема тога затвора, него се менична строгост у главном састоји:

а), у томе, што менични дужник нема права, да и наспрам доцнијих савесних притежалаца менице наводи у одбрану извесне узроке неважности своје обавезе (на пр. да му је меница отета,

да му је преваром измамљена, да му његов саговорач дугује исту толику суму и т. д.), које може истицати насупрот своме саговорачу. Код грађанских пак обавеза дужник се тиме може бранити не само према свом првом повериоцу, него и према свима доцнијим.

б), у томе, што се меница мора о року наплатити, (што, дакле, код ње нема чекања при плаћању), ако њен притежатељ не жели да изгуби ни једно своје право: и

в), у томе, што се код менице судска наплата врши много брже него код обичне грађанске обавезе, јер се по меници дужник, по правилу, осуђује на плаћање без саслушања (по т. зв. кратком судском поступку, §§ 450. и 451. грађ. суд. пост.) и изречено осудно судско решење извршује много брже него свака друга судска осуда (по § 454. грађ. суд. пост. суд може полицијској власти оставити свега 3 дана рока за то извршење).

Кад се пак меничним уговором обавезе малолетник (или које од оних лица што му се уподобљују т. ј. душевно оболели, судом проглашени раскошници и т. д.) без одобрења његовог законог заступника, тада се по закону (§ 79. трг. зак.) има узети, да се он није никако ни обавезао, и то ни менично ни грађански.

Ну тој је законској заштити циљ само да од малолетника отклони штету, коју би он могао имати услед закључења меничног уговора, а никако и да му одржи корист (новац, вредност) коју је примио од ремитента за издату меницу, или ону, што му је дао индосатар за пренету меницу. Због тога је малолетник дужан да своме саговорачу, после поништења уговора, одмах поврати од онога што је за меницу примио све оно што се код њега затекло у време тужбе за поништење, а тако исто и све оно што од те примљене вредности буде корисно утрошио (§ 79. трг. зак.). Али повраћај се свега тога има тражити код грађанског суда, јер основ. таквог тражења није менично-правни него грађанско-правни (§ 902. грађ. зак.), а на име, правило: да је сваки дужан вратити оно што држи без правног основа.

Закључени менични уговор не вреди за малолетника ни онда ако би се он, при закључењу, издавао своме саговорачу за пунолетног и само га лукавством и преваром убедио о својој пунолетности, или ако га само стање и посао издају за пунолетног (на пример као трговац, занатлија, мењач (сараф) јавно води трговачку радњу). Али, пошто се у том случају његовом саговорачу не може уписати у кривицу што је са њим уговарао, наш закон (§ 917.

грађ. зак. наређује, да је малолетник тада дужан вратити све што је по уговору примио, без икаквог обзира на то, да ли се то још налази код њега и да ли је корисно употребио оно што је отуђио.

И сама обавеза коју удата жена узме по меници без одобрења свога мужа, има се сматрати да не важи у истој мери у којој и малолетникова, кад год је она не узме при вршењу управе са њеним имањем којим она сама управља (§§ 771., 773. грађ. зак.) јер се она, ван тог случаја, по закону, не може обавезати ни грађански без одобрења свога мужа, те дакле, њена менична обавеза не би могла имати никакве правне вредности ни као грађанска.

Напред изложено умањење правне вредности меничне обавезе земљорадника, војника и удате жене, а тако исто и потпуна неважност такве обавезе малолетника и лица која му се уподобљавају, наш је закон (§ 78. трг. зак. „сматрају се у призрењу на њих као просте грађанске обавезе“; § 79. трг. зак. у „смотрењу малолетника не важи ништа.“) прописао ради заштите искључиво тих неспособних лица, па према томе та су лица једино и овлашћена, да се на њих позивају. Другим речима, менична неспособност једног меничног обавезника не повлачи за собом неважност целе менице и свију по њој узетих меничних обавеза (меничних изјашњења), него само и једино има то правно дејство, да се менична обавеза неспособног лица сматра као проста грађанска обавеза или као сасвим неважећа, према томе које је то неспособно лице. (На пр. ако је трасант неспособан по меници, коју је он издао, тада су акцептант и индосанти исто тако пуноважно обавезани, као кад би и он био потпуно менично способно лице. Тако исто, ако је неспособан: акцептант, менични јемац, или који индосант, обавезе свију осталих, који су способни, остају важеће.)

На послетку, овде имамо напоменути још и то, да се неспособно лице може позивати на своју неспособност, и следствено на непотпуну важност или на потпуну неважност своје меничне обавезе, не само према своме саговорачу, него и према сваком доцнијем притежаоцу менице; јер би иначе заштита, под коју их узима закон, била недовољна, пошто би се, преносом на савесног новог притежатеља, могла лако да изигра.

5. Закон по комесе има ценити менична способност.

Менична способност српских држављана мора се увек ценити по српском закону, не обзирући се на то да ли је менични уговор

закључен у Србији или у каквој страниј држави (§ 76. трг. зак. и § 5. грађ. зак.)

Способност пак страних држављана наши судови имају ценити по закону њихове земље, кад год је менични уговор закључен на страни (изван Србије). Али кад је уговор закључен у Србији, судови је наши у том случају имају ценити: или по нашем закону или по закону њихове земље, према томе који од та два закона страног поданика проглашује за менично способно лице. Тако на пр. наши ће судови по нашем закону узети, да је био менично способан руски свештеник, који је у Србији издао меницу ма да се исти по руском закону сматра за неспособног. Исто тако сматраће, као менично способно лице аустро-угарског поданика, који је по занимању земљоделац, а који је у Србији вукао меницу, само зато, што га закон његове земље (Аустрије или Мађарске.) сматра за менично способног.

VI. Заступање у закључивању меничних уговора.

Менични се уговори могу пуноважно закључити и преко заступника. Наш закон (§ 82. трг. зак.) предвиђа истина само случај кад се меница на тај начин издаје (вуче), али нема сумње да се она може преко заступника и пренети, примити, јемствовати, макар да се то чини врло ретко. И ми ћемо следовати примеру нашега закона, па ћемо овде узети у обзир поглавито случај, када се меница издаје преко заступника, који се случај, као што рекосмо, најчешће и јавља у саобраћају.

Заступник може меницу вући на један од ова два сасвим различна начина, а на име: или као пуномоћник онога који га је овластио да је изда, или као комисионар тога лица.

Ако меницу издаје као пуномоћник, он то треба на самој њој изрично да назначи испод свог потписа речима „по наредби тога и тога“, или „по налогу Н. Н. или као пуномоћник Н.“, или ма каквим другим сличним изразом, јер, ако тако не уради, сматраће се да је сам себе лично обавезао, а не свога властодавца. Тако се исто има узети и онда када се пуномоћник на меницу потписао као менични јемац, не назначивши да то чини као пуномоћник. На против има се сматрати, да ништа није извршио, ако је на тај начин, т. ј. не означајући да је пуномоћник, меницу пренео или примио; јер меницу може пуноважно пренети само њен

притежатељ, а примити је пуноважно само онај који је у њој означен као трасат.

У трговини се међутим меница много чешће издаје преко комисионара.

Како комисионар ради у своје име, он због тога не треба да на меницизначи крај свога потписа и име свога комитента. Ремитент и сви доцнији притежаоци менице, издате за рачун комитентов, сматрају једино њега као трасанта, а његовог комитента и не познају, нити правно имају какве потребе да га знају. Према свима њима он је по тој меници исто тако обавезан, као да је њу сам за свој рачун издао.

Али наспрам трасата комисионарев је положај сасвим дручији. Комисионар се према њему, при издању менице, појављује само као пуномоћник комитентов: и као такав увек му унапред саопштава име комитентова као и да је исти и прави трасант по издатој меници. То саопштење комисионар чини трасату или засебним писмом, (извештајем) или, што је најчешћи случај, на самој меници, означајући почетна писмена имена комитентова у тексту њеном одмах после израза „и ставите исту у рачун“, који се израз у меничним бланкетима налази само ради таког случаја.

Меница, која је издата средством комисионара, зове се комисиона трата, и гласи овако:

У Београду 7 априла 1899   Од динара 5000 у злату
За два месеца од данас платите за ову прву меницу по
наредби Срећка Сретеновића трговца из Ниша, суму од

динара пет хиљада у злату
вредност у роби и ставите исту у рачун Т. Т.¹⁾ по извештају
На госп. Богдана Сиротановића, трговца
из Београда.   Ненад Ненадовић
Плаћање у Београду код Београдске Задруге

¹⁾ Т. Т. почетна су писмена од имена Тихомира Тодоровића, који је комитенат и за чији је рачун трасант Ненад Ненадовић меницу издао.

ГЛАВА II.

ПРАВИЛА КОЈА СУ ЗАСЕБНА ПОЈЕДИНИМ МЕНИЧ-
НИМ УГОВОРИМА.

I. МЕНИЦА

I. Обавезе и права уговорних страна.

Кад се меница пуноважно изда, онда из ње, на основу самог закона, потичу због њеног издавача извесне строге меничне обавезе, којима у свему одговарају права друге уговорне стране.

Од тих обавеза издатељ сопствене менице има само једну, а та је: да о року и на месту, који су у меници назначени, исплати притежатељу њеном у њој означену суму новца — меничну суму (§ 161. трг. зак.)

Трасант их, међутим, има три, и то:

1. Он јемчи: да ће трасат, на позив притежатељев, примити меницу за целу њену суму. У противном пак случају, он је обавезан издати одмах осигурање, да ће се непримљена меница, односно непримљени део њене суме, о року исплатити заједно са свима учињеним трошковима (§§ 88. и 90. трг. зак.).

Ну та његова законска обавеза никако није нека битна особина без које меница не може бити, па зато је трасант може и избећи, ако с ремитентом уговори да се меница трасату никако не доноси на пријем. Тај уговор њихов важи за доцније притежаоце менице само онда кад се у самој меници изрично назначи речима: „без пријема“, или каквим другим сличним изразом, и то се имају написати одмах после означања ремитента.¹⁾

2. Он, поред тога, јемчи, да прималац неће пре рока менице пасти под стечај (у презадужено стање). У противном случају, обавезан је да одмах изда осигурање, да ће се меница исплатити о року (§ 139 трг. зак.); и

3. Он, најзад, јемчи, да ће трасат (односно прималац платити меницу о року. У противном случају, он је обавезан да је сâм исплати са свима учињеним трошковима (§§ 88. и 140. трг. зак.). Ово је битни саставни део законске обавезе трасантове, те због тога трасант не може уговорити с ремитентом да не одговара за исплату менице.

¹⁾ У том би се случају меница имала написати овако: платите за ову прву меницу по наредби г. Срећка Сретеновића, без пријема, суму од и т. д

Као што се види, обавезе се трасантове разликују од обавезе, коју има издатељ сопствене менице, не само по броју, него и по самој природи својој, су оне све три условне, док је обавеза издатеља сопствене менице без услова.

Код свију тих обавеза нарочито је важно знати, да издатељ менице (дакле, како трасант, тако и издатељ сопствене менице) не долази у њих једино према своме непосредном саговорачу (ремитуенту,) него и према сваком доцнијем притежаоцу менице, и то тако, као да је само с њим и непосредно са њим, закључио уговор о издању менице. Издатељ се менице налази у таквом правном односу зато, што он меницу увек издаје „на наредбу“ ремитенту, те тиме ремитента унапред овлашћује да је по својој вољи уступи другом ком лицу.

Обавезе издатеља менице у томе се јако разликују од обичне грађанске обвезнице (облигације) јер се облигациони дужник обавезује само према своме саговорачу (првом повериоцу), па зато, кад поверилац, без његовог нарочитог одобрења, пренесе обвезницу на другога, он има права у извесној мери сматрати као да је остао и даље дужан првом повериоцу, па је овлашћен, при исплати, послужити се и наспрам свога доцнијег повериоца (правопријемника), свима оним одбранама (приговорима), које је могао употребити наспрам првога (на пример он има право да пребије дуг за дуг, ако је први поверилац њему што дуговао). Издавач менице, међутим, нема тога права

Ако меницу издаду заједнички више њих (као трасанти или издатељи сопствене менице), они тада сви стоје у солидарној обавези према притежатељу те менице.

II. Саставни делови менице.

Свака се меница, по закону (§§ 80. и 162. трг. зак.), мора састојати из неких извесних саставних делова, који су јој тако потребни да се она не може сматрати као меница, кад год јој недостаје макар само један једини од њих. То су њени битни или главни саставни делови, или краће, то су њени саставци.

Ну у меницу се могу, на основу нарочитог споразума уговорних страна, поред тих саставака, без којих она никако не може бити, уметнути још и неки други саставни делови, у циљу, или да јој се дода како ново правно дејство, или да се у чему измени

које од њених редовних правних дејстава. Ти се последњи саставни делови зову: споредни или драговољни (факултативни) саставни делови менице: споредним се зову зато, што су само од споредног значаја за меницу, јер она и без њих вреди, а драговољни зато, што зависе једино од драге воље уговорних страна хоће ли се који од њих унети у меницу. Ми ћемо их, за разлику од битних саставних делова менице — саставака, звати: меничним уметцима, а од њих ћемо изложити само оне који су у трговачком промету најчешћи и најглавнији.

А). САСТАВЦИ МЕНИЧНИ.

Овде ћемо, ради боље прегледности, у исто време изложити саставке како вучених тако и сопствених меница, и ако они за те две врсте меница нису у свему једни исти. Ми то чинимо у толико пре што у том погледу између вучених и сопствених меница никако не постоји тако велика разлика, да се оне морају одвајати при том излагању.

Битни саставни делови меница по нашем су закону ови:

1. **Означење да је меница** (т. 1. § 80. и т. 1. § 162. трг. зак.)

То је означавање потребно, да би сваки, па и онај који није како треба обавештен о меничном праву, могао меницу на први поглед разликовати од других трговачких папира, који су јој по облику врло слични, на пр. од упутнице, чека и т. д.; јер, као што знамо, меничне су обавезе много строже од обичних грађанских и трговачких обавеза.

Меница се обично означава са речи: меница, али се може означити и сваком другом речи која има то исто значење, на пр. речи: менично писмено, менична исправа и т. д. Ако је издата на каквом страном језику, она се тада има означити изразом који у том језику одговара нашој речи меница.

У сваком пак случају реч, којом се меница означава као таква, треба да је у самом слогу (тексту) менице, а никако изнад њега у облику наслова, као на пр. кад се пише у признаници или обвезници (облигацији.)

2. **Сума која се има платити** (т. 2. § 80. и т. 2. § 162. трг. зак.)

И она се мора написати у самом слогу (тексту) менице, и то писменима, а не цифром.

У пракси је, међутим, усвојено, да се та сума (менична сума), поред тога, означаје и цифром изнад текста меничног, у десном

горњем крају. Али то назначење нема правне важности и чини се само ради лакшег прегледа меничне суме. Због тога, кад год се деси, да се сума, која је означена писменима у тексту, не слаже са тим назначењем (сумом назначеном у врху менице цифрама), има се узети, да је истинита и права само она прва сума (т. ј. која је означена у тексту писменима), била та сума већа или мања од ове друге.

У меници није допуштено означавати поред меничне суме и интерес, који на њу припада до рока исплате. Ако се ипак у њој значи, он се има сматрати као и да није никако назначен. Код меничних се дугова због тога интерес узима од дужника унапред, или се урачунава у меничну суму.

3. **Име онога по чијој се наредби меница има платити, т. ј. ремитента** (т. 3. § 80. и т. 3. § 162. зак.)

По нашем се закону има сматрати као неуредна свака она меница која би била издата на доносиоца, јер се у њој не налази име онога по чијој се наредби има платити.

Ремитент се, ако је трговац, има означити његовом трговачком фирмом или његовим грађанским именом, према томе да ли му то менично примање потиче из каквог трговачког посла или долази по каквом нетрговачком основу. Ремитент пак, који није трговац, има се увек означити његовим сопственим именом и презименом. Уз то није потребно стављати занимање и место пребивања, кад год је он довољно одређен и по самом његовом имену и презимену.

По нашем се закону увек мора испред фирме или имена ремитентовог ставити и израз: „по наредби“ или „по налогу“, и по томе у нас не би била уредна меница која би се издала тако, да се плати самом ремитенту.¹⁾ Таква се меница не би могла преносити средством меничног преноса, а та преношљивост јесте особина, без које меница, по мишљењу нашег законодавца, не сме и не може ни у ком случају да буде.

Ремитент вучене менице и трасант обично су два разна лица али наш закон (други став т. 3. §. 80. трг. зак.) допушта, да и ремитент може издати меницу, т. ј. да по меници, по којој је ремитент, буде у исто време и трасант. Таква се вучена меница зове:

¹⁾ Није, дакле, уредна меница, која би била написана овако: „платите за ову прву меницу Срећку Сретеновићу суму“ и т. д. јер је треба написати: „.... платите за ову меницу по наредби Срећка Сретеновића суму“ од и т. д.

меница на сопствену наредбу, и у њој се на оном месту, где се назначује име ремитентово, има написати израз: по „мојој сопственој“ или по „нашој сопственој“ ако меницу издају више њих заједнички. Таква је меница врло подесна за случај када трасант жели, да меницу изда и од трасанта узме акцент (потпис) пре него што нађе ремитента.

Меница на сопствену наредбу гласи овако:

У Београду 15. априла 1899. год.   Од дин. 500 у злату
За два месеца од данас платите за ову прву меницу по
наредби   мојој сопственој   суму од

динара пет хиљада у злату
вредност у роби и ставите исту у рачун..... извештај
Госп. Богдану Сиротановићу, трговцу
из Београда.

Ненад Ненадовић.

Плаћање у Београду код Врачарске Задруге.

4. Време кад ће се меница платити (т. 4. § 80. и т. 4. § 162. трг. зак.)

То се време мора унапред означити у самој меници једним тачно одређеним даном, јер је притежалац дужан да на сам тај дан тражи исплату суме меничне и, ако му се она тога дана не положи, да одмах сутра дан предузме потребне кораке за наплату (§§ 137. и след. трг. зак.) Према томе, рок плаћања менице не сме да зависи од каквог услова или каквог догађаја за који се не зна хоће ли се збити и кога дана поименце. Због тога се и не може сматрати за уредну меницу у којој би рок плаћања био назначен на који од ових начина: платите..... до 1. децембра ове године, или: ..... прве недеље децембра 1899. године, или: 1-ог децембра 1889. године, ако Јован буде платио кирију, или: .....кад се Јован ожени, или: кад Јован умре, и т. д.

Наш закон (§ 99. трг. зак.) није оставио да како ко хоће одређује време плаћања менице, него је побројао неколико начина

на које се оно може назначити у меници, а сваком је оставио на вољу да избере онај од тих начина који му се буде најбоље свидео.

Према томе, у нас се може у меници време плаћања означити само на један од ових начина:

а) једним одређеним даном или празником.

Таква се меница зове **дневна меница**.

У њој се време плаћања може означити или каквим календарским даном (као на пр. „платите 1. децембра 1899.....“) или каквим празником (као на пр. „на Митров дан ове године..“) или једним од ових израза: у почетку, (*primo*) у половини (*medio*) на крају (*ultimo*) децембра ове године, који изрази значе: 1-ог, 15-ог или последњег дана означеног месеца, без обзира икаквог на то колико тај месец има дана.

Дан, на који се ова меница има платити, мора бити у њој означен сасвим одређено, па због тога се не може сматрати за уредну дневна меница у којој се у року њеног плаћања не назначи и година поред дана или месеца на пр. „платите.. 1. децембра, или на Митров-дан“).

Исто тако није уредна ни она дневна меница, у којој би се као време плаћања означаио дан који је већ прошао, (на пр. кад се у меници, која је датирана под 15. априла 1912. године означаи да се има платити 1-ог априла исте године), јер у њој време плаћања у ствари није никако ни одређено.

Дневна меница, чији је рок исплате одређен на какав празник, који је у српском календару обележен црвеним словима, има се исплатити први дан после празника. Следбеници пак друге вере дужни су своју меницу, којој је рок исплате одређен на какав њихов празник, исплатити један дан пре означеног рока (§ 104 трг. зак.).

б), каквим вашаром (панађуром), на пр. „...платите на септембарском вашару“... марта месеца ове године.. и т. д.

Таква се меница зове **вашарска** (панађурска) меница, и има се исплатити на сам дан вашара, ако он траје само један дан а уочи последњег дана вашара, кад се овај има држати више дана (§ 102. трг. зак.). Место плаћања те менице јесте оно у коме се вашар држи.

Као што се види из тога, вашарска је меница у ствари само једна особена врста дневне менице.

в) извесним бројем дана или месеци од дана издања менице

на пр. ...платите за петнаест дана од данас, за три месеца од данас... и т. д.

Таква се меница зове **датумска** (дато) меница.

Рок њеног плаћања пада овако:

Ако је у њој време плаћања означено по данима, она се има платити последњег дана означеног рока, не рачунајући при том онај дан кад је издата (на пр. меница је издата 1. априла и у њој је назначено да се плати за 15. дана од дана њеног издања. Њен рок плаћања 16. април).

Ако је, на против, њено време плаћања означено по месецима она се има платити оног дана у последњем месецу, који одговара својим датумом дану њенога издања (на пр. меница је издата 1. априла и назначено је да се плати за 3 месеца од кад је издата. Њен рок плаћања пада 1. јула). Ну кад се, у овом последњем случају, у последњем месецу не налази тај датум, тада се за рок плаћања има узети последњи дан тога месеца, без икаквог обзира на број (датум) који он носи. (На пр. меница је издата 30 новембра с тим да се плати за три месеца. Она се има платити 28. или 29. фебруара идуће године).

У облику вучене менице датумска меница гласи:

У Београду 17. априла 1899 год. Од 5000 дин. у злату
За три месеца од данас платите за ову прву меницу
по наредби госп. Сретена Сретеновића, трг. из Ниша суму од

динара пет хиљада у злату
вредност у роби и ставити исту у рачун..... извештај
Госп. Богдану Сиротановићу, трговцу
из Београда
Ненад Ненадовић
Плаћање у Београду

Датумској меници, која је издата у земљи у којој важи нови календар, рок се исплате има рачунати по новом календару, кад год се у њој изрично не назначи да се има поступити друкчије (§ 107 трг. зак.). Ово правило важи и за дневну меницу.

И датумска се меница, којој рок исплате пада на какав празник који је у српском календару означен црвеним словима, има исплатити први дан после празника (§ 104. трг. зак.).

г) на „обично време“ (узанс), у коме се обично плаћају менице у месту где се издата меница има да плати.

Таква се меница зове: **узо-меница**.

То „обично време“ по нашем закону (§ 103. трг. зак.) износи 15 дана и рачуна се од следећег дана по издању менице. Према томе, сасвим је јасно, да код нас издати меницу на „обично време“ увек у ствари значи то исто што и издати датумску меницу са роком од 15 дана, па због тога данас узо-менице нису ништа друго него једна особена врста датумских меница.

У облику вучене менице узо-меница гласи:

У Београду 17. априла 1899 г. Од 5000 динара у злату
За обично време платите за ову прву меницу
по наредби г. Сретена Сретеновића, трг. из Ниша, суму од

динара пет хиљада у злату
вредност у роби и ставити исту у рачун..... извештај
Госп. Богдану Сиротановићу, трговцу
из Београда
Ненад Ненадовић
Плаћање у Београду код Врачарске Задруге.

Погрешно је мишљење оних који веле, да се у нас има сматрати као меница на обично време и она меница, у којој није назначен никакав рок; јер је таква меница сасвим без рока, па, дакле, неуредна и по закону не вреди.

д) меница се може најзад издати да се плати оног дана кад се трасату (односно сопствена меница издатељу њеном) покаже (поднесе) на исплату, или у одређеном року од тога дана.

Таква се меница зове: **меница по виђењу**.

Та меница чини велики изузетак од оног општег правила, које смо напред поставили за менице (Стр. 254), а то је: да рок њиховог плаћања мора бити у самој меници унапред тачно одређен

на један извесан дан и да несме зависити од каквог услова. Код менице по виђењу пак рок плаћања није унапред одређен, него зависи од поднашања (презентације) менице трасату (односно издатељу, ако је то сопствена меница), а њега притежатељ може, сасвим по својој драгој вољи, извршити или одмах сутра дан по издању менице или доцније кад му буде најзгодније.

Менице по виђењу доста су ретке и нерадо се издају, пошто код такве менице трасат (односно издатељ сопствене менице) мора бити после њеног издања у свако доба спреман да је исплати. Са тога разлога оне, и када се у опште издаду, никад не гласе на велику суму новаца.

Менице су по виђењу од две врете: пр о с т е, које се имају платити оног дана кад се поднесу, и на одређено време по виђењу.

Меница на одређено време по виђењу има се платити, од кад се покаже, у року који је у њој изрично назначен. Тај се рок, т. зв. „одређено време“, може означити или данима, или месецима, или обичним временом.

Вучена меница на одређено време по виђењу гласи овако:

У Београду 18. априла 1899 год. Од динара 5000 у злату
за тринаест дана по виђењу платите за ову прву меницу
по наредби Срећка Сретеновића, трг. из Ниша, суму од
динара пет хиљада у злату
вредност примљена у роби и ставите исту у рачун
по извештају
Госп. Богдану Сиротановићу, трговцу
из Београда
Ненад Ненадовић
Плаћање у Београду код Врачарске Задруге

Меница на одређено време по виђењу у ствари је један сложен (комбинован) облик менице, који је састављен из датумске менице (односно узо-менице) и из просте менице по виђењу. Та сложена меница има све добре стране просте менице по виђењу, али само без њене напред означене рђаве стране.

„Одређено време“, које код менице на одређено време по

виђењу има протећи од њеног поднашања на виђење, почиње тећи код вучене менице од дана под којим је она примљена, или од датума изисканог протеста због пријема ако је трасат није хтео примити. Кад се уз пријем такве менице не означи датум, онда то време изузетно почиње тећи много раније, и то од дана ког је меница издата. Због тога је код такве менице у интересу акцептанта, а неки пут и самог притежатеља њеног, да не пропусти назначити у акцепту и датум. Код сопствене менице ово време почиње тећи од визе, коју је издатељ дужан ставити, а ако он то не би хтео, онда од дана изисканог протеста.

Наш је закон истина дао притежатељу менице по виђењу (била она проста или на одређено време по виђењу) право, да својој меници одреди рок који хоће, али он (§ 136. трговачког закона) му ипак у томе није оставио сасвим неограничену слободу, него је наредио да то право мора употребити у извесном року, и то: најдаље за 3 месеца, рачунајући од дана њеног издања, ако је меница вучена у којој јевропској држави а има се платити у Србији, или обрнуто. За менице пак, које се имају платити у Србији, ако су вучене у којој ваневропској држави, или обрнуто; — притежатељу је остављен нешто дужи рок.

5. потпис издатеља менице (т. 5. § 80. и т. 5. § 162. трг. зак.)

Издатељ може меницу потписати својим именом или својом фирмом. Он меницу потписује именом (грађанским) кад је нетрговац или баш ако је и трговац кад је издаје ради своје приватне потребе. Ако је пак трговац, он треба да је потпише фирмом, кад год је издаје по послу своје трговачке радње. Кад издатељ меницу потписује именом, он мора уз исто да назначи и своје занимање и место пребивања само онда, кад се по голом имену не би могао довољно распознати.

Потпис издатељев на меници, по правилу, мора бити својеручан. Према томе не би била уредна меница, на којој би издатељ ударио на место потписа свој жиг (штемпл), макар да је у том жигу његов потпис израђен у свему онако како га он обично испишује обичном својом руком (факсимил). Ну ако је издатељ неписмен или иначе, услед каквог телесног недостатка, не може писати, он се у том случају само онда сматра да је на меници пуноважно потписан кад стави својом руком крст поред свога имена, које је други испод текста меничног потписао. Али тада се, ради

утврђења таквог потписа, имају на меници испод њега потписати као сведоци и онај који је издатеља потписао и још два друга лица.

Издатељ има ставити свој потпис испод слога (текста) меничног, и то с десне стране при дну.

6. Место, дан, месец и година издања менице, т. ј. датум менице (т. 6. § 80. и т. 6. § 162. трг. зак.)

Све се то има исписати више текста менице, с леве стране почињући од краја.

Место се има означити политичком општином, а не само каквим крајем или одељком (квартот) вароши, или улицом.

У датуму се мора назначити: дан, месец и година, јер иначе он није потпун и меница није уредна.

7. Име лица или фирме која има платити, т. ј. име трасата (на кога је меница вучена) (т. 7. § 80. трг. зак.).

Овај саставак припада само вученим меницама, јер сопствену меницу, као што већ знамо, плаћа сам њен издатељ.

Трасат се означава у облику адресе с леве стране менице на самом завршетку меничног текста, на пр. „Госп. Богдану Сиротановићу, трговцу из Ниша.“ Он се има означити по његовом имену или фирми (стр. 253.) а уз то му се има назначити и занимање или место становања, кад год се по самом имену не би могао довољно распознавати.

Ако се крај трасатовог имена незначи његово место пребивања, тада се узима (т. 8. § 80. трг. зак.), да он пребива у месту које је у меници назначено као место плаћања.

Кад трасант није сигуран, да ће се трасат одазвати његовом меничном налогу, он тада, за случај непријема или неисплате менице, а да би избегао штету и срамоту која за њега настаје услед тога, може у меници одредити и какво друго лице, коме се притежатељ има обратити за пријем или исплату менице. То друго лице зове се: **адресат по потреби**, а његово назначење: **адреса по потреби**.

Трасант има право, ако сумња и у тог првог адресата, да одреди другог, трећег и т. д. Притежатељ ће њих једног за другим по реду позивати да меницу приме или плате, и ако ко од њих то одрече, прибележиће се у протесту, који се има изискати против трасата.

То право да назначи адресата по потреби припада, поред трасанта, и сваком индосанту.

Адреса по потреби обично се исписује на самој меници, и то одмах испод обичне адресе (т. ј. назначења трасата) изразом; „А по потреби г. Стевану Стевановићу.“ Ако их има више, оне се све ту исписују једна испод друге. Ну допуштено је, да се назначе и ван менице одвојеним писменом, јер, кад је адреса по потреби јавно исписана на меници, она може да ослаби кредит менице и да увреди честољубље трасата и ранијих адресата.

Као год што трасант може повући меницу на своју сопствену наредбу (меница на сопствену наредбу) и у њој бити у исто време и трасант и ремитент, (стр. 253), тако исто он може меницу вући и на себе самога, т. ј. означити у њој себе за трасата. Та вучена меница, у којој је једно исто лице и трасант и трасат, зове се: **вучена сопствена меница**.

Наш закон наређује, да се у таквој меници, ако се хоће да она важи, не сме узети као место плаћања оно место, које је у њој назначено као место њеног издања, него да се увек има одредити какво друго место.

Вучена сопствена меница гласи овако:

У Београду 19 априла 1899 год. Од динара 5000 у злату
За три месеца од данас платите за ову прву меницу
по наредби Срећка Сретеновића, трг. из Ниша суму од
динара пет хиљада у злату
вредност примљена у роби и ставите исту у рачун по
извештају
госп. Ненаду Ненадовићу, трговцу
из Београда мене самога.
Плаћање у Нишу

Ненад Ненадовић

Она у ствари није ништа друго него сопствена меница (јер се у њој њен издатељ обавезује да ће је он сам о року платити) која је само издата у облику вучене менице.

8. Место где ће се меница платити (т. 8. § 80. и § 163. трг. зак.).

То се место назначује с леве стране менице испод меничног текста, одмах после адресе.

У меници се као место плаћања може одредити само једно место, а никако више њих, било у групи, било једно за другим. Оно се има увек назначити именом политичке општине.

Ако више места носе исто име, а може се због тога бојати какве пометње, онда ваља, уз име означеног места плаћања, ставити и предео, у коме се оно налази, или реку крај које лежи. На пр. Београд у Србији или на Сави, Франкфурт на Мајни или на Одри, Горњи Милановац, Бела Паланка и т. д. за разлику од других градова који носе то исто име. Одељак градски (кварт), улица и број куће не морају се означити. У случају кад се место плаћања не одреди довољно тачно, па се доцније појави сумња које место треба узети између свију оних која носе исто име, притежатељ је менице овлашћен, да узме као право место плаћања ма које од тих места, и да у њему пуноважно изврши све мере за осигурање исплате.

На сопственој се меници обично не назначава изрично место где ће се платити, јер се по самом закону (§ 163. трг. зак.) зна, да се она има платити у месту где је издана, кад год се изрично не назначи какво друго место.

У вученој пак меници то се место сме изоставити само онда, кад се она има наплатити у месту где трасат пребива, ако се то последње место у њој већ налази назначено крај имена његовог, јер се тада по самом закону (т. 8. § 80. трг. зак.) претпоставља да ће се ту платити. Сасвим је, међутим, погрешно мишљење, да се вучена меница, у којој није означено ни место плаћања ни место становања трасатовог, има платити у месту њеног издања. Таква се меница има сматрати као непотпуна, пошто јој се не зна место плаћања, јер се пропис § 163. трг. зак. односи само на сопствене менице.

Меница у којој је назначено да се има платити у месту различном од онога што је у њој назначено као место пребивања трасатовог, односно од оног у ком је сопствена меница издата, зове се: **домицилирана меница**.

Код те је менице потребно да место њеног плаћања, које се зове њен домицил, и место, које је у њој назначено као место трасатовог пребивања, односно место у ком је сопствена меница издата, не буду у истој политичкој општини, него у двама разним општинама, па макар оне биле једно крај друге.

У domiciliлираној се меници може означити и какво треће лице

коме се притежатељ има у домицилу обратити за исплату. То се лице зове: **домицилијат**, и оно по меници, на којој је означено, не стоји ни у каквој меничној обвези, него се само јавља као пуномоћник оног који га је назначио. Домицилијата може назначити или сам трасант, односно издатељ сопствене менице, приликом издања менице, али акцептант онда кад на меници ставља свој пријем. Кад год се пак у domiciliлираној меници domiciliлијат назначи, тада се увек има узети, да ће ту меницу платити у домицилу сам трасант (акцептант), односно издатељ сопствене менице.

Меница се domiciliлира најчешће из ова два разлога, и то: прво, што трасат (односно издатељ сопствене менице) предвиђа да о року неће бити у месту свога пребивања него у ком другом, па му је ту и подесније да меницу плати; и друго: што трасат (односно издатељ сопствене менице) пребива у каквом сасвим незнатном месту, а новчани заводи не примају радо на есконт менице које се имају платити у таквим малим местима, у близини којих немају својих филијала.

9. Вредност у новцу, еспапу, рачуну или на други који начин примљену (т. 9. § 80. и т. 7. § 162. трг. зак.).

То је она вредност што је ремитент даје издатељу у размену за меницу.

Наш се закон не задовољава тиме, да издатељ изрично изјави у меници да је исправно примио ту вредност него тражи још и то, да каже и у чему се она састојала, па ради примера наводи, у новцу (у готовом новцу, или просто у готово), у еспапу (роби), у рачуну (тј. кад је за меничну суму одужен његов рачун код ремитента) итд.

Код вучене менице на сопствену наредбу истина не постоји ово давање и према вредности, али се ипак и ту ставља напомена о њој, и то обично изразом: **вредност у мене самог**.

Сви до сада изложени саставци имају свога оправдања, који више, ко мање, али овај о коме је овде реч, нема га баш никако. Његово се означавање на меници своди на голу форму која се мора испунити, ако се не жели да само због ње меница буде неуредна, и да као таква не важи.

Б). УМЕТЦИ МЕНИЧНИ.

Неке од тих уметака већ смо упознали проучавајући меничне саставке. То су:

1. Означење: да се вучена меница издаје на наредбу самога трасанта (меница на сопствену наредбу) (стр. 254).

2. Означење: да се меница издаје по наредби, или за рачун кога другог, тј. средством пуномоћника или комисионара (ст. 248 и 249).

3. Означење: да ће вучену меницу примити и платити ко други, ако трасант то одрече (адреса по потреби);

4. Означење: да ће вучену меницу платити сам трасант (вучена сопствена меница);

5. Означење: да ће се меница платити у каквом месту различном од оног што је на њој назначено да у њему трасат пребива, односно где је издата сопствена меница (домилирана меница);

6. Означење: да се вучена меница не подноси трасату на пријем. Но осим тих уметака, у вучене се менице врло често уносе још и ова два:

„По извештају“ или „без извештаја“.

То се означање исписује на самом завршетку текста меничног, непосредно испред адресе.

Уметком „по извештају“, трасант даје на знање трасату, да не треба меницу да прими или исплати пре него што од њега добије извештај о тој меници, у коме ће му јавити на колику суму меница гласи и одакле ће се исплатити. Кад се, на против, у меници налази уметак „без извештаја“ или се о извештају ништа и не помиње, трасат је овлашћен да њу прими чим му се поднесе на пријем и о року је исплати, не очекујући од трасанта никаквог даљег објашњења.

Циљ уметка „по извештају“ јесте прво, да се спречи фалсифицирање менице, а друго, да се трасату извештајем изда доказ да је меницу примио и исплатио својим новцем, тј. да је меница била без покрића. Тај се уметак обично уноси у менице које гласе на велику суму новаца.

8. Означење: „прва“, „друга“, „трећа“, „четврта“, и т. д. (т. 8. § 80. трг. зак.).

Кад се вучена меница изда у више равногласних примерака, сваки се од њих има изрично у самом тексту менице назначити са речи: први, други и т. д. како је који по реду, јер би се иначе морало узети да није издата само једна меница у више примерака, него да је издато онолико засебних једнаких меница колико има издатих примерака.

Меница се издаје у више примерака из ова два разлога:

а). да би се отклониле рђаве последице њеног губитка; јер ако се и изгуби један примерак, као што ћемо доцније видети, притежатељ може меничну суму лако наплатити са засталим примерцима, што већ не може бити тако лако кад је нестала меница била издата сама у једном примерку.

б). да би ремитент могао меницу, коју је ради пријема послао трасату у какву врло удаљену земљу, на пр. у Америку, Азију и т. д. — пренети на другог пре него што му се она врати с пријема; јер један примерак може послати на акцепт, а по другом меницу пренети.

Ту другу потребу могу да подмире и обични преписи меничних. Њих треба разликовати од меничних примерака, јер они нити имају исту правну природу нити дају иста права.

Препис менице може издати без разлике сваки притежатељ, а на издавање примерака има право само трасант, и он меницу издаје у више примерака или још онда кад је вуче, или доцније кад се појави потреба. Предвиђајући да се доцније може случајно јавити потреба за накнадим примерцима, у вученој се меници, и онда кад се издаје само у једном примерку, увек назначава да је тај примерак тек први, и то изразом: „платите за ову прву меницу“. Сопствена се меница не издаје у више примерака, па зато се она врло често зове: сува меница (соло меница, т. ј. усамљена).

Осим тога, онај, на кога је меница пренета по препису, има на основу таквог преноса само право да тражи да му се изда оригинал менице, па тек пошто и њега добије може тражити да му се исплати менична сума. Међутим, онај, на кога је меница пренесена по једном примерку, поред тога што има права тражити да му се предаду и сви остали примерци менице, — може и без њих меницу о року наплатити цигло по овом примерку, који му је предат при преносу.

У препису менице, пре него што се на њега стави пренос, мора се изрично назначити докле је препис, и то се обично чини изразом: Довде је препис.

У првом преносу, који се стави на препису или на другом, трећем и т. д. примерку менице, индосант има изрично назначити код кога се налази оригинал менице, односно код кога су остали примерци менице.

III. НЕПОТПУНЕ МЕНИЦЕ.

Меница је непотпуна кад год из ње изостане макар само један од њених добитних саставака, а тако исто кад се који од тих саста-

вака не напише како треба по закону, јер се неуредни саставци сматрају као да их никако и нема (на. пр. менична сума написана је и у тексту цифром; изостављено је да се испред ремитентовог имена стави израз „по наредби“ и т. д.) Она је исто тако непотпуна и онда кад је који од њених битних саставака избрисан, израдиран, премазан, отцепљен и т. д., али не маре ништа погрешке у језику.

Наш закон (§ 81. трг. зак.) непотпуну меницу не сматра за меницу и не признаје да у њој има какве меничне обавезе за издатеља њеног (трасанта, односно издатеља сопствене менице). Али то никако не значи, да је таква меница без икакве правне вредности; јер, и ако она не важи као меница, ипак њен издатељ стоји у обавези према своме саговорачу — ремитенту, али само не у меничној, него у обичној грађанској или трговачкој, и то према природи оног правног посла из кога је она потекла.

Као што смо напред видели меница је битна основа и неопходна претпоставка свију осталих меничних уговора, па због тога, кад је она непотпуна и као таква неважећа, наш закон (став 2. § 81. трг. зак.) сматра да немају меничне важности ни сви остали споредни менични уговори (пренос, пријем и менично јемство), који се буду на основу ње закључили.

Тако строга санкција законских одредаба о спољашњој форми менице (§§ 80. и 162. трг. зак.) потребна је зато, што је меници задатак да брзо циркулише, а она тај задатак може постићи само тако, ако у себи тачно садржава све оне саставке, који јасно одређују меничне обавезе што на основу ње постоје. Уосталом, сви они, који би се могли оштетити услед такве строге санкције, имају сву кривицу за то сами себи приписати, јер су, простим прегледом менице, могли лако увидети, да је она непотпуна и да као таква по закону не важи.

Неважност ова, што наступа услед непотпуности менице, јесте јавног карактера (безусловна), те се на њу може позивати сваки према свакоме, а и сам суд мора, по службеној дужности својој узети у обзир, не чекајући да се која интересована страна позове на њу¹⁾.

За решење питања да ли је меница непотпуна или није, особито је важан (меродаван је) онај тренутак, кад се она предаје

¹⁾ Grün. I. стр. 433. примедба 4.

власти ради удејствовања каквог права по њој, на пр. кад се на основу ње тражи протест у циљу осигурања због непријема или због несигурности, или кад се тражи наплата. Све до тог тренутка њена се непотпуност може уклонити тиме што ће се испунити онај саставак који јој још недостаје на пр. ставити означење трасата, трасант се потписати, и т. д.), јер се саставни делови менице не морају исписати сви у исто време, нити једном истом руком.

Ако се, при том, непотпуна меница не испуни онако, како је о том учињен споразум између њеног притежатеља, који је потпуно, и онога који му је непотпуну предао, т. ј. издатеља, индосанта, (на пример ако се стави много већа сума од оне што је уговорена, или краћи рок и т. д.), по тој меници обвезана лица, која су тиме оштећена, могу се на ту самувласну и уговору противну попуну менице позивати само на супрот том притежатељу (који је меницу потпуно) и оним доцнијим притежатељима, који су за ту његову несавесну радњу знали још оног тренутка кад је на њих меница пренета, а никако и против оних од њих, који о свему томе нису ништа знали, који су дакле били потпуно савесни.

IV. ЛАЖНЕ (ФАЛСИФИКОВАНЕ) МЕНИЦЕ.

Лажном се обично назива она меница, у којој је неистинит потпис њеног издатеља или кога другог меничног обвезника (индосанта, акцептанта, меничног јемца.) Али тако се исто зове и она меница у којој су истина потписи свију меничних обвезника истинити, али је, на штету кога од њих, накнадно измењен какав од њених саставака, на пр. менична сума повећана, рок исплате преиначен и т. д.

Наш трговачки закон (у §§ 83. и 84.) предвиђа само прву врсту лажних меница, т. ј. менице са неистинитим потписом, и наређује, да истинити потписи на лажној меници задржавају у свему своју меничну важност. Тако „и ако је име издатеља подметнуто, ипак истинити пријем и истинити пренос услед тога не губе ништа од своје важности“ (§ 83. трг. зак.); и, даље „меницом, на којој је пријем или пренос подметнут, бивају обвезни сви они индосанти и издатељ чији су потписи истинити“ (§ 84. трг. зак.).

Та законска одредба има свога оправдања у томе, што на меници са сваким потписом настаје сасвим засебна менична обавеза, е је по томе и сасвим разложно, да то, што обавеза једног ме-

ничног потписника по закону не важи, не може никако бити узрок за неважење и обавеза свију осталих меничних обвезника, који су на тој меници пуноважно дали свој потпис. Ми смо се, у осталом, већ упознали са тим врло важним правилом меничнога права онда кад је био говор о меничној обавези неспособних лица (стр. 247.)

По себи се разуме, да лице, које је на меници лажно потписало, т. ј. које је други на њој потписао без његовог знања и одобрења, по тој меници не може бити никако обвезано (ни менично ни грађански), јер та меница није његова. Исто тако, по тој меници не стоји у меничној обавези ни лице, које је неовлашћено ставило туђ потпис јер се за меничну обавезу неопходно тражи потпис обвезаног лица, а ово лице свога потписа међутим није дало. То лице, за то неовлашћено потписивање, може одговорати или кривично, или грађански.

Што се тиче оне друге врсте лажних меница, чији је садржај накнадно и неовлашћено измењен, које су приправљене за њих важи правило: да је сваки од њихових потписника обвезан само онако и само онолико како и колико се у истини обвезао. Према томе, они менични обвезници, који су меницу потписали тек пошто је измењена, обвезни су по њеном новом садржају, док они, који су свој потпис ставили раније, одговарају према садржају који је она раније имала. На пр. измењена је сума менична, је је после речи: „динара пет хиљада“ дометнуто „и девет стотина деведесет.“ То је учињено пошто је меница већ други пут пренета. У том случају: трасант и прва два индосанта одговарају за првобитну суму: 5000 динара, а доцнији индосанти за измењену: 5990 динара. Акцептант пак, одговара за ону суму, која је била на меници кад је он на њој ставио свој пријем. Менични је јемац пак одговоран онако како онај за кога је јемчио.

У случају сумње кад је који од меничних обвезника потписао овакву лажну меницу т. ј. да ли пре или после измене њеног садржаја, предпоставља се, да је потпис дат после измене. Обвезници, који противно тврде, имају доказати своје тврђење, као и то, да је било у опште измењивања менице.

Најзад ваља нам напоменути, да менични обвезник, чији је потпис лажан или на чију је штету меница неовлашћено накнадно измењена, има право на то се у одбрану позивати према сваком притежаоцу лажне менице, без икаквог обзира на то да ли је исти савесан или несавесан.

V.) МЕНИЧНА ТАКСА.

По закону о таксама од 30. марта 1911. год. (број 31. таксене тарифе) на менице које су издане у приватном саобраћају, без обзира да ли су издане у земљи или на страни, ако им је плаћање у Србији као и на менице издане у Србији, без обзира да ли ће се платити у земљи или на страни, има се платити такса по вредности, и то:

на менице од 100 динара	0.30 динара
преко 100 — 200 дин.	0.40 „
„ 200 — 400 „	0.60 „
„ 400 — 600 „	0.80 „
„ 600 — 800 „	1.— „
„ 800 — 1000 „	1.40 „
„ 1000 — 1500 „	2.— „
„ 1500 — 2000 „	3.— „
„ 2000 — 2500 „	4.— „
„ 2500 — 3000 „	5.— „
„ 3000 — 4000 „	6.— „
„ 4000 — 5000 „	7.— „
„ 5000 — 6000 „	8.— „
„ 6000 — 8000 „	9.— „
„ 8000 — 10000 „	10.— „

Преко 10000 дин. на сваку 1000 динара плаћа се још по 0.50 дин.

Толико се иста такса има платити и на оне менице, које су издане на страни, било да се имају платити у Србији или на страни, и то чим се унесу у Србију и пусте у саобраћај (пренесу) у нашој земљи. Када се пак унесу у земљу искључиво ради наплате и то се изврши без суделовања власти, плаћају таксу без обзира на вредност 0.5 динара. Када се пак њихова наплата тражи судом, онда се плаћа обична парнична такса без нарочите таксе меничне.

Ова се такса полаже тим што се меница исписује на нарочитом државном монополисане меничном бланкету, који у себи већ садржи прописну таксену марку.

(Ако се прописна такса не положи кад треба, меница не губи услед тога своју праву вредност, него услед те повреде горњих законских одредаба о такси тада наступају само ове две последице и то:

а). Таква меница на којој нема никако или нема довољно

таксе, не може се на суду или код друге власти сматрати као исправа — меница — све докле се такса не плати или не доплати (чл. 10. зак. о таксама).

б). Кад се по таквој меници доцније полаже такса, плаћа се у име казне пет пута већа такса него што би по закону требало положити да је на време плаћена (чл. 36. зак. о таксама)

Овако, као што је речено у претпоследњем и последњем ставу, било је по Закону о таксама од 16. децембра 1896. године. Али данашњим Законом о таксама то је сасвим измењено.

По данашњем Закону, меница се може пуноважно исписати само на нарочитом државном бланкету, јер иначе вишта не вреди. Према томе, никакве законске вредности неће имати меница исписана на обичној хартији, макар се на њој одмах прилепила у таксеним маркама сва такса која се Законом о таксама прописује према суми те менице. Исто тако неће ништа вредити ни она меница, која се напише на самом државном бланкету, ако је тај бланкет одређен за меницу од мање суме, макар се у таксеним маркама одмах прилепила такса која недостаје (чланак 34.) Истина ова последња меница може изузетно имати вредности, ако се докаже да се онда кад је та меница издата код продавца таксених марака и хартија нису могли набавити прописни менични бланкети. Али ни то не помаже за меницу есконтовану или заложену код новчаних завода. Код тих меница не може се ни у ком случају такса лепити, сем случаја кад меница гласи на суму за коју менични бланкет не постоји. (чл. 40.)

Нама изгледа, да је данашњи закон о таксама у овом погледу учинио велику погрешку што је напустио горе наведене прописе пређашњег Закона и да се он има што пре исправити.

Менични преноси плаћају таксу 0'40 динара од 100 динара по вредности само после изискатог протеста због неисплате, и то ако се преносе на лица која до дана протеста нису била менично обавезна (бр. 30. таксене тарифе.)

МЕНИЧНИ ПРЕНОС.

Уговор о меничном преносу може се закључити у три сасвим различита циља. Уговорне стране, на име, при његовом закључењу, могу имати једну од ове три намере:

а). да индосант уступи меницу индосатару у својину са свима правима која она садржи; — то је потпун или прави менични пренос;

б), да индосант изда индосатару само пуномоћство за наплату меничне суме и за предузимање свију мера, које се покажу потребне ради осигурања и извршења њене наплате; — то је непотпун или неправи менични пренос или менично пуномоћство; и најзад.

в), да индосант даде индосатару меницу у залог, као гаранцију да ће му се до рока исплатити какав дуг; — то је менична залога.

У нашем трговачком законнику (§§ 108.—115.) прописују се правила само за прве две врсте меничног преноса, па за то ћемо и ми овде говорити једино о њима. За трећу пак врсту рећи ћемо само то, да је она врло ретка, и да индосатар, коме је тим меничним преносом меница дата у залог, има, на основу њега, овлашћење, да о року наплати меничну суму и да из ње измири своје примање, ако му дужник не буде исто дотле сам исплатио.

Сви се ти менични преноси исписују на полеђини менице, и то по њеној ширини.

Пренос права може се по меници извршити и на начине који су прописани грађанским правом, тј. меница се може на другог пренети у својину путем уступљења (цесије) или у пуномоћство путем обичнога пуномоћства. У трговачком законнику прописани су за пренос менице нарочити начини: менични преноси, који су далеко подеснији за трговину. Ми ћемо овде проучити тај начин преноса који је особен Трговачком Праву.

А). ПРАВИ МЕНИЧНИ ПРЕНОС.

Од свију меничних преноса он је најважнији и најчешћи, па зато се обично и зове сасвим просто: меничан пренос, и ако тај израз, као што рекосмо, обухвата, осим њега, и остале врсте меничног преноса.

І. ВРСТЕ ПРАВОГ МЕНИЧНОГ ПРЕНОСА.

Потпун менични пренос двојак је по своје спољашњем облику. На име, он је: или испуњен или неиспуњен (бланко).

а). Испуњени менични пренос.

Испуњени менични пренос гласи обично овако:

За мене платите по наредби Срђана Добриновића. Вредност примљена у готову. Ненад Ненадовић
28. априла 1899. год.
у Београду.

Платите по наредби Ве-рољуба Андрића. Вредност примих у роби. 30 априла 1899. год.
у Београду.

† Срђан Добриновић.
потписао га

Јован Јовановић
пред нама:

Никола Николић,
Станко Станковић,

Према нашем закону (§ 109. трг. зак.) он мора садржавати најмање ове саставке или ова означања.

1. Име и презиме онога, на чију се наредбу преноси, тј. име индосатара.

За означање индосатара у меничном преносу важе правила, која смо напред (стр. 253) поставили за означање ремитента у меници.

И менични пренос, као год и сама меница, може гласити само на одређено лице, а никако на доносиоца.

Пред именом или пред фирмом индосатара и у њему се, као год и у меници, мора увек ставити израз „по наредби,“ јер по нашем закону меница се без тога не би могла даље преносити средством меничних преноса, а она, међутим, у нас не сме никако бити без те врло важне особине. После овога готово је излишно и поминути, да се у нас ни у меничном преносу не сме одузети меници њена менична преносљивост изразом: „не по наредби“, који би се ставио пред именом индосатара иа место израза „по наредби“.

2. Вредност која је примљена за пренос.

И овде важе сва она правила која смо изложили напред о том саставку код менице (стр. 263).

Као год и у меници, тако се исто и у меничном преносу, мора назначити, не само да је вредност примљена, него и у чему је примљена.¹⁾

¹⁾ Због тога је неуредан штемплирани формулар меничног преноса што га употребљава Врачарска Задруга, јер у њему стоји само: вредност примљена, што је по закону недовољно.

3. Датум, т. ј. означање дана, месеца и године, кад је пренос извршен.

Тај је саставак врло важан код меничног преноса, јер се по датуму преноса може знати је ли индосант, онда кад је меницу пренео, имао потребне правне способности за тај посао, а нарочито да меницу није пренео непосредно пред што ће му се над имањем отворити стечај или тек пошто му је исти већ био отворен. Означање датума, осим тога, овде има значаја још и у погледу правних дејстава меничног преноса, јер, као што ћемо доцније видети, менични пренос, кад се изврши после рока плаћања, не производи она иста правна дејства, која има кад је извршен пре тога рока.

Наш се законодавац бојао, да дужници, пред пад под стечај, не преносе менице под ранијим датумом, и тиме штете своје повериоце, па је (§ 115. трг. зак.) строго забранио на меничном преносу стављати старији датум, наређујући да судови оне, који то ураде у користољубивој намери, казне као да су начинили какву лажну исправу, т. ј. робијом до 5 година (§ 147. крив. зак.).

Наш закон овде не тражи, да се, поред датума, назначи и место у коме је пренос извршен, али се и оно ипак обично ставља.

4. Име и презиме онога, који меницу преноси, т. ј. име индосанта

Прва се три саставка могу у преносу означити и каквим механичким средством, на пр. штемплом, а, када се исписују, може их исписати ма које лице. Међутим овај четврти саставак мора у пренос унети лично сам индосант у облику својеручног потписа, који он има ставити при дну текста меничног преноса, а с десне његове стране. Ако индосант не зна или не може да се потпише тада се има поступити како смо рекли напред (стр. 259) за случај кад је индосант, односно издатељ сопствене менице, неписмен. На име, његово ће име тада на преносу потписати неко друго лице, а он ће поред тога потписа својом руком ставити крст.¹⁾ Уз то ће се, ради бољег утврђења, испод тога потписа потписати као сведоци: онај који је индосанта потписао и још друга два сведока. Али пошто је тај начин доста незгодан, индосант у таком случају обично преноси своје менице средством писменог пуномоћника.

Ако испуњени менични пренос не буде исписан на меници у

¹⁾ Тог прописа нема за жиранта, али се он има по аналогiji тако узети. Види решење К. Суда. Збирка Максимовићева III. књ. бр. 79.

свему овако како смо овде изложили, наш закон (§ 111. трг. зак.) такав неуредан менични пренос не сматра као прави менични пренос, него као не прави или просто пуномоћство за наплату менице, која је њиме пренесена.

б). Неиспуњени (бланко) менични пренос.

Тај се менични пренос састоји само из својеручног потписа индосантовог на полеђини менице која се њима преноси. Ако индосант не зна или не може потписати се, он се у том преносу има потписати средством сведока на напред показани начин.

Индосант се има потписати својом фирмом или својим именом и презименом, према томе да ли је трговац или није и да ли меницу ако је трговац преноси, по свом трговачком послу.

Неиспуњен је пренос истина много краћи и простији од испуњеног, па је с те стране и далеко подеснији. Али он има једну врло осетну ману, коју испуњени пренос нема, а та је, што се меница њиме претвара у исправу на доносиоца, а као што смо рекли напред говорећи о акцијама на доносиоца, врло је ризично имати такве исправе, јер, кад се изгубе или иначе нестану, врло се тешко њихов ималац може сачувати од штете, због законске претпоставке (§ 866. грађ. зак.) да су такве исправе онога у чијим се рукама налазе, и одредбе § 221. грађ. законика, по коме се такве исправе не могу одузети од савезних прибављача.

При стављању неиспуњеног преноса, т. ј. свога потписа, индосант је по закону (§ 110. трг. зак.) дужан, да изнад њега остави толико празног места колико је потребно, да се доцније могу исписати и остали делови испуњеног преноса, то јест име и презиме (фирма) индосатара, примљена вредност и датум. Индосатар је, дакле, тиме самим законом посредно овлашћен, да неиспуњени пренос преобрати у испуњен и да у овоме, по својој вољи, означи за индосатара себе или које друго лице, на које меницу хоће да пренесе. Овај индосатар може, осим тога, тај неиспуњени пренос оставити какав је и меницу пренети другим преносом, испуњеним или неиспуњеним, који ће ставити испод њега, јер се тада само собом разуме да је он индосатар по предњем неиспуњеном преносу.

II. ПРАВНА ДЕЈСТВА ПРАВНОГ МЕНИЧНОГ ПРЕНОСА.

Кад се меница пуноважно пренесе средством правог преноса, онда из тог преноса потичу, по самом закону, извесна правна

дејства, која ћемо овде проучити. Та су дејства различна према томе да ли је пренос извршен пре или после рока, који је одређен за исплату пренесене менице и за протест ако се о року не буде платила; а наступају тек кад индосант меницу са уредно исписаним преносом преда индосатару. Све дотле, индосант је потпуно властан написати менични пренос пребрисати (предртати) и тиме га поништити тако, као да није никада ни био написан.

а). Менични пренос пре рока за протест.

Први менични пренос, кад се изврши пре рока исплате или на сам дан који је одређен за исплату, има ова три правна дејства.

1. Он преноси сопственост менице од индосанта на индосатара (§ 108. трг. зак.).

На основу њега индосатар прибавља по пренесеној меници сва поверилачка менична права са свима поверилачким дужностима, које тим правима одговарају, а та су:

а), да наплати меничну суму о року исплате;

б), да по вученој меници изиште пријем; и

в), да тражи осигурање исплате, ако му се таква меница не прими или ако акцепатнт пре рока исплате падне у презадужено стање.

Индосатар прибавља та права оваквим преносом не као обичан правопријемник (правни последник) индосантов, дакле само у мери у којој су она припадала овоме (т. ј. индосанту) или пре њега првом индосанту, т. ј. ремитенту, него из саме менице са свим самоостално тако да се сматра по пренесеној меници као непосредни поверилац главног меничног дужника и свију осталих по њој обавезаних лица, баш као да меница пре њега није никако имала ранијих сопственика. Према томе индосатар може имати по пренесеној меници више права него што су их по њој имали његов саговорач и ранији индосанти, јер главни менични дужник и остали менични обвезници немају права, при исплати менице позивати се и према њему у обрану на оне околности (приговоре), које су имали права истаћи лично према ономе лицу, које је на њега меницу пренело, или према коме од ранијих индосаната, кроз чије је руке меница пре њега прошла (на пример да пребију тај дуг за неки други, који једно од тих лица њему дугује; да му је које од тих лица меницу силом изнудило, и т. д.).

Менични се пренос у томе битно разликује од уступљења гра-

ђанских обвезница (§ 864. и след. грађ. зак.), а он има тако снажно дејство на основу томе, што се менични обвезници (као што смо већ напред (страна 251.) напоменули за трасанта и за издатеља сопствене менице) својим потписом на меници не обавезује само наспрам свог непосредног саговорача, него и наспрам сваког доцнијег притежаоца, на кога меница буде пренета, и то према сваком од њих тако, као да је он њихов посредан саговорач.

Ну то енергично дејство меничног преноса не заступа и у корист несавесног индосатара, који би меницу прибавио једино у циљу да коме од меничних обвезника одузме оно одбранбено средство, којим би се он могао послужити када би исплату менице тражио његов индосант. Али да то буде, менични обвезник, који је таким преносом оштећен, треба да докаже тај несавесни поступак новог притежатеља менице, јер се иначе има узети да није било несавесности, па, дакле, и да извршени пренос има сва своја редовна правна дејства.

Осим напред означених права (стр. 275.) по правном меничном преносу прелази на индосатара и право да меницу пренесе. То право он има на основу томе, што се меница увек издаје „на наредбу“ ремитента, а пренос „на наредбу“ индосатара.

Сва та права индосатар добија безусловно и у њиховој целокупности, и по томе меница се не може пренети меничним преносом под каквим условом или само за један део њене суме. Делимичан пренос не важи, јер притежатељ може вршити своја менична права само на основу менице, а ова међутим, у једно исто време не може бити у рукама два разна лица.

2. Он ставља индосанта у ред меничних обвезника

На основу самог преноса менице, индосант је по закону (§ 88. трг. зак.) обвезан:

а), да јемчи, да ће главни менични дужник (трасат или акцептант, а у сопственој меници њен издатељ) исплатити о року меничну суму, с тим, да је, у противном случају, он сâм плати.

б), да јемчи, да ће трасат меницу (ако је пренео вучену меницу) примити и да акцептант неће до рока исплате пасти у презадужено стање, с тим, да у противном случају, даде осигурање, да ће се меница у року платити.

Индосанат, као, у осталом, и сви менични обавезници, ступа у те обавезе не само лично према своме индосатару, него и према свима доцнијим притежаоцима, на које меница буде прешла доц-

нијим меничним преносима, и то према сваком од њих самостално, тако као да су му они непосредни и једини саговорачи. Он, према томе, нема права и према доцнијем притежаоцу, при исплати менице, послужити се оним одбранбеним средствима (приговорима), које би могао употребити према своме индосатару (на пр. пребијање дуга, принуда, превара и т. д.).

Та је индосантова обавеза солидарна, јер по нашем закону (§ 116. трг. зак.) сви менични обвезници, па дакле и индосанти, одговарају према притежатељу солидарно, а то значи, да притежатељ, чим главни менични дужник о року меницу не плати, или чим трасат одрече пријем менице, има право обратити се или посебице издатељу или коме од индосаната (не придржавајући се при том реда којим су они један за другим потписати на меници), или скупа издатељу и свима индосантима, и тражити да меницу плате или да даду осигурање (§ 140. трг. зак.).

Ово друго дејство (т. ј. обавезе индосантове) није неко битно правно дејство меничног преноса, без кога он не може бити. Индосанту је, дакле, допуштено да се са индосатаром споразуме, да из његовог преноса то дејство изостане, те да он не јемчи ни за исплату ни за пријем пренесене менице. Али, ако хоће да тај њихов уговор важи и према доцнијим притежаоцима, индосант треба да га изрично напомене на меници у своме преносу изразом: „без моје даље обавезе“ или „без моје обавезе“, или другим каквим изразом, који то исто значи.

На то се ослобођење од одговорности за исплату и пријем менице тада може позивати само тај индосанат, који га је уговорио и прибележио у свом преносу, а никако и остали индосанти, били они пре или после његовог преноса. То је правило усвојено зато што је свака менична обавеза потпуно самостална од свију осталих, које су узете по истој меници.

Али на меници на сопствену наредбу овим начином не може се ослободити трасант-ремитент у своме меничном преносу.

б). Менични пренос после рока за протест

Меница се може преносити и после рока, који јој је одређен за исплату, ако о њему не буде плаћена. Кад се таква меница пренесе тек што је протекло време за подизање протеста због неисплате, — а то је (§ 138. трг. зак.) први радни дан по дану кога је она требала да се плати, онда су правна дејства преноса ра-

злична према томе, да ли је по њој изискат уредан протест због неисплате или није. Да проучимо посебно сваки случај.

1). Меница није протестирана.

У том се случају извршени пренос по нашем закону (§ 113. трг. зак.) сматра као пуноважан прави менични пренос и има сва његова правна дејства, која смо напред (стр. 275.) изложили. Али тај се пренос ипак у неколико разликује од преноса извршеног пре рока менице, а разликује се, на име, у томе, што индосатор по томе преносу не добија право регреса (т. ј. ако му меницу не плати главни дужник, он тада не може тражити регрес или накнаду) према ранијим индосантима, према трасанту, ако овај докаже да је трасат односно акцептант о року плаћања имао у рукама меничну суму (покриће,¹⁾ и према њиховим меничним јемцима односно акцептанту за част. Он то право тада не добија само зато што по пренесеној меници није изискат протест због неисплате.

Непротестирана меница, кад се по року њеног плаћања пренесе на другога, претвара се у обичну меницу по виђењу и има се платити, као год и та меница, чим притежатељ исплату затражи.

2). Меница је протестирана.

Наш закон (§ 114. трг. зак.) не сматра пренос такве менице као менични пренос, него га означава као обично уступљење грађанских обвезница.

По томе преносу, на име, индосатар добија само права, која је и његов индосант имао по пренесеној меници. Према томе, сви менични обвезници по тој меници (а то су: акцептант, трасант, издатељ сопствене менице, индосанти, који су меницу пренели до изисканог протеста, и менични јемци ма кога од њих) имају права (§ 869. грађ. зак.), при исплати менице, истицати насупрот томе индосатару и свима доцнијим притежатељима менице сва она одбранбена средства (приговоре, која су имали право употребити према притежатељу, који је меницу протестирао и по том пренео (првом индосанту по протесту) и према ма ком доцнијем.

¹⁾ У § 113. трг. закона, где се налази одредба о томе, случајно је изостало, да се назначи да индосатар по оваквом преносу добија и право наплате (регреса) од трасанта, који не може да докаже да је трасат, односно акцептант, имао у рукама покриће о року плаћања. Да он тога права има очевидно се види из § 146. трг. зак. Та је омашка потекла отуда, што је § 113. трг. зак. преведен из немачке меничне уредбе (чл. 16.), која својим чл. 41. није усвојила правило, које је у нас постављено § 146. трг. зак.

Индосанти пак, на основу тога преноса, примају на себе само оне обавезе, које има по грађанскоме законик (§ 870.) обичан уступитељ, а те су: да стоје добри, да је дуг (меница), који су уступили, прави и истинити дуг и да се од дужника може наплатити бар она сума на коју је тај дуг уступљен.

III. ИНДОСАНТИ (ЖИРАНТИ) и ИНДОСАТАРИ (ЖИРАТАРИ)

Индосанти. — Пошто је, као што смо већ видели, пренос сопствености менице од индосанта на индосатара главно и битно правно дејство правог меничног преноса, то отуда следује, да у таквом меничном преносу индосантом може бити само притежатељ (т. ј. сопственик) менице или његов пуномоћник. Према томе, у првом се меничном преносу као индосант има потписати сам ремитент, а у сваком следећем оно лице, које је у преносу, који том преносу непосредно претходи, било означено, или се по закону (у неиспуњеном преносу) сматрало као индосатар. Менични преноси на једној меници морају дакле представљати као какав ланац, који се има за меницу везивати потписом ремитентовим и у коме се поједини преноси имају међу собом спајати потписима индосатара — индосаната, оним истим редом, којим је меница прошла кроз руке њихове. У том низу од меничних преноса не сме никако бити прекида на целој његовој дужини, почевши од ремитента (првог индосанта) па све до притежатеља менице (последњег индосатара), јер, чим га буде, одмах сви даљи преноси немају никакве правне важности, и по закону се сматра, да је меница непрестано остала у сопствености оног лица, које се појављује као индосатар по преносу, који се налази непосредно пред прекидом.

За важност доцнијих преноса, међутим, се не тражи, да су и истинити потписи индосаната у свима преносима који им претходе. Меница се, дакле може пренети на другога и са лажним потписом, ако је, само, лице, на које се она тако преноси, савестан саговорач. Услед тога, истина, може настати штета за притежатеља менице, чији је потпис фалсификован, али ту штету он сам и треба да сноси, а не доцнији савесни притежатељи менице, јер ње извесно не би било да је он своју меницу боље чувао. Оштећеном притежатељу у том случају остаје једино, да од лажног потписа тражи накнаду претрпљене штете.

Исто тако и под истим погодбама, за важност доцнијих ме

ничних преноса не тражи се ни то да индосант ранијег преноса има правну способност да меницу пренесе.

Индосатари. — У меничном се преносу може за индосатара назначити не само треће лице, које са том меницом што се преноси није имало никаквог правног додира, него и оно, које је на њој већ потписато као менични обвезаник, на пр. као трасант, ранији индосант, акцептант, издатељ сопствене менице, менични јемац.

Али, по себи се разуме, да су у случају, кад се меница пренесе на кога ранијег њеног обвезника, — кад је извршен т. зв. повратни пренос, — поверилачка права таквог индосатара знатно ограничена ранијом његовом обавезом. Ну ваља нам одмах приметити, да и такав индосатар има права да меницу даље пренесе, и да, кад он то учини, према напред (стр. 277.) показаном правилу о независности меничних поверилачких права, тим његовим преносом прелазе на новог индосатара сва поверилачка права по пренетој меници, без и једног од оних ограничења, која су их скучавала за време док се меница налазила у рукама индосанта — обвезника.

Та тако привремена ограничења поверилачких права различна су према меничном обвезнику, на кога је меница пренета повратним преносом. Тако :

1. Меница је пренета на трасанта. Трасант је тада, као притежатељ (индосатар), овлашћен тражити о року исплату менице само од трасата, односно од акцептанта, а од ремитента и од индосаната он нема права захтевати је, пошто је и он сам, као што ћемо доцније показати, њу дужан њима дати у путу регреса.

2. Меница је пренета на ранијег индосанта. Тај је индосанат, у погледу индосаната који за њих долазе (последника његових), налази у истом правном положају у ком и трасант према свима индосантима. Због тога ни он не може тражити исплату ни од једног од њих, а остаје му право да је наплаћује од индосаната који му претходе, од трасанта и од свију оних, који су, у случају повратног преноса, према напред изложеном (под 1), овом одговорни.

3. Меница је пренета на трасата. Трасат, као што смо већ напред (страна 229.) видели, није менично обавезан, па зато његова поверилачка права нису никако ни ограничена. Он, дакле, има сва она права, која поверилац у опште може имати по меници.

4. Меница је пренета на акцептанта или на издатеља соп

ствене менице. — Пошто се меница не мора (§ 120. и § 122. трг. зак.) платити пре рока, то се у том случају не може узети да је само тиме, што је она прешла на које од ова два лица, извршена т. зв. конфузија (§ 910. грађ. зак.) тј. угашење дуга услед тога, што је он прешао на исту особу којој право припада; јер би иначе поверилац сам себи дужан био, а то не може да буде. Конфузија дуга, међутим, ће свакојако настати, ако они задрже пренету меницу у својим рукама до рока одређеног за исплату.

Б). НЕПРАВИ МЕНИЧНИ ПРЕНОС.

Тим меничним преносом индосанат, као што смо већ казали даје индосатару само право, да меницу наплати као његов пуномоћник и да може предузети све мере, које се покажу потребне за извршење или осигурање те наплате. Сопственост пак менице и после тога преноса остаје индосанту, па због тога и менични обвезници, при исплати менице, имају право послужити се према индосатару свима оним одбранбеним средствима (приговорима), која им припадају наспрам индосанта (на пр. пребијање дуга, насиље, превара и т. д.), јер индосатар врши наплату за рачун индосантов.

Поред права да по пренесеној меници тражи наплату и осигурање, индосатар је непотпуним преносом овлашћен, да меницу на другога пренесе, и то било исто таквим (неправим) било правим преносом. То право, да меницу на другога пренесе и самим правим преносом, индосатару се има признати зато, што такав пренос није ништа друго него једна врста наплате, и што у меничном праву, као што смо већ видели, не важи увек правило: да нико не може на другога пренети више права него што сам има.

Што се пак тиче његовог спољашњег облика, неправи менични пренос може бити двојак, и то :

а). Изричан. Он је такав кад се у њему изрично назначи да је неправи пренос. То се означаје изразом: „Вредност за наплату“, „Вредност у пуномоћству“, или другим којим сличним изразом.

б). Прећутан. Меница се прећутно пренаша неправим меничним преносом, кад год се испуњени прави менични пренос не састави како је то закон прописао (§ 111. трг. зак.), т. ј. кад се никако не назначи који битни саставак или не назначи како треба.

Б). МЕНИЧНИ НАСТАВАК.

Ако је рок плаћања мало подужи, меница често бива пренета врло знатан број пута. Предвиђајући случај да се једна меница може пренети толико пута да на њеној полеђини не буде довољно места за означавање последњег преноса, наш закон (§ 112 трг. зак.) за такав случај наређује, да се меници дода наставак, који се има за њу прилепити и утврдити печатом оног индосанта који се на њему први потпише.

Тај се наставак, који се обично зове: алонж, прави од хартије исте ширине које је и сама меница, и на његовој се средњој страни обично исписује у пропису текст менице уз коју је прилепљен, како би се знало којој меници припада, ако би се случајно десило да се од своје менице одлепи.

При стављању испуњеног правог или изричног неправог преноса на меницу, којој је додат менични наставак, добро је, да индосанат, чиј пренос има да дође први на наставку, испише почетак свога преноса на полеђини менице а остатак са потписом на наставку, тако да преносом обухвати и меницу и наставак, јер се на тај начин најјаче и најтрајније поставља веза између менице и њеног наставка.

Меничних наставака, ако буде потребно, може бити и више уз једну исту меницу, и тада се има придати други наставак за први онако како је и први прилепљен за меницу.

МЕНИЧНИ ПРИЈЕМ.

АКЦЕПТ.

І. МЕНИЧНО ПОКРИЋЕ.

Као што смо напред (страна 229.) већ видели, трасат постаје обавезан по меници, која је на њега повучена тек кад закључи уговор о пријему (акцепту) те менице и стави на њој потребну писмену изјаву. Он, међутим пристаје да то учини само онда кад је пре тога већ добио вредност из које ће исплатити меницу о року или бар кад има уверења да ће му се предати најдаље до тог времена. Та вредност, коју трасат има да употреби на исплату менице, зове се **менично покриће** (провизија), а наш је закон (§§ 85. до 87. трг. зак.) назива: „сума за плаћање потребна“, „меницом повучена сума“, „сума за измирење потребна“ и т. д.

Када пријем (акцепт) менице, на тај начин, у ствари (фактички) зависи од постојања њеног покрића, онда је свакојако потребно, да се пре него што пређемо на њега, најпре упознамо са правилима, која је наш трговачки закон прописао о меничном покрићу („о временом пошљању суме за плаћање потребне“, како што се каже под II. одељењу II. његове главе VI.).

Ко је обавезан састарати се за покриће и коме? — Наш закон (§ 85. трг. зак.) ставља то у дужност трасанту, наређујући му да пошаље на време суму, коју је меницом повукао. Трасант је одиста за то и најпозванији од свију меничних обавезника јер, кад не би имао дужност да даде менично покриће, он би онда издањем менице бесплатно прибављао вредност, коју му ремитент даје у замену за њу; а осим тога он је и први издао налог за исплату повучене меничне суме, па је и природно да он прибави и средства, која су трасату нужна за извршење тога налога.

Када је пак трасант меницу издао као комисионар („за рачун другога“), наш закон тада ту дужност не прописује њему, и ако се он на меници потписао као трасант, него онеме за чији је рачун меница издата (комитенту), јер је у том случају то лице у ствари прави трасант. Али комисионар (трасант) тада ипак остаје лично обавезан према индосантима (преноситељима) и притежатељу, јер, као што смо раније (Стр. 249.) показали, ремитент и сви доцнији притежатељи те менице (комисионе трате) само њега знају за трасанта, те је по томе, према њима, (али не и према трасату, односно акцептанту) он исто тако обавезан, као да је меницу издао за свој сопствен рачун).¹

Где се и кад се има дати трасату покриће? — Пошто се вучена меница плаћа по правилу у месту где трасат пребива, то му се и покриће има дати на томе листу. Како се пак у закону не наређује да се оно има у каквом изузетном случају дати на ком

¹) Параграф 85. трг. зак., који говори о овоме, није написан како би требало јер по § 82. трг. зак. „издајел за рачун кога другог“ може бити, као што смо напред (стр. 248) разложили, или пуномоћник или комисионар тога другог. Како пак пуномоћник према лицима, с којима закључује наручени уговор, по правилу не обавезује се лично, него свога властодавца (§ 620. грађ. зак. и § 82. трг. зак.), то се и други део § 85. трг. зак. који гласи: „...но издајел менице за рачун кога другог лично је обавезан само према преноситељима (индосантима) и притежатељу менице,“ односи једино на комисионара, па зато је требало, да је састављен онако: „...но издајел менице за рачун кога другог, ако крај свога имена није означио да меницу издаје за туђ рачун (§ 82. трг. закона), лично је обавезан.“

другом месту, то се има сматрати, да је трасант испунио и онда своју дужност кад је трасата домицилиране менице снабдео покрићем у месту његовог пребивања, и ако се та меница има платити у другом месту.

Што се пак тиче времена, менично покриће, према закону (§ 86. трг. зак.), треба да буде у рукама трасатовим најдаље „у време кад је рок плаћања менице“, јер му се онда даје, да тада из њега меницу исплати.

У чему се може састојати менично покриће? — Менично се покриће може састојати у разним вредностима, а на име: у суми новаца, роби, папирима од вредности, кредиту итд., али се оно ипак, као што се види из самог нашег закона (§ 86. трг. зак.), најчешће стоји у суми новаца, коју, ма по ком основу (најчешће на основи куповине и продаје), трасат дугује трасанту, или ономе за чији је рачун меница вучена (комитенту), у време када је рок плаћању менице. Та сума треба да је бар онолика колика је она што је у меници наређена да се плати.

Менично се покриће састоји у роби кад је трасат консињатор, коме је роба послата у комисион ради продаје; а у папирима од вредности, кад је трасант послао трасату (који је на пр. какав банкар) какву меницу, по којој има од другог примити, или државне обвезнице, акције итд. с налогом да ту меницу наплати, односно да прода на берзи обвезнице, акције итд. и да из новца који отуда добије, исплати ону меницу, коју је на њега повукао за толику суму.

Менично се покриће састоји у кредиту, кад трасант има код трасата отворен кредит за извесну суму новаца, па му меницом наређује да га задржи у рачуну за суму, на коју меница гласи. И тада се може, строго узевши, рећи, да је покриће у суми новаца, јер имати код кога отворен кредит значи исто толико, колико од тог лица позајмити суму, која је меницом повучена, и предати му је, да је код себе држи и да из ње исплати меницу о њеном року. Али овде имамо напоменути, да се меница, која има такво покриће мора, у извесним односима, сматрати као да је без покрића. Она се, на име, има као таква сматрати у узајамном односу трасата (акцептанта) и трасанта, а тако исто у односу трасанта према неуредном притежатељу.

Доказ о постојању меничног покрића. — Питање: да ли је било покриће у рукама трасатовим о року плаћања менице може се

кретати само између трасанта и трасата и између трасанта и притежатеља неплаћене менице.

1. Између трасанта и трасата. Оно може настати између њих, ако је трасат, не имајући покрића, послушао трасантов менични налог и меницу платио. У том је случају тиме и он трасанту позајмио меничну суму и има право да је од њега тражи. Он се тако исто може истаћи између њих двојице и онда кад трасат није хтео меницу платити, ма да је о року њеном имао покриће, у рукама. У том случају трасант има право да тражи од њега, осим покрића, и накнаду штете, коју му је причинио тиме што меницу није исплатио.

Кад се то питање о меничном покрићу покрене између њих ма у ком од та два смисла, наш закон (§ 87. трг. зак.), онда кад је трасат меницу акцептирао, прописује да се има узети (предпоставити,) да је он (трасат) о року плаћања имао у рукама покриће и да пријем (акцепт) има служити за доказ о томе; али трасату је ипак допуштено да ту претпоставку обара и доказује, да је у ствари било противно, то јест да је био без покрића. Та је законска претпоставка сасвим оправдана, јер трасат одиста не би хтео меницу примити да није већ имао покриће или да није био сигуран да ће га о року имати; иначе, ако би се ипак решио да меницу прими и без покрића, он би то у свом пријему напоменуо, на пример изразом: „примам без покрића“, или би тражио о томе писмену изјаву трасантову (на пр. у извештају о издању менице).

Ако је пак противан случај, т. ј. ако трасат меницу није акцептирао, па је о року ни платио није, онда се мора претпоставити да је он тако урадио зато што није имао покрића. Због тога трасант кад противно тврди, мора то своје тврђење и доказати ако хоће да му суд верује.

2. Између трасанта и притежаоца неплаћене менице. Питање о постојању покрића може настати између њих ако је притежатељ пропустио да сутра дан по року нарочитим актом, који се зове протест због неисплате, утврди, да му је меница остала неплаћена, јер трасант по закону (§ 146. трг. зак.) тада није дужан дати никакву накнаду томе неуредном притежатељу кад год докаже да је трасат (акцептант) о року плаћања имао покриће у рукама. Али у том случају наш закон (§ 87. трг. зак.) изрично прописује, да трасант не може тај доказ изводити из тога што је трасат примио неплаћену меницу, јер је акцепт с погледом на притежатеља дело трећег лица, те се зато и не може употребити противу

њега. Трасанту, дакле, остаје да другим доказним средствима докаже да је било покрића, на пример својим трговачким књигама, кореспонденцијом, и т. д.¹⁾

II. ПОДНАШАЊЕ (ПРЕЗЕНТАЦИЈА) МЕНИЦЕ НА ПРИЈЕМ.

Поднашање или презентација менице на пријем јесте позивање трасата да закључи уговор о пријему и стави потребну писмену изјаву на меницу, која му се у том циљу подноси.

По правилу, поднашање менице на пријем зависи једино од воље и нахођења притежатеља менице, јер је тражење акцепта само његово право, а никако и нека дужност коју мора извршити. Пријем (акцепт) се менице, на име, не тражи ради тога, да се одржи у важности повучена меница, него само ради тога, да се по њој прибави и менична обавеза трасатова, а то значи: да се добије већа сигурност да ће трасат меницу о року исплатити. Притежатељ се, дакле, може задовољити и са неакцептираном меницом, а то обично и бива кад год трасант и индосанти већ сами дају довољно јемства за исплату менице. Њега нико не може присилити да себи прибавља већу сигурност од те, коју он сматра, макар и погрешно, као сасвим довољну.

Али од тог правила: да притежатељу менице стоји на вољу хоће ли тражити акцепт од трасата или неће, имају два изузетка, од којих је један прописао сам закон, а други настаје само по нарочитој погодби. Тако:

а) Менице, вучене у Европи, осим Исланда и острва Ферерских, да се плате у Србији на један или више дана или више месеци по виђењу, морају се поднети на пријем најдаље за три месеца, рачунајући од њиховог датума (§ 136. трг. зак.). Код тих је меница, као што смо раније видели (стр. 259.) поднашање на пријем нужно ради одређења рока њиховог плаћања.

б). Може се уговорити, не само да притежатељ буде дужан

¹⁾ Индосанти (преноситељи,) као менични обвезници, немају никад потребе да воде рачуна о томе да ли се код трасата налазило покриће о року плаћања и да то доказују; јер они уредном притежатељу неплаћене менице по закону (§ 140. трговачког закона) одговарају безусловно (било покрића или не), а неуредном (§ 144.) не одговарају никако (опет било покриће или не било.) Према томе у § 87. трговачког закона сасвим је беспредметан став други, који гласи: „...пријем служи за доказ о томе према преноситељима (жирантима)...“

поднети меницу трасату на пријем, него и да то има учинити у извесном року.

Такву погодбу може закључити, било трасант са ремитентом, било који од индосаната са својим индосатаром, а у намери, да за времена буде на чисто са тим: је ли трасат вољан да меницу о року исплати, како би се могао побринути друкче за њену исплату, или како би трасант могао на време подићи против њега (трасата) код суда тужбу за покриће, ако је рок застарелости те тужбе већ на прагу. Али та ће погодба бити обавезна и за доцније притежатеље само онда кад се изрично назначи, и то у меници ако је закључио трасант (н. пр. овако: „платите за ову прву меницу, која се има поднети на пријем од данас за 5 дана“), а у меничном преносу ако је њу подвезао који индосант са својим индосатаром.

Ако притежатељ не поднесе на пријем такву меницу, па услед тога настане каква штета за оног који је наредио презентацију, он је дужан накнадити ту штету.

Као што смо казали већ напред (стр. 250.), трасант може, нарочитом погодбом са ремитентом, сасвим забранити притежатељу да меницу подноси на пријем. Он то чини нарочито онда кад није сигуран да ће много пре рока исплате снабдети трасата са покрићем, или кад се покриће састоји у цени продате робе, коју је трасату отпратио, па није поуздан да ће овај штети робу да прими. Тада постоји неизвесност, да ли ће трасат штети да акцептира меницу, а трасант, ако је трговац не сме олако да се излаже незгодним последицама, које настају услед одрицања пријема меници.

На први поглед изгледа, да се обичне менице по виђењу (вучене) не могу подносити на пријем, јер се по закону (§ 100. трг. зак.) такве менице „морају исплатити одмах чим се покажу.“ То је мишљење, међутим, погрешно, јер закон овде замишља само случај кад је меница показана ради исплате, а не и кад је поднесена у каквом другом циљу, као на пример ради пријема. У осталом, било би и неоправдано и неправедно одрећи притежатељима таквих меница право које све друге вучене менице дају својим сопственицима, да се још пре рока исплате осигурају да ће им се меница о року уредно исплатити. Кад би им се то право одрекло, онда би им се тиме посредним путем одузела и могућност, да својој меници по виђењу одреде рок кад им најбоље годи интересима, а та могућност, међутим, лежи у самој природи те менице.¹⁾

¹⁾ У § 136. трг. зак. изрично се предвиђа да се меница одмах по виђењу поднесе на пријем.

Лице, које меницу подноси на пријем (презентира), зове се: презентант, а оно коме се она подноси, презентат.

Презентант је, по правилу, сам притежатељ менице, али презентацију менице може извршити и какав његов пуномоћник, па и сваки онај коме притежилац меницу преда ради тога без икаквог нарочитог формалног овлашћења. Презентат пак увек је сам трасат, јер је на њега и упућен на меници налог за исплату, али, као што смо напред видели (страна 248.), и он може другога опуномоћити да меницу, која је на њега повучена, прими у његово име. Ако је трасат одмах после издања менице умро, правно онеспособио, или пао под стечај, меница се тада има поднети на пријем његовом наследнику, старатељу, односно браниоцу стечајне масе.

Презентат може поднети меницу на пријем још оног истог дана, кога је она издата, али је ипак добро, да с тим сувише не жури и да даде времена трасанту да извести трасата о издању менице. Притежатељ, који се решио да пријем тражи, има право меницу презентирати све до на сам дан рока за исплату, јер тога дана већ по закону (§ 137. трг. зак.) има дужност да тражи од трасата исплату. Али, и ако притежатељ од тог дана губи право на пријем, ипак ништа не смета, да га трасат драговољно и после рока исплате стави.

У овом размаку времена (од издања до рока плаћања) притежатељу је слободно меницу поднети на пријем кад год хоће у радне часове, па и на сам празнични дан, јер му закон то не забрањује. Он, шта више, може меницу презентирати и други, трећи итд. пут, ако му раније није примљена а он то не буде већ утврдио протестом због непријема.

Меница се има поднети на пријем трасату у месту, које је у меници означено (или се има по закону сматрати) као место његовога пребивања. У томе месту она му се има поднети и онда кад је домицилирана, јер се домицил назначује само за исплату, а не и за пријем.

Презентација се има извршити у трасатовој трговачкој радњи, или у стану, ако он није трговац, и то самом трасату лично или његовом одређеном заступнику (на пр. деловођи радње, који је овлашћен да потписује трасову фирму).

III. МЕНИЧНИ ПРИЈЕМ И ЊЕГОВ СПОЉАШЊИ ОБЛИК.

1. Менични пријем (акцепт).

Наш закон (§ 95. трг. зак.) не нагони трасата, да се одмах, чим му се меница презентира, изјасни: прима ли је или не прима, него му оставља до тога времена читавих 24 сата за размишљање и обавештавање са трасантом или оним за чиј је рачун меница издата. Ако за 24 сата не врати меницу, која му је предата ради пријема презентат је дужан, без икаквог обзира на то да ли је меницу примио или није, накнадити штету, коју би притежатељ имао услед тог закашњења.

Трасату је по правилу, остављена потпуна слобода да се реши, да ли ће примити меницу која је на њега повучена. Али, кад је већ трасант на њега вуче, између њих двојице готово увек постоји споразум, по ком је један овлашћен да изда такву меницу, а други обавезан да је прими и исплати о року. Сам тај њихов споразум није никакав менични уговор, него обичан грађански, па, према томе, трасат се никако не може, на основу тог самог споразума и без пријема менице, сматрати као дужник по издатој меници. Ако меницу не прими, од њега се може тражити грађанским путем само накнада штете, која услед тога настаје, и то је све. Побуда таквом споразуму обично лежи у томе, што је трасат дужник трасантов за суму на коју меница гласи: па пристаје да тај дуг на тај начин измири.

Без тог споразума трасант није овлашћен меницу повући на трасата, баш да му је он дужан исту толику суму да и рок исплате тог дуга пада на дан, који је одређен за исплату менице. То је несумњиво тако кад је дуг обичан грађански, јер поверилац није овлашћен погоршавати правни положај свога дужника без пристанка његовог. Претварањем пак грађанског дуга у менични положај се дужников знатно погоршава, је су меничне обавезе, као што смо напред (страна 245.) казали знатно строже од грађанских. То правило важи и за случај, кад је дуг трговачке природе, осим ако у узајмном односу трасанта и трасата није већ обичајем противно усвојено, или ако у месту трасатовом или грани трговине, којом се он бави не постоји противан трговачки обичај.

Што се тиче самог акцепта, он, по правилу, има да буде чист и прост, а никако не сме бити услован (§ 94. трг. зак.). Трасат, на име, треба или да сасвим прими или да сасвим одбије налог

који му је у меници трасант послао, па зато притежатељ има сматрати да му меница није никако примљена, ако би трасат свој акцепт условио чиме: на пр. продајом робе која служи за покриће, наплатом тражбине трасантове, пријемом покрића, или ако би примио меницу под условом да је плати удужем року, на другом месту и т. д. а не како је у њој означено. Акцепт, који би био дат тако условно или противно садржају менице, по нашем закону (§ 94. трг. закона, где се вели: „пријем не сме бити услован“) не вреди никако и као такав не садржи никакву обавезу ни за самог трасата (акцептанта).¹⁾

Али то строго правило важи само за услован пријем, јер наш закон допушта, да се пријем може ограничити на један део меничне суме. Кад тако прими меницу, акцептант треба у свом пријему да означи словима суму за коју даје акцепт, на пр. речима „примам за половину означене суме“ или „примам за две хиљаде пет стотина динара.“ За непримљени део меничне суме притежатељ, у том случају може, ако хоће, подићи протест и тражити осигурање.²⁾

Пријем у ком је трасат означио, да прима без покрића, не треба сматрати као условљен пријем, јер је то само једна његова примедба, којом жели да изведе на чисто свој положај према трасанту, како после не би морао, према § 87. трг. зак. доказивати да није имао покрића. Та се примедба не тиче ништа притежаоца менице и не крњи ни у колико његова права.

2. Спољашњи облик меничног пријема.

Као и сваки други менични уговор, тако и менични пријем вреди само онда кад се стави написмено, јер усмена изјава да се прима меница није менични пријем.

За менично-правну важност акцепта тражи се, осим тога, још и то, да се он стави на саму меницу. Према томе, не може се сма-

¹⁾ Мора се признати, да толика строгост нашега закона није никако оправдана, и да би било много умесније кад би акцепт био увек обавезан за акцептанта онако како га је он дао, али с тим да притежатељ није дужан задовољити се условљеним или непотпуним пријемом менице, као што је то прописано у другим неким земљама.

²⁾ У закону (§ 94. трг. зак.) стоји „дужан је,“ али је то погрешно, јер притежатељ, по правилу, нема зато никакву дужност ни кад му се меница никако не прими.

трати као акцепт писмена изјава трасатова да меницу прима, када би она била дата изван менице у одвојеном акту (на пр. у писму).

Акцепт се, по нашем закону (§ 92. трг. зак.), треба да означи са речи „примљена“, испод које се акцептант има да потпише.

Реч „примљена“ може се заменити каквом другом речи која значи то исто. Довољно је да трасат само искаже јасно вољу, да се меницом обавезује, а потпуно је свеједно којим ће он изразом то рећи. Тако он може, на место речи „примљена“, написати: „примам,“ „признајем,“ „платићу,“ „извршићу овај налог“ итд.

Акцептант се има потписати својом фирмом, ако је трговац и меница потиче из трговачког посла, иначе грађанским именом. Потпис мора бити својеручан, а ако трасат не зна или не може писати, онда треба, осим онога који га је потписао, да се за утврђење његовог потписа, на меници потпишу још два сведока.¹⁾

Ваља нам напоменути, да закон не тражи да се у акцепту означи датум, као што изискује код менице и преноса. Датум и овде не би био излишан, јер би се по њему могло лако сазнати, да ли је акцептант био правно способан онда кад је меницу примио.

Истина, као што смо напред (стр. 259.) видели, закон наређује (став 2. § 92. трг. зак.), да се на вученим меницама, које гласе на један или више дана или месеци по виђењу запише у акцепту и датум, али он ни тада датум не тражи ради важности акцепта, него само ради одређења рока исплате такве менице. Према томе ако се у акцепту менице на одређено време по виђењу изостави датум, тај ће акцепт и без датума бити пуноважан, али се меница тада има платити „на одређени у њој рок, рачунајући од датума кад је издана.“

У своме акцепту трасат може, поред речи „примљена“, написати и суму меничну. Он то чини обично кад се има бојати, да се та сума не измени (фалсифицира) после његовог потписа. Када пак меницу прима само за један део меничне суме, трасат тада мора, као што смо напред казали, да назначи у акцепту тај део за који меницу прима.

При стављању пријема на домицилирану меницу, трасат има

¹⁾ Закон не тражи, да акцептант својом руком напише и реч „примљена.“ Њу може написати и ко други, било онда кад се акцептант потписује, било доцније, али свакојако пре употребе менице код власти.

Овде закон не тражи ни то да акцептант стави крст крај свог имена, али то је проста омашка законодавчева.

да означи домицилијата (пребивалиште), код кога се она има исплатити и према коме се имају учинити други потребни кораци (§ 93. трг. зак.), ако то трасант није већ учинио при издању менице. За домицилијата се обично узима какав банкар, код кога акцептант има депонован новац.

Пријем се ставља на лицу менице, и то или по њеној ширини преко текста меничног, или при дну испод потписа трасантовог.

Уговор о пријему менице, као што смо казали напред (страна 232) за све меничне уговоре, сматра се да је коначно закључен тек онда, кад трасат стави на меницу уредну писмену изјаву о пријему и меницу по том изда презентанту. Према томе, трасат је потпуно у праву, да свој пријем, који је већ ставио на меницу, пребрише пре предаје менице, и на тај начин одузме написаном акцепту сваку обавезну снагу. Кад пак акцептант меницу преда, за њега одмах престаје свако право одустајања, он тада то право нема ни онда (§ 91. трг. зак.), када, при стављању пријема, није знао да је трасант већ постао презадужен, или да је трасантов потпис лажан, или да је трасант изгубио правну способност за издање менице (на пр. да је судом проглашен за расипника).

IV. ПРАВНА ДЕЈСТВА МЕНИЧНОГ ПРИЈЕМА

Кад трасат на меницу, која је на њега повучена, по напред изложеним правилима, стави пуноважан свој менични пријем, онда из тог његовог пријема, одмах наступају по самом закону, ова правна следства:

1. Трасат, који по меници дотле није био ни у каквој меничној обавези, од тог тренутка постаје: пријемник (акцептант) и менично обавезан да меничну суму о року исплати (став 1. § 91. трг. зак.). То је најглавније дејство меничног пријема.

Та менична обавеза акцептантова много је строжа од меничне обавезе трасантове и индосантове, јер је он дужан безусловно о року исплатити меничну суму док су трасант и индосанти, као што смо већ видели, за исплату менице притежатељу одговорни само ако он — акцептант, о року не плати меничну суму, и ако неисплата буде утврђена актом који се зове: протест због неисплате. Другим речима акцептант је главни менични дужник, коме се притежатељ има о року првом обратити за исплату, а они су споредни менични обвезници.

Акцептант, као и сваки други менични обвезник, стоји у обавези, не само лично према својем непосредном сауговорачу (притежатељу менице: ремитенту или индосатару), него и према сваком доцнијем притежатељу менице, и то тако, као да је с њим једино и непосредно уговор закључио и као да меница није пре њега била у рукама ранијих притежатеља. Он, на име, нема права, при исплати менице, да према тадашњем притежатељу истиче оне одбране (приговоре), које би могао употребити лично наспрам свога сауговорача или наспрам кога ранијег притежатеља (на пр. да пребије дуг за дуг, да се позива на насиље, превару и т. д.).

Осим тога, као што су и обавезе свију осталих меничних обвезника, тако је и обавеза акцептантова сасвим самостална и независна од важности или неважности других меничних обавеза, које акцептирана меница у себи садржи, или од одношаја који постоје између њега и трасанта. Акцептант је, дакле, и онда пуноважно менично обавезан да меничну суму о року исплати, кад је потпис трасанта неистинит, или кад је трасат менично неспособно лице, те му обавеза не важи, или кад је он меницу примио без покрића не знајући, да је трасант као под стечај (други став § 91. трг. зак.)

Пријемом менице акцептант ступа у обавезу меничну не само према индосантима, него и према самом трасанту, те и овај има права меничном тужбом од њега тражити наплату, ако у путу регреса сам морао буде неплаћену меницу исплатити притежатељу. Али трасант нема права на тужбу кад год акцептант није имао менично покриће о року плаћања менице.

2. Од тог се тренутка менично покриће коначно одређује за исплату примљене менице, јер се акцептант, примивши меницу, безусловно обвезао да меницу исплати из тог покрића, и оно му се сад више не може одузимати и на други циљ употребити.

3. Кад год трасат у свом акцепту није ништа напоменуо о покрићу, одмах по закону (први став § 87. трг. зак.), као што смо видели, настаје предпоставка: да је имао покриће у рукама.

4. У меници која се има платити за одређено време од виђења, почиње тећи рок њене исплате од дана, кога трасат на њу стави датирани акцепт, иначе од дана кога је меница издата.

V. НЕПРИЈЕМ МЕНИЦЕ И НЕСИГУРАН МЕНИЧНИ ПРИЈЕМ.

Када трасат одрече да стави свој пријем, или кад га истина стави, али са каквим условом или само за један део меничне суме

и т. д., онда за притежатеља одмах нема довољно сигурности, да ће се меница о року исплатити, па због тога му тада закон (§ 90. трг. зак.) даје право, да, ако хоће, себи прибави на други начин ту сигурност, а на име: да тражи, да му трасант и индосанти, као закони јемци за уредну исплату (§ 88. трг. закона), даду обезбеђење, да ће се меница на одређени рок платити с трошковима протеста и курса.

Али притежатељ непримљене или неуредно примљене менице може то право употребити само тако, ако најпре прибави уредан доказ да је од трасата тражио акцепт и да га он није хтео никако дати или бар да га није хтео дати онако како је законом прописано. Доказ о томе по закону нашем (§ 89. трг. зак.) може бити само акт, који се зове: протест због непријема. Ми ћемо о том протесту доцније посебно говорити.

Обезбеђење, које су у случају непријема дужни дати трасант и индосанти, може се састојати или у каквој залози, или у хипотеци (интабулацији), или у јемству. Наш закон, међутим претпоставља да се оно састоји у јемству, што је најчешћи случај па наређује, да јемац за трасанта или за индосанта одговора заједнички само с оним за кога је јемчио (други став § 90. трг. зак.).

То се обезбеђење не може, против воље притежатеља, састојати у томе, да се менична сума унапред положи, јер по закону, (§ 122 трг. зак.) притежатељ није дужан примити исплату менице пре одређенога рока.

Пошто су трасант и индосанти његови солидарни обвезници за то обезбеђење (§ 88. трг. зак.) притежатељ га може тражити, или од свију скупа, или само од оног који је за њега најподеснији. Али кад га од једног од њих добије, он нема права да га поново тражи и од других, изузимајући од тога само случај кад се дато обезбеђење покаже недовољно.

Задатак је меничном пријему, као што знамо да притежатељу даде већу сигурност да ће се меница о року уредно исплатити. Менични пријем, међутим, сасвим престаје давати ту сигурност кад акцептант падне под стечај, јер се тада (§ 24. зак. о стец. пост.) од оног часа како је суд решио да се стечај отвори, од њега одузима управа и право располагања с имањем, те следствено наступа и велика неизвесност да ће меницу о року платити. Због тога у том случају, кад дати менични пријем већ постане на тај начин несигуран, наш закон (став 2. § 139 трг. зак.) допушта притежа-

тељу, да од трасанта и од индосаната одмах тражи исплату менице (накнаду). То право има притежатељ и онда, кад трасат падне под стечај пре него што и стави на меницу свој акцепт.

VI. ПОСРЕДОВАЊЕ ПРИ ПРИЈЕМУ

Тражењем обезбеђења, притежатељ чини извесне трошкове, који му се морају накнадити, а што је главно, он доводи њиме у велику неприлику трасанте и индосанте, јер то његово тражење може имати врло штетан утицај по њихов трговачки глас и кредит. Да би се све то избегло наш закон (§ 96. трг. зак.), у случају, кад трасат меницу не прими или кад пре рока падне под стечај, допушта, да меницу прими ко други као посредник. Такав менични пријем зове се: пријем за част, а давање тога пријема; посредовање при пријему. Сам пак прималац носи име: прималац (акцептант) за част, или хонорант, или посредник.

Пријем за част, као год и редовни менични пријем, не сме бити услован, али се може ограничити само на један део меничне суме, што, у осталом, мора да буде кад се даје по меници, на којој се већ налази делимичан редован менични пријем.

1 Ко може дати пријем за част?

Пријем за част може пуноважно дати сваки онај који има пасивну меничну способност, а, при том, није на меници, која се има акцептирати, већ потписат као менични обвезник, јер, ако по њој има какву обавезу, његов пријем не би имао никакве стварне вредности, пошто се њиме не би дала никаква нова менична обавеза.

Према томе, тај менични пријем може дати и сам трасат, јер као што знамо, он није менично обвезан докле год не стави на меницу свој пријем. Трасат одриче меници редован пријем, али је по том ипак прима за част, кад у тренутку презентације менице још није добио менично покриће, и то из једног од ова два разлога: или што жели, примивши меницу за част кога индосанта, да себи прибави, према њему и његовим претходницима, право меничне накнаде, или што на тај начин хоће да утврди да о пријему није имао покрића и тако да избегне законску претпоставку о постојању покрића (из § 87. трг. зак.).

Ми смо напред (страна 260) видели, да се, поред правог трасата могу одредити и адресати по потреби. Пошто су они одре-

ђени да меницу приме (и плате) ако то трасат одрече, то су они и најчешћи пријемници (односно платци) за част.

Обично меницу прима за част само једно лице, али на једној меници може бити у исто време и више посредника за част. Они могу или примити меницу сви за част једног истог или сваки за другог меничног обвезника. Кад се деси, да се за посредовање јаве више њих, тада се ни један од њих не сме одбити, јер се потписом свакога од њих повећава кредит менице и сигурност да ће бити плаћена.

2. За чију се част може меница примити?

Меница се може примити: или за част трасанта или за част кога од индосаната (§ 96. трг. зак.) Онај за чију је част меница примљена зове се хонорат

Прималац треба да означи за чију част меницу прима. Ако он то не учини, сматра се да је примио за част трасанта, јер се тако ослобођавају давања обезбеђења сви индосанти. Онај пак, који је на меници био означен као адресат по потреби, у таквом случају прима меницу за част онога који га је и назначио за адресата (тј. за адресанта).

3. Кад и како се даје пријем за част?

Пријем за част може се дати тек онда, кад трасат одрече да меницу прими сагласно трасантовом налогу, односно кад наступи несигурност већ датог пријема. Због тога што се овај пријем издаје тек пошто је тражен протест због пријема, он се често зове и пријем под протестом.

Посредовање при пријему има се означити у протесту, који посредник треба да потпише. Осим тога, посредник се има потписати и на самој меници као пријемник за част, како би се и из ње могло видети да је примљена за част.

Трошкови, који су учињени око протеста, имају се наплатити од посредника, коме се по том протесту ваља предати.

4. Правна дејства пријема за част.

Правна дејства пријема за част нису једнака наспрам свију лица, која су по примљеној меници обвезана или су у њој иначе интересована. Тако, услед пријема за част настају ова правна дејства:

а). У међусобном односу притежатеља и примца за част.

Прималац за част обвезан је да меницу о року плати притежатељу, али ипак не као главни дужник, него само онако како је обвезан његов хонорат. Главног дужника по тој меници и даље представља трасат, те због тога притежатељ и тада мора прво од њега тражити исплату менице, па се тек, ако му је он о року не положи, може обратити осталим обвезницима, међу које спада и примца за част.

б). У међусобном односу притежатеља и осталих меничних обвезника (трасаната и индосаната).

Пријем за част има за задатак, да притежатељу даде ону исту сигурност, коју би му пружио менични пријем трасатов или коју би му он давао да акцептант није пао под стечај. Због тога примца за част треба да буде личност бар приближно исто тако имућна као и сам трасат, те да својим потписом потпуно замењује оно обезбеђење, које притежатељ има права тражити у случају непријема или несигурности меничног пријема. Ако је, дакле, пријемник за част човек сиромашног или сумњивог имовног стања наш закон (§ 98. трг. зак.) тада овлашћује притежатеља, да се не задовољи његовим пријемом, па да, „без призрења на то што је меница посредовањем примљена,“ од трасанта и индосаната ипак тражи обезбеђење.

Да ли примца за част својим потписом потпуно замењује потпис трасатов и да ли притежатељу треба, поред њега, дати још какво друго допуно обезбеђење, јесте питање које суд има да реши у сваком појављеном случају према његовим посебним приликама. Али, кад је примца за част у меници био назначен као адресат по потреби, онда се сматра, да је његов потпис довољно сигуран, и притежатељ по правилу нема права тражити накнадно обезбеђење, јер се узима да је прибављањем менице прећутно на то пристао. Тако исто и ако трасат меницу прими као акцептант за част.

в). У међусобном односу примца за част и његовог хонората.

Пријемник за част, ако плати меницу, извршиће то као пуномоћник (вршилац послова) хоноратов, и као такав имаће права тражити од њега све што буде за меницу издао. Због тога је хонорат јако интересован, да што скорије буде извештен о пријему менице за његову част, како би што пре и сам тражио осигурање од својих предходника, који њему јемче да ће се меница примити и о року исплатити. Зато наш закон (§ 97. трг. закон.) наређује примцу за част, да најдаље за три дана од пријема менице пошаље своје хонорату поштом на рецелис писмо са протестом, којим га

извештава о извршеном посредовању. Ако прималац за част не поступи тако, одговоран је хонорату за штету, коју овај буде имао услед тога.

МЕНИЧНО ЈЕМСТВО

(АВАЛ.)

1. ОДРЕДБА МЕНИЧНОГ ЈЕМСТВА.

Менично јемство или авал јесте једна особена врста меничног осигурања, којим се поред меничног покрића и меничног пријема, гарантује исплата менице. Оно је уговор, којим менични јемац (авалиста) прима као своју обавезу меничну обавезу кога од меничних обвезника. Оно се може дати како по вученој тако и по сопственој меници.

Менично је јемство у неколико различно од обавезе осталих меничних обвезника.

По закону (§ 116. трг. зак.) сви остали менични обавезници (трасант, издатељ сопствене менице, индосант, акцептант), ма колико их било од једне исте врсте, солидарно су обвезни према притежаатељу менице, јемствујући један за другога, али, као што знамо обавеза сваког од њих потпуно је самостална и независна једна од друге. То долази поглавито отуда што сваки од њих гарантује само да ће се меница платити, а не и то, да ће је исплатити баш овај или онај менични обвезник.

Код обавезе меничнога јемца, међу тим, сасвим је друкчије. Менични јемац гарантује, да ће меницу платити баш онај менични обвезник за кога он даје менично јемство, па због тога његова обвеза и није самостална, него, као и свака друга споредна обавеза, стоји у тесној зависности од обавезе коју подупире. Према томе, ако је друга обавеза (главна обавеза), буди са кога разлога (на пр. што је потпис фалсификован, што је менични обвезник менично неспособан, што је потпис пребрисан итд.), правно неважеће, и менично јемство, које је за њу дато, дели њену правну судбину, те и оно тада не важи.

Због те разлике наш закон (§ 116. трг. зак.) узајамно јемство осталих меничних обвезника зове: заједничко јемство, а менично јемство: нарочито менично јемство.

II. МЕНИЧНИ ЈЕМАЦ (АВАЛИСТА).

Као год и прималац за част, тако исто и менични јемац може бити само лице које је правно способно да се менично обвезе а при том није већ раније обвезано по меници за коју јемствује, јер се иначе његовим јемством не би добила никаква нова обавеза.

Тако, дакле, менично јемство пуноважно може дати и сам трасант, докле год меницу не прими, а тако исто и онај, који је у меници означен за адресата по потреби.

Меничног јемца може привести сваки од меничних обвезника (трасант, издатељ сопствене менице, индосант).

III. СПОЉАШЊИ ОБЛИК (ФОРМА) МЕНИЧНОГ ЈЕМСТВА.

Закон овде јако одступа од правила која је поставио за спољашњи облик (форму) осталих меничних уговора. Он (§ 118. трг. зак.) на име, допушта, да се менично јемство може дати, не само на меници, него и на одвојеном писмену. То се одступање оправдава тиме, што је често пута врло потребно да се менично јемство прикрије, јер и ако му је задатак да меници прида већу вредност осигуравајући боље њену исплату, оно ипак има то неизбежно дејство да баца јаку сумњу на сигурност меничних обвезника који су на меници већ потписани. Због тога истог разлога у трговини се врло често прикрива јемство под какав други менични уговор, а најчешће под менични пренос (т. ј. меница се вуче у корист онога који је вољан да јемствује, али се на њега преноси, с тим, да је он одмах, без тражења икакве накнаде (вредности), пренесе на означено лице; тим је тај индосант у ствари постао јемац за исплату менице, али тада, ма да у ствари постоји јемство, обавеза се јемчева цени према спољној форми изјаве, т. ј. као обавеза трасанта, акцептанта, индосанта и т. д., а не као обавеза правог меничног јемца.

Кад се менично јемство даје у одвојеном писмену, оно се може дати како за меницу која је већ издата тако и за ону која ће се тек доцније издати.

Наш закон није прописао којим се изразом менично јемство има, испред потписа јемчевог, прибележити на меници, као што је то казао за пренос и за менични пријем. Због тога се може узети, да је допуштено менично јемство означити на меници сваким оним

изразом који само довољно исказује мисао : да се потписник прима меничног јемства. Као такви се обично употребљују ови изрази: „кто менични јемац за“, „као авалиста за“ и т. д. који се стављају више потписа меничног. Шта више, пошто закон није прописао никакву нарочиту изјаву, могло би се сматрати, да је довољно, ако авалиста стави на меницу само овај потпис поред имена меничног обвезника, за кога јемствује, без икаквог објашњења. Али то има своје незгоде, јер се може десити забуна у томе шта значи такав потпис, (на пр. потписао се на полеђини менице испод каквог бланко преноса. Тада се може узети: или да је саиндосант, или да је други индосант, т. ј. да његов потпис представља други засебан бланко-пренос. Прво ће бити, ако се потписао одмах испод бланко-преноса, т. ј. испод потписа који представља други бланко-пренос; а друго, ако је између свога потписа и бланко-преноса оставио оно неиспитано место, које по закону треба да се налази између два бланко преноса).

Потпис меничног јемца мора бити својеручан. Ако јемац не зна или не може писати, може га и други потписати у присуству још два писмена сведока, који ће то на меници утврдити својим потписом заједно с оним који је јемца потписао.

Ни код меничног јемства закон не тражи да се означи дан, кога је оно на меницу стављено (датум).

IV. ПРАВНО ДЕЈСТВО МЕНИЧНОГ ЈЕМСТВА.

Стављање меничнога јемства на меницу има то правно дејство, да се менични јемац њиме обвезује наспрам притежатеља за исплату менице солидарно са оним меничним обвезником за кога је јемствовао, а преко њега, и са свима осталим меничним обвезницима.

Менични јемац, дакле, ступајући у коло меничних обвезника, улази потпуно у правни положај обвезника за кога јемствује, и то како у погледу његових дужности, тако и у погледу његових права. Због тога ако меницу плати, он се може обратити за накнаду само оним меничним обвезницима, који су обвезни дати је томе обвезнику.

Као год и обвезник, за кога јемствује, тако се и менични јемац обвезује не само лично према притежатељу своје непосредном саговорачу (у чијим је рукама меница била кад је стављен на њу авал), него и према свима доцнијима и то тако као да је непо-

средно са њима уговарао. Према томе, и менични јемац нема права наспрам притежатеља, који наплату тражи, истицати одбранбена средства (приговоре), који би му припадали лично према непосредном саговорачу, или коме доцнијем индосанту.

Притежатељ има права тражити наплату од меничног јемца и пре него је затражи од обвезника, за кога је јемство дато, јер су, према њему, они обојица солидарни дужници, те по томе менични јемац нема права, које по грађанскоме закону (§ 829.) припада обичноме јемцу, да тражи да се поверилац за наплату прво обрати главном дужнику (добročинство дискусије).

И авалиста, као год и обичан јемац, има право да меничну суму, коју је притежатељу исплатио, наплати од обвезника за кога је јемствовао, заједно са свима трошковима.

Најзад, имамо напоменути, да закон допушта меничном јемцу, да нарочитом погодбом са својим саговорачем, своју законску обавезу измени, на пример да јемчи за само један део суме меничне итд. да има право дискусије итд.

ГЛАВА III.

ПРЕСТАНАК МЕНИЧНИХ ПРАВА И ОБАВЕЗА.

Меничне обавезе (а са њима заједно и права која им одговарају) престају на овај исти начин, на који и обичне грађанске новчане обавезе, а на име: исплатом (§§ 882. — 902. грађ. зак.), преновом (§§ 849. — 863. грађ. зак.) опроштајем (§ 909. грађ. зак.), пребијањем или компензацијом (§§ 903. — 903. грађ. зак.), преласком на повериоца или конфузијом (§ 910. грађ. зак.), и застарењем (§§ 922. — 950. грађ. зак.), али се ипак оне најчешће угађују исплатом, која је њихов најприроднији и најобичнији начин престајања, и застарењем, па зато се у нашем трговачком законнику само о њима и говори.

Чланак I.

Престанак меничне обавезе исплатом.

Под речи: исплата разуме се предаја поверитељу оне суме новаца која му се дугује. Та се предаја (плаћање) посебно зове: исплата менице у ужем смислу, кад је изврши главни менични дужник и драговољно, а наплата менице, кад је на против, притежатељ прибави принудно на основу свога поверилачкога права.

І. КО ИМА ДА ИСПЛАТИ МЕНИЦУ?

Вучену меницу дужан је да исплати акцептант, а, ако је домицилирана и у њој означен домицилијат, њена се исплата тада има тражити од димицилијата. Ако меница није примљена, за њену се исплату има обратити трасату, јер је њему и упућен налог да о року исплати меничну суму. Она се има поднети трасату на исплату и онда, кад је против њега изискат протест због непријема, јер се из тога што он меницу није хтео примити не може никако поуздано закључити, да је ни платити неће, пошто су се могле сасвим изменити околности од дана изискатог протеста (на пр. накнадно је добио покриће и т. д.).

Сопствену је меницу дужан да исплати сам њен издатељ, али ако је она домицилирана и у њој означен домицилијат, и њен се исплата има (§ 165. трг. зак.) тражити од означеног димицилијата.

Правило је, да онај који меницу исплаћује, треба тада да има правну способност, која је потребна за отуђење имовине, али наш закон (§ 891. грађ. зак.), изузетно од тог правила, допушта и малолетнику, да пуноважно исплати о року меницу, по којој је он несумњиво (на пр. путем наследства и т. д.) у обавези, у улози акцептанта, или издатеља сопствене менице, или њиховог меничног јемства.

Но исплата, коју би извршио који од напред означених меничних обвезника (акцептант, издатељ сопствене менице), није пуноважна, кад год би над тим обвезником био отворен стечај, јер се по закону (§§ 24. и 25. закона о стец. пост.) од оног часа, како је суд решио да се отвори стечај, презадуженоме одузима право управљања и располагања имовином и свако новчано потраживања које се тада према њему, ваља (§ 30. закона о стец. пост.) пријавити стечајном суду.

Тако исто, ако је који од тих обвезника пре исплате постао правно неспособан (на пр. судом је проглашен за расипника, душевно је оболео и т. д.) за исплату се ваља обратити његовом старатељу, а не њему.

У меничноме дужнику, кад меницу исплати, припада право, које је наш закон (§ 896. грађ. зак.) признао дужницима у опште, а то је: да тражи од онога коме је исплатио меничну суму, да му преда меницу и да на њој испише и својеручно потпише призна-

ницу о исплати. Менични дужник не треба никад да попусти употребити то право, јер се иначе може изложити великој неприлици. На име, несавесни притежатељ, ако код њега и после исплате остане меница, може је понова пустити у саобраћај, а услед тога дужник може бити принуђен да је и по други пут плати, ако она само дође у руке савесног новог притежатеља, који, онда кад је на њега пренета, није знао да је већ исплаћена. Исто тако није довољно ни то, ако дужник меницу узме од притежатеља без горе поменуте признанице. Тада се, истина, по закону (§ 899. грађ. зак.) претпоставља да је исплатио дуг, али бивши притежатељ, ако је само несавесан човек, има право ту законску претпоставку обарати свима доказним средствима.

ІІ). КОМЕ СЕ МЕНИЦА ИМА ДА ИСПЛАТИ?

Правило је, да се она има исплатити ономе, који се о року сматра као њен сопственик (притежатељ), а то је као што знамо, последњи индосатар, односно ремитент, ако меница није никако пренашана.

Као што смо напред (стр. 279.) видели, да се ко сматра као последњи индосатар (притежатељ), није довољно само то, да је он означен као такав у последњем меничном преносу, или да се за таквог сматра по закону (бланко-пренос), него је уз то потребно још и то, да тај последњи менични пренос стоји, преко свију ранијих, у непрекинутој вези са самом меницом. То се све, међутим, даје видети једино из менице, па зато је онај, који исплату тражи, по правилу, и дужан, да меницу покаже и поднесе, а онај који је плаћа, да се добро увери, да у меничним преносима нема нигде прекида, да ни један није прецртан, и да сваки задњи истиче из предњег.

Ну меница се може пуноважно исплатити и пуномоћнику притежатељевом. Овлашћење пуномоћниково да исплату прими може бити: или у облику неправог меничног преноса (изричнога или прећутног), или у облику обичнога пуномоћства (§ 614. грађ. зак.).

Притежатељу, односно његовом пуномоћнику, исплата се менице, по правилу не може о року никако одрећи. Од тога правила наш закон (§ 125. трг. зак.) међутим, чини изузетак само за два случаја, и то: прво: кад се меница изгуби, и друго: кад прите-

жатељ постане правно неспособан да исплату прими.¹⁾ Али и у та два случаја она се сме одрећи само онда, кад се на њу надлежним путем (преко суда) стави забрана.

Према томе, повериоци немају право, које им је законом (§ 398. грађ. суд. пост.) у опште признато, да стављају код суда забрану на менична потраживања својих дужника. Таква би се забрана у осталом, могла врло ретко кад и извршити јер се дужник увек налази у могућности, да одмах своју меничну тражбину (бланко-преносом) на другог пренесе, и да тиме осујети наплату свога повериоца.

Осим тога, из горњег правила излази и то, да закон не ставља у дужност меничном дужнику, као што налаже (§ 894. грађ. зак.) обичном грађанском, да се при исплати о року, уверава, да ли је притежатељ правно способан да својим имањем рукује. То одступање меничнога права сасвим је оправдано, јер менични дужник све до тренутка кога му се меница поднесе на исплату, не може насигурно знати њеног притежатеља, а ни тада он нема времена да много разбירה о његовој правној способности, јер је по закону обавезан да меницу плати у најкраћем року.

III. КАД СЕ МЕНИЦА ИМА ИСПЛАТИТИ?

Као што смо већ казали напред (страна 254.), меница се има платити на сам онај дан који је у њој одређен као рок исплате. Тог дана притежатељ има по закону (§ 137. трг. зак.), не само право, него и дужност, да тражи исплату, и дужнику се (§ 106. трг. зак.), не може ни под каквим изговором дати ни један дан почека.

Тим се правилом притежатељ и менични дужници очевидно стављају у далеко неповољнији положај од обичног (грађанског) поверитеља и дужника. За обичног поверитеља, на име, приспелим роком наступа само право, да своје примање наплати, али ако му новац није потребан и ако му је дужник сигуран платиша, он не мора то чинити него може дужника причекати без икакве своје штете.

¹⁾ У закону се истина каже: „кад притежатељ падне у презадужено стање“, али је очевидно да то, што вреди за тај узрок правне неспособности мора важити и за сваки други (на пр. распикућство, душевну оболелост и т. д.) јер су разлози једни исти. Закон је предвидео овде само тај случај онеспособљења зато, што се он у трговини најчешће јавља, али тиме није никако искључио све друге.

То врло важно одступање меничнога права има свога потпуног оправдања, и то: прво зато, што су меничне тражбине у ствари готово увек трговачке, а у трговини је непоходна потреба да се дугови исплаћују тачно на уговорени рок, и друго зато: што по меници увек, поред главног дужника, стоје према притежатељу у обавези још и многа друга лица, којима је јако за тим стало, да се исплата меничне суме не одуговлачи, него да се што пре пречисти питање: хоће ли главни дужник меницу исплатити, јер ако он то о року не учини, меница је поништена и она су сасвим ослобођена обавезе, иначе у противном случају морају да се сама одмах састарају за исплату, како би се уштедили трошкови око судске наплате.

Код менице је, по самом закону (§ 122. трг. зак.), рок одређен у заједничку корист притежатеља и меничног дужника, јер се ни притежатељ не може приморати да прими меничну суму пре одређеног рока. Према томе, меница може бити плаћена пре рока само тако, ако на то пристану и притежатељ и дужник.

Кад се меница исплати о року, без сваке забране, онда закон (§ 121. трг. зак.) сматра, да је менични дужник, који је ту исплату дао, пуноважно ослобођен дуга. Том се исплатом, осим њега, тада исто тако ослобађају меничне обавезе и сви остали менични обвезници, који су притежатељу јемствовали за исплату, а на име: трасант, сви индосанти, њихви акцептанти за част и менични јемци, а тако исто и менични јемац самог главног меничног дужника, који је дао исплату.

Овде нам само ваља напоменути, да се сва ова лица датом исплатом само: сматрају да су пуноважно ослобођена њихове меничне обавезе, а никако да се ње ослобођавају безусловно. На име, они остају и даље одговорни за исплату менице: ако је она плаћена лицу, за које је платица знао да није прави притежатељ или је са мало више пажње могао то знати (на пример фалсификован последњи бланко-пренос, а њему је потпис последњег индосанта добро познат; исплатио лицу убожне спољашњости, и ако је менична сума сасвим знатна; плаћену меницу оставио код притежатеља и т. д.).

Али и ако исплата ослобођава и трасанта његове меничне обавезе, према притежатељу менице, она с друге стране, има то правно дејство да даје право трасату, односно акцептанту, који је меницу платио без меничног покрића, да тражи од трасанта, односно

од његовог комитента (ако је плаћена меница била: комисиона трата), ону суму којом је меницу платио, јер је за ту суму датом исплатом постао његов поверитељ. Само та тражбина није менично правна, него обична грађанска или трговачка, према томе да ли је потекла у узајамном грађанском или трговачком односу.

Као што се види, исплата, коју главни менични дужник изврши о року, има најјаче правно дејство, које исплата у опште може имати; јер она сасвим поништава меницу и брише са ње све меничне обавезе. Дејство пак наплате далеко је слабије, јер никад не поништава меницу. Оно је осим тога, код наплате и различно према лицу, од кога је наплата извршена. Тако:

а). Ако је наплата извршена од трасанта, њом се ослобођавају сви потписници менични, осим акцептанта, кад се код њега налази покриће, и његовог меничног јемца.

Трасант у том случају има права, да меничном тужбом од акцептанта или његовог меничног јемца наплати целу меничну суму са свима причињеним трошковима.

б). Ако је извршена од ког индосанта, њеног посредника за част или меничног јемца њоме се тада ослобођавају, заједно са својим посредницима за част и меничним јемцима, само они индосанти, који долазе из индосанта који је платио (његови последници). Од свију ранијих пак индосаната (својих претходника), њихових посредника за част, и њихових меничних јемаца, трасанта, акцептанта, издатеља сопствене менице, њихових меничних јемаца и трасантовог посредника за част, овај индосант има права да меницу наплати, у путу регреса, са свима трошковима, и то: било од онога од њих који му се учинили најподеснији, јер су сви они његови солидарни дужници.

в). Ако је најзад извршена од ког посредника за част или ког меничног јемца, њоме се ослобођавају сви посредници хоноратови, а хонорат и његови претходници стоје према овом платцу исто тако у обавези, као што је напред (под б.) речено да стоје према индосанту, који је меницу платио.

Кад се пак меница исплати пре рока, онда закон (§ 120. трг. зак.) ту исплату оставља на одговорност исплатиоца, не ослобођавајући га, заједно са свим меничним обвезницама, меничне обавезе кад год се о року покаже, да се том прераном исплатом штети притежатељ. Такав случај, на име наступа: прво кад је меница плаћена неистинитом притежатељу, тако, што је губитком или кра-

ђом дошла у руке туђе, па се то приметило тек пред сам рок и тек тада ставила забрана за исплату; друго: када се меница исплати неспособном притежатељу (малолетнику, оном над чијим је имањем већ отворен стечај и т. д.), јер, да се чекало до рока, сасвим је вероватно да би се ставила забрана, а осим тога, менични дужник који плаћа пре рока, има довољно времена да се боље распита о способности притежатеља, те је сасвим право, што за њега важи она иста одредба, која и за обичнога грађанског дужника (§ 894. грађ. зак.), а која гласи: „Ако је ко дуг положио ономе, који сам са својим имањем руковати не сме, онда би он дужан био по други пут платити; и само би се онда ослободио, ако би се плаћен дуг још заиста непотрошен нашао, или би се показало, да су исти новци на корист примца употребљени.“

IV. НА КОМЕ СЕ МЕСТУ ИМА ТРАЖИТИ ИСПЛАТА МЕНИЦЕ?

Исплата се менице, као што већ знамо, има тражити у ономе месту, које је у њој изрично одређено за то, или ако то место у њој није назначено, онда у оном, које сам закон означаје, а на име: сопствена меница у месту где је издата, а вучена у месту које је крај имена трасатовог означено као место његовога пребивања.

У том месту притежатељ има права да тражи исплату и онда, када би му било познато да се менични дужник (акцептант, издатељ сопствене менице), односно трасат из њега одселио, јер он може имати интереса да новац прими баш у том месту, а не у оном у коме је сада дужник.

У месту плаћања исплата се има тражити у дужниковој радњи, или, ако он није трговац, у његовом стану, за време радних часова, и то лично од дужника или његовог заступника.

V. КАКО СЕ ИМА ИСПЛАТИТИ МЕНИЦА?

Пре свега меница се има платити оном сумом новаца која је у њој писменима у тексту означена. Притежатељ се, као, и у осталом, ни ма који други поверитељ (§ 883. грађ. зак.), не може принудити да прими какву другу вредност, на пример полуге племенитог метала, друге менице, чек, и т. д. јер он има право на новац, и то метални. Папирни (банкноте) се новац притежатељу може преко

његове воље дати у исплату само онда, кад је прави папирни новац, т. ј. кад у земљи има принудан течај.

Односно пак врсте новца (монете), којом се меница има исплатити, наш је закон (§ 119. трг. зак.) поставио правило: да се она по правилу има платити монетом која је у њој означена, али да је ипак дужнику допуштено исплатити је и монетом која на месту плаћања има законит течај, ако у меници означена монета није ту у течају.

Али свакојако, већ на основу напред постављеног правила, за дужника то право избора престаје кад је у меници изрично напоменуто, да се има платити само означеном монетом, што се може назначити изразом: ефективно, а не другом монетом, или којим другим сличним изразом, који се има ставити одмах иза означања монете. У таквом случају дужник се може одужити само том монетом, ако је опште има (макар колико га она стала), јер ако је нема, наступа примена правила: да се нико не може обвезати на оно што је немогуће.

По себи се разуме, да је дужник, кад има права избора монете, обвезан, ако меницу плати другом монетом, да доплати и ажију, која би у време плаћања постојала између те две врсте новца.

Требало би, да је притежатељ само онда дужан да прими исплату кад се њоме полаже цела менична сума. Али наш закон трговачки (§ 132.), насупрот томе правилу, које је, у осталом, усвојено грађанским законом (§ 88б. грађ. зак.) за исплату грађанских тражбина, наређује притежатељу: да прими и почесне исплате на рачун менице, које исплате спадају на олакшицу издатељу и индосантима а да за остатак неплаћене суме, ако хоће, подигне протест.

То одступање меничног права од правила о недељивости извршења обавеза правда се тиме, што је очевидни интерес, често врло многобројних меничних обвезника, да се њихова обавеза исплатом колико толико смањи, те је закон, у интересу лакше циркулације менице, због тога на овом месту у неколико и жртвовао интерес притежатељев.

VI. ИСПЛАТА НЕСТАЛЕ МЕНИЦЕ.

Кад коме нестане исправа, наш га закон (§ 204. зак. о грађ. пост.) упућује, да тражи код суда: 1. да се нестала исправа уништи, и 2. да му се изда нова од лица које је прву издало, па ће

му та нова исправа имати исту вредност, коју је имала и она изгубљена. Али тај начин није никако подесан за менице, јер у огласу, који услед овог захтева нове исправе, позива преко новина онога, у кога се налази нестала исправа, да му је донесе, суд мора оставити рок од 101 дан, а, међутим, рок исплате код меница ретко је кад већи од 92 дана. Једно због тога, а друго и зато, што је меница самим својим циљем намењена да не остане у рукама једног лица, него да брзо и на великим даљинама циркулише, па је стога подложна честом губитку и пропасти, наш законодавац нашао се побуђен прописати у трговачком законик у (§§ 123. — 131.) један далеко краћи начин наплате и исплате меничних тражбина.

По тим прописима законским, притежатељ, коме је меница нестала, има одмах преко власти извести о том трасата, акцептанта, односно издатеља сопствене менице, стављајући забрану на исплату нестале менице (§ 125. трг. зак.). После тога има се поступити овако:

А).

О РОКУ ПЛАЋАЊА ГЛАВНОМ ЈЕ ДУЖНИКУ МЕНИЧНОМ ПРЕДСТАЛО ИЗВЕСНО ЛИЦЕ СА НЕСТАЛОМ МЕНИЦОМ, ТРАЖЕЋИ НАПЛАТУ.

У том случају дужност је меничног дужника, кад год је стављена забрана на исплату, да о тој пријави одмах извести онога, који је ставио забрану, кад би он код власти или код суда с тим лицем пречистио питање ко је прави притежатељ. Кад се то питање реши менични ће дужник, ако већ пре тога није предао меничну суму власти (§ 895. грађ. зак.), меницу исплатити оном од њих двојице коме је суд наредио.

Б).

О РОКУ ПЛАЋАЊА, ОСИМ ПРИЈАВЉЕНОГ ПРИТЕЖАОЦА, НИКО СЕ НИЈЕ ЈАВИО ЗА ИСПЛАТУ, НИТИ ПОДНЕО МЕНИЦУ.

У таквој прилици имају се разликовати ова три случаја:

а). Нестала је меница била издата у више примерака. Трасат није ни на један од њих ставио свој акцепт. Притежатељ је сачувао бар један примерак.

Тај је случај сасвим прост, јер притежатељ има у сачуваном примерку потпун доказ да је био притежатељ менице, чију исплату сад тражи. Истина би, по правилу, требало да он меничном дужнику поднесе и по исплати преда све издате примерке, али наш

закон (§ 126. трг.) у том случају изузетно допушта меничном дужнику, кад му притежатељ изјави да су остали примерци изгубљени, да му меницу исплати и само по једном поднетом примерку, био он: први, други, трећи, четврти итд.

Ако би се доцније баш и остведило, да то лице није било прави сопственик, него неки други, тај прави притежатељ неће моћи ништа тражити ни од меничног дужника, који је меницу исплатио, ни од осталих меничних обвезника, него једино још може тражити накнаду од оног који је меницу неовлашћено наплатио, и ако је исти, том наплатом, учинио какво кривично дело, захтевати код надлежне власти да се он за то казни.

Менични је дужник нарочито овлашћен да у оваком случају без икаквог уздрезања исплати меничну суму потражиоцу кад год на поднетом примерку менице стоји т. зв. касаторни уметак (клаузула касаторна), а то је примедба, да исплата тог примерка погаштава све остале. Тај се уметак обично ставља на други, трећи итд. примерак, који се издаје сопственику пошто су му нестали ранији, и тада се он обично исписује: „платите за ову другу, а не за прву меницу“, односно „за ову трећу, а не за прву и другу“.¹⁾

На овај се начин може добити исплата само вучене менице, јер се сопствена меница не издаје у више примерака.

б). Нестала је меница била издата у више примерака. Трасат је акцептирао један од њих, и нестао је само тај акцептирани примерак.

Тај је случај мало тежи од предњег, јер је правило (§ 124. трг. зак.) да се онај, који плати другу, трећу, четврту итд. меницу а не узме натраг ону на којој се налази његов пријем, не ослобођава том исплатом спрам онога у чијим се рукама налази тај пријем.

Али, при свем том, закон (§ 127, трг. зак.) допушта акцептанту, да меницу и у том случају исплати оном који се јавља као

¹⁾ Одредба § 123. трг. зак. у коме је реч о касаторној уметку, преведена је из чл. 147. франц. трг. законика, али нетачно. Француски закон гласи: „Исплата менице учињена на другу, трећу, четврту итд. пуноважна је ако је на исплаћеној меници било назначено да се њеном исплатом уништава вредност свију других.“ Наш пак § 123. гласи: Исплата менице учињена на другу, трећу, четврту итд. пуноважна је ако се на исплаћеној стави да се том исплатом вредност свију других уништава.“ Према тој редакцији могло би се погрешно узети, да касаторна клаузула не мора да се налази у меници још онда кад је она писана, него да се има написати на меници тек приликом њене исплате.

притежатељ на основу једног или свију непримљених примерака, ну тада само онда кад тај пријављени притежатељ буде испунио предходно ова два услова:

1, кад добије од суда (од првостепеног, ако је менична сума већа од 1000 динара, иначе од општинског) одобрење да му се меница исплати: и

2, кад да јемство ради обезбеђења, да ће моћи вратити примљену меничну суму.

По себи се разуме, да суд неће дати то одобрење ономе пријављеном притежатељу, у кога ма по чему сумња да говори истину.

Толико обазривост у овом је случају потпуно оправдана, јер пре свега, ономе, у чијим је рукама акцептирани примерак, не може се много замерити што се није јавио за исплату на дан рока, пошто он има у рукама формалну обвезу акцептантову, с којом се можда потпуно задовољава и не тражи никакве друге веће сигурности; а друго, није ни мала ствар дати акцептанту овлашћење, да се, изузетно од напред показаног правила, ослободи меничне обавезе, заједно са свима осталим меничним обвезницима, пре него што узме натраг меницу на којој је његов потпис.

Ако би се доцније ко јавио са акцептираним примерком и доказао да је он прави притежатељ менице, а не онај који је, по допуштењу суда, меницу наплатио, тај ће прави притежатељ имати оно исто право, које му се признаје и у предњем случају, а осим њега још и то, да за исплаћену меницу тражи накнаду од јемца.

Само, он треба да похита са својом пријавом, јер овај јемац по закону (§ 131. трг. зак.) одговара само за три године од дана кад је меница исплаћена (т. ј. рока менице).

И на овај начин, као и на предњи, може се добити исплата само по вученој меници, и то из разлога који је тамо напоменут.

в). Нестала је меница била издата само у једном примерку, или, ако је била издата у више примерака, сви су њени примерци нестали

Тај је случај најтежи, јер лице, које се тада јавља као притежатељ менице и тражи њену исплату, нема у рукама ни једног примерка, којим би доказао да је икад био сопственик изгубљене менице. Због тога закон (§ 127, трг. зак.) тада допушта да главни менични дужник (акцептант, трасат, односно издатељ сопствене менице) може пуноважно исплатити меницу пријављеном притежатељу само онда кад он претходно испуни ова два услова:

1. кад добије од суда (првостепеног, односно општинског) одобрење да му се исплати, и

2. кад да јемство, да ће моћи вратити примљену меничну суму, ако му се доцније натраг затражи.

У овом случају (а тиме се овај случај и разликује од предњег) питање: да ли пријављеном притежатељу треба дати одобрење за исплату, има се расправити пресудом судском (у предњем само наредбом). Суд ће моћи дати то одобрење само онда кад пријављени притежатељ потпуно докаже да је сопственик изгубљене менице, а то он може доказати свима доказним средствима која су допуштена у трговачком праву.¹⁾

Ако пријављени притежатељ добије одобрење од суда за наплату менице, али не може да даде јемство, он може тражити, да се менична сума, докле јемца не нађе, положи у судске руке.

Овим се начином може наплатити како вучена тако и сопствена меница. Али вучена се меница, у таквом случају, може (§ 130. трг. зак.) наплатити и на један други далеко подеснији начин, ако се само за извесно мало дуже време пре рока приметити да је нестала. Тај је други начин овај. Притежатељ нестале менице има написати нов примерак нестале менице (други итд.) и са њим се обратити своме индосанту, који је дужан ставити свој потпис и упутити га на свог индосанта. Идући тако на ниже од индосаната до индосанта притежатељ се има зауставити на трасанту, јер му акцептант није дужан понова дати свој потпис. Са тако потписаним новим примерком, у коме се обично назначује напред поменути касаторни уметак, притежатељ има поступити, било као у случају означеном под а), било као у оном под б), према томе да ли изгубљена меница није била акцептирана или јесте. Ово издање новог примерка нестале менице пада на трошак самог притежатеља.

Б.) НАПЛАТА МЕНИЦЕ.

1. ВРСТЕ МЕНИЧНИХ ТУЖАБА.

Ако се меница не исплати о року, или се плати само за један део, њен је притежатељ тада овлашћен, да је наплати ма од кога

¹⁾ У § 128. трг. зак. где се о томе говори, нетачно је речено, да пријављени притежатељ може само књигама доказати сопственост на изгубљену меницу („... ако право сопствености на меницу књигама посведочи...“). Закон је ту истакао само најчешћи случај, али свакојак он тиме није имао намеру да искључи сва друга доказна средства,

меничног обвезника, јер му за њену уредну исплату по закону (§§ 88., 91., 96., 116., 118. и 162. трг. зак.) одговарају сви који су обвезани по њој.

У погледу те наплате, закон дели меничне обвезнике у две врсте, и то: на **непосредне** или главне и на **посредне** или споредне (регресне, гарантне). Притежатељу даје једино против првих (непосредних) обично меничну тужбу, а наспрам других (посредних) признаје му само ова права: 1, право на посредну (регресну, рекурсну) меничну тужбу или тужбу за накнаду (§ 140. трг. зак.), 2, право да повуче повратну меницу (§ 153. трг. зак.), и 3, право да тражи забрану (§ 148. трг. зак.), која су сва три права условљена протестом због неисплате и везана за један врло кратак рок.

По тој законској деоби,¹⁾ **непосредни** су менични обвезници: 1, акцептант, 2, трасант, који није доказао да је о року плаћања, у трасата било меничног покрића; 3, акцептант за част таквог трасанта, 4, издатељ сопствене менице, 5, издатељ сопствене домицилиране менице у којој није означен домицилијат, и 6, менични јемац ма кога од ових меничних обвезника; а, на против, **посредни** су сви остали, и то поименце ови: 1, трасант, који је доказао да је трасат имао менично покриће о року плаћања; 2, сваки индосант, 3, акцептант за част ма кога од њих, 4, издатељ сопствене домицилиране менице у којој је поред домицила означен и домицилијат, и 5, менични јемац ма кога од њих.

Главни разлог, с кога је законодавац посредне меничне обвезнике тако одвојио од непосредних и са којег је притежатељу неплаћене менице његово право наплате против њих условио протестом због неисплате и везао за врло кратак рок, јесте за неке од тих обвезника у томе, што се код њих не налази она вредност, која би се имала употребити за покриће менице (обвезници под бр. 1, 2 и 4.) а за неке опет у томе, што су они јемци тих посредних меничних обвезника (обвезници под бројем 3 и 5). Према томе, неисплата менице не носи ни једном од њих никакве користи, јер им вредност, коју добијају при издању (обвезници под број 1 и 4), односно при преносу менице (обвезници под број 2), никако

јер притежатељем менице могу бити и нетрговци, који немају трговачких књига.

¹⁾ Та деоба у трговачком законик у нашем истину није нигде изрично изведена, али се она истиче самим правним положајем који наш закон даје притежаоцу неплаћене менице наспрам меничних обвезника,

не долази бесплатно, него само као накнада за оно што су они већ дали за меницу, када су је прибавили (трасат и издатељ: покриће менично, а индосанти: вредност-валуту).

У нашем се трговачком закону говори о обичној тужби само у једном једином законском пропису (§ 167.) и то ради одређења времена за које она застарева. По томе, за њу важе у свему осталом сва она правила, која су нашим законима прописана за обичне приватне тужбе за наплату. Ми се овде не можемо упуштати у излагање тих правила, него ћемо, следећи примеру нашег трговачког законика, одмах прећи на посебно проучавање оних напред означених права, која се нашим законом признају притежатељу неплаћене менице наспрам посредних меничних обвезника.

Али пре него што и на њих пређемо, ваља нам још овде напоменути, да сва права, која закон признаје притежатељу неплаћене менице, како према непосредним (обична менична тужба) тако и према посредним меничним обвезницима (тужба за накнаду и остала два права), прелазе од њега на сваког посредног меничног обвезника, и то у погледу свију његових претходника, чим се меница од њега наплати у путу регреса т. ј. чим је наплати притежатељ или који његов последник тужбом за накнаду. На акцептанта за част и на меничног јемца право на обичну меничну тужбу у том случају прелази и онда, кад они улазе у ред и самих непосредних меничних обвезника.¹⁾

II. ПРОТЕСТ ЗБОГ НЕИСПЛАТЕ.

1. Врсте меничних протеста. — Као што смо напред напоменули, сва права, која има притежатељ неплаћене менице наспрам посредних меничних обвезника, јесу условљена протестом због неисплате, те је због тога и потребно, да, пре него што пређемо на њих, проучимо најпре законска правила о протесту. Ми ћемо овде по примеру нашег трговачког законика, уз протест због неисплате, изложити и правила, која важе и о осталим меничним протестима, а њих има свега још два, и они су: протест због непријема, којим се утврђује, да трасат, односно одређени адресат по потреби, није хтео меницу да прими, и протест ради обезбеђења, којим се

¹⁾ Сва та права, као што ћемо видети мало доцније, припадају и посреднику при наплати (платцу) за част кога од тих свију лица, јер оно по закону (§ 135. трг. зак.) ступа у сва права и у све дужности исплаћеног притежатеља менице.

доказује да је акцептант пао у презадужено стање пре рока одређеног за исплату. Овај последњи протест у свему је једнак по облику са протестом због неисплате, па га зато наш закон (§ 139. трг. зак.) само помиње, али о његовој форми не прописује никаква особена правила.

Протест због неисплате јесте јавна исправа, којом се утврђује да главни менични дужник није исплатио меницу о његовом року.

Протест због непријема и протест ради обезбеђења могу се подизати само по вученој меници, а протест због неисплате по свакој.

2. Важност протеста. — Све обавезе, које по меници имају посредни менични обвезници, само су условне обавезе. Сви се ти обвезници, на име, својим потписом на меници обвезују, да ће дати обезбеђење исплате и да ће меницу исплатити о року, али само под условом: ако је не прими или не исплати онај, који је за то у меници одређен у првоме реду. Због тога је и сасвим оправдано, што наш закон наређује, да притежатељ менице кад се њима обраћа за осигурање или за наплату, мора најпре несумњиво да докаже: да се испунио тај услов.

Желећи да отклони сваки могући спор од тог питања, наш је закон (§§ 89., 138. и 139. трг. зак.) наредио да се испуњење тога услова има доказати актом који се зове: протест, напомињући изрично (§ 151. трг. зак.), да се тај акт не може у том погледу заменити никаквим другим актом, па ни самим писменим признањем онога, који је имао меницу да прими или исплати.

У тој истој намери наш закон (§ 139: трг. зак.) наређује притежатељу неплаћене менице, који жели да се обрати за наплату посредним меничним обвезницима, да увек на време изиште протест због неисплате, баш и онда, кад на први поглед изгледа да је сасвим излишан, а на име: и ако је већ изискат протест због непријема, или и ако је дужник преминуо или пао под стечај, или и ако је он сам по меници био одређен за домицилијата. Јер, и ако је трасат одрекао да је прими, он сада (пошто је добио можда покриће) може бити вољан да је исплати; а на место преминулог или под стечај палог дужника могу меницу исплатити његови наследници, односно какав његов пријатељ, који жели да му тиме олакша поравнање са повериоцима и убрза свршетак стечаја.

Ну све то не значи, да који од меничних обвезника (обично трасант или индосант) нема права уговорити са својим саговорачем (ремитентом или индосатарем) да, у случају непријема или неис-

плате менице, не изискују протест, него да и без тога може тражити против њега обезбеђење, односно наплату. Али ако се хоће, да та њихова погодба важи и за доцније притежатеље менице, обвезник менични треба да је изрично назначи на меници (трасант у меници а индосант у своме преносу меничном). Она се обично назначава изразом: „без протеста,“ али може и каквим другим, који то исто значи. Таква се погодба обично закључује по меницама од врло мале вредности, за које не вреди излагати се трошковима протестним, и за које се притежатељу може веровати на реч, да је пријем, односно исплату менице безуспешно тражио. Та погодба, кад је у меници забележи трасант, важи и за све доцније посредне меничне обвезнике, а, кад је, на против, стави који индосант у своме меничном преносу, она важи тада само за њега.

3. Кад се има изискати протест? — У томе постоји велика разлика између протеста због непријема и протеста ради обезбеђења с једне и протеста због неисплате с друге стране.

Прва два протеста притежатељ менице може изискати кад год хоће све до рока плаћања менице, а протест због неисплате, ако се у опште реши да га подиже, може по закону (§ 138. трг. зак.) тражити само првог дана, који долази за даном кога је меница требала да се плати, а одмах други дан, ако је тај дан био празник.

4. Ко је овлашћен да подиже протест? — И у томе се питању протест због неисплате разликује од она друга два протеста; јер њега може подизати само притежатељ неплаћене менице или његов пуномоћник, који је уједно овлашћен и да прими исплату. Протест пак због непријема или ради обезбеђења може, осим њих двојице, подићи и сваки онај у чијим је рукама меница, јер се има претпоставити да га је притежалац, предајом менице у руке, овлаштио да тражи осигурање њене исплате.

5. Где и против кога се има подићи протест? — Протест због непријема и протест ради осигурања имају се подићи увек у месту, које је у меници означено као место пребивања трасатовог (акцептантовог) или се као такво по закону сматра, и то протест због непријема против трасата и одређеног адресата по потреби, а протест ради обезбеђења против акцептанта.

Протест пак због неисплате треба подићи увек у месту, које је у меници означено као место плаћања или се по закону сматра за тако, и то против: трасата, односно акцептанта, адресата по потреби, издатеља сопствене менице, или домицилијата.

Ако меницу не исплати ни један од њих, протест се има тада подићи против свију, а ако је исплати адресат по потреби, онда га треба изискати против свију осталих, јер се адресат као што већ знамо, на плаћање позива тек кад трасат, односно акцептант или домицилијат, исплату одрече.

Кад се протест подиже против више њих, он се има да изда у једном истом акту против свију оних лица против којих је изискат.

6. Ко је надлежан да издаје протест? — По нашем закону (§ 149. трг.) менични протести се имају подизати код трговачког суда; где пак њега нема, код првостепеног суда; а где ни тога нема, код полицијске власти. Ако је сума менице до 100 динара, тада је за издање протеста надлежан дотични општински суд.

Протест издаје у суду пријавник судски, а код полицијских власти онај писар, кога старешина срески за то одредио буде (наредба министра правде од 8. априла 1866. год. Бр. 1434.).

Овај је орган власти по закону дужан, да пре него што протест изда, позове оно лице против кога се протест тражи, да меницу прими, односно потврди да је под стечајем, односно меницу плати. Ако се то лице не одазове томе позиву, или се не могне наћи на месту, протест се тада може издати и без његовог присуства (§ 150. трг. зак.).

7. Каква треба да буде садржина протеста? — Протест се данас издаје по штампаном формулару, па стога није ни потребно да се у то питање дубље упуштамо. О томе можемо рећи још само то, да се, према закону (§ 150. трг. зак.), протестирана меница треба да препише у протесту од речи до речи, са свима њеним изјашњењима меничним.

Пошто је меница самим својим задацима одређена да не остане дуго у рукама једног истог лица, то су протести изложени губитку, па зато наш закон (§ 152. трг. зак.) предвиђујући да се протест може изгубити или поништити, и наређује да лица, законом за сачињење протеста одређена, ако не желе потписати под строги одговор и накнадити трошкове и штете дотичним странама, — имају брижљиво чувати концепте издатих протеста и у протокол по реду заводити. Тај протокол, у коме стране морају бити означене, има се прошити јемствеником и утврди потписом старешине надлежности.¹⁾

¹⁾ При тражењу протеста плаћа се, по закону о таксама (бр. 200 таксене

III ПОСРЕДНА (РЕГРЕСНА, РЕКУРСНА) МЕНИЧНА ТУЖБА ИЛИ МЕНИЧНА ТУЖБА ЗА НАКНАДУ.

Ми смо већ напред видели ко и против кога има право подићи ову тужбу. Овде још само то претходно да напоменемо, да онај, коме та тужба припада, има право подићи је, или само против једног меничног обвезника, и то против оног кога он хоће, или скупа против свију који су њему одговорни за исплату неплаћене менице, а то су сви његови претходници. Он то право има по закону (§ 140. трговачког закона) зато, што су сви ти менични обвезници његови солидарни дужници.

а). Наплата (регрес) кад је тражи притежатељ неплаћене менице.

Услови који се захтевају за шу наплату.

Притежатељ неплаћене менице, ако жели да меницу наплати средством тужбе за накнаду, он треба да испуњава ова два услова и то:

- 1), да је на време изискао протест због неисплате;
- 2), да тужбу подигне у року који је законом одређен.

О првом смо услову већ напред говорили, па зато ћемо се овде задржати само на оном другом.

По закону (§§ 141., 142. и 143. трг. зак.) притежатељ протестиране због неисплате менице има ову тужбу подићи у врло кратком року, јер, са разлога које смо напред (стр. 313.) поменулу, није право, да она лебди дуго над главом оних меничних обвезника против којих је допуштена.

Тај се рок према меничним обвезницима у Србији рачуна од дана (датума) изискатог протеста због неисплате (не рачунајући у њега сам тај дан), и он је од 15 дана, кад год тужени не пребива на даљем растојању од 10 сати од места, у коме се меница имала платити. Кад пак тужени пребива на даљем растојању од тог места, онда се тај рок продужава за сваких 5 сати даљег растојања још са једним даном.

тарифе), такса у таксеним маркама по вредности менице која се жели протестирати, и то:

до 500 динара	2 динара
од 501 до 1000	3 „
преко 1000 дин.	5 „

Али за менице, које су издате у Србији, а имају се платити ван ње, тај је рок много дужи. Тако против њених меничних обвезника, који станују у Србији, менична тужба за накнаду има се подићи: за 3 месеца, ако се неплаћена меница имала платити где у Европи, осим Исланда и острва Ферарских; за 6 месеци, ако се имала платити у којој приморској азијској или афричкој земљи дуж Средоземног и Црног мора или на каквом острву, које се налази у тим морима; за 18 месеци, ако јој је место плаћања одређено у каквој другој ваневропској земљи, на Исланду или на Ферарским Острвима. За менице пак по виђењу притежатељ је, по закону (§ 137. трг. зак.), дужан, да у роковима, које само овде изложили за менице што се имају платити на страни, обичну меницу по виђењу поднесе на исплату, а меницу на одређено време по виђењу на виђење, рачунајући рок од дана издања менице, — ако у опште жели, да има право на наплату судску и од меничних обвезника који станују у Србији.

Рок за подизање тужбе за накнаду рачуна се посебно (индивидуално) према сваком туженом лицу, па зато, кад притежатељ подиже тужбу против свију меничних обвезника, он треба да је подигне у року одређеном за обвезника најближег месту плаћања, ако жели да је може наплатити од свакога од њих.

Ако притежатељ неплаћене менице није испунио макар који од ова два услова, т. ј. ако меницу није протестирао или није тужбу за накнаду подигао у горе означеном року, он тада по закону (§§ 144. и 146. трг. зак.) губи према свима посредним меничним обвезницима свако право наплате.

Од тог се правила изузима само случај, кад је трасант, који је доказао да је о року плаћања менице снабдео трасата са меничним покрићем, то покриће узео натраг после рока за подизање тужбе за накнаду, и то било рачуном, било подмирењем једног потраживања за друго (пребијањем дуга) или ма којим другим начином. Трасант, који је то радио, постао је тиме накнадно: трасант који није дао покриће, па због тога га закон (§ 147. трг. зак.), заједно с његовим акцептантом за част и меничним јемцем, од тог тренутка и сматра као непосредног меничног обвезника, па неуредном притежатељу неплаћене менице повраћа право да меницу од њих наплати (обичном меничном тужбом).¹⁾

¹⁾ Параграф 147. погрешно је написан. У њему се вели, да неуредни притежатељ менице може повратити право наплате и према индосантима у

Али ваља нам напоменути, да овај губитак права наплате што наступа за неуредног притежатеља није јавног карактера, тако да га судија има по службеној дужности узети у обзир. Према томе, суд може само онда притежатеља одбити од тражње да му се плати меница, кад тужени истакне у своју одбрану тај његов губитак права; а ако има више тужених, онда према оним туженима који су то учинили. Ми смо већ напред (страна 315.) видели, да менични обвезници могу уговором унапред притежатеља овластити, да меницу не протестира (уметак: „без протеста“). По себи се разуме, да су они власни то исто и накнадно, кад их он тужи за наплату, прећутно му одобрити, не позивајући се на неподизање протеста.

Најзад имамо овде узгред напоменути и то, да неуредни притежатељ неплаћене менице, кад меница није била акцептирана има по закону (став 2. § 146. трг. зак.) право, да на основу оних истих доказа које је трасат изнео, тражи од трасата менично покриће које се код њега још налази, те да се бар из њега намири за своју меничну тражбину. Само, то тражење није менично, него грађанско или трговачко; а није ни лично притежатељово, него трасантово, које му је самим законом уступљено. То исто важи и за покриће неплаћене домицилиране сопствене менице, које је издатељ њен предао домицилијату ради њене исплате, јер се домицилирана сопствена меница, у којој је назначен домицилијат, у ствари по нашем закону (§ 163. трг. зак.) јавља као вучена.

Како се има подићи менична тужба за накнаду?

Притежатељ неплаћене менице има ову тужбу подићи по свима оним правилима, која су прописана у закону о судском поступку у грађанским делима за подизање грађанских тужаба. Али, пре него што је тако подигне, он по нашем закону (§ 141. трг. зак.), треба да претходно достави протест због неисплате сваком оном кога њоме тужи, како би му дао прилике, да меницу са трошковима драговољно исплати, и да на тај начин избегне веће судске

том случају у коме га поврћа наспрам трасанта. То је, међутим, у основи нетачно, јер према закону (§§ 144. и 146. трг. зак.) обавеза индосаната није једнака са обавезом трасантовог и она нема никакве везе са меничним покрићем. Та је погрешка потекла из оног истог узрока, који смо назначили код § 87. трг. зак. (стр. 286.).

трошкове. У пракци пак то се саопштење никад унапред не чини, него се туженом тек са тужбом и протест доставља.¹⁾

Шта притежатељ може тражити овом тужбом?

Притежатељ има право да тражи овом тужбом, да суд туженога осуди да му плати:

- 1, главно неплаћене менице;
  - 2, интерес 6% годишње на ту суму, и то од дана изискатог протеста због неисплате, (§ 158. трг. зак.);
  - 3, трошкове, које је имао око протеста (§ 155. трг. зак.),
  - 4, интерес 6% на суму, коју је издао на те трошкове, и то почевши само од дана, кога је тужбу подигао (§ 159. трг. зак.); и
  - 5, разлику меничног курса између места дужниковог становања и места где је меница имала да му се исплати (§§ 157. и 160. трг. зак.).
- Менични пак обвезник, који меницу исплати са свима оним додатцима, има права тражити од притежатеља да му преда исплаћену меницу заједно с протестом и рачуном о плаћеним трошковима. Кад на тај начин добије меницу, он је овлашћен да на њој пребрише свој потпис и потписе свију својих последника, јер су његовом исплатом и обавезе свију њих коначно престале.

- б). Наплата (регрес) кад је траже менични обвезници један од другог меничном тужбом за накнаду.

Услови који се захтевају за ту наплату.

Сваки посредни менични обвезник (узимајући само првог, т. ј. трасанта, првог индосанта сопствене менице и издатеља домицилиране сопствене менице у којој је означен домицијат), од кога се меница у путу регреса наплати, има право да је и сам наплати меничном тужбом за накнаду од свију својих претходника (други став § 140. трг. зак.) који су посредни менични обвезници, онако исто као што је то право имао и сам притежатељ неплаћене менице према свима меничним обвезницима. И он, ако само пред собом има више претходника, може тражити наплату, сасвим

¹⁾ Таква је пракса очевидно штетна за меничне обвезнике, али се не може спречити, јер се у закону не каже да притежатељ мора или има протест претходно доставити, него само: треба да достави.

по својој вољи, или од свију скупа, или од неколико њих, или само од једнога, кога избере.

Услови пак, под којима он може од њих добити наплату, јесу ови:

1, да је био обавезан исплатити меницу (било притежатељу, било своме последнику), јер би у противном случају, својом исплатом учинио неку врсту поклона, за који нема права тражити накнаду од другог.

Индосант, који је исплатио притежатеља неплаћене менице, искупљава, дакле, тај је први услов само онда кад је притежатељ и према њему био у свему уредан, т. ј. ако је изискао протест због неисплате и у законом року тражио или добио наплату.

2, да је меничну тужбу за накнаду подигао у року који је законом одређен.

Тај је рок онај исти, који је прописан и за притежатеља, т. ј. 15. дана, 3 месеца и т. д. Али тај рок за посредног меничног обавезника почиње тећи (последњи став § 143. трг. зак.) од дана кад је против њега била подигнута тужба, или кад је он драговољно исплатио уредног притежатеља менице, што и у том последњем случају има видети из датума признанице притежатељеве, која се обично исписује у самој меници.

И овде се тај рок рачуна посебно за сваког туженог меничног обавезника.

Ако се посредни менични обавезник не покаже у наплати уредан, и за њега наступа она законска последица (санкција), која као што смо видели напред (стр. 319.), настаје за неуредног притежатеља неплаћене менице, т. ј. губитак сваког права наплате од посредних меничних обавезника.

Како посредни обавезник има да подигне тужбу за накнаду?

И посредни менични обавезник, кад подиже тужбу за накнаду мора поступити онако, како смо напред казали да је дужан чинити и притежатељ неплаћене менице т. ј. да, пре него што тужбу суду преда, туженима саопшти протест због неисплате.

Шта он може да тражи шом тужбом?

Посредни менични обавезник има право да тражи да му тужени накнади све оно, што је он био принуђен платити ономе који је од њега меницу наплатио. Уз то он има права тражити:

- 1, интерес 6% годишње на ту плаћену суму, од дана исплате;
- 2, све трошкове које је сам имао, и интерес на њих од дана предаје тужбе.

IV. ПОВРАТНА МЕНИЦА.

Кад се за наплату неплаћене менице послужи меничном тужбом за накнаду, о којој смо до сад говорили, притежатељ мора свакојачко да чека на новац бар неко извесно време, које може бити и нешто подуже, при свој законској строгости и брзини наплате меничних тражбина. Међу тим, често пута њему није никако до чекања, и закон (§ 153. зак.) му тада пружа једно средство да одмах наплати меничну суму, интерес, разлику курса и трошкове учињене око протеста и иначе. То је средство: **повратна меница**, а она је нова меница, коју он може повући, за суму неплаћене менице и све интересе и трошкове, било на трасанта, било на кога индосанта старе менице. Ту нову, повратну, меницу он може лако пренети у месту где се стара (неплаћена меница имала платити, и на тај начин краћим путем доћи до новца.

Сва правила, која важе за обичну вучену меницу, вреде и за повратну, али само с тим додатком, што је трасат повратне менице и без акцепта менично обавезан, а то зато што се по старој (неплаћеној) меници већ налази у обавези, било као трасант, било као индосант, акцептант за част, или као менични јемац.

Повратна се меница мора увек повући одмах по изискатом протесту због неисплате, а има се издати тако, да се плати одмах по виђењу или у врло кратком року од њеног издања, како би се, ако означени у њој трасат одрече да је плати, по том имало још времена да се по старој (неплаћеној) меници одмах подигне менична тужба за накнаду против њега и осталих регресних меничних обавезника.

Према томе, повратна је меница у ствари само прикривен менични пренос неплаћене менице, јер као што знамо, протестирана се меница по закону не може пренети на другог меничним преносом.

По нашем закону (§§ 153. и 160. трг. зак.) повратна се меница може повући највише на суму, која обухвата:

- 1, главно старе неплаћене и протестиране менице;
- 2, интерес 6% годишње на ту суму, и то од дана изискатог протеста;

- 3, таксе и трошкове око подизања и саопштавања протеста;
- 4, разлику курса (§ 154. трг. зак.); и
- 5, трошак око издања повратне менице.

Да би пак онај, на кога је повратна меница повучена, знао тачно шта је све ушло у суму, за коју је та меница издата, закон (§ 155. трг. зак.) ставља у дужност трасанту (т.ј. притежатељу неплаћене — старе — менице) да преда своме ремитенту уз повратну меницу и посебан рачун њене суме.

Повратна меница гласи обично овако:

У Београду 17. маја 1899. год   Од динара 5600 у злату.

За одмах по виђењу платите за ову повратну меницу по наредби   мојој сопственој,   суму од динара пет хиљада шест стотина у злату вредност примљена у готовом и ставите исту у рачун..... извештај.

Госп. Ненаду Ненадовићу, трговцу

из Параћина.

Сава Савић

Плаћање у Параћину.

V. ЗАБРАНА.

Забрана је средство за обезбеђење, које суд својим решењем даје повериоцу, а састоји се у праву, да из извесних дужникових покретних ствари, или из извесног дужниковог примања, наплати своје потраживање пре свију осталих дужникових поверитеља (§§ 398.—410. зак. о грађ. суд. пост.)

Притежатељ се може тим средством послужити, ако се има бојати, да ће који менични обвезник, пре него што изиђе судско решење по тужби за накнаду, прикрити своје покретно имање, и тиме избећи плаћање менице.

То средство притежатељ неплаћене менице, по закону (§ 148. трг. зак.), може употребити против сваког меничног обвезника, дакле, како против трасанта, тако и против сваког индосанта,

њиховог акцептанта за част или меничног јемца, издатеља сопствене менице и т. д. У закону (§ 148. трг. зак.) се, истина, вели, да то право има притежатељ протестиране због неисплате менице, али је ван сваке сумње да оно припада и самом неуредном притежатељу, јер наш закон (§ 398. зак. о грађ. суд. пост.) признаје то право сваком поверитељу, чија тражбина није о року плаћена. Међутим, истина је и то, да забрана, која би, по тражењу неуредног притежатеља, била одобрена на покретност каквог посредног меничног обвезника, има по закону (§ 392. т. 3 грађ. суд. пост.) да падне, ако се тужени позове на неуредност притежатељу и овај буде услед тога одбијен од тражења наплате.

Притежатељ има тражити забрану код трговачког суда, а код првостепеног (грађанског) само онда, кад се ствари, на које се она тражи, не налази на територији трговачког суда него грађанског (законодавно решење од 22. јануара 1860. год. вбр. 297.; § 16. зак. о устр. трг. суда).

При њеном тражењу он има у свему поступити по правилима, која су о том прописана у законнику о поступку судском у грађанским делима (§§ 376.—410. трг. закона).

В) ПОСРЕДОВАЊЕ У НАПЛАТИ МЕНИЦЕ

Одредба и циљ посредовања у наплати менице.

Последице које настају услед тога што меница није плаћена о року, врло су тешке за меничне обвезнике; јер тада они имају да плате, поред меничне суме, и све трошкове, који се имају учинити подизањем меничне тужбе за накнаду или повлачењем повратне менице. Осим те чисто материјалне незгоде, менични обвезници који су трговци, долазе тада још и у једну другу далеко озбиљнију и већу неприлику. а та је што им таква наплата, нарочито ако је још тражена и забрана, много уди трговачком кредиту, или што им може да изазове и сам стечај.

Менични се обвезници избављају, међутим, тих неприлика, ако меницу, кад је већ није хтео исплатити главни дужник (трасат, акцептант, издатељ сопствене менице, или домицилијат као његов пуномоћник), плати какво треће лице, које по њој није обвезано. Таква се исплата зове: посредовање у наплати или исплата за част, а лице које је врши: плаћац за част, или посредник за част (хonorант); онај пак за чију је част учињена хонорат

Ко може платити меницу за част?

Меницу може платити за част сваки онај, који је по закону способан да плаћа, и уз то по меници коју жели да исплати, не стоји ни у каквој обавези, јер би иначе исплатом извршио само своју обавезу.

Према томе, посредник при исплати менице може бити сам њен трасат, пошто и он није по меници обвезан. Трасат пак обично онда не пристаје да меницу редовно исплати, али је ипак по том плаћа за част, кад није добио покриће, а нема ни вере у трасату да ће му моћи вратити плаћену меничну суму. Исплаћујући, међутим, меницу за част кога индосанта (обично последњег) он задужује меничном сумом свога хонората и све његове претходнике, а тим се у потпуној мери осигурава да ће му се плаћена сума вратити.

Као најчешћи посредници за част јављају се адресати по потреби, јер су они, као што већ знамо, на меници и назначени да, ако устреба, то буду. Притежатељ је, шта више, обвезан њих понудити да меницу исплате, а друге је само дужан примити.

За чију се част може меница платити?

Меница се може платити за част ма ког њеног регресног (посредног) обвезника, а не само за част трасанта или кога индосанта, како се погрешно вели у закону (§ 134. трг. зак.), јер је таква исплата у интересу свакога од њих.

Кад се и како се меница има платити за част?

Посредовање у наплати може се извршити тек кад се меница о року не исплати и протест због неисплате изиште. Њему раније нема места зато што је исплата, коју чини главни дужник у смислу налога меничног, далеко повољнија од исплате за част, пошто сасвим поништава меницу и брише све меничне обавезе, а исплата за част, међутим нема тако снажно дејство.

Посредовање у наплати има се, према закону (став 2. § 134. трг. зак.) означити у самом протесту због неисплате или у придатку његовом.

Правно дејство исплате за част.

Посредник за част ослобођага својом исплатом све оне меничне обвезнике који су посредници његовог хонората (онога за

чију је част меницу платио), а према том лицу (хонорату), и према свима његовим претходницима, ступа у сва права и све дужности исплаћеног притежатеља. Дакле, дејство исплате за част јаче је или слабије према томе, да ли је меница плаћена за част овог или оног меничног обвезника. Оно је најјаче кад се она положи за част трасанта, првог индосанта итд.; а најслабије је кад се исплата учини за част последњег индосанта. Због те разлике у њеном правном дејству и потребно је, да се у протесту због неисплате увек забележи и за чију је част посредовање извршено.

Утакмица при посредовању у исплати.

Може се десити, да се притежатељу неплаћене менице у исто време јаве више њих који желе посредовати у исплати. Како је притежатељ у праву да само једанпут прими меничну суму, то у том случају настаје питање: од кога ће је узети? Наш закон (став 4. § 135. трг. зак.) на то питање даје одговор: да је тада има примити од онога, који својом исплатом ослобођава највећи број меничних обвезника. Али за случај, ако се међу тим утакмичарима буде налазио трасат, наш закон (став 5. § 135. трг. зак.) наређује да притежатељ има узети од њега меничну суму, кад год ни један од осталих утакмичара не нуди исплату са јачим дејством, тј. не нуди да плати за обвезника, који стоји пред оним за кога је трасат понудио. По себи се разуме, да је од њих свију и тада најпречи адресат по потреби, јер је његово посредовање за част унето у меницу или менични пренос као обавезни услов за притежатеља.

Чланак II.

Престанак меничне обавезе застарелост¹⁾

Трговцима је, због многобројности њихових трговачких послова и због брзине с којом они морају те послове предузимати и свр-

¹⁾ Застарење или застарелост јесте законска претпоставка, да извесно право и обавеза трају само за законом одређено најдуже време, и да их више нема, кад то време протече, (т. з. губећа застарелост). Закон је ту претпоставку усвојио зато, што се са основом може мислити, да је поверилац измирен, кад ни за извесно дуге време није судом тражио од дужника да испуни обавезу. Та законска претпоставка, истина у неком случају може бити и нетачна, али и тада закон не допушта, да се њој противно доказује, тј. да право и обавеза још постоје, а то у интересу сигурности саобраћаја међу људима. Јер, кад би се питање о постојању дуга могло потрвати кад

шавати, врло потребно да се њихове обавезе из тих послова дуго не развлаче, него да се у извесном кратком року или изврше или сматрају да су престале, да су застариле. С обзиром на ту важну трговачку потребу наш је закон (§ 166. трг. зак.) и прописао правило: да се потраживања између трговаца за трговачка дела, на основу трговачких књига и других докумената, имају пречистити и наплатити најдаље за 20 година (а не, као грађанска, за 24 године), и да се имају сматрати као да су већ намирена: застарела, ако се ни за то време не изравнају.

С обзиром на ту исту потребу, а, осим тога, за меничне обавезе још и на то, што су оне много строже од обичних трговачких обавеза, наш је законодавац прописао за њих много краћу застарелост. Тако, као што смо већ видели, кад год се притежатељ неплаћене менице покаже неуредан, тј. не изиште протест због неисплате или не подигне на време (за 15 дана, 3 месеца итд.) меничну тужбу за накнаду одмах се услед тога сви посредни менични обвезници (трасант, који је доказао да је трасат имао менично покриће о року плаћања; сви индосонти; акцептант за част ма кога од њих; издатељ домицилиране сопствене менице у којој је означен и домицилијат, и менични јемац ма кога од њих) ослобођавају сваке обавезе, и неуредни притежатељ нема више права тражити од њих наплату, него се за њу може обратити још само непосредним (главним) меничним обвезницима, а на име: акцептанту, односно трасанту, који није доказао да је о року плаћања у трасата било меничног покрића, а тако исто и оним који је истина то доказао, али је после рока за подизање тужбе за накнаду покриће узео натраг; акцептанту за част кога од таквих трасаната; и меничном јемцу ма кога од њих. Али према самим тим непосредним меничним обвезницима наш му закон (§ 167. трг. зак.) не допушта да сувише дуго развлачи тражење наплате, наређујући да му се менична тражбина има и према њима сматрати као застарела, ако ни за пуних 5 година не буде затражио њено измирење.¹⁾

год би се хтело, дужници би били принуђени да чувају вековима доказе да су одиста измирили дуг, који су били ма кад дуговали. Осим тога и право је, да се тако губитком права кзни сваки онај поверитељ, који и одвише дуго оклева да са својим дужником већ једанпут пречисти узајамне рачуне о дугу.

¹⁾ У § 167. трг. зак. каже се, да се ова петогодишња застарелост односи на „све тражбине тичуће се вучених меници а и сопствених ако су ове последње издате и потписате од трговца, банкара или ма и од нетрговца за дела трговачка...“ То је међутим, речено сасвим

Ова петогодишња застарелост по правилу почиње тећи од дана кога је изискат протест због неисплате.

Ако пак протест није никако изискат, или, што је свеједно, ако је изискат касно, онда тада тече од дана, кога је требало изискати протест.¹⁾ Само у том се последњем случају истиче једно питање, које наш закон није изрично предвидео, а на име: од кад треба рачунати почетак ове застарелости код меница по виђењу и на одређено време по виђењу, које нису поднете за исплату, односно на виђење, ни у оном крајњем року од 3, 6, 18 месеци, који је прописат § 136. трг. законика. На то питање, држимо, да ваља дати овакав одговор: Код тих меница, у таквом случају, почетак се застарелости има ставити код обичне менице по виђењу на други дан по истицају оног рока од 3, 6, 18 месеци, а код вучене менице на одређено време њен почетак треба одложити још за оно време, које је одређено да протече од дана подношења на виђење. Али, ако је у таквој меници изрично наређено да се има поднети на исплату или виђење за неко извесно време, онда се почетак застарелости има одредити према томе року.

Код ове петогодишње застарелости закон допушта само један узрок прекидања,²⁾ и то: гоњење обавезног на суду (§ 945. грађ.

неодређено, јер се та застарелост односи само на меничне обавезе горе бројаних непосредних меничних обвезника, т. ј. само на тражбине, које непосредно истичу из менице, а не и на оне, које са њом имају само какву посредну везу, дакле „које се не тичу“ Тако, и ако се тичу менице ипак застаревају, не за 5, него за 20 или 24 године, према томе да ли су трговачке или грађанске, ове тражбине:

а). Тражбина акцептанта или трасата, којом тражи покриће од трасанта, јер је меницу платио својим новцем.

б) Тражбина трасанта, да му трасат, који није хтео меницу платити, врати предато му покриће.

в). Тражбина издатеља домицилиране сопствене менице, да му домицилијат, који меницу није платио, врати ону суму, која му је предата ради исплате менице.

г). Тражбина неуредног притежатеља непримљене менице, да му трасат изда покриће (став 3, § 146. трг. зак.)

¹⁾ Наш закон (§ 169. трг. зак.) није предвидео овај други случај, али се он свакојак о има решити онако, како је горе речено, с обзиром на први случај који је закон предвидео.

²⁾ Прекидање или прекид застарелости значи поништавање целог ненавршеног рока застарелости, који је пре прекида протекао, тако, да кад отпадне препрека, која је извршила прекид, течај застарелости мора понова отпочети.

Препрека или узроци, који прекидају застарелост, јесу у грађанскоме праву главни ови: а) признање обавезанога пре рока застарелости, да потраживање одиста постоји; (§ 945. грађ. зак.) б) гоњење обавезаног на суду (§ 945. грађ. зак.)

зак.). Ако је дакле, притежатељ или посредни менични обавезник на кога је прешло његово право, меничнога обавезника тужио суду, (или само пријавио своју меничну тражбину у стечај, ако је обавезник био пао под стечај), све време, које је пре тога за застарелост протекло, пропада и застарелост доцније може тећи само „од дана последњег корака код суда чињеног“.

Али, ако се отпочети спор доврши, и то: признањем, поравнањем или пресудом судском, онда наш закон за застарелост такве меничне тражбине прописује рок од 24 године, с тим да тада важе сви правила, која су грађанским законом прописана за застарелост. Ваља нам још напоменути и то, да код ове петогодишње застарелости никако нема места одлагању или обустављању њеном.¹⁾

Што се пак тиче дејства ове петогодишње застарелости: обичне меничне тужбе, о њему имамо рећи, да је оно знатно ослабљено допуном § 928. под ж. грађ. зак. од 5. маја 1864. године. До те законске допуне дејство је ове застарелости било: да се, услед ње сасвим ослобођавају сва она лица у чију је корист она протекла. Али том је допуном наређено: да се менична обавеза тих лица услед те застарелости само претвара у обичну грађанску, за чију се застарелост тражи 19. година (дакле са оних 5 ранијих 24 године). Према ономе, што смо рекли у почетку овог одељка, та је измена сасвим неупутна. Нигде у свету менични обавезници не стоје толико у обавези колико у нас (у Холандији 10 година, и то је највећа мера.)

Најзад имамо напоменути, да се ова петогодишња застарелост не односи на меничне обавезе, које би нетрговци примили по сопственој меници, кад год они не буду у њих ступили по каквом трговачком послу. За те обавезе, и ако су оне меничне и према т. 6. § 17. закона о устр. трг. суда безусловно трговачке, важи ипак обична грађанска застарелост;

¹⁾ Од прекида застарелости треба разликовати обустављање застарелости. Оно се састоји у спречавању течаја застарелости, или тако, да ова не може отпочети, или тако, да ова, ако је већ отпочела, престаје даље тећи све докле не отпадне препрека која га је изазвала.

Препреке или узроци који обустављају застарелост, у грађанском су праву ови: а) неспособност лица, против којих тече застарелост (§ 942. грађ. зак.); б) извесни лични одношаји (§ 943. грађ. зак.); мораторијум; г) обустава вршења правосудја (§ 944. грађ. зак.); д) одсуство повериоца из Србије (§ 933. грађ. зак. (види опширније Систем приватног (грађанског) права, од г. А. Ђорђевића, књига, половина II, стр. 253. и след).

ГЛАВА VI. СТРАНЕ МЕНИЦЕ. (СУКОБ ЗАКОНА.)

Меница се врло ретко задржава у рукама само једног лица. Она у улози трговачкога новца, до свога рока плаћања често пута пређе многе земље и градове. У томе њеном ходу по њој се закључују у разним државама многи менични уговори: тако, она се у једној држави изда, у другој пренесе, у трећој даље пренесе, у четвртој се даде менично јемство, у петој акцептира и т. д. Како пак менични закони појединих држава нису једнаки, него су у многим питањима супротни један другом, — у сукобу један с другим, то се у таком случају само собом истиче питање: по закону које ће државе српски суд, ако се код њега поведе спор због наплате такве стране менице, имати да цени, како важност те менице и њених меничних изјашњења, тако и исправност мера, које су у каквом страном месту предузете ради одржања и извршења права што их она даје?

Наш трговачки закон садржи о томе у својој последњој глави (VII), која носи наслов: **страно законодавство**, света три одредбе, од којих једна (§ 168.) расправља питање: о меничној способности страних меничних обавезника, друга (§ 169.) питање: о форми страних меница и меничних изјашњења, која су по њој учињена на страни; и најзад трећа (§ 170) питање: о форми мера (делања), које су извршене на страни ради одржања или извршења права из менице. Ми смо већ раније (страна 247.) проучили прво од тих питања, а сада нам још остају ова два друга.

Форма страних меница и меничних изјашњења учињених у страној држави.

Наш је закон (став 1. § 169. трг. зак.) у том погледу прописао као главно правило: да се форма меница, које су издате изван Србије, а тако исто и осталих изјашњења (преноса, акцепта, авала), која су учињена на страни, суде по закону места у коме су учињена. Према томе: меница која се изда у Енглеској на доносиоца, у Француској без нарочитог означања у њеном тексту да је меница, и Аустрији без означања примљене вредности и т. д. макар да није саобразна нашем закону трговачком, има се сматрати и у Србији за исправну односно форме,

и то само зато што се као таква сматра у месту њеног издања. Исто тако и кад је обрнути случај т. ј. кад меница, која је издата на страни, не важи према закону те стране земље (на пр. вучена — сопствена меница издата у Француској), јер тада се има и у Србији сматрати да та меница не важи, макар била по српском закону у свему по форми исправна. (У акцепту, који је стављен у Шпанији није писменима исписата менична сума и т. д.)

То се правило оправдава тиме, што се од онога, који у страни земљи меницу издаје, прима и т. д., може с правом тражити само да зна закон те земље, и да по њему правилно састави меницу, пренос, пријем и т. д., јер он није у стању предвидети у којој ће се земљи та меница имати да наплаћује, па да је удеси по њеном закону. У осталом, то му не би било ни могућно баш и кад би ту земљу знао, јер се по једној истој меници може тражити наплата у више држава, на пр. од акцептанта у Србији, од индосанта у Аустрији, од меничног јемца у Италији, од трасанта у Француској. То је случај кад сваки од меничних обвезника станује у другој земљи.

Од тог главног правила наш закон чини два изузетка, и то:

а) менична изјашњења (пренос, акцепт, авал), која се учине по каквој страни меници у Србији, наши судови имају сматрати за пуноважна, макар та страна меница или њена ранија менична изјашњења и не били састављени по закону земље у којој су постали, ако само, онаква каква су, одговарају српском закону. На пр. у Француској је издата вучена — сопствена меница (а у њој таква меница не важи) и путем преноса дошла је у Србију. Наши судови имају сматрати за пуноважне меничне преносе, који се у Србији ставе на њу, јер та меница, и ако не важи по француском закону, ипак одговара у свему српском закону.

То се изузетно правило правда тиме, што се онима, који су такву неисправну страну меницу у Србији преносили, примили, јемствовали, — не може уписати у кривицу незнање страних закона, нарочито кад меница, као у овом случају, у свему одговара српском закону.

б) Менице, а тако исто и менична изјашњења (пренос, акцепт, авал), које би начинио изван Србије један српски држављанин према другом српском држављанину, вреде као менично правна, макар и не била исправно састављена по закону места у ком су учињена, ако само одговарају у свему нашем закону. На пр.: два су српска

држављана у Француској издали један другом вучену-сопствену меницу, која се има платити у Србији.

То се изузетно правило правда тиме, што по нашим закону (§ 5. грађ. зак.) српски држављани имају дужност придржавати се наших закона и онда кад су у иноземству, ако им је то само могућно, као што је баш овде случај,

Форма мера (делања) извршених на страни ради одржања или извршења права из менице.

Наш закон (§ 170. трг зак.) прописује правило, да се она има увек ценити по закону места, где је дотична мера предузета. Тако на пример: протест због неисплате сматраће се за пуноважан и у Србији, ако је у свему извршен по прописима оне државе у којој је изискат, макар да није изискат, као код нас, код суда. него код нотара, или и ако није подигнут одма сутра дан по року плаћања него у року од 3 дана итд.

То се правило правда самим собом, јер се од притежаоца менице може с правом захтевати, да за одржање меничних права у страни држави предузме само оне мере, које закон те земље прописује и допушта ради тога.

ОДСЕК VII.

БАНКЕ И БАНКАРСКИ ПОСЛОВИ

ГЛАВА I.

БАНКАРИ И БАНКЕ. ВРСТЕ БАНАКА.

Трговци би морали свести на сразмерно врло малу меру свој посреднички рад у размени добара, када у својим трговачким пословима не би могли употребити, поред свога, и туђе капитале,¹⁾ јер су они данас, кад је међу њима све већа међусобна утакмица, самом силом околности упућени да се прихватају што више и што знатнијих послова, не би ли тако, и поред мале зараде коју имају

¹⁾ Под речи: капитал у Народној се Економији разуме свако оно добро, које може да послужи као средство за производњу нових добара. Међу тим у обичном говору тој се речи даје много ужи значај и под њим се разуме само новац, који је у осталом, и најподеснији капитал, јер се за њега путем размене, могу добити сви други. Ми ћемо ту реч овде узимати у том њеном значењу.

на сваком послу, ипак дошли до што веће добити. Другим речима трговцима је данас кредит¹⁾ неопходна потреба. Данашњи је трговац, може се готово рећи, без њега као што је човек без ваздуха.

На први поглед изгледа, да трговци могу подмиривати ту потребу на врло лак и сасвим прост начин, а тај је: да се за капитале, који им требају, непосредно обраћају онима који их имају и који су вољни да их позајме (капиталистима). Међутим, у ствари, тако не може да буде, јер тај непосредни кредит наилази на исто онако несавладиве препреке, на какве, као што смо видели напред (страна 14.), удара и непосредна размена добара. Непосредном кредиту, на име, стоје на путу у главном ове сметње: а) трговци немају времена да дуго истражују капиталисте, јер се код њих потреба за кредитом јавља сасвим изненада и тако, да је морају подмирити у најкраћем року; б) — трговцима је потребно да унапред и колико толико сигурно знају услове под којима могу добити кредит, како би према томе, са извесном сигурношћу могли решавати, хоће ли ући у какав посао, за који им је потребан кредит; и в) — капиталисте обично не познају трговачке прилике и трговце, па не би никад хитали, да своје капитале поверавају (да дају кредит, трговини, пошто је њој потребан, по правилу, највише лични кредит, а тај је баш и најризичнији. Због тих не

¹⁾ Под речи: кредит у Народној се Економији разуме: овлашћење, које има неко, да употреби туђ капитал, с обавезом, да у извесном року врати сопственику, било тај исти капитал, било његову вредност. Кредит је акт поверења, које има сопственик капитала у ономе, коме предаје свој капитал, да ће тај капитал хтети и моћи вратити. То потврђује и само његово име јер реч кредит долази од талијанске речи: *credere*, која значи веровати.

Сопственик може поверити свој капитал позајматељу, или просто на реч (било усмену, било писмену) да ће исти вратити, или пошто позајматељ то своје обећање појача тиме што ће му (позајматељ или који други за њега) дати право првенствене наплате из једног дела, било покретне имовине своје, коју ће му предати на чување до исплате дуга (залогу), било непокретне имовине (хипотеку или интабулацију). У првом случају је личан кредит, а у другом стваран.

Према томе да ли ће позајматељ употребити позајмљени капитал ради производње добара или ради потрошње, и кредит се дели на: производњачки и на потрошачки кредит.

Произвођачки се кредит, даље, разликује на: трговачки, хипотекарни и земљораднички. Трговачки је онда, када се узима ради трговине и индустрије; хипотекарни, када се даје на залог непокретне имовине; и земљораднички, кад се даје земљорадницима ради набавке најпотребнијих средстава за њихов пољопривредан рад: као на пример ради набавке алата, стоке, семена итд.

згода, чим се у којој земљи трговина стане развијати¹⁾ и услед тога код трговаца настане јача потреба за кредитом, одмах се појављују и нарочити посредници за кредит, који од капиталиста узимају на зајам по извесну камату њихове капитале, макар они били и најмањи, па потом те, тако прикупљене, капитале издају на разне начине на зајам трговцима по нешто већу камату. Ти се посредници зову: банкари²⁾ а њихова посредничка радња: банкарска радња, или просто банка; поједини пак послови: банкарски послови.

Већ према доведе реченом, очевидно је, да су банке врло корисна установе; јер оне с једне стране дају могућност да се уштеђени капитали, макар били и најмањи, одмах међу на приплод, и тиме посредно постичу свет на штедњу, а с друге опет стране, што је и много важније, помажу, да ти капитали пређу у руке спремних и радних људи, који ће их корисно употребити на производњу нових добара. Банке, даље, регулишу кредит у земљи и доводе га у свима трговачким местима бар приближно на исту цену. Банке осим тога чине трговини драгоцену услугу и тиме, што дају средства и начина да се исплате учине у другим трговачким местима без пренашања суме новаца, која је за ту исплату потребна, а то као што смо видели напред (страна 234. и 235.), уштеђује трошкове и употребу металног новца. Једном речи, банке су резервоар или трг, у који утичу сви они капитали које њихови сопственици неће сами да употребе, и из којег по том отичу на ону страну и у оне послове, где се за њих осећа највећа потреба.

Банкарску радњу данас врше обично само друштва, јер банкарске послове може радити са успехом само онај, који има на расположењу велики капитал, а нарочито који ужива код света велико поверење, — кредит, јер се ти послови, као што рекосмо, врше највише са туђим, са позајмљеним капиталом, а капитал бан-

¹⁾ Као на пр. у нас у последње време после закључених трговинских уговора са многим страним државама и после грађења железница, од када наша трговина долази сваког дана у непосреднију и све тежњу везу са светском трговином.

²⁾ Речи: банкари и банка долазе од италијанске речи: *banco* (*banca*) клупа. У талијанским трговачким градовима банкарске су послове у XI. XII и т. д. столећу вршили у први мах мењачи (*campsores*). Они су држали на улици пред својим дућаном клупицу (*banco*), на којој су новац бројали па отуда су доцније банкари и добили своје име.

Мењачу, који не би платио своје дугове, забрањивала је власт даљу радњу, и на свечан је начин ломила његову клупу — *banca rotta* (сломљена клупа), отуда су и банкроти добили своје име.

карев служи само као гаранција за тај капитал. По себи се пак разуме, да ће код света увек имати веће поверење какво друштво (нарочито акционарско), чији се биланси сваке године саопштавају преко новина и подлеже строгој контроли, него какво приватно лице, макар оно имало исто толики капитал. У опште можемо рећи, да се појединци, — банкар, баве незнатнијим банкарским пословима и у мањим трговачким центрима, а међутим друштва — банке — (јавна, командитна и акционарска) већим пословима и у већим центрима.

Банке, а нарочито оне што су у већим трговачким центрима, обично не предузимају у подједнакој мери све банкарске послове, већ се у њима специјализују тако, да неке од тих послова или не врше никакав или врше у много мањој размери. Оно се, према својим главним пословима, и деле на две велике врсте, и то на трговачке, и на спекулативне (високе, велике) банке. Трговинске се банке баве обичним банкарским пословима, којима се трговина снабдева потребним кредитом. Спекулативне пак врше те послове тако рећи само узгред, а као главни задатак себи истичу: спекулисање на берзи за свој и за туђ рачун; остваривање (пласирање) великих зајмова државних, окружних, општинских и др.; оснивање великих акционарских друштава и т. д. Оне могу постојати само у највећим трговачким центрима, као што су: Лондон, Париз, Берлин, Беч и т. д.

ГЛАВА II.

БАНКАРСКИ ПОСЛОВИ

О банкарским пословима у опште у нас има само једна једина законска одредба (тач. 5. § 17. зак. о устројству трговачког суда), и то таква, којом се сви банкарски послови оглашују за трговачке („закон сматра као посао трговачки: 5. свако делање и операцију банака“). То је све! Због тога, а према ономе што смо већ рекли (страна 9. и след.) о узајамном односу трговачког и грађанског права, и за те послове важе правила, која су у грађанском закону прописана о уговорима у опште и посебно о оним уговорима који су по својој правној природи, слични банкарским пословима. Разуме се, да ти прописи грађанског законика за те послове важе само са изменама, које у њих уносе у том погледу трговачки правни обичаји и нарочите погодбе уговорних страна.

Најглавнији банкарски послови јесу ови: 1^о — примање новца на зајам; 2^о — текући рачун; 3^о — издање чекова; 4^о — издавање новчаница (банкнота); 5^о — есконтирање; 6^о — давање зајмова на залог; 7^о — давање зајмова на отворен кредит; 8^о — вршење наплата и исплата за туђ рачун; 9^о — примање остава; 10^о — размењивање новца; 11^о — куповање и продавање новца, злата и сребра, и трговачких хартија; 12^о — емисија акција и обвезница; и т. д.

Сви ти послови имају за предмет или новац, или трговачке хартије (као што су: акције, обвезнице; менице, варанти, заложнице, чекови и т. д.), или племенити метал у полугама (злато и сребро).

Банкарски се послови могу поделити на: основне и споредне. Основни су сви они које смо напред изређали под бр. 1—7 закључно, а остали су споредни.

Основни се банкарски послови могу даље разделити на: пасивне и активне. Пасивни су сви они, средством којих банка повлачи кредит, т. ј. постаје дужник; а активни су, напротив, послови средством којих она даје другоме кредит, т. ј. постаје поверитељ. Тако, међу прве долазе: примање новца на зајам, издавање новчаница (банкнота), текући рачун; а међу друге: есконтирање, давање зајмова на залог, на отворен кредит и на текући рачун.

При проучавању појединих банкарских послова, ми ћемо се обзирати само на ове наше кредитне установе: Народну Банку, Београдску Задругу, Београдски Кредитни Завод и Управу Фондова, јер су оне и најзнатније у нашој земљи.

1 ПРИМАЊЕ НОВЦА НА ЗАЈАМ.¹⁾

Банка, као посредник у кредиту, или, што је једно исто, као трговац са кредитом, ради са туђим новцем (капиталом). Она се с правног гледишта, не би никако могла сматрати као права банка када би обртала само свој капитал, већ би се морала узети као нека нетрговачка (чисто грађанска) радња за давање новца под

¹⁾ Зајам је уговор, који се неком дају ствари потрошне тако да их је властан по својој вољи употребити, потрошити и њима располагати, али с тим да их на уречено време натраг врати у истом роду и вредности (§ 593. грађ. зак.). Зајам се обично чини у новцу, али може бити и у другим потрошним стварима. Он бива или на камату (лихву, интерес) или без ње, на залог или без ње на јемство или без њега (§ 594. грађ. зак.).

интерес. Због тога је сасвим јасно, да је банкарски посао, о коме сада говоримо, најосновнији посао банчин (бар за обичне банке), јер банка среством њега долази до оних капитала, који су јој условно потребни за њен банкарски рад.

По правилу, уговарајуће стране (банка и капиталисте) могу закључити овај банкарски посао под којим хоће условима у границама које закон одређује, али ипак имају два услова, које оне обично не могу избећи јер их намеће сама природа ствари. Ти су услови ови:

а). Банка не може да плаћа велики интерес, јер њена главна зарада лежи у разлици између интереса, који плаћа својим повериоцима, и онога који наплаћује од својих дужника, те је она том околношћу непоходно упућена да прима на зајам само оне капитале који јој се дају под што нижи интерес

б). Банки се капитали узајмљују само на врло кратак рок. То долази услед малог интереса који она плаћа. Њој се због тога готово искључиво дају само капитали, који се привремено не могу уготребити, и код ње се остављају само дотле докле се не јави прилика да се даду другоме под повољнијим условима, или док не приспе време да се употребе за оно на што су и били намењени. Другим речима, банци се обично даје зајам само на неопредељено време (без напред уговореног рока), те је она, по закону (§ 606. грађ. зак.), дужна, да врати позајмљени новац чим га зајмодавац затражи, чим откаже зајам, а тако исто и она сама има права да зајам откаже у свако доба.

Најглавнији начин, на које банка прима новац на зајам, јесу ова три, и то:

а). На уложну (штедионичну) књижицу.

На тај начин примају зајам сви наши новчани заводи осим Народне Банке. Они га тако примају и у најмањим уштеђевинама (Кредитни Завод: 4 динара; Управа фондова: 1 динар; Београдска Задруга: 0.50 динара).

Сви улагач, који на овај начин банки позајмљује новац добија уложну књижицу, у којој мора бити забележено његово име, сума цифрама и словима, дан кад је новац уложен и колика се камата плаћа на уложени капитал. Пошто уложне књижице могу гласити само на извесно име, требало би да банка сме исплатити камату или капитал само улагачу, на чије име књижица гласи, или његовом пуномоћнику; али банка обично у својим штатутима услов-

љава право, да сматра за власника свако лице које јој поднесе књижицу и да том лицу може пуноважно издати како главницу тако и камату, осим ако улагач својим потписом у књижици изриком не задржи за себе право дизање камате и капитала.

Код наших се новчаних завода камата исплаћује редовно сваких шест месеци, рачунајући од дана улога, а плаћа се и пре ако се и капитал изузме. Ко не крене камату јануара или јула месеца, они му је капиталишу од првог дана идућег месеца; али ако улагач изјави при улагању, да за извесно време камату неће узимати, они му је тада капиталишу непрекидно још сваког 1. јануара и 1. јула¹⁾

У штатутима наших банака обично се поставља или бар предвиђа скала рокова, у којима је банка дужна после отказа исплатити уложени код ње новац. Ти се рокови одређују сразмерно величини отказане суме.

Кад банка исплати улагачу цео уложени капитал, он јој је дужан тада одмах предати на поништење уложну књижицу.

б) На текући рачун; и

в) На чек или банкарску упутницу.

На та два начина примају новац сви наши новчани заводи осим Управе Фондова. Народна Банка не плаћа никакав интерес на суме, које јој са тако предаду (чл. 39. њених пословних правила), а и сами други заводи плаћају на такав новац много мањи интерес од оног што га редовно дају, јер су тада обавезани да премљени новац исплате одмах по отказу. Банке примају на те начине само знатније суме новца.

II. ТЕКУЋИ РАЧУН.

Кад два трговца стоје у честим и сталним међусобним пословним односима, они се тада могу споразумети, да не исплаћују један другог после сваког појединог посла, него да се за извесно

¹⁾ То је правило сасвим оправдано код овог банкарског посла, али нам се чини, да се ни мало не слаже са § 603. грађ. зак., који гласи:

„Интерес на интерес не може се узимати нити напред уговарати; но кад дужник интерес кад треба не плати, то се може новим последујућим уговором неплаћени интерес у главно преобрати, и онда и на њега иде интерес.“

Та је законска одредба пропис јавног поретка (императиван), те за његову измену треба закон, а међу тим, законима од 21. септембра 1871. и од 10 јануара 1879. године наши новчани заводи нису добили овлашћења, да могу оступити у свом раду и од тог законског прописа.

време узајамно кредитирају за све оне суме, за које се буду један другоме задужили у том времену, и тек кад приспе уговорени рок, да прегледају заједнички рачун, па да онај, који по њему буде дуговао више, исплати другоме само тај вишак (салдо).

Таква се погодба зове: уговор о текућем рачуну, а сам пак рачун, који сваки уговорач води на основу ње и у коме сваки себе задужује за сваку поједину примљену вредност (римесу), а кредитира за ону коју издаје другој уговорној страни, зове се: текући рачун, јер он тече као једна непрекинута правна целина, све док не наступи одређено време да се закључи.

Текући је рачун узајаман, кад обе уговорне стране (оба коресподента, конкурента) по њему кредитирају и задужују једна другу, те се до закључка рачуна не може знати која ће имати да исплати салдо. Он је обично такав између два трговца или између две банке (и ми смо га као таквог узели напред у дефиницији), и тада обе уговорне стране за дат кредит имају покриће, које је у оним вредностима (римесама) што свака прима од друге. На против текући је рачун прост, кад по њему само једна уговорна страна има обавезу да другој чини издатке. Он је такав обично између банке и приватних лица.¹⁾

Текући је рачун врло корисна трговачка установа. Он пружа трговини и трговцима у главном ове користи:

а). Он знатно уштеђује количину металног новца, која би се морала употребити кад би се сваки поједини посао исплаћивао за себ, а не као код њега само: салдо.

б). Он одмеђује пренос новца из места у место, ако коресподенти пребивају у два различна места, а тиме им уштеђује трошак за пренос новца и отклања опасности, којима би били изложени кад би новац морали преносити. Као што знамо (страна 234.), и меница чини трговцима исту такву услугу.

в). Он даје коресподентима узајамно кредит, јер суме, које они дугују један другоме по сваком извршеном послу, не морају платити све до закључења рачуна, него се једино имају бринуте да тада положе само појављено салдо.

Пошто се сваки коресподент на тај начин за извесно време служи новцем, који другоме припада, у текућем рачуну се обично

¹⁾ Наша Народна Банка може стојати само у простом текућем рачуну, и то не само са приватнима, него и са самим новчаним заводима.

на сваку дужну суму рачуна закон интерес (6%), ако се не уговори већи, и то од дана кад је дуг постао.

Правна дејства текућег рачуна састоје се у следећем:

а). Коресподенти добијају право сопствености на свакој римеси, коју један другоме буду у току рачуна испослали, те су према томе овлашћени да с њима слободно располажу.

Онај од њих, који је римесу примио, дужан је одмах по рачуну кредитирати другог за њену вредност; а тај је други коресподент опет овлашћен, да га задужи за исту толику вредност. Када се римеса састоји у каквој меници или иначе трговачкој хартији, коју њен примац има да наплати, то задужење и кредитовање важи само под условом: ако се меница и т. д. наплати.

б). Свако се потраживање, које настаје из послате и примљене римесе, пренавља у примање по текућем рачуну, чим га коресподенти коначно заведу у своје књиге (рачуна). Од тога се тренутка то питање више не сматра као примање на основу послате римесе, него само једна активна партија (одељак, чланак) текућег рачуна.

Због тога се застарелост те тражбине тада одмах прекида.

в). Тражбине, које на предњи начин уђу у текући рачун и преновом постану његов део, губе у том рачуну сваку одвојеност (индивидуалност) и у њему се сматрају у тој мери као нераздвојан његов део, да се не могу посебно ни тражити ни платити. Текући је рачун на тај начин једна нераздвојна целина, која се има платити у облику салда, које се покаже у његовом закључењу.

Отуда следује, да римесе, које коресподенти један другом издају, никако се не могу сматрати као отплата дуга, који тога тренутка постоји на страни давца римеса. Због тога и застарелост, која је прекинута уписом тражбина у текући рачун, може опет отпочети тек кад се рачун закључи и види салдо.

г). Сваки коресподент дужан је рачунати за сваку примљену римесу закони или уговорни интерес,¹⁾ као што смо напред већ казали.

Текући се рачун има завршити по правилу онда кад је уговорено.²⁾ Али, пошто се он оснива на узајамном поверењу коре-

¹⁾ Народна Банка наплаћује интерес који важи у времену за које се задужена сума и налази на зајму.

²⁾ Код Народне Банке се закључује сваког 30. јула и 31. децембра.

спондената да ће о закључку његовом моћи исплатити појављено салдо, то је усвојено правило да се он има закључити и пре тог времена, чим поменуто поверење престане постојати, а то је одмах по захтеву ма ког кореспондента, после смрти, услед стечаја и у опште правног онеспособљења једног од њих.

Свака је страна тада дужна да преда другој на преглед свој рачун, и кад обе признаду заједнички рачун за тачан, она страна која се по њему покаже више дужна, има одмах да исплати другој тај вишак (салдо), или ако се реше да и даље остану у вези, да га одмах прибележе у новом текућем рачуну као прву римесу.

III. ЧЕК ИЛИ БАНКАРСКА УПУТНИЦА.

То је правна установа још доста непозната код наших трговаца. Међутим, у другим земљама, где је трговина јаче развијена, а нарочито у Енглеској, она је тако рећи у свакодневnoj употреби.

У тим земљама трговци држе у својим касама само новац који им је потребан за обичне и свакодневне потребе, а сву осталу готовину, што им претиче преко тога, предају одмах каквој сигурној банци, с којом стоје у текућем рачуну. Они отуда имају троструку корист. Прва је, што им банка чува новац много сигурније него што би га они чували у својим касама. Друга је, што им банка на тај новац, и ако им је он код ње у свако доба на расположењу, плаћа неки мали интерес, а то је свакојако боље него да им лежи сасвим бесплодан. На послетку, трећа им је корист, што се банка тада прима да им са тим новцем отправља благајнички посао, јер пристаје да они преко ње врше све своје знатније наплате и исплате.

Та последња услуга банчина стоји у непосредној вези са чеком. На име трговци, који имају код банке свога новца, кад им приспе какво плаћање, не врше сами исплату, него у место ње, упућују својој банци писмен налог, да лицу, које је у њему именовано, она исплати на њихов рачун означену суму новца. Ето тај писмени налог за исплату зове се: чек или банкарска упутница.¹⁾

¹⁾ Свакоме, ко код ње има текући рачун, банка, на захтев, издаје књижицу бланкета за чекове, која има своју јукету, (тј. сваки је лист при дну префориран да се може лако оцелити). Чим му се појави потреба, имаца књижице има само да допуну и потпише један бланкет, и да тако начини чек, пошто га оцени из књижице, преда ономе коме треба да плати у њему означену суму новца (чл. 37. правила за послове са Народном Банком).

Поред тога што тако трговци помоћу њега могу на врло прост и подесан начин вршити своја плаћања и тиме уштедити употребу касира, чек пружа још и ту корист, што у трговачком саобраћају одмењује употребу огромне количине металног новца. Тако се њиме само у Лондону сваког дана чине исплате од неколико милијона динара без једне кршене паре, а ево како. Трговци, који су преко дана добили сваки по неколико чекова на разне банке, не паплаћују сами те чекове, него их све предају сваки својој банци. Свака пак лондонска банка која ради са чековима, шаље истог дана у одређено време свога представника са свима чековима, што је тога дана добила од својих клијената, у тако звану комору за обрачун (Clearing House). На састанку своме, ти се банчини представници разрачунавају између себе, тако, да сваки пребија оно што његова банка има да плати са оним што од других има да прими. Ако се по рачуну покаже, да нека банка има тога дана више да прими него да да, представници задужених банака издају јој одмах на ту суму чек на Енглеску Банку. Код те пак банке, која је највећа не само у Енглеској, него и у целој свету, свака лондонска банка има свој текући рачун, те се ни такви чекови не исплаћују готовим новцем, него Енглеска Банка само по својим књигама за суму, која је у чеку означена, задужи банку, која је издала чек, а кредитује ону, која јој је чек предала. То се задужење и кредитовање по књигама банчиним зове: вирман или банкарски пренос (жиро).

Чек обично гласи овако:

Привилегована Народна Банка Краљевине Србије
5000 дин. у злату. Београд двадесет деветог маја 1899. г.
Платите г. Сретену Сретеновићу трг. из Ниша или по
његовој наредби суму од

динара пет хиљада у злату

Ненад Ненадовић.

Као што се из тога формулара види, чек много личи на вучену меницу по виђењу, али се ипак од ње битно разликује у овоме:

а). У меници се мора изрично означити да је она меница, а тако исто и рећи у чему се састоји примљена вредност, а у чеку се не назначује, нити његов назив, нити узрок због кога је он издат

б). Меница се може не поднети на исплату за пуних три месеца од дана издања, а исплата се чека мора тражити у много краћем року (8—15 дана), јер је он само средство за исплату, а не као меница, и средство за кредит.

в). Меница мора гласити на наребу ремитентову, а чек се може издати и непосредно у корист ремитента, па, шта више и на доносиоца.

г). меница се може издати и без покрића, а чек мора увек имати своје покриће, и то још оног дана кад је издат. (Чл. 38. правила за послове са Народном Банком: „Издаваоци упутница или чекова не могу ове повлачити на Банку ако немају готовине у Банци за исплате њихове“).

Кад је чек издат на наредбу ремитентову, он се може, као год и сама меница, преносити средством, како испуњеног, тако и бланко меничног преноса. (Став 2. чл. 37. пословних правила Народне Банке; „Упутнице по наредби исплаћују се ономе на кога гласи последњи пренос, а на терет текућег рачуна онога који је упутницу издао, тако да Банка није обавезна да се уверава о истинитости потписа преносилаца и доносиоца упутнице“).

IV. НОВЧАНИЦЕ (БАНКНОТЕ)

Новчаница је писмено, којим се банка обвезује, да ће звеченим новцем платити у њему означену суму новаца његовом доносиоцу чим то он буде затражио.

Издајући новчанице, банка долази до сасвим јевтиног кредита, те се због тога и сама налази у могућности, да на трговачке хартије са кратким роком даје много јевтинији кредит, него што би га давала кад би своја новчана средства црпела из обичног зајма, који је несразмерно скупљи.

Новчанице оптичу у трговачком саобраћају као год и прави (метални) новац, кад год банка, која их је издала, пружа довољно гаранције, да ће их моћи одмах исплатити на прост захтев доносиоца њиховог. Ту сигурност банка даје само онда, кад се налази под надзором државне власти, па због тога право издавања новчаница имају само оне банке, којима држава то право призна као неку повластицу. У Србији право издавања новчаница има само Народна Банка ¹⁾

¹⁾ „Привилегована Народна Банка Краљевине Србије“ основана од 6 јануара 1883. године, с тим да траје 25 година. (Законом о продуженом трајању Народне Банке).

За новчанице, које она издаје, важе ова правила:

1-о. Народна Банка може издавати двојаке новчанице: једне на злато, а друге на сребро.

Прве могу гласити на суме од 20, 50, 100, 500, и 1000 динара а друге само на суме од 10, 50 и 100 динара,

Коју ће врсту новчаница кад штампати и у течај пуштати, решава Управа Народне Банке, али то њено решење важи тек пошто га одобри Министар Народне Привреде (чл. 9. зак. о Нар. Банци.)

2-о. Народна је Банка дужна да исплати сваку своју новчаницу, и то златом ону која гласи на злато, а сребром ону која гласи на сребро, по пуној номиналној вредности без икаквог одбитка, чим се њезиној главној каси поднесе и исплата затражи. Та банчина обавеза мора бити изрично означена на свакој новчаници. Министар Народне Привреде може, међутим, Банку ослободити те њене обавезе у толико, што је може овластити, да исплату њених новчаница може вршити у сребру до извесног процента (чл. 10. зак. о Нар. Банци.).

3-е. Новчанице, које се пуне у течај, морају код Банке бити осигуране златом и сребром и другим вредностима трговачким и финансијским, које се лако и сигурно могу претворити у злато и сребро (т. ј. меницама есконтованим са најмање два сигурна потписа и са најдужим роком од 92 дана, варантима са кратким роком државним боновима и т. д.)

Банка не може никад пустити у течај више новчаница, него $2\frac{1}{2}$ пута толико колико има свега злата и сребра у својим касама. 3 новчанице, које гласе на злато, та метална готовина мора бити

жењу банчине повластице од 15. марта 1908 (ово време трајања продужено је још за 25 год.) Њен је основни капитал 20,000,000 динара. Подељен је у 40,000 акција, од којих свака гласи на 500 динара. До данас је уплаћен у пола (Чл. 4. зак. о Нар. Банци.).

Она стоји под државним надзором. Тај надзор врши непрекидно комесар, кога поставља Краљ указом. Комесарев је нарочити задатак да контролише издавање новчаница, пажећи да се управа у томе строго придржава закона и банчиних статута. Он има права присуствовати у свима седницама управног одбора, а тако исто и на главним скупштинама, и, ако нађе да је каква одлука противна статутима или законима земаљским овлашћен је, да обустави извршење такве одлуке док влада не реши питање (Чл. 24. зак. о Нар. Банци.).

Седиште је Народне Банке у Београду. Вач Београда она може по Србији имати филијале и агенције тек кад јој то влада одобри. Међутим, дужна је у местима, која краљевска влада одреди, отворити филијале или агенције најдаље у року од године дана. (Чл. 2. зак. о Народној Банци.).

бар за $\frac{3}{4}$ у самом злату; за сребрне новчанице, међутим, она може бити или у сребру или у злату, а и мешовито: и у злату и у сребру.

Али, новчанице које гласе на сребро, Банка не сме ни у ком случају издати више од 30,000 000 динара, (чл. 11. зак. о Нар. Банци.¹⁾

4-о. Све државне касе, и тако исто и касе које стоје под надзором државе, дужне су да примају при свакој уплати новчанице Народне Банке у њиховој пуној номиналној вредности (чл. 12. зак. о Нар. Банци). Приватни, међутим, немају ту обавезу.

5-о. Поништене или изгубљене новчанице Народне Банке не могу се код суда уништавати (амортизирати), те по томе Банка није дужна ни у ком случају да за њих изда друге. Само за поцепане новчанице или за њихове комаде, Банка је дужна дати сразмерну накнаду, по правилима, која су за то нарочито прописана (чл. 25. б. зак. о Нар. Банци).

6-о Народна Банка има право, да своје новчанице повуче из течаја и да их замени другима, које морају бити од исте вредности. Ради тога Банка мора издати три пута јаван позив преко званичних новина, али тако да између сваког позива прође 50—100 дана. Банка није дужна нити заменити нити исплатити новчанице које су повучене из саобраћаја, кад год јој се поднесу тек пошто протече пуних 5 година од дана кога је у званичним новинама изишао последњи (трећи) позив (чл. 11. б. зак. о Нар. Банци).

V. ЕСКОНТ.

То је банкарски посао, средством кога банке издају трговцима највећи део свога обртног капитала. Банка тај посао извршује тиме, што прекупљује трговачке хартије од вредности (н.пр. менице, валанте, благајничке записе, бонове и т. д.), којима још није дошао рок плаћања, дајући одмах за њихову номиналну вредност по неком малом одбитку.

Тај је посао не само корисан за Банку, него и за саме трговце, јер без њега они не би имали онај сигуран и јевтин кредит, који им је неопходно потребан за њихов посао.

¹⁾ Ових банкнота, које гласе на сребро, редовно Банка не може издати више од пет пута онолико колико јој је уплаћени капитал. И само изузетно, моћи ће се сва мера у издавању банкнота прећи највише за једну њену десетину, и то у случају ванредне и преке потребе, по особеном одобрењу Краљевске Владе, и под условом да се издани вишак повлачи чим престане потреба која га изазива, (Изм. 23. IX. 1885, и т. д. и изм. 15 III. 1908. год.).

У правној је науци за дуго било спорно питање шта је управо есконт, јер он много личи, како на уговор о куповини и продаји, тако и на уговор о зајму. Данас је то питање већ пречишћено. Есконт се данас сматра као нека врста уговора о зајму, па зато се мора вршити по правилима која су у грађанском закону прописана о том уговору (§§ 593.—608.).

Најважнији услови, под којима банке обично есконтирају, јесу ова два:

а). Рок плаћања трговачких хартија од вредности, које се хоће да есконтује код банке, не сме бити много удаљен од дана доношења на есконт, јер банка, пошто и она узајмљује на врло кратак рок, ни сама не може новац зајмити другоме на дугачке рокове. Наша Народна Банка, а и сви остали већи новчани заводи, есконтирају само ефекте (трговачке хартије од вредности), који не гласе на дужи рок од 92 дана.

б). Менице, које се банци подносе на есконт, морају пружити исвесну сигурност, да ће се одиста о року исплатити у њима означена сума новца. Та сигурност постоји код Народне Банке, по правилу, само кад се на поднетом ефекту налазе три позната и сигурна потписа јер банка може есконтирати са два потписа једино трговачке менице, и то само по пристанку свију присутних чланова есконтног одељка и одобрењу управног одбора. Други се напип новчани заводи задовољавају и само са два потписа. Они, за већи део позајмљеног капитала, обично служе као посредници између Народне Банке и трговачког света, јер ефекте, које су сами есконтовали са два потписа, одмах ре есконтирају код Народне Банке, тј код ње их сад они подносе на есконт, и тако од ње добивају новац, који су по тим ефектима позајмили, само по много повољнијим условим (они га обично зајме по 10%¹⁾, а од Народне га Банке добијају по 6%¹⁾).

Овај напред поменути одбитак, који банка задржава при исплати номиналне вредности есконтованог ефекта, и сâм се зове: есконт. Он у ствари није ништа друго него камата (интерес), и рачуна се према времену, које има још да протече до дана пла-

¹⁾ У статутима Народне Банке (чл. 22.) између других услова, које се траже код меница што се подносе на есконт Народној Банци, прописује се и тај: да такве менице морају гласити по наредби. Тај је пропис, међу тим, сасвим беспредметан, јер по нашем трговачком закону (т. 3. § 80. трг. зак.) свака меница мора да гласи по наредби.

ћања есконтованог ефекта. Он, према томе, ни у ком случају не сме износити више од 12⁰/₀ (§ 601. грађ. зак.). Од тог правила може одступити једино Народна Банка, јер је законом (чл. 17. а. зак. о Народној Банци) прописано, да за њу не вреде ограничења, која су прописана у грађанском закону за уговоре о зајму.

Неке банке, осим есконта, одбијају још и: комисион за свој посреднички трошак и труд, и менични курс, ако се есконтована меница има платити у другом ком месту. Комисион се обично креће од 0.125 до 0.25⁰/₀. Пошто он не улази у састав интереса, банка га може наплаћивати и онда кад већ у облику есконта узима пуних 12. од сто¹)

Есконт се увек узима унапред, и банка исплаћује доносиоцу ефекта само ону суму, која по његовом одбитку остаје од номиналне вредности есконтованог ефекта.

Као што напред рекосмо, он се узима сразмерно времену, које има још да протече до рока плаћања. При рачунању пак тог времена, месеци се рачунају по тачном броју њихових дана, а година само 360 дана, дакле мање за 5 дана

Кад банка већ наплаћује пуних 12⁰/₀ интереса, онда строго узевши по закону, она (ваља изузети само Народну Банку) не сме нити да есконт напред наплаћује, нити да за годину узима 360 дана, јер се тада иза таквог рачуна скрива узимање недопуштеног интереса.

VI. ЗАЈАМ НА ЗАЛОГУ²)

То је зајам, при коме банка добија уз обавезу дужникову, и какву вредност (ствар) с овлашћењем, да из ње наплати своје примање првенствено од свију дужникових поверитеља, ако јој га сам дужник дотле не буде измирио.

У томе б. н. карском послу важе сва она правила, која су прописана у грађанском закону за уговор о зајму (§§ 593. — 608.), а тако исто и она која су постављена за уговор о залози (§§ 304.—830.) Али, законом од 21. септембра 1871. године, Београдском

¹) Види законод. решење од 10. јан. 1879 године (зб. 34. стр. 112)

²) Ствар она, на коју зајмодавац такво право има, да ако га дужник на време намирио не би, он себе из ње намири, зове се: залог (§ 304. грађ. зак.)

Право залог на покретна добра зове се, ручна залог, а на непокретна: хипотека (интабулација баштинска или миљачка залог) (§ 308. и 326 грађ. зак.)

Кредитном Заводу и још двама новчаним заводима из унутрашњости допуштена су, у виду нарочите повластице, — а Министар Народне Привреде овлашћен је да их распростре и на све друге наше заводе — ова одступања од тих правила.

а). Б. Кредитни Завод има право, да се у случају ако дужник дуг свој по истеку рока не измири, пре свију других поверитеља и без судске помоћи, наплати из оних новаца, еспапа и других покретних ствари, које су јој предане као залога ради безбедности дуга од самога дужника, или од другог за њега. Ствари које су за берзу имају се у таквом случају продати на берзи; све пак друге путем јавне продаје, коју ће извршити сам завод у присуству нарочито од надлежне власти одређеног лица. Ако што по наплати главног дуга, интереса и трошкова заводских претече, то се враћа дужнику.

б). Кредитном Заводу неће ништа сметати у наплати његових тражбина односно предмета и начина о чему је напред речено, ако би дужник или сопственик умро или ако би се над њим отворио стечај. У таквом случају, завод ће предати пупилској или стечишној маси само вишак, ако би претекао преко његових тражења.

в). Раније прибављена права других лица на предмете, који су од дужника или за њега заводу предмети, преча су од права Кредитног Завода само онда, кад су још при предаји била позната заводу, макар то раније право било и само право својине (чл. 20. зак. о Народној Банци).

Осим тога, законом од 15. децембра 1893. године о изменама и допунама у закону о Народној банци, тој је банци посебно дато као повластица:

а.) да за њу не вреде ограничења, која су у грађ. законнику прописана за уговоре о зајму; и

б.) да, и без изричног уговора, она има право, да од својих дужника, који јој ма какав дуг не плате на време, тражи, поред интереса, и интерес на интерес после свака 3 месеца до наплате (чл. 17, а).

Као залога могу бити:

а) — хартије од вредности, као: државни папири, лозови, кредитни папири који дају заложну гаранцију, деонице и акције домаћих новчаних и индустријских друштава и т. д.

б) — кован златан и сребрни новац, златне и сребрне ствари и остале драгоцености.

в) — роба.¹⁾

¹⁾ Роба врло подесно служи као залога кад је предата на чување јавном трговачком стоваришту. Тако се зову велика стоваришта (магацини) у којима се прила на чување разноврсна трговачка роба, како си-рова (земаљски производи), тако и прерађена (фабрикати).

Таква су стоваришта врло корисна за трговину. Користи, које она пружају трговачком свету, јесу ове:

а). Помоћу њих трговци своде на најмању меру трошкове око чувања робе. — Пошто у јавним трг. стовариштима могу по врло јефтину таксу да сместе сву робу, која им није потребна за свакодневну потребу, они не морају да узимају под закуп велике дућане са прескупом киријом, нити да држе нарочите магацине, за које имају да плаћају кирију увек подједнако, без икаквог обзира на то колико се ког месеца налази њихове робе у њима.

б). — Помоћу њих трговци знатно избегавају ризик од штете и пропасти робе. — Штете, које би задесиле робу у њиховом дућану или магацину, морали би сами да сnose. Међутим, кад робу предаду на чување јавном трг. стоваришту све штете, које не потичу од саме робе, дужна је да им накнади управа стоваришта. Осим тога, магацини су стоваришни саграђени много подесније од обичних приватних магаса, те је и отуда у њима искључена штета.

в). — Помоћу њих трговцима је лако да дођу до јефтиног кредита и да робу без икаквог трошка и брзо један другоме уступају, а то је и најглавнија корист што је та установа пружа трговачком свету.

Кад трговац преда стоваришту на чување робу, он добија у замену за њу једно писмено, које се зове: **Стоваришни лист**. Тај је лист састављен из два посебна дела, који су заједно спојени перфорираном линијом тако, да се лако могу оцепити један од другог. Један се од њих зове: **рецепис** (еспапница), и има за задатак да служи као доказ о својини робе, која је стоваришту предата на чување. Други се зове: **вариант** (еспапска заложница) и одређен је, да служи као исправа, којом се доказује, да је та роба задужена и за тај дуг заложена.

Ако сопственик хоће да узме зајам на робу, он тада на свога зајмодавца преноси вариант, одвојен од рецеписа, а тиме му даје робу, у залог за узети зајам. Сви новчани заводи есконттирају врло радо тај вариант, јер им је новац, који за њега издаду, сасвим сигуран, а међутим не морају водити бригу о чувању залоге, јер је јавно трг. стовариште чува и не сме је издати док јој се не донесе, поред рецеписа, и вариант. Ако се о року повериоцу не плати дуг он има права захтевати да Управа стоваришта заложену робу прода на јавној продаји и да његову тражбину исплати.

Када пак сопственик жели да робу прода, он има само да на купца пренесе стоваришни лист, и тада је одмах сопственост робе прешла од њега на купца. Такав прелазом сопствености уштеђују се знатно трошкови, који би се иначе морали чинити за преношење робе из магацина продавачевог у магацин купачев, а осим тога њиме се даје могућност, да роба и у најкраћем размаку времена пређе кроз руке знатног броја лица, на што се иначе не би могло

г) — непокретна добра.¹⁾ Од свију наших банака на такву залогу дају зајмове само Управа Фондова, којој је то главни посао, и Београдски Кредитни Завод. Остали их заводи не дају због тога, што се ти зајмови морају дати на сасвим дуг рок, а они, или немају велике капитале, или обртни капитал узајмљују само на кратак рок.

VII. ОТВОРЕН КРЕДИТ.

Тако се зове један уговор засебне правне природе, који банке врло често закључују са трговцима. Тај је уговор двостран. Банка се њиме обвезује, да ће своме саговорачу дати зајам до уговорне суме, ако га он од ње буде затражио у одређеном размаку времена. Са своје пак стране, други се уговорач тим уговором обвезује, да банци одмах даде извесну суму новца — комисион, као накнаду за приправност, у којој она мора за све уговорено време држати обећану суму, а, ако буде и зајам подигао, онда, да јој о року врати позајмљену суму, заједно са уговорним интересом.

Уговором о отвореном кредиту банка је безусловно обавезана, да кредитованом лицу под уговореним условима изда обећани зајам, а, на против, кредитовано лице, бар по правилу, на тај зајам има само право, али никако није обавезано да га мора и

ни помислити. Купац, на кога је пренет цео стоваришни лист, добија тим преносом робу без икаквог оптерећења. Ако се, на против, на њега пренесе само рецепис без варианта, он тим преносом истина опет добија робу у сопственост, али са дугом, који је у варианту означен, и који се тада мора назначити и на самом рецепису.

¹⁾ Данашња наша Управа Фондова основана је законом од 16. августа 1862. године. Законом од 8. јула 1899. године из основа је преуређена. Она је по том закону државна хипотекарна банка, којом управља нарочита управа под надзором Министра Народне Привреде (чл. 1.).

Управа је Фондова овлашћена да врши ове банкарске послове, и то: **активне**: у првом реду, да даје зајмове на залоге непокретних добара (хипотеке) у Србији (т. чл. 5.), а осим тога да даје и зајмове окружним, срезовима и општинама, на залоге приреза и прихода надлежном влашћу одобрених; да есконтује своје извучене заложнице и обвезнице, као и њихове купоне, којима је рок најдаље кроз пола године; **пасивне**: да прима на руковање новац из свију државних и других јавних фондова и капитале општинске; да прима под интерес, на уложне штедионишне књижице, мање или веће капитале у готовом новцу; да на основу зајмова хипотекарних издаје заложнице, и да на основу зајмова окружних, срежних и општинских издаје обвезнице; Осим тога она може и куповати и продавати своје заложнице и обвезнице за свој и туђ рачун, по дневном курсу (чл. 5.).

узети. Узети га пак може, ако није друкчије уговорено, сасвим по својој потреби: у целој суми или у деловима; лично, средством чека, повлачењем менице на банку, есконтирањем каквог ефекта код ње, или кредитним писмом¹⁾.

Банка може тражити, да јој кредитовано лице врати узајмљену суму тек кад истече време које је уговорено за кредитирање. Међутим, кредитованом је лицу обично допуштено, да јој исту врати и раније, и тада му банка за толико враћа примљени интерес (члан 17. пословних правила Народне Банке).

По закону (§ 885. грађ. зак.), банка није дужна да прима и почесне отплате узетог зајма, али се код уговара о отвореном кредиту таква обавеза готово увек нарочито условљава. Осим тога, да би кредитовано лице задржало право, да све до истицаја рока који је уговорен за кредит, има на расположењу целу суму, за коју је кредитовано, тако да може понова узети и онај део те суме, који је већ вратило, — уз уговор о отвореном кредиту готово се увек закључује и уговор о текућем рачуну, те се тада све узете позајмице и све дате отплате сматрају само као поједини чланци (партије) рачуна тога (римесе).

Отворен кредит, или салдо његовог текућег рачуна, обично се обезбеђује каквим посебним осигурањем, које је кредитирано лице дужно да да, а на име: јемством, залогом, хипотеком (интабулацијом).

Отворени кредит престаје са оних истих узрока са којих и текући рачун, а на име: кад уговорени рок приспе, или кад која уговорена страна падне под стечај, постане правно неспособно лице, или умре. Код отвореног се кредита, међутим, врло често, било у корист само једне, било у корист обе уговорне стране, нарочито резервише право да се кредит може отказати и пре него што наступи ма који од предњих узрока.

* * *

Остале банкарске послове нећемо овде посебно проучавати, и то неке зато, што смо се већ раније са њима упознали колико

¹⁾ Кад кредитирано лице мисли отићи у какво друго трговачко место, оно може уговорити, да му банка даде на какву банку из тог места, с којом она стоји у пословној вези, упутницу на отворен код ње кредит, како би могло и од те банке узети новац ако би му се случајно јавила потреба. Та упутница, којом му његова банка отвара кредит код те друге банке, зове се: кредитно писмо.

је било потребно, а неке зато, што наше банке у њих сасвим ретко улазе, или што их трговци закључују у сасвим незнатној мери.

ОДСЕК VIII.

ГРАЂЕВИНСКИ УГОВОР.

Наш је закон (т. 7. § 17. зак. о устројству трг. суда) истина уврстио свако предузеће грађевина у трговачке послове. али он није поставио никакве посебне одредбе о уговору грађевинском. Због тога, а према оном што смо раније казали о узајманом односу трговачког и грађанског права, правни односи, који се заснивају тим уговором између грађевинара (предузимаца) и господара грађевине, у колико ондносно њих не постоје у месту какви нарочити трговачки правни обичаји, имају се расправљати по одредбама грађанског законика, а посебно по §§ 706—718., који говоре о најму § 802., у коме је реч о накнади учињене штете при најму, и § 928. под 3, који одређује рок, у коме застарева одговорност архитекта и предузимаца. Осим тога за јавне се грађевине има узети у обзир и закон о подизању јавних грађевина од 23. марта 1865. год. (збор. XVIII. стр. 82.), а за грађевине у Београду закон грађевинарски за варош Београд од 11. децембра 1896. године и закон о изменама и допунама тога закона од 6. децембра 1898. године.

Грађевински уговор јесте двостран уговор, којим се једна уговорна страна (грађевинар, предузимач, архитекта) обвезује, да ће другој страни (господару грађевине) подићи извесну грађевину за уговорену цену коју се та друга страна обвезује да му за њу изда.

Под речи: грађевина има се разумети све оно што се гради или подиже, било на земљи или у земљи, било на води или у води (§ 1. зак. о подизању јав. грађевина.)

Грађевински се уговор може закључити двојако, и то: или тако да грађевинар буде дужан грађанину саградити од свога материјала, или тако, да му сав потребан материјал, или један део истога, даде господар грађевине (§ 713. грађ. зак.).

Кад год вредност грађевине прелази 200 динара, грађевински се уговор треба да закључи написмено у свему онако како је прописано допуном § 192. закона о поступку судском у грађанским делима (страна 134.), а то зато, што је тај уговор у сваком случају само једностран или мешовит трговачки посао (стр. 22.), те се према оној уговорној страни, за коју није трговачки (господару грађе-

(вине, може доказивати само грађанским доказним средствима. У осталом, тај је уговор увек више или мање простран и заплетен, те је због тога корисно изложити га тачно написмено.

За грађевинара (предузимаца) у трговачком се праву сматра сваки онај, који се у виду занимања бави подизањем туђих грађевина за награду. Предузимач пак какве јавне грађевине може бити само онај: 1-о који је у стању изградити ту грађевину, и 2-о који је, уз то, српски поданик или штићеник, или који буде у стању да даде српског поданика или штићеника као одговорно лице, ако се грађевина не изгради по уговору. Овај други услов сматра се да испуњавају поданици оних држава, с којима је Србија закључила трговачке уговоре и у њима их у погледу трговине правно изједначила са српским грађанима.

На основу закљученог грађевинског уговора за обе уговорне стране наступају, по самом закону, ова права и обавезе:

1. Обавезе предузимачеве (права господара грађевине).

Предузимач је дужан:

1-о да грађевину подигне у свему према уговору и да је доврши у одређеном року.

У уговору се увек има тачно да означи како се грађевина има подићи. За јавне пак грађевине (§ 7.), и за грађевине, које се подижу у Београду (§ 6.), мора се претходно начинити тачан план, т. ј. технички нацрт грађевине, и предрачун, то јест рачун, у коме се морају посебно изложити сви радови, који се имају извршити на грађевини, сав потребан материјал, његова цена, као и цене потребне радне снаге.

Ако грађевина не би била саграђена према уговору, предузимач је дужан, или бесплатно извршити све нужне поправке и преправке или дати накнадну штету (§ 709. грађ. зак.)

Господар грађевине исто тако има право тражити од предузимаца накнаду штете, ако не буде својом кривицом, свршио грађевину у одговорном року (§ 710. грађ. зак.).

По правилу, предузимач је дужан да погођену грађевину сам сврши а само у особитим околностима може и он другом поверити примљени посао, али тада одговара за доброту посла (§ 717. грађ. зак.).

2. да за грађевину употреби добар материјал.

Предузимач је, по правилу, дужан да увек употреби добар

материјал, било да га он набавља, било да га даје сам господар грађевине. У том последњем случају, он може изузетно, употребити и рђав материјал, али је тада дужан прво опоменути господара грађевине да да бољи материјал, јер ће бити сам одговоран и мораће доцније грађевину поправити без икакве награде (ако се у опште може поправити), чим господар грађевине набави други бољи материјал (§ 715. грађ. зак.).

Ако материјал случајно пропадне, био већ употребљен у грађевини или не, он тада пропада ономе који га даје (§ 714. грађ. зак.). Довршена грађевина исто је тако на ризику предузимачевом од такве штете, кад је погођено да он даје материјал, и то све док је господар не прими, или док не прође време кад је по уговору имао примити. Али са пријемом грађевине никако не престаје одговорност предузимачева за доброту изградбе. Та одговорност траје још за пуних 10 година, од тог тренутка, и предузимач је дужан накнадити сваку штету, која би се десила грађевини, било услед какве мане у изградби (конструкцији), било услед недовољне сталности темеља, било услед рђавог материјала, који је употребљен. Код овог последњег узрока ваља изузети случај, кад је материјал набавио сам господар грађевине, и, не обзирајући се на примедбу предузимачеву, није га хтео заменити другим бољим (§ 928. под 3. грађ. зак.). Наш је закон овде прописао тако дугачак рок за застарелост, јер је код грађевина време најнепристраснији и најсигурнији оцењивач доброте и солидности његове изrade.

2. Обавезе господара грађевине (права предузимачева).

Господар грађевине дужан је:

1^о — да предузимачу на време набави потребан материјал

По себи се разуме, да господар грађевине има ову дужност само онда, кад је уговором примио на себе да се стара о набавци материјала.

Господар је грађевине, у том случају, дужан накнадити предузимачу сву штету, ако би се задржао са набавком материјала и тиме га спречио да грађевину доврши на време (§ 711. грађ. зак.).

2^о да предузимачу плати уговорену цену.

Цена се готово увек у уговору тачно одређује, и то најчешће укупна за целу грађевину (ђутуре).

По правилу, господар грађевине има цену дати када предузимач грађевину доврши и уредно је преда, али може се и уго-

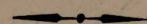

ворити и да се цена плати на више рокова, који се тада имају у уговору тачно одредити.

Предузимач има право само на погођену цену. Он не може тражити никакав додатак тој цени, баш и да би за време рада јако поскупили материјал и радна снага. Он тога права нема, шта више, ни онда, кад би услед рђавог састава плана и предрачуна, морао извршити и какве непредвиђене радове, те тиме прибавити солидност грађевини; јер је он, као стручњак, требао још при погодби уочити све махне у плану и предрачуну и тражити исправку њихову (§ 802. грађ. зак.) Ово не вреди ако се потреба дограђивања појави услед непредвиђене какве махне земљишта. Тако исто ако га сам господар грађевине тражи, и тиме план мења.

Трговачки суд.

Само на неколико дана пре него што ће се издати трговачки законик, који смо напред проучили, изишао је закон (од 12. децембра 1859.) о устројству трговачког суда. Ми ћемо овде само укратко да разгледамо садржину тога закона, јер, као што смо већ казали напред (стр. 4.), он улази у обим процесног-права.

Тим је законом (§ 1.) установљен у Београду, за град Београд и за округ београдски, један трговачки суд, који је по рангу раван са првостепеним судовима (§§ 2. и 3.), и уједно је наређено (§ 22.), да сви првостепени судови, осим првостепеног суда за варош Београд, и даље решавају и оне предмете који спадају у надлежност трговачког суда. То је наређење доцније поновљено законом од 20. фебруара 1865. год. о устројству окружних судова (§ 11.) Код првостепеног суда, кад суди какав трговачки спор, свака парнична страна има право да по једног трговачког судију замени судијом, узетим из трговачког реда; на то право дужан је председник суда, одмах у почетку првог рочишта скренути пажњу парничарима.

САСТАВ БЕОГРАДСКОГ ТРГОВАЧКОГ СУДА,

Београдски првостепени трговачки суд састављају: један председник, две државне судије, један секретар, потребан број писара, шест редовних судија из реда трговачког и шест судија из истог реда, које ће прве замењивати (чл. 4.).

Председник, државне судије, секретар и писари државни су чиновници и морају имати све оне услове који се траже законом од таквих чиновника и у осталим првостепеним судовима. Од судија пак, који се узимају из трговачког реда (од трговачких су-

дија), тражи се: 1-о да су српски поданици, 2-о да имају пуних 30 година, и 3-е да су бар 5 година часно водили трговину (§ 5.).

Председника, државне судије, секретара и писаре поставља Краљ указом, на предлог Министра правде, а трговачке судије и њихове заменике бирају индустријска и трговачка комора из реда трговаца и индустријалаца (Закон о радњама чл. 119. тачка б), а Краљ их, на предлог Министра правде, утврђује указом у судијском звању (§ 6.).

Трговачке се судије и њихови заменици бирају на једну годину, а редовни се избори врше у новој години (§ 14.).

Трговачке судије и њихови заменици врше судијску дужност бесплатно (§ 9.), а од шест изабраних трговачких судија служе по тројца сваког месеца. Заменици могу заступати у дужности трговачке судије само онда, кад је ко од њих спречен или је престао бити судија, и то редом један за другим само по један дан.

Трговачког судију или заменика, који не би дошао на дужност и ову вршио ни на позив његов, а не би оправдао свој изостанак или своје задоцњење, председник може први и други пут опоменути, а после кажњавати новчано (од 2:40—50 дин.) у корист болнице вароши Београда (§ 15.).

Заседање трговачког суда пуноважно је, да се у њему поред председника и државног судије, још тројица од изабраних трговачких судија, или њихових заменика (§ 12.).

Трговачки суд решава већином гласова (§ 11.).

НАДЛЕЖНОСТ¹⁾ БЕОГРАДСКОГ СУДА.

Београдски првостепени трговачки суд надлежан је:

а). да суди све спорове, који се односе на какав трговачки посао, било основни (т. 2. § 16.) било споредни (т. 1. § 16.), кад год вредност спора прелази 200 дин. (меничног 100).

Како су једнострани или мешовити трговачки послови, трговачки само за једну уговорну страну, то је трговачки суд надлежан да осуди односно кога од њих само онда кад је тужена страна онај уговорач, за кога је тај посао трговачки.

Како су, даље, поред београдског трговачког суда, законом овлашћени да суде трговачке спорове и сви остали првостепени

¹⁾ Под речи надлежност у правној се науци разуме дужност, суда, да какав спор извиди и пресуди.

судови, осим првостепеног суда за град Београд, то је трговачки суд, наспрам њих надлежан да суди какав спор у коме од ова три случаја: 1-о кад тужени, у време предаје тужбе стално пребива у Београду или ма где у округу београдском (§ 28. грађ. суд. пост.), 2-о за тужбе о испуњењу или уништењу уговора или о накнади штете која потиче из уговора, кад год је уговорено да се уговор има извршити у подручју његовом; 3-е за те исте тужбе кад није у уговору казано где се има испунити, а он је закључен у подручју београдског трговачког суда (§ 34. грађ. пост.).

б). да суди о свему што се тиче стецишта о трговачком имању (§ 18. зак. о устр. трг. суда).

в). да суди међусобне ортачке спорове између другара трговачких друштава, изузимајући само спорове, који би настали о деоби ортака у повесним радњама (§ 47. трг. зак.), јер њих има увек да суди избрани суд (т. 5. § 434. грађ. суд. пост.).

г). да решава обезбеђујућим средствима због трговачког дуга, као: забрани, обустави и притвору дужника (§ 3. зак. решења од 22. јануара 1860.).

д). да решава о свима питањима, која су му стављена у надлежност трговачким закоником или којим особеним законом и пр. да протоколише фирму, да потврђује трговачке књиге, да потврђује избор сензала и да неуредног сензала казни, да протоколише фабричне и трговачке марке и т. д.

РАЗЛОЗИ СА КОЈИХ ЈЕ УСТАНОВЉЕН ТРГОВАЧКИ СУД.

Као главни разлог за то се изводи, што се трговачки послови и данас поред законских правила, управљају и по трговачким обичајима, а трговачке судије могу познавати много боље од државних судија те обичаје, јер се непрестано крећу у оној средини, у којој се они стварају и примењују.

Осим тога, наводи се и то, да готово све одредбе трговачкога законика постављају правила само за случај ако се што другаче не уговори, те је тако трговачкоме саобраћају остављена потпуна слобода уговарања, а узима се, да ће трговачке судије, који и сами сваки дан закључују сваковрсне трговачке уговоре далеко лакше од државних судија моћи схватити праву вољу уговорних страна и пронаћи истинити смисао трговачког уговора, поводом кога се спор води.

Најзад, узима се, да ће трговачке судије познавајући боље

интересе парничара, моћи убедљивије представити им, како је много корисније да се одмах наравнају, него да се излажу свима трошковима, губитку времена и осталим неприликама, које у спору неминуовно сналазе парничаре.

Али, међутим, има и много озбиљних правника, све те разлоге оспоравају и доказују, да би и обични грађански судови могли судити трговачке спорове исто тако добро као и трговачки судови а можда и боље од њих.

Коморе.

Законом о радњама (чл. 98.) признато је право власницима радња, а тако исто и њиховим радницима, да се удружују у удружења за заштиту својих економских и моралних интереса, — да оснивају т. зв. професионална удружења. Та удружења могу стварати власници радња и радници засебно или у заједници, могу их стварати по занимањима или без обзира на занимања.

Основна удружења законом су овлашћена да се удружују у шира удружења, — да од своје стране стварају локалне (пределне) или земаљске савезе.

Мајстори еснафских заната имају уз то и право да образују принудна удружења (еснафе) према одредбама закона о радњама.

Као највиши представници ових професионалних удружења јесу коморе.

Комора има четири: индустриска, занатска, трговачка и радничка. Прву образују удружења индустријалаца, другу удружења занатлија, трећу удружења трговца, а четврту удружења радника. Све су ове коморе одвојене једна од друге. Али, на захтев Министарства Народне Привреде или кад оне то за потребно нађу, коморе могу држати и заједничке седнице, на којима ће решавати као једно тело.

Свака комора мора да има свој статут, одобрен од Министра Народне привреде.

Коморе су правна лица и могу на своје име прибављати у својину и непокретности, у колико су им оне потребне. Оне могу примати обавезе, тужити и бити тужене. За своје обавезе коморе одговарају само својом имовином.

Коморе се издржавају: из прихода, који им припадају по закону о радњама и из завештања и осталих случајних прихода. Осим тога, занатска и радничка комора добијају од државе сваке године по 6000 динара помоћи. Индустриска и трговачка комора могу за своје одржавање разрезати прирез 1—2% од непосредног пореза на све индустријске, односно трговачке, протоколисане радње, и овај се прирез купи уз порез. И занатска и радничка комора могу разрезати потребан прирез на све организације, које су у тим коморама заступљене, али то могу учинити само онда ако им напред показана средства не буду довољна и ако им Министар Народне Привреде одобри.

Свака комора састоји се из 12 чланова из места у коме је седиште коморе и из по једног представника из сваког округа. Поред редовних чланова, свака комора може имати и почасне чланове.

Редовне чланове бирају на 4 године пунолетни чланови професионалних удружења, која су ступила у чланство комора. Почасне чланове бирају редовни чланови у пуним својим седницама.

За редовне чланове трговачке, индустријске и занатлијске коморе могу бити бирани они српски држављани који су најмање три године управљали самостално радњом, било као власници или деловође. За такве чланове радничке коморе могу се бирати они радници српски држављани који су провели у домаћим радњама најмање три године и имају 25 година. Почасни чланови бирају се без обзира на занимање. Чланом ни једне коморе не могу бити они који не уживају грађанску част.

На челу сваке коморе стоји управа, чиј састав и делокруг одређује статут коморин. Она отправља све текуће послове коморине. Чланове Управе бирају коморе на две године од својих чланова, који живе у месту седишта коморе.

Задатак је главни комора, да дају, влади мишљења и обавештења о потребама трговине, индустрије и заната, као и да се старају о мерама, које су потребне за унапређење ових грана народне привреде. Закон о радњама (чл. 132.) у извесним важним приликама ставља у дужност влади, да предходно саслуша мишљење коморе. На име: све законске предлоге и уредбе о занатству, трговини, индустрији, радницима и установама основаним у њихову корист, Министар Народне привреде има да упути на мишљење дотичним коморама. Тако исто надлежни министри су дужни претходно тражити мишљење од комора у питањима, трг. уговора који се

имају закључити са страним државама, а тичу се трговине и саобраћаја, у питањима о новим порезима и дажбинама, који се тичу индустрије, заната и трговине, као и у питањима саобраћајних уредаба и тарифа. При подношењу законских пројеката Народној Скупштини о коме од ових питања, мора јој се поднети и мишљење коморско.

Handwritten notes in purple ink:
 Умме-Боре
 последица
 192
 (Other illegible scribbles and initials)

САДРЖАЈ

УВОД

А). О праву у опште

Шта је право?	стр. 1
Како се дели право?	2

Б). Трговачко право.

Шта је трговачко право?	4
Деоба трговачког права	5
Историјски развитак трговачког права	5
Извори трговачког права	7
Веза између трговачког и грађанског права и њихов међусобни однос	9
Књижевност о српском трговачком праву	11

ДЕО I.

ТРГОВИНА И ТРГОВАЧКИ ПОСЛОВИ

I. — Трговина	13
II. — Трговачки послови	14
а) Основни трговачки послови	15
б) Споредни трговачки послови	22

ДЕО II.

ЛИЦА У ТРГОВАЧКОМ ПРАВУ

ОДЕЉАК I.

Трговци

I. Ко је трговац	24
II. Малолетници	27
III. Удате жене	28
IV. Слободна трговања	30
V. Особни правни положај трговаца	32
1. Радња трговачка	33
2. Трговачко име (фирма)	35
3. Фабрички и трговачки жигови (марке)	38
4. Обзнана брачног уговора	40
5. Трговачке књиге	41

ОДЕЉАК II.

Трговачка друштва

ОДСЕК I.

О друштвима у опште

I. Друштво. — Уговор о њему и битни саставци тога уговора	46
II. Деоба друштва на грађанска и трговачка друштва	49

Одсек II.

Облици или видови трговачких друштава	50
---------------------------------------	----

Глава I.

ЈАВНО ДРУШТВО.

стр.

Одредба и особени битни услови јавног друштва	51
Облик (форма) уговора о јавном друштву	53
Уређење јавног друштва	55
а) Међусобни односи другара	55
б) Односи јавног друштва и његових чланова према трећим лицима	58
IV. Постапак јавног друштва	59

Глава II.

КОМАНДИТНО (МЕШОВИТО) ДРУШТВО

I. Одредба и особени битни услови командитног друштва	60
II. Облик (форма) уговора о командитном друштву	61
III. Уређење командитног друштва	62
а) Међусобни односи друштва	62
б) Односи командитног др. и његових чланова према трећим лицима	65
IV. Престанак командитног друштва	64

Глава III.

АКЦИОНАРСКО ДРУШТВО.

I. Одредба и особени битни услови акционарског друштва	65
II. Економски значај акционарског друштва	67
Основна главница (капитал) акционарског друштва	67
1. Акције (удеонице)	67
Одредба (појам речи акција)	67
Врсте акција	70
Важност разликовања акција на име и на доносиоца	72
2. Повећање друштвене главнице	73
Издање нових акција	73
Издање обвезница	74
3. Смањење друштвене главнице	76
4. Резервни фонд	79
IV. Оснивање акционарског друштва	79
V. Обавезе и права акционара	84
А) Обавезе акционарске	84
Б) Права акционарска	86
а) Право на дивиденду	87
б) Право на учешће и глас на акционарским зборовима	89
в) Право на деобу друштвене имовине	90
VI. Органи и управа акционарског друштва	92
А) Управни одбор	92
Б) Надзорни одбор	95
В) Збор акционара	96
VII. Престанак и ликвидација акционарског друштва	100

Глава IV.

ДРУШТВО ЗА ПОЧЕСНЕ ШПЕКУЛАЦИЈЕ

Одсек III.

Страна и трговачка друштва

105

ДЕО III.

стр.

ТРГОВАЧКИ УГОВОРИ

ОДЕЉАК I.

О трговачким уговорима у опште 107

Одсек I.

Општа правила о трговачким друштвима

I. Одредба (појам) уговора, тражбине и обавезе	108
II. Главне врсте уговора	109
III. Битни саставни делови (захтеви) уговора	110
IV. Закључење уговора	120
V. Главне врсте обавеза	125
VI. Извршење обавеза (уговора) и последице њеног неизвршења	128
А.) Извршење обавеза	128
Б.) Средства неизвршења обавезе	129
VIII. Тумачење трговачких уговора	131

Одсек II.

Доказна средства у трговачким делима 132

ОДЕЉАК II.

О трговачким уговорима посебно

Одсек I.

Куповина и продаја 151

Одсек II.

Трговачко посредништво (сензалство) 168

Одсек III.

Комисион 173

Одсек IV.

Берзански послови

Глава I.

БЕРЗА 186

Глава II.

БЕРЗАНСКИ ПОСЛОВИ 189

Одсек V.

Уговор о преносу 204

Одсек VI.

Менични уговор (менично право)

Глава I.

ПРАВИЛА КОЈА СУ ЗАЈЕДНИЧКА СВИМА МЕНИЧНИМ УГОВОРИМА

I. Одредбе и врсте меничних уговора. — Меница и менична изјашњења. — Менично право	228
--	-----

а). Соиствена меница	стр.
б). Вучена меница	231
II. Правна природа меничних уговора	232
III. Данашње задаће менице у трговачком промету	234
IV. Кратка историја менице и меничног права	236
V. Менична способност	242
VI. Заступање у закључивању меничних уговора	248

Глава II.

ПРАВИЛА КОЈА ЗАСЕБНА ПОЈЕДИНИМ МЕНИЧНИМ УГОВОРИМА

Меница	250
Менични пренос (жиро)	270
А). Прави менични пренос	271
Б). Неправи менични пренос	281
В). Менични наставак	281
Менични пријем (Акцепт)	282
Менично јемство (Авал)	298

Глава III.

ПРЕСТАНАК МЕНИЧНИХ ПРАВА И ОБАВЕЗА

Чланак I.

Престанак меничне обавезе исплатом	301
А). Исплата менице	303
Б). Наплата менице	312
В). Посредовање у наплати менице	325

Чланак II.

Престанак меничне обавезе застарсњем	327
--	-----

Глава VI.

СТРАНЕ МЕНИЦЕ (СУКОБ ЗАКОНА)	331
--	-----

Одсек VII

Банке и банкарски послови.

Глава I.

БАНКАРИ И БАНКЕ. ВРСТЕ БАНАКА	333
---	-----

Глава II.

БАНКАРСКИ ПОСЛОВИ	336
-----------------------------	-----

Одсек VII.

Грађански уговор

Трговачки Суд	353
Коморе	357
	361

